

Andrzej Szewc

RACJONALIZACJA W ZAKŁADZIE PRACY

Poradnik dla racjonalizatorów i przedsiębiorców

*Zdolność do tworzenia i wykorzystania innowacji
to największy kapitał każdego narodu.
Od jego poziomu zależy szybkość i zakres
rozwoju gospodarczego i społecznego.*

(W. Kotarba)

Warszawa 2007

Autor:

dr hab. Andrzej Szewc prof. Uniwersytetu Śląskiego w Sosnowcu

Recenzent:

dr Alicja Adamczak

Wydawca:

Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości

ul. Pańska 81/83

00-834 Warszawa

© Copyright by Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2007

ISBN 978-83-60009-53-6

Wydanie I

Nakład 1 000 egzemplarzy

Przygotowanie do druku, druk i oprawa: Pasaż sp. z o.o.

ul. Rydlówka 24; 30-363 Kraków

tel.: 012 260 2000; fax: 012 260 2001

www.pasaz.com; e-mail: druk@pasaz.com

SPIS TREŚCI

Objaśnienie skrótów	5
PRZEDMOWA	7
Od autora	9
1. Ogólna charakterystyka racjonalizacji	15
1.1. Społeczno-ekonomiczne znaczenie racjonalizacji	15
1.2. Racjonalizacja jako praca twórcza.....	18
1.3. Prawna regulacja racjonalizacji w Polsce (zarys historyczny)	22
2. Prawne cechy projektu racjonalizatorskiego	29
2.1. Uwagi wstępne	29
2.2. Projekt racjonalizatorski jako „rozwiązanie”.....	31
2.3. Przedmiot projektu racjonalizatorskiego	34
2.4. Przydatność do wykorzystania.....	38
2.5. Nowość projektu racjonalizatorskiego.....	39
2.6. Niepołączalność statusu projektu racjonalizatorskiego i innego projektu wynałazczego.....	41
2.7. Ograniczenia (wyłączenia) podmiotowe.....	43
2.8. Projekty racjonalizatorskie będące utworami.....	44
3. Wewnętrzzakładowe regulacje prawne spraw racjonalizacji	51
3.1. Uwagi wstępne	51
3.2. Charakter prawny i funkcje regulaminu wynalazczości	51
3.3. Organ przedsiębiorcy uprawniony do wydania regulaminu	52
3.4. Przedmiotowy zakres regulacji wewnętrzzakładowej.....	52
3.5. Podstawa prawna wydania regulaminu	53
3.6. Forma regulaminu	54
3.7. Wymagania techniczno-legislacyjne	55
3.8. Logiczna struktura regulaminu i treść jego poszczególnych części	56
3.9. Uregulowanie spraw wynalazczości pracowniczej i racjonalizacji w układzie zbiorowym	64
3.10. Granice regulacji zakładowej	65
4. Organizacja spraw racjonalizacji w przedsiębiorstwie	67
4.1. Uwagi wstępne	67
4.2. Zakładowa służba wynalazczości	68
4.3. Rozwijanie działalności innowacyjnej	69
4.4. Zgłaszanie projektów racjonalizatorskich w przedsiębiorstwie	74
4.5. Ocena projektów racjonalizatorskich zgłoszonych przedsiębiorcy.....	75
4.6. Realizacja (wdrażanie) projektów racjonalizatorskich	78
4.7. Ochrona projektów racjonalizatorskich	79
4.8. Organizacja wynalazczości i racjonalizacji w szkołach wyższych	79
4.8.1. Specyfika działalności innowacyjnej w uczelniach wyższych	79
4.8.2. Formy organizacyjne stymulowania działalności innowacyjnej szkół wyższych i transferu jej wyników do praktyki gospodarczej	80

5. Prawa i obowiązki racjonalizatorów	83
5.1. Uwagi wstępne	83
5.2. Prawa i obowiązki osób pracujących nad dokonaniem projektu racjonalizatorskiego	84
5.3. Prawa i obowiązki wynikające z dokonania projektu racjonalizatorskiego	89
5.4. Prawa i obowiązki racjonalizatora w fazie oceny projektu w przedsiębiorstwie	92
5.5. Prawa racjonalizatora wynikające z przyjęcia projektu do wykorzystania	92
5.6. Prawo do wynagrodzenia	93
5.6.1. Uwagi ogólne	93
5.6.2. Charakter prawny wynagrodzenia	94
5.6.3. Wysokość wynagrodzenia	94
5.6.4. Tryb określenia wysokości wynagrodzenia	96
5.6.5. Wypłata wynagrodzenia	97
5.6.6. Złożenie wynagrodzenia do depozytu sądowego	98
5.6.7. Korekta wypłaconego wynagrodzenia	99
5.6.8. Rozporządzanie prawem do wynagrodzenia za projekt racjonalizatorski ...	100
5.6.9. Przedawnienie roszczeń o wynagrodzenie za projekt racjonalizatorski	101
5.6.10. Pozbawienie prawa do wynagrodzenia	103
5.6.11. Inne świadczenia dla twórców projektów racjonalizatorskich	104
5.6.12. Efekty korzystania z projektu jako podstawa wynagrodzenia twórcy	105
6. Ochrona praw racjonalizatorów i egzekwowanie ich obowiązków.....	109
6.1. Ochrona cywilnoprawna	109
6.1.1. Ochrona dóbr (praw) osobistych	109
6.1.2. Ochrona prawa do wynagrodzenia	110
6.2. Ochrona karnoprawna	114
6.2.1. Uwagi wstępne	114
6.2.2. Karnoprawna ochrona praw osobistych	115
6.2.3. Karnoprawna ochrona prawa do wynagrodzenia.....	116
6.3. Egzekwowanie obowiązków od racjonalizatora.....	117
Bibliografia	119
Załączniki	133
Załącznik nr 1	133
ROZPORZĄDZENIE PREZESA RADY MINISTRÓW z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej”	
Załącznik nr 2	147
Wzór zarządzenia w sprawie ustalenia regulaminu racjonalizacji	
Załącznik nr 3.....	148
Wzór uchwały w sprawie zmiany (nowelizacji) regulaminu racjonalizacji	
Załącznik nr 4.....	149
Ramowy schemat regulaminu wynalazczości i racjonalizacji	

OBJAŚNIENIE SKRÓTÓW

art. – artykuł (w tekście normatywnym)
AUW – „*Acta Universitatis Wratislaviensis*”
b.d.w. – bez daty wydania
B+R – badania + rozwój
CRZZ – Centralna Rada Związków Zawodowych
Dz. U. – Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej
Gaz. Prawn. – Gazeta Prawnicza
GSP – Gdańskie Studia Prawnicze
j.g.u. – jednostka(-i) gospodarki uspołecznionej
KC – ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. kodeks cywilny
KK – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. kodeks karny
KP – ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. kodeks pracy
KPA – ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. kodeks postępowania administracyjnego
KPC – ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. kodeks postępowania cywilnego
KERM – Komitet Ekonomiczny Rady Ministrów
KNiT – Komitet Nauki i Techniki
KTiR – klub techniki i racjonalizacji
LEX – System Informacji Prawnej LEX
loc. cit. – *loco citato* (w powołanym miejscu)
Mon. Pol. – Monitor Polski. Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej
MMŚP – mikro-, małe i średnie przedsiębiorstwo (-a)
Mon. Prawn. – „Monitor Prawny”
MPPr – „Monitor Prawa Pracy”
NOT – Naczelna Organizacja Techniczna
op. cit. – *opere citato* (w cytowanym dziele)
OSNCP – „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna oraz Izba Pracy”
OSNP – „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Pracy”
PARP – Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości
PiP – „Państwo i Prawo”
PiZS – „Praca i Zabezpieczenie Społeczne”
PiŻ – „Prawo i Życie”
PKPG – Państwowa Komisja Planowania Gospodarczego
PNUŚ – „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego”
poz. – pozycja
pr. aut. – ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych
PPWiP – „Problemy Prawa Wynalazczego i Patentowego”
Prok. i Pr. – „Prokuratura i Prawo”
Pr. wyn – ustawa z dnia 31 maja 1962 r. Prawo wynalazcze
PUG – „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego”
PWOWI – „Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej”
PWP – ustawa z dnia 30 czerwca 2000 r. Prawo własności przemysłowej
Stud. Prawn. – „Studia Prawnicze”
SWJP – „Słownik współczesnego języka polskiego”
SWO – „Słownik wyrazów obcych”

UP – Urząd Patentowy Rzeczypospolitej Polskiej
UPNTiW – Urząd Postępu Naukowo-Technicznego i Wdrożeń
u.o w. – ustawa z dnia 19 października 1972 r. o wynalazczości
ust. – ustęp cytowanego przepisu
UZNK – ustawa z dnia 16 kwietnia 1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji
WE PWN – „Wielka Encyklopedia PWN”
WiR – „Temat – Wynalazczość i Racjonalizacja”
WKTiR – wojewódzki klub techniki i racjonalizacji
WUP – „Wiadomości Urzędu Patentowego”
w zw. z – w związku z
ZNUJ – „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”
z późn. zm. – z późniejszymi zmianami
ZPW – „Zeszyty Problemowe Wynalazczości”

PRZEDMOWA

W warunkach gospodarki rynkowej istotnym elementem polityki innowacyjnego rozwoju przedsiębiorstwa, decydującego o przewadze konkurencyjnej na rynku, mogą być nie tylko wynalazki, ale również projekty racjonalizatorskie, powstające w wyniku działalności racjonalizatorskiej.

Istota tej działalności polega na zmianach i usprawnieniach w szeroko rozumianym procesie produkcji, które niejednokrotnie wspomagają procesy innowacyjne i stanowią źródło postępu technicznego oraz dodatkowych efektów ekonomicznych. Ustawodawca zaliczył twórczość racjonalizatorską, obok innych rodzajów twórczości, m.in. naukowej, artystycznej i wynalazczej, do dóbr osobistych (art. 23 Kodeksu cywilnego). Dobra te pozostają pod ochroną prawa cywilnego niezależnie od ochrony przewidzianej w innych przepisach.

Projekty racjonalizatorskie, w ustawie z dnia 30 czerwca 2000 r. (Dz. U. z 2003 r. nr 119, poz. 1117 z późn. zm.) *Prawo własności przemysłowej* wzorem poprzednich, obowiązujących na przestrzeni kilkudziesięciu lat, regulacji ustawowych, zostały zakwalifikowane do kategorii projektów wynalazczych i wymienione obok wynalazków, wzorów użytkowych, wzorów przemysłowych i topografii układów scalonych. Nie podlegają one jednak ochronie prawnej przewidzianej przez ustawodawcę dla wszystkich pozostałych projektów wynalazczych. Oznacza to, że nie są one chronione prawami wyłącznymi, których Urząd Patentowy Rzeczypospolitej Polski udziela na pozostałe wspomniane projekty wynalazcze.

Zagadnienie projektów racjonalizatorskich w ustawie *Prawo własności przemysłowej*, przy braku definicji ustawowej, uregulowane zostało jedynie ramowo i ograniczone do ustanowienia zasad generalnych. Przedsiębiorcom została pozostawiona swoboda w wyborze i kształtowaniu modelu racjonalizacji w przedsiębiorstwie. Ustawa stanowi, że przedsiębiorcy mogą przewidzieć przyjmowanie projektów racjonalizatorskich na warunkach określonych w ustalonym przez siebie regulaminie racjonalizacji, który jest aktem normatywnym wewnątrzzakładowym, co oznacza, że będzie indywidualnie dostosowany do warunków każdego przedsięwzięcia. Wprowadzając regulamin, przedsiębiorca jest zobowiązany do określenia, jakie rozwiązania będą uznawane za projekty racjonalizatorskie i kto może ich dokonywać. Do minimum regulacji zawartej w regulaminie ustawodawca zalicza także wskazanie trybu załatwiania zgłaszanych projektów i zasad wynagradzania ich twórców.

Proponowana pozycja wydawnicza *„Racjonalizacja w zakładzie pracy – Poradnik dla racjonalizatorów i przedsiębiorców”* ujmuje kompleksowo problematykę racjonalizacji i stanowi praktyczny przewodnik adresowany do przedsiębiorców, jak i do racjonalizatorów. Autor Andrzej Szewc, profesor w dziedzinie nauk prawnych, od około czterdziestu lat zajmuje się sprawami wynalazczości pracowniczej i racjonalizacji, swoją wiedzę teoretyczną i naukową zweryfikował w praktyce, współpracując z wszystkimi środowiskami związanymi z omawianą problematyką. Zakres i różnorodność form tej współpracy, poprzez wykłady, opiekę naukową doktorantów i studentów, opinie, doradztwo, liczne publikacje książkowe, broszury i artykuły w prasie fachowej, potwierdzają wiedzę i doświadczenie, uzasadniając powierzenie mu opracowania tego przekrojowego tematu.

Przedstawione w poradniku zagadnienia społeczno-ekonomiczne racjonalizacji, prawne i organizacyjne, ujęte są w rysie historycznym w sposób przejrzysty, praktyczny i wyczerpujący. Równomierne rozłożenie akcentów, zarówno pod względem problemowym, jak również pod względem przydatności dla podmiotów zainteresowanych, pozwala zarekomendować tę pozycję wydawniczą jako bardzo cenny poradnik i przewodnik w dziedzinie pozornie prostej problematyki racjonalizacji.

Z uwagi na ogólny i ramowy charakter regulacji odnoszącej się do projektów racjonalizatorskich w ustawie *Prawo własności przemysłowej* oraz brak aktualnych opracowań w tym zakresie, szczególnie przydatne w praktyce będą zagadnienia dotyczące:

- wewnątrzzakładowych regulacji spraw racjonalizacji, obejmujące m.in. wskazówki co do struktury regulaminu i treści jego poszczególnych części oraz przykładowy schemat regulaminu,
- organizacji spraw racjonalizacji w przedsiębiorstwie z uwzględnieniem m.in. procedury zgłoszenia i oceny projektów racjonalizatorskich oraz organizacji wynalazczości i racjonalizacji w szkołach wyższych,
- praw i obowiązków racjonalizatorów, w tym szczególnie prawa do wynagrodzenia i trybu jego określenia,
- ochrony praw racjonalizatorów i egzekwowania ich obowiązków z uwzględnieniem wskazówek co do wymogów pozwów związanych z dochodzeniem różnego rodzaju roszczeń zw. z wynagrodzeniem, a także ochrony karnoprawnej.

OD AUTORA

W polskim prawie wynalazczym regulacja spraw racjonalizacji była rozbudowana. Mówiła o nich konstytucja, wiele uwagi poświęcały jej ustawy oraz przepisy wykonawcze do tych aktów. Normowały one, niekiedy bardzo drobiazgowo, wszelkie sprawy związane z tą problematyką – od pojęcia projektu racjonalizatorskiego począwszy, poprzez zadania i obowiązki przedsiębiorstw w tym zakresie, na prawach i obowiązkach racjonalizatorów skończywszy¹. Można nawet powiedzieć, że to im poświęcona była większość przepisów tego prawa. Te proporcje charakteryzowały także literaturę prawa wynalazczego². Ważne znaczenie miała też racjonalizacja w działalności organizacji społecznych, zwłaszcza takich jak Naczelna Organizacja Techniczna, branżowe stowarzyszenia techniczne oraz kluby techniki i racjonalizacji.

To przekładało się na zainteresowanie doktryny tymi sprawami. O racjonalizacji pisali tak wówczas wybitni przedstawiciele nauki prawa wynalazczego, jak profesor Michał Staszaków – chyba najlepszy polski znawca tej problematyki³, profesor Stanisław Sołtysiński, profesorowie Jan Jończyk i Walerian Sanetra⁴, a nawet profesor Andrzej Kopff – przedstawiciel tzw. szkoły krakowskiej, której zainteresowania badawcze tradycyjnie koncentrowały się wokół problematyki prawa autorskiego, prawa patentowego i międzynarodowego prawa własności przemysłowej⁵. Ich prace będą zresztą w tym opracowaniu często cytowane. Publikowano też liczne materiały o charakterze poradnikowo-instruktażowym, w tym adresowane do nauczycieli i młodzieży szkolnej.

Sprawy wynalazczości pracowniczej i racjonalizacji dominowały też w orzecznictwie. Gros ówczesnych orzeczeń dotyczyło sporów o kwalifikację prawną projektów racjonalizatorskich oraz o wynagrodzenia twórców pracowniczych projektów wynalazczych, czyli wynalazków, wzorów użytkowych i projektów racjonalizatorskich dokonywanych przez pracowników jednostek gospodarki uspołecznionej, jak zgodnie z obowiązującą wówczas terminologią prawną i ekonomiczną nazywano jednostki organizacyjne sektora gospodarki narodowej. Przez cały czas trwania tego systemu ciągle przy tym rozbudowywano i modyfikowano tę regulację, starając się ją doskonalić i dostosowywać do zmieniających się potrzeb społeczno-gospodarczych. Szczególnie wyrazistym przejawem tego procesu były zmiany dokonywane w rezultacie wdrażanej na początku lat 80. reformy gospodarczej⁶, jak np. rozciągnięcie przedmiotowego zakresu działalności racjonalizatorskiej na sferę organizacyjną⁷. Sprawy te zostaną przedstawione nieco dokładniej, choć tylko w ogólnym zarysie, w pkt 1.3, szczegółowa rekonstrukcja uregulowań

1 Zob. np. M. Bratnicki, *Organizacyjne uwarunkowania ruchu racjonalizatorskiego*, PPWiP z. 4, Katowice 1978.

2 O rozmiarach piśmiennictwa świadczą publikacje zamieszczone w bibliografii tej pracy, a przecież są to tylko wybrane pozycje.

3 A z całą pewnością badacz, który poświęcił jej najwięcej uwagi.

4 Reprezentujący tzw. szkołę wrocławską traktującą racjonalizację jako dziedzinę stosunków prawa pracy (tzw. pracę wynalazczą). Zob. np. W. Sanetra, *Regulacja prawna racjonalizacji a prawo pracy*, PPWiP z. 6, Katowice 1980; tenże, *Praca wynalazcza jako kategoria prawa pracy* [w:] *Prawo pracy wynalazczej*, Wrocław 1988; T. Kuczyński, *Prawnopracownicze problemy wynalazczości w orzecznictwie Sądu Najwyższego* (tamże).

5 Zob. prace tych autorów wskazane w bibliografii zamieszczonej na końcu opracowania.

6 Zob. np. *Polska reforma gospodarcza* opr. W. Baka, Warszawa 1983; Z. Dziembowski, *Przedsiębiorstwo a reforma gospodarcza*, Warszawa 1983; *Reforma gospodarcza. Modyfikacja systemu w 1983 r.*, Warszawa 1983. W ściślejszym nawiązaniu do wynalazczości i racjonalizacji o sprawach tych pisał J. Zieliński, *Kierunki uwarunkowań legislacyjnych w zakresie obliczania efektów ze stosowania projektów racjonalizatorskich* [w:] *Projekty racjonalizatorskie na tle aktualnych uwarunkowań formalno-prawnych*, Poznań 1984.

7 Zob. A. Szewc, *Racjonalizacja organizacyjna (w świetle znowelizowanej ustawy o wynalazczości)*, Katowice 1985.

prawnych racjonalizacji w Polsce nie jest bowiem celem tej pracy. Niemniej na pewno wymaga ona podjęcia i opracowania, i zapewne doczeka się jeszcze swojego „kronikarza”.

Z perspektywy czasu widać, że ten stosunek do wynalazczości pracowniczej i racjonalizacji był w znacznej mierze fasadowy i sztuczny, a propagandowo popularyzowane osiągnięcia na tym polu – często były fikcyjne i papierowe. Nie zmienia to jednak faktu, że przekonanie o dużej roli twórczości technicznej pracowników było wówczas powszechne, a praktyka obfitowała w ogromną liczbę rozwiązań i pomysłów dotyczących się inicjowania tej twórczości i jej popularyzowania⁸.

Istotną zmianę tego stanu rzeczy przyniosła nowelizacja polskiego prawa wynalazczego dokonana w 1992 roku⁹, w wyniku gruntownych reform społecznego, gospodarczego i politycznego ustroju Polski, jakie miały miejsce na przełomie lat 1989-1990. W odniesieniu do interesujących nas tutaj spraw wynalazczości pracowniczej i racjonalizacji pracowniczej¹⁰ polegały one m.in. na radykalnych cięciach i znacznym ograniczeniu liczby przepisów normujących związane z nimi stosunki; z ustawy o wynalazczości wyeliminowano większość przepisów poświęconych projektom racjonalizatorskim, jak również postanowienia normujące problematykę wdrażania i stosowania pracowniczych projektów wynalazczych w gospodarce narodowej. Przestały też obowiązywać przepisy wykonawcze, normujące tryb postępowania w sprawach dotyczących oceny, realizacji (wdrażania) i rozpowszechniania pracowniczych projektów wynalazczych¹¹, a także większość postanowień normujących zasady ustalania i wypłaty wynagrodzeń za te projekty, w tym zarządzenie ustalające metodykę obliczania efektów stanowiących podstawę wynagradzania i nagradzania za projekty wynalazcze¹². Ze stwierdzeń zawartych w uzasadnieniu rządowego projektu ustawy, jak również z poglądów wyrażanych w publikacjach twórców projektu nowelizacji: Wiesława Kotarby, Zenona Mikłasińskiego i Andrzeja Pyrży, wynika, że podstawą tego zabiegu było uznanie, iż w gospodarce rynkowej wszystkie te sprawy powinny być unormowane w aktach wewnątrzzakładowych, tj. w różnego rodzaju regulaminach lub instrukcjach wynalazczości¹³. W tym też kierunku poszła wkrótce praktyka gospodarcza.

Ten stan rzeczy przejęła i (z niewielkimi zmianami) utrzymała ustawa z dnia 30 czerwca 2000 r. – Prawo własności przemysłowej. Sprawom stanowiącym przedmiot niniejszego opracowania poświęca ona dwa przepisy: art. 7 i art. 8 PWP. Całą resztę unormowania przekazuje regulacjom wewnątrzzakładowym.

8 Np. TMMT – zob. zarządzenie nr 15 Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 lipca 1985 r. w sprawie nadania statutu Turniejowi Młodych Mistrzów Techniki (Mon. Pol. nr 21, poz. 163).

9 Ustawa z dnia 30 października z 1992 r. o zmianie ustawy o wynalazczości oraz ustawy o Urzędzie Patentowym (Dz. U. z 1993 r. nr 4, poz. 14).

10 Ogólniejsze, stosunkowo obszernie omówienie tej nowelizacji zawarłem w opracowaniu pt. *Nowe regulacje w polskim prawie własności intelektualnej*, Katowice 1995.

11 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 czerwca 1984 r. w sprawie projektów wynalazczych (Dz. U. nr 33, poz. 178 z późn. zm.).

12 Zarządzenie Ministra-Kierownika Urzędu Postępu Naukowo-Technicznego i Wdrożeń z dnia 31 stycznia 1986 r. w sprawie zasad obliczania efektów stanowiących podstawę do ustalania wysokości wynagrodzeń za pracownicze projekty wynalazcze (Mon. Pol. nr 12, poz. 87).

13 W. Kotarba, Z. Mikłasiński, A. Pyrża, *Nowe prawo wynalazcze (poradnik dla twórców i kadry kierowniczej)*, Warszawa 1993; ci sami: *Komentarz do prawa wynalazczego*, Warszawa 1994.

Powyższą sytuację można różnie oceniać. Z autopsji pamiętam głośne swojego czasu protesty niektórych środowisk i organizacji zrzeszających twórców projektów wynalazczych, przeciwko rugowaniu racjonalizacji z ustawy o wynalazczości. Z drugiej strony wypowiedane są opinie, iż dla racjonalizacji, podobnie jak dla zwalczania nieuczciwej konkurencji, z uwagi na zasadniczo odmienny konstrukcyjnie system ochrony prawnej, nie ma miejsca w ustawie patentowej, na dowód czego podnosi się, że o tych projektach w ogóle nie wspomina Konwencja paryska o ochronie własności przemysłowej¹⁴, i że w innych krajach sprawy te nie są unormowane w ustawach patentowych. Wyciągany niekiedy przeciw tej tezie przykład prawa patentowego RFN traktuje się jak przysłowiowy „wyjątek, który potwierdza regułę”¹⁵.

Osobiście uważam, że racjonalizacja wymaga regulacji ustawowej. Obecnego stanu prawnego, który pozostawia te sprawy jednostronnemu, swobodnemu uznaniu przedsiębiorców, a w konsekwencji pozwala im wykorzystywać projekty racjonalizatorskie swoich pracowników bez odpowiedniego uznania moralnego i godziwej gratyfikacji pieniężnej, na podstawie indywidualnych umów ocierających się czasami o granice wyzysku (w rozumieniu art. 388 KC) i obarczonych często poważnymi wadami oświadczeń woli, z punktu widzenia konstytucyjnych zasad demokratycznego państwa prawnego nie można zaakceptować. Nie wymusza on też proinnowacyjnych postaw przedsiębiorców, skutkiem czego wiele nie tylko mikro- czy małych, ale nawet średnich przedsiębiorstw nie traktuje procesów innowacyjnych jak ważnego źródła postępu technicznego, ani jako podstawy swojej kondycji gospodarczej i konkurencyjnej pozycji rynkowej, ale przyjmuje taką strategię rozwoju, która nakazuje im szukać szansy (nawet za cenę tylko przetrwania) w raczej prostych sposobach zwiększania potencjału wytwórczego (mocy produkcyjnych), np. w rozbudowie hal produkcyjnych czy liczbowym powiększaniu parku maszynowego, zwiększaniu zatrudnienia lub wydłużaniu czasu pracy, zaś jako remedium na trudne czasy – stosować redukcję kosztów, np. poprzez zamrażanie lub nawet obniżanie płac bądź zmniejszenie zatrudnienia, zamiast inwestowania w nowe produkty i technologie czy dokonywania zmian organizacyjnych. Jeżeli te ostatnie są nawet wprowadzane, to rzadko są to zmiany gruntowne – najczęściej nawiązują do klasycznych już rozwiązań, jak ruchomy czas pracy, system czterozmianowy czy wykorzystanie pracy nakładczej. Wszelako z drugiej strony nie można z teoretycznego punktu widzenia nie zgodzić się z poglądem, że racjonalizacja w istocie rzeczy „nie przystaje” do systemu ochrony własności przemysłowej, nie ma w niej bowiem podstawowego elementu tego systemu, czyli dobra niematerialnego mogącego być przedmiotem prawa wyłącznego (prawnego monopolu jego gospodarczej eksploatacji). Fakt, że niektóre projekty racjonalizatorskie mogą korzystać z ochrony opartej na statusie prawnym tajemnicy przedsiębiorcy (*know-how*)¹⁶, niewiele w tym zakresie zmienia.

14 Konwencja paryska o ochronie własności przemysłowej z dnia 20 marca 1883 r., zmieniona w Brukseli dnia 14 grudnia 1900 r., w Waszyngtonie dnia 2 czerwca 1911 r., w Hadze dnia 6 listopada 1925 r., w Londynie dnia 2 czerwca 1934 r., w Lizbonie dnia 31 października 1958 r. i w Sztokholmie dnia 14 lipca 1967 r. (Dz. U. z 1975 r. nr 9, poz. 51). Niebawem ukaże się drukiem pierwszy polski komentarz do konwencji pod red. A. Adamczak i A. Szweca.

15 M. du Vall [w]: E. Nowińska, U. Promińska, M. du Vall, *Prawo własności przemysłowej*, Warszawa 2007, s. 179.

16 Art. 11 UZNK. Szerzej o tym w komentarzach do tej ustawy powołanych w dalszej części pracy. Zob. też B. Gadek, *Generalna klauzula odpowiedzialności za czyn nieuczciwej konkurencji*, Zakamycze 2003.

Wyjście widzę w stworzeniu odrębnej ustawy o racjonalizacji¹⁷, chroniącej te dobra intelektualne na zasadzie systemu *sui generis*, podobnie jak czyni to ustawa o ochronie baz danych chroniąca te bazy, które nie kwalifikują się do objęcia ich ochroną autorskoprawną¹⁸. Tymczasem – póki co – pozostaje liczyć na świadomość przedsiębiorców, zrozumienie przez nich roli i znaczenia racjonalizacji, zwłaszcza w sferze ekonomicznej, oraz ich szczerzy zamiar i dobrą wolę w rzetelnym, zgodnym z zasadami słuszności i zasadami współżycia społecznego uregulowaniu tych spraw. Jest to jednak oczywiście podejście życzeniowe, „szamańskie zaklinalnie rzeczywistości”, która rządzi się swoimi twardymi prawami. Skutki tego są powszechnie znane. Działalność innowacyjna w Polsce, zwłaszcza gdy chodzi o MMŚP, jest zdecydowanie zbyt nikła i wedle *communis opinio* wymaga radykalnej aktywizacji.

Wspomniane wyżej wyrugowanie racjonalizacji z ustawy o wynalazczości miało jeszcze jeden skutek – gwałtownie zmniejszyło się zainteresowanie nauki prawa wynalazczego tą sferą twórczości. Od roku 1993 nie ukazała się żadna monografia prawnicza na temat racjonalizacji, znacznie zmalała też liczba innych publikacji poświęconych tym sprawom. Praktycznie bodaj już tylko poznański „Nowator XXI” pisze jeszcze o tych problemach.

Niniejsze opracowanie, powstałe z inicjatywy PARP, podyktowane zostało chęcią zmiany tego niekorzystnego stanu rzeczy. Ma ono charakter przewodnika przeznaczanego dla obu stron działalności racjonalizacyjnej: twórców projektów racjonalizatorskich oraz przedsiębiorców zainteresowanych gospodarczą eksploatacją takich rozwiązań. Podkreśla ono techniczno-ekonomiczną i społeczną rangę twórczości racjonalizatorskiej, wskazuje, jak uregulować sprawy racjonalizacji od strony prawnej w wewnątrzzakładowych regulaminach racjonalizacji, jak zorganizować działalność racjonalizatorską w przedsiębiorstwach zarówno od strony strukturalnej (służby wynalazcze), jak i proceduralnej (postępowania z projektami racjonalizatorskimi). Szeroko omawia też problematykę praw i obowiązków twórców projektów racjonalizatorskich. Nie ukrywam, że wiele rozwiązań, jakie w tym zakresie stosowano w przeszłości, w dalszym ciągu stanowi przydatne i możliwe do wykorzystania narzędzia inicjowania działalności innowacyjnej oraz wdrażania i wykorzystania jej rezultatów. Oczywiście trzeba je przystosować do zmienionych warunków społeczno-gospodarczych: wolnego rynku, dużej liczby mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw prywatnych, innej pozycji i roli wielu organizacji społecznych itp. Stąd nie zawsze będzie możliwe ich proste zastosowanie, z reguły będą one wymagać „twórczego przystosowania”. Trudna jednak do przecenienia jest – jak sądzę – ich rola inspiracyjna, jako wzorów do naśladowania. Znamienna pod tym względem jest „żywość” regulacji dotyczących obliczania efektów korzystania z projektów wynalazczych; mimo że przepisy te dawno już utraciły moc prawną, ciągle są, nawet *in extenso*, inkorporowane do zakładowych regulaminów i instrukcji wynalazczości i stosowane. Z tego względu w opracowaniu tym często odwołuję się do dawniejszych unormowań prawnych oraz do opartej na nich literatury, zwłaszcza że – jak powiedziałem – aktualnych publikacji na te tematy brakuje. Równie często też do nich odsyłam w sprawach szczegółowych. Celem umożliwienia dotarcia do tych publikacji w bibliografii załącznikowej zamieściłem ich szcze-

17 W tym kierunku szedł, nieco szerzej pomyślany, projekt ustawy o wynalazczości pracowniczej i racjonalizacji opracowany na zlecenie Instytutu Nauk Prawnych PAN przez zespół pracowników Zakładu Prawa Wynalazczego WPIA UŚ, pod kierunkiem M. Staszkowa – zob. *Problemy prawne wynalazczości pracowniczej i racjonalizacji, (Analiza stanu prawnego i praktyki. Projekt nowych przepisów)*, Katowice 1976.

18 Na ten temat patrz. S. Stanisławska-Kloc, *Ochrona baz danych*, Zakamycze 2002.

gólowe opisy bibliograficzne, a zwłaszcza informacje o wydawcach i – w przypadku publikacji seryjnych – o seriach, w ramach których się ukazywały, co może być pomocne przy ich poszukiwaniu. Publikacje te powinny znajdować się także w zbiorach bibliotek uprawnionych do otrzymywania egzemplarza obowiązkowego tych publikacji, np. w Bibliotece Narodowej, Bibliotece Jagiellońskiej czy w Bibliotece Śląskiej¹⁹.

¹⁹ Szczegółowy wykaz tych bibliotek zawiera rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 6 marca 1997 r. w sprawie wykazu bibliotek uprawnionych do otrzymywania egzemplarzy obowiązkowych poszczególnych rodzajów publikacji oraz zasad i trybu ich przekazywania (Dz. U. nr 29, poz. 161 z późn. zm.).

1. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA RACJONALIZACJI

1.1. SPOŁECZNO-EKONOMICZNE ZNACZENIE RACJONALIZACJI

Słowo „racjonalizacja”, wywodzące się od łacińskiego rzeczownika *ratio* („obliczanie”, „myślenie”, „zastanawianie się”, „rozsądek”, „metoda”, „plan”, „propozycja”, „cel”), jest wieloznaczne. W sensie ekonomicznym rozumie się przez nie *działalność zmierzającą do osiągnięcia celów gospodarczych w optymalny, doskonalszy od poprzedniego sposób* (WE PWN, t. 23, s. 40), *wprowadzanie zmian prowadzących do poprawy funkcjonowania czegoś; usprawnianie* (SWJP t. 2, s. 221). Jego rzadziej używanym synonimem jest „racjonalizatorstwo”. Racjonalizator to zatem *człowiek, który coś ulepsza, wprowadza zmiany usprawniające funkcjonowanie czegoś* (tamże). Tym „czymś” może być określone przedsięwzięcie, proces produkcyjny, technologia wytwórcza, konstrukcja wyrobu, jego jakość lub walory użytkowe i wiele innych rzeczy. Tak rozumiana racjonalizacja należy do tej sfery aktywności umysłowej człowieka, którą określa się mianem „wynalazczości”. Wziąwszy zaś pod uwagę, iż jej główne przejawy występują w środowisku osób zatrudnionych, zasadnie uważa się ją za odmianę tzw. wynalazczości pracowniczej, a w każdym razie – za domenę jej pokrewną (co znajduje wyraz w formule „wynalazczość pracownicza i racjonalizacja”).

Racjonalizatorstwo w ujęciu tradycyjnym traktowane było przede wszystkim jako **podstawowe źródło i ważny czynnik (tzw. „dźwignia”) postępu technicznego**, czyli takich zmian *w procesie produkcji lub świadczenia usług, które są efektywne gospodarczo lub społecznie, tzn. przynoszą określone korzyści ekonomiczne lub socjalne. Postęp techniczny przejawia się – generalnie rzecz ujmując – w oszczędności nakładów pracy społecznej w drodze substytucji (podmiany) jednego z czynników produkcji przez inny. (...) Celem wynalazczości pracowniczej i racjonalizacji jest wzrost efektywności gospodarowania, wzrost efektywności wykorzystania posiadanych czynników wytwórczych, poprawa jakości produkcji oraz zwiększenie jej rozmiarów*²⁰. Podobnie postrzegał ją Jerzy Kośmider, pisząc, iż *drogą twórczości wynalazczej i racjonalizatorskiej robotnicy, technicy, inżynierowie i pracownicy nauki, doskonaląc istniejące systemy i metody pracy, maszyny i urządzenia, przyczyniają się do podnoszenia poziomu techniki i rozwoju gospodarki narodowej*²¹.

Od pewnego czasu rolę racjonalizacji widzi się nieco szerzej – jako **źródło postępu (także organizacyjnego) we wszystkich sferach działalności człowieka**, a więc nie tylko w działalności gospodarczej (przemysle, handlu, usługach, rolnictwie), lecz także w dziedzinie administracji i zarządzania, ochrony zdrowia, ochrony środowiska naturalnego itd. Wyrazem tego było poszerzenie prawnej regulacji racjonalizacji w polskim prawie wynalazczym najpierw (1972 r.) na racjonalizację **techniczno-organizacyjną**, a później – (1984 r.) na racjonalizację **organizacyjną**.

20 J. Gosiewski, *Społeczno-ekonomiczne znaczenie wynalazczości pracowniczej i racjonalizacji* [w:] *Wynalazczość pracownicza i racjonalizacja*, Katowice 1979, s. 18-19.

21 J. Kośmider, *Węzłowe zagadnienia prawa wynalazczego* [w:] *Prawo wynalazcze. Zbiór podstawowych przepisów*, Warszawa 1964, s. 5.

O ekonomicznej roli i znaczeniu działalności racjonalizacyjnej przesądzają **efekty wdrażania projektów racjonalizatorskich** (zarówno wymierne, jak i niewymierne), duże w skali poszczególnych zakładów, kolosalne w skali ogólnonarodowej, niepoliczalne w skali globalnej²².

Na podkreślenie zasługuje też **masowość** ruchu racjonalizatorskiego. Istotne znaczenie ma przy tym to, że *wynalazczość pracownicza i racjonalizacja to postęp techniczny tworzony w sferze produkcji dóbr materialnych i usług przez zatrudnionych w tej sferze, którzy nie zajmują się zawodowo działalnością w zakresie tworzenia innowacji technicznych* (J. Gosiewski [w:] *Wynalazczość pracownicza i racjonalizacja*, s. 19). Dzięki temu postęp ten jest z reguły „tani”. Są to bowiem najczęściej usprawnienia drobne, których zastosowanie nie kosztuje wiele, ale których kumulatywny efekt – ze względu na ich liczbę – jest ogromny. Dodać tutaj trzeba, że efekt ten jest tym większy, im większa jest skala zastosowania, czyli upowszechnienia danego usprawnienia. Pewne koszty, jak koszty badań, prób, ekspertyz, budowy modeli, prototypów itp., występują bowiem tylko jednorazowo, bez względu na skalę zastosowania, i dlatego potraktować je można jako tzw. koszty stałe realizacji. Może się zdarzyć, że zastosowanie określonego rozwiązania nieefektywnego tylko w jednym zakładzie przyniesie znaczne efekty przy dużej skali upowszechnienia (J. Gosiewski, j.w. s. 19).

Dodatkowym walorem ruchu wynalazczości pracowniczej i racjonalizacji jest to, że rozwiązania w ramach tego ruchu są dokonywane przez pracowników mających ścisły związek z praktyką – często na ich własnych stanowiskach pracy – i mających znaczne wyczucie zapotrzebowania na określone rozwiązania techniczne (tamże).

Dobrowolność i masowość ruchu racjonalizatorskiego powodują, że ma on także istotne walory społeczno-wychowawcze, jest szkołą krytycznego podejścia do rzeczywistości i utrwała nawyk jej ciągłego doskonalenia. Z tego względu tak istotne jest – niestety ostatnio raczej u nas zaniedbane, a w każdym razie niedoceniane – uczenie dzieci i młodzieży nowatorskiego myślenia o otaczającym świecie.

W sprawie racjonalizacji panuje też wiele stereotypowych, a przy tym całkowicie błędnych poglądów. Jednym z nich jest opinia, jakoby racjonalizacja była zjawiskiem występującym tylko w ustroju socjalistycznym. Tymczasem także przedsiębiorstwa kapitalistyczne popierają tę formę twórczości pracowniczej, stymulując ją za pomocą różnych środków i zachęt, tak moralnych, jak i materialnych: podziękowań od kierownictwa przedsiębiorstwa (słynny „uścisk ręki prezesa”), popularyzowanie najbardziej aktywnych racjonalizatorów, ich nagradzanie, awansowanie, przyznanie jakiegoś pakietu udziałów lub akcji itp. Już pod koniec XIX w., najpierw w Stanach Zjednoczonych, a później w innych wysoko rozwiniętych krajach kapitalistycznych, przedsiębiorstwa zatrudniały specjalną grupę pracowników – „inżynierów do spraw postępu” – *ludzi zdolnych i w metodzie wynalazczej wykształconych*, jak określał ich Fryderyk Zoll junior – których zadaniem była praca nad nowymi technologiami i usprawnie-

22 Szerzej piszą o tym m.in. K. Studnicki, *Ekonomiczne zagadnienia wynalazczości* [w:] *Prawne i ekonomiczne zagadnienia wynalazczości*, Warszawa 1980 i W. Kotarba, *Ekonomiczne aspekty ochrony własności przemysłowej*, Warszawa 1994.

niami konstrukcyjnymi w zakresie działalności pracodawcy²³. Podzielam opinię M. Staszkowa (*Ze studiów ...*, s. 12), iż różnica, jaka występuje w przemyśle kapitalistycznym i socjalistycznym, sprowadza się [w istocie rzeczy] do tego, że w warunkach gospodarki kapitalistycznej, opartej na własności prywatnej środków produkcji, nie ma powszechnej i państwowej regulacji działalności racjonalizatorskiej pracowników przedsiębiorstw przemysłowych. Nie wydaje się w tych sprawach ogólnie obowiązujących i popartych państwową sankcją przepisów prawnych, pozostawiając regulację tych stosunków inicjatywie organizacji gospodarczych, które mogą je dowolnie regulować, a mogą też pozostawiać poza sferą swojego zainteresowania. Stan prawny i praktyka, jakie w tym zakresie nastąpiły w Polsce w wyniku zmian ustrojowych z przełomu lat 80. i 90. ubiegłego wieku, w pełni potwierdzają słuszność tej oceny.

Innym nieporozumieniem jest przekonanie, że prawna regulacja racjonalizacji narodziła się tuż po zakończeniu Rewolucji Październikowej i objęciu władzy w Rosji przez bolszewików. Ani w słynnym dekreście Lenina z 1919 r. o wynalazkach, ani w późniejszej ustawie patentowej z 1924 r. nie było najmniejszej wzmianki o racjonalizacji. Nie taki był bowiem cel wydania tych aktów. Dopiero ustawa z 1931 r. wprowadziła pojęcie „udoskonaleń technicznych”. Słusznie zatem twierdzi M. Staszków, że to *tutaj po raz pierwszy mamy stworzone podstawy prawne masowej racjonalizacji, do której przywiązywano dużą wagę w późniejszym rozwoju prawa wynalazczego*²⁴.

Nietrafny jest wreszcie pogląd o anachronizmie tej formy twórczości. Prawdą jest, że od czasów Tomasza Edisona społeczne, ekonomiczne i organizacyjne uwarunkowania działalności wynalazczej gruntownie się zmieniły²⁵. Dzisiaj wielkie (tzw. pionierskie) innowacje nie są tworzone przez samotnych geniuszy pracujących w prymitywnych warunkach: szopie, piwnicy czy niewielkim warsztacie (notabene ta edisonowska piwnica to kolejny mit), ale są dziełem dużych zespołów, powstają w dobrze wyposażonych laboratoriach i wymagają dużych nakładów pracy oraz środków rzeczowych i finansowych. Jest to charakterystyczne zwłaszcza dla nowoczesnych dziedzin techniki, takich jak np. biotechnologie²⁶, nanotechnologie czy inżynieria materiałowa. Jednakże, tak jak nie wszystkie dzieła naukowe są na miarę kopernikowskiego *De revolutionibus orbium coelestium*, tak i nie wszystkie wynalazki to innowacje pionierskie, o przełomowym dla techniki znaczeniu; znakomita ich większość to drobne usprawnienia wcześniej znanych rozwiązań. Nie znaczy to bynajmniej, że są to projekty pozbawione praktycznego znaczenia – przeciwnie, w większości *przyczyniają się one w istotny sposób do doskonalenia procesów produkcyjnych, maszyn i urządzeń, wyrobów albo jakiegokolwiek innego elementu istotnego dla funkcjonowania przedsiębiorstwa* (M. Staszków, *Ze studiów ...*, s. 10).

23 Patrz bliżej: A. Szewc, *Wynalazki pracownicze w prawie polskim*, Warszawa 1976, s. 7-10; tenże, *Wynalazki pracownicze w prawie patentowym krajów kapitalistycznych*, PPWiP z. 3, Katowice 1976, s. 67 i nast.

24 M. Staszków, *Prawo wynalazcze krajów socjalistycznych*, Warszawa 1975, s. 12 i nast.

25 Por. M. Bratnicki, *op.cit.*

26 Zob. zwłaszcza H. Zakowska-Henzler, *Wynalazek biotechnologiczny (przedmiot patentu)*, Warszawa 2006.

1.2. RACJONALIZACJA JAKO PRACA TWÓRCZA

Jak już wspomniano, działalność racjonalizatorska należy do obszaru działalności wynalazczej, lub – wedle innych – ściśle się nią łączy; tak czy inaczej, jest formą twórczości intelektualnej człowieka, czyli działalnością zmierzającą do kreowania dzieł odznaczających się nowością światową (np. wynalazki), oryginalnością (utwory, artystyczne wykonania), pięknem (dzieła sztuki, wzory zdobnicze), prawdziwością lub trafnością sądów (dzieła naukowe), walorami użytkowymi (wzory użytkowe) itp. To sprawia, że ma ona swój aspekt **psychologiczny**, odnoszący się do uwarunkowań osobowych i zjawisk zachodzących w psychice człowieka w procesie pracy twórczej (czy szerzej: w związku z tym procesem), **metodyczny** (odnoszący się do metody pracy twórczej) i **społeczny** (prestiż twórcy). A ponieważ jest to poradnik dla racjonalizatorów, trzeba koniecznie o każdym z nich coś powiedzieć.

Jeśli chodzi o aspekt **psychologiczny**²⁷, to są tu istotne zwłaszcza dwie kwestie:

- 1) jakie cechy osobowości człowieka predestynują go i są niezbędne do podejmowania i efektywnego prowadzenia działań twórczych, a więc – inaczej mówiąc – przesądzają o zdolności danej jednostki do wytwarzania nowych i wartościowych dzieł;
- 2) jakie zjawiska intelektualne i duchowe występują w pracy twórczej.

Ad 1. Warunkiem podstawowym, wymaganym na najniższym stopniu tej zdolności, jest przejawianie **aktywności potencjalnie twórczej**. Rozpoznaje się ją głównie na podstawie tzw. **płynności ideacyjnej**, czyli *ciekawości poznawczej, nietypowego i łatwego kojarzenia faktów*. Ponadto niezbędne są takie cechy osobowości, jak otwartość, niezależność i wytrwałość.

Otwartość (w aspekcie twórczym) jest gotowością do *postrzegania świata w sposób nieskrępowany i niestereotypowy*. Wyraża się w tym, że *osoba twórcza nie zadowolona się pierwszą odpowiedzią na postawione pytanie, lecz zazwyczaj dociekliwie drąży problem aż do satysfakcjonującego rozwiązania*. Często też *sama poszukuje interesujących problemów lub tematów, dostrzegając w czymś pozornie mało obiecującym możliwości twórczego działania*. Inaczej mówiąc, chodzi tutaj o krytycyzm, buntowniczość oraz coś, co dość często określa się jako „fantazję twórczą”.

Niezależność to *cecha dająca twórcy odporność na działanie zewnętrznych sugestii i nacisków*. *W procesie twórczym człowiek musi być wolny, poddany co najwyżej imperatywom związanym z naturą podjętego tematu lub problemu (...)* Tylko w ten sposób mogą powstawać *dzieła oryginalne, wychodzące poza wcześniej utrwalone wzorce*.

Wreszcie **wytrwałość** to *cecha pozwalająca zajmować się dziełem przez dłuższy okres, mimo przeszkód i niesprzyjających okoliczności*.

Powyższe przymioty są warunkami *sine qua non*. W rzeczywistości osobowość twórcza jest bardziej złożona. Józef Pieter, który analizował tę sprawę w stosunku do osób zajmujących się twórczością naukową, wymienia jeszcze wiele innych przymiotów jednostki kreatywnej, jak in-

²⁷ Przedstawiam na podstawie hasła „twórczość” zamieszczonego w WE PWN t. 28, s. 171, opracowanego przez E. Nępkę. Szerzej sprawę tę autor ów omawia w pracy *Proces twórczy i jego ograniczenia*, Kraków 1987.

teligencja ogólna, pomysłowość w pracy twórczej, zdolność do analizy i syntezy, talent naukowy i niepokój twórczy. Podkreśla też wagę czynników medycznych i higienicznych (zdrowie, także psychiczne, i witalność ludzi nauki, tryb życia pracownika naukowego), typ osobowości badacza (introwersja, ekstrawersja), kwalifikacji zawodowych (przygotowania do pracy naukowej w ogóle, a do samodzielnej pracy naukowej w szczególności), a nawet moralne walory niezbędne do uprawiania twórczości naukowej²⁸. W wielu publikacjach i wypowiedziach podkreśla się też znaczenie gotowości do wyboru twórczej drogi życiowej. Edward Nęcka mówi nadto o *wrażliwości na problemy, docieklivosti, żądzy wiedzy i niezgody na zastany porządek*.

Ad 2. Proces twórczy jest złożonym układem wzajemnie sprzężonych relacji czynników o charakterze poznawczym, emocjonalnym i motywacyjnym. Elementy tych struktur, a zwłaszcza fazy, w trakcie których relacje te powstają, są już dość dobrze znane i szeroko opisane w literaturze psychologicznej. Oto ich najbardziej skrótowy opis [za E. Nęcką, podkr. moje – A. Sz.].

*Na początku tego procesu musi wystąpić dostrzeżenie ważnego problemu lub interesującego tematu. (...) Po dostrzeżeniu problemu lub tematu należy go zdefiniować, określając cel działania, pożądane cechy wytworu końcowego i przeszkody, które utrudniają dojście do celu (...). Dostrzeżenie i zdefiniowanie problemu prowadzi dalej do **fazy generatywnej**, polegającej na wytwarzaniu licznych i różnorodnych pomysłów. Myśl twórcy „rozbiega się” jakby w różnych kierunkach, owocując licznymi pomysłami o różnej wartości²⁹. (...) Faza generatywna często, choć nie zawsze, kończy się **wglądem**, czyli nagłym zrozumieniem istoty problemu, prowadzącym do skutecznego rozwiązania. Uważa się, że wgląd polega na zmianie struktury problemu, a ściślej – poznawczej reprezentacji problemu w umyśle. Zajmując się trudnym, złożonym problemem, tworzymy w umyśle wyobrażenie, czym ten problem jest, jakie są źródła trudności w jego rozwiązaniu, co jest nam dane w postaci przesłanek i jakie kryteria musi spełniać końcowe rozwiązanie. Wyobrażenia te bywają co najmniej nieścisłe, a czasem wręcz zupełnie błędne. Dopiero w trakcie intensywnej pracy nad problemem dostrzegamy konieczność zmiany wyobrażeń na jego temat. Zmiany tego rodzaju bywają gruntowne, nagłe i nieoczekiwane, dlatego są dla nas samych zaskakujące. Jeśli tego rodzaju zmiana prowadzi do przewyciężenia najważniejszej trudności, towarzyszą jej intensywne emocje i poczucie, że nagle się zrozumiało, o co chodzi. Zjawisko takie nazwano wglądem. Wgląd jest ukoronowaniem fazy generatywnej, po której następuje **faza ewaluatywna**. Polega ona przede wszystkim na ocenie, czy wytworzone pomysły rozwiązania spełniają przyjęte kryteria.*

Aspekt **metodyczny** odnosi się do organizacji (struktury) procesu wynalazczego i sposobów rozwiązywania problemów (technik pracy twórczej)³⁰. Na strukturę procesu badawczego składają się trzy zasadnicze elementy:

- zdefiniowanie problemu (sformułowanie zadania, które należy rozwiązać),
- rozwiązywanie zadania (poszukiwanie sposobu osiągnięcia zamierzonego celu),
- weryfikacja i ewaluacja uzyskanego wyniku (sprawdzenie skuteczności i ocena wartości dokonanego rozwiązania).

Nauką zajmującą się metodami pracy twórczej jest heurystyka³¹.

28 J. Pieter, *Psychologia nauki*, Warszawa 1971, s. 20-76.

29 Tę swoistą dyspersję myśli określa się mianem „inkubacji pomysłów”.

30 Zagadnienia te przedstawiono szerzej w opracowaniu M. Bargielski, J. Mańkowska, A. Szewc, *Jak robić wynalazki?* Katowice 1988.

31 Zob. A. Góralski, *Heurystyka [w:] Zadanie, metoda, rozwiązanie z. 1*, Warszawa 1977, s. 11-25.

Sposobem (metodą) rozwiązywania problemów nazywa się postępowanie *polegające na określonym doborze i układzie działań składowych wykonywania czynu złożonego (...), uplanowane* [tzn. realizowane w sposób planowy – A. Szewc] *i nadające się do wielokrotnego stosowania*³². W bardziej szczegółowym ujęciu, w sposobie takim wyróżnia się trzy fazy działań: fazę wstępną, właściwe rozwiązanie oraz fazę końcową³³.

Faza wstępna składa się z następujących działań realizowanych w następującej kolejności:

- podjęcie zadania,
- eksplikacja (wyjaśnienie) zadania,
- uzasadnienie zadania, analiza zadania,
- zaplanowanie metody.

Właściwe rozwiązanie obejmuje ustalenie możliwych rozwiązań oraz wybór jednego lub kilku spośród nich.

Faza końcowa to przede wszystkim weryfikacja wybranych rozwiązań, zarówno wewnętrzna (czy spełniają warunki zadania), jak i zewnętrzna (czy nie wykraczają poza zadanie).

Do najbardziej znanych metod heurystycznych należą³⁴:

- dialog sokratejski,
- metoda Kartezjusza,
- metoda Polya,
- metoda rekursji,
- metoda pytań (MQ),
- metoda morfologiczna,
- macierze eksploracji,
- burza mózgów,
- inwentyka,
- synektyka,
- algorytm rozwiązywania zadań wynalazczych,
- metoda systemowa,
- programowanie heurystyczne.

Metody heurystyczne dzieli się na indywidualne (stosowane przez pojedyncze osoby) i grupowe (stosowane w pracy zespołowej). Oto skrótna charakterystyka niektórych metod indywidualnych.

Metoda Kartezjusza polega na sprowadzeniu zadania do zadania matematycznego, następnie nadaniu zadaniu matematycznemu postaci algebraicznej i wreszcie – wyrażaniu go w postaci jednego równania³⁵. Jej zaletą jest niezawodność (wszystkie równania algebraiczne dają się rozwiązać), zaś wadą – ograniczona możliwość stosowania (nie każdy problem

32 T. Kotarbiński, *Traktat o dobrej robocie*, Wrocław 1975.

33 W. Hartkopf, *Zum Grundsätzlichen der Problematik einer allgemeinen Heuristik* [w:] *Metody heurezy*, Warszawa 1976.

34 Zob. J. Antoszkiewicz, *Metody heurystyczne*, Warszawa 1982.

35 R. Descartes, *Rozprawa o metodzie*, Warszawa 1970.

można wyrazić w formie zadania matematycznego, sprowadzalnego do postaci algebraicznej i jednego równania).

Metoda Polya, oparta na ogólnej dyrektywie „odgadywać i sprawdzać”, obejmuje:

- zrozumienie zadania,
- ułożenie planu rozwiązania,
- wykonanie planu,
- sprawdzenie wyniku,
- kontemplację rozwiązania (refleksję nad procesem twórczym)³⁶.

Autorem **metody morfologicznej** jest F. Zwicky³⁷. Metoda ta zmierza do *przewycięzenia trudności wynikających z psychicznych predyspozycji człowieka, a polegających na preferowaniu tego co bliższe, przyjemniejsze, łatwiejsze, wcześniejsze. Cecha ta powoduje, że w poszukiwaniach wynalazczych badania nie obejmują wszystkich możliwych wariantów, a skupiają się w pewnym obszarze, który H. S. Altschuller nazwał „wektorem inercji myślenia”* (M.J. Bargielski). Podstawą tej metody jest dyrektywa „analizować i konstruować”. Metoda morfologiczna składa się z czterech faz:

- postawienie zadania,
- analiza,
- synteza,
- opracowanie wyników³⁸.

Zastosowaniem omawianej metody do rozwiązywania zadań wynalazczych są macierze eksploracji³⁹.

W pewnym sensie nawiązaniem do metody morfologicznej jest tzw. **algorytm wynalazku** (AW), opisany przez H. S. Altschullera⁴⁰. Istotą i celem metody AW jest przewycięzanie antynomii technicznych, polegających na sprzeczności pomiędzy poszczególnymi parametrami rozwiązania technicznego, wyrażających się w tym, że poprawa wartości jednego parametru odbywa się kosztem pogorszenia jakości innego. W metodzie AW autor wyróżnił sześć kolejnych kroków:

- identyfikacja zadania,
- wybór koncepcji badawczej (kierunku poszukiwań),
- zbieranie informacji,
- poszukiwanie idei rozwiązania,
- przekształcenie idei w rozwiązanie techniczne,
- wdrożenie rozwiązania⁴¹.

Z kolei najczęściej stosowane metody pracy zespołowej to burza mózgow i synektyka.

36 Pełniejszy opis tej metody dają A. Góralski, *Metoda Polya* [w:] *Zadanie, metoda, rozwiązanie* z. 1, Warszawa 1977, s. 54-75 oraz M. Bargielski w pracy powołanej w przypisie 35, s. 32-35.

37 F. Zwicky, *Discovery, Invention, Research through the Morphological Analysis*, New York 1969.

38 Patrz bliżej M. Bargielski i inni, *op. cit.*, s. 35-37.

39 Zob. A. Góralski, *Macierze eksploracji* [w:] *Zadanie, metoda, rozwiązanie* z. 3, Warszawa 1980, s. 96-122 oraz M. Bargielski i inni, *op. cit.*, s. 37-40.

40 H. S. Altschuller, *Algorytm wynalazku*, Warszawa 1975.

41 Szerszy opis metody AW daje M. Bargielski, *j.w.*, s. 51 -74.

Metoda **burzy mózgow** (*brainstorming*), za której twórcę uchodzi Alex F. Osborne⁴², opiera się na trybie postępowania wyróżniającym kilka faz (stawianie zadań, odkrywanie idei, odkrywanie rozwiązań i wybór rozwiązań) oraz – w ich obrębie – podfaz (np. faza stawiania zadań składa się z ustalenia potencjalnych zadań składowych i wyboru rzeczywistych zadań składowych, a faza odkrywania idei – z produkowania pomysłów rozwiązania i ich udoskonalania). Podobnie jak omówiona już metoda Polya postuluje działanie polegające na „odgadnieniu i sprawdzaniu”. Jej cechą charakterystyczną jest powoływanie *dwóch grup roboczych: właściwej grupy brainstormingowej, której zadaniem jest „odgadnąć” oraz grupy ekspertów, której zadaniem jest „sprawdzić”* (M. Bargielski)⁴³.

Metodą zespołowego rozwiązywania zadań jest również **synektyka** (*synectics*), wynaleziona przez Williama J. Gordona⁴⁴. Kanonem tej metody jest „szarganie świętości”, czyli podważanie wszelkich uznanych dogmatów, a sposobami działania „oswajanie dziwnego” i „udziwnianie znanego”. Pierwszy sposób, stosowany w przypadku gdy zadanie, które należy zrealizować nie jest dostatecznie jasne, polega na dążeniu *do takiej modyfikacji zadania, które uczyni je bardziej (całkowicie) zrozumiałym*. Drugi służy do *rozwiązywania zadań praktycznych, w których należy zmodernizować, usprawnić czy zmienić jakąś znaną rzecz* i polega na stosowaniu analogii (analogie są podstawowym narzędziem synektyki) personalnej i bezpośredniej (M. Bargielski)⁴⁵. Ze względu na swoją egzotykę i niekonwencjonalne metody działania synektyka jest oceniana jako *metoda właściwa dla zbadania problemu, którego rzeczywiste istnienie wykazano wcześniej i dla uzyskania rozwiązania, które realizować będą inni. Synektyka nie korzysta (lub korzysta w bardzo małym stopniu) z danych o rzeczywistym problemie i dlatego raczej stosowana jest do znalezienia ogólnego rozwiązania problemu (pewnej klasy powtarzających się problemów), niż do wypracowania rozwiązania konkretnego, szczegółowego* (M. Bargielski).

1.3. PRAWNA REGULACJA RACJONALIZACJI W POLSCE (ZARYS HISTORYCZNY)

Panuje powszechne przekonanie, iż geneza prawnej regulacji racjonalizacji w Polsce przypada na początek lat 50. XX wieku i wiąże się z wydanym wówczas dekretem z 12 października 1950 r. o wynalazczości pracowniczej (Dz. U. z 1956 r. nr 3, poz. 21)⁴⁶. Pogląd ten został wypromowany i narzucony doktrynie przez Stefana Grzybowskiego⁴⁷. W istocie, jak zauważa

42 A.F. Osborne, *Applied Imagination – Principles and Procedures of Creative Thinking*, New York 1963.

43 Pełniejszą charakterystykę burzy mózgow dają: J. Antoszkiewicz, *op. cit.*, A. Góralski, *Grupowe myślenie spontaniczne* [w:] *Zadanie, metoda, rozwiązanie* z. 2, Warszawa 1978, s. 39-74, J. Ch. Jones, *Metody projektowania*, Warszawa 1977 oraz M. Bargielski i inni, *op. cit.*, s. 42-47.

44 W.J. Gordon, *Synectics: the Development of Creative Capacity*, New York 1961. Bliższe informacje o tej metodzie znaleźć można również w pracach powołanych w poprzednich przypisach (Antoszkiewicz, Góralski, Bargielski) oraz w tekście S. Magierskiej, *Synektyka, jako metoda rozwiązywania zadań* [w:] *Zadanie, metoda, rozwiązanie* z. 1, Warszawa 1977, s. 97-114.

45 Autor ten wyjaśnia, że w analogii personalnej punktem odniesienia dla rozwiązującego problem jest on sam. *Istotą tej analogii jest identyfikacja rozwiązującego z analizowanym elementem i rozważenie, jak „czułby” się on na miejscu tego elementu: śruby, łożyska, wału napędowego, przetłaczanej cieczy itp.* Natomiast w analogii bezpośredniej (rzeczywistej, realnej) *poszukuje się rzeczy podobnych do siebie pod jakimś względem. W zastosowaniu synektyki do rozwiązywania zadań technicznych niezwykle użyteczne są analogie z funkcjonowaniem organizmów żywych* (M. Bargielski i inni, *op. cit.*, s. 47-48).

46 Tak. np. J. Kośmider, *Węzłowe zagadnienia prawa wynalazczego*, s. 6.

47 Zob. S. Grzybowski, *Prawo wynalazcze według ustawy z 1962 r.*, Warszawa 1965, s. 22-24. Również M. Staszków, *Ze studiów...*, s. 20 przyp. 41, przyznaje, że przez jakiś czas głosił taki pogląd *idący* za opinią S. Grzybowskiego. Ten ste-

M. Staszków, *nasza regulacja prawna racjonalizacji ma (...) dawniejszą metrykę. Już [bowiem] w marcu 1946 roku, a więc zaraz po nacjonalizacji przemysłu, ukazał się okólnik Ministra Przemysłu nr 243 w sprawie wykorzystywania i premiowania pomysłów wynalazczych w zakładach pracy*⁴⁸. W okólniku zwrócono uwagę na stale zwiększający się współdziałalność robotników w odbudowie kraju, w tym w ulepszaniu i usprawnianiu metod produkcji, i zalecono organom kierowniczym j.g.u., aby należycie docenić te wysiłki. Podkreślono, że *w celu uregulowania powyższego zagadnienia, jako też pobudzenia ducha wynalazczości wśród załóg przemysłowych, konieczne jest dopuszczenie projektodawców do udziału w dochodach wynikających z zastosowania ich pomysłów*. Dla realizacji tego zalecenia nakazano utworzyć w zakładach pracy tzw. skrzynki pomysłów, do których pracownicy mogli wrzucać opisy swoich wynalazków i ulepszeń, oraz powołać w każdym zakładzie specjalną komisję usprawnień do oceny tych pomysłów. Z treścią okólnika nakazano zapoznać pracowników przez podanie go do wiadomości i wyjaśnienie na ogólnym zebraniu załogi oraz przez wywieszenie na widocznym miejscu w zakładzie pracy.

21 października 1948 roku Minister Przemysłu i Handlu wydał kolejny okólnik w sprawie wykorzystywania i premiowania pomysłów wprowadzających ulepszenia lub usprawnienia w zakładach pracy (WUP 1948, z. 12). *Opisano tam nieco dokładniej rodzaje pomysłów podlegających premiowaniu, sprecyzowano też zasady ustalania wysokości owych premii i skonkretyzowano zadania zakładów w zakresie udzielania pomocy osobom opracowującym różnego rodzaju usprawnienia. Osobno przypomniano (...) o obowiązku upowszechniania zgłaszanych usprawnień „we wszystkich tych zakładach, gdzie się one do zastosowania nadają”* (M. Staszków, *Ze studiów...*, s. 22).

Kolejnymi aktami prawnymi dotyczącymi racjonalizacji były: zarządzenie Ministra Przemysłu i Handlu z marca 1949 r. w sprawie wynagradzania za pomoc techniczną przy opracowywaniu pomysłów wprowadzających ulepszenia i usprawnienia w zakładach pracy (WUP 1949, z. 5) oraz uchwała KERM-u z sierpnia tegoż roku w sprawie sposobu ogłaszania i rozpowszechniania usprawnień pracowniczych (WUP 1949, z. 7-8)⁴⁹. W Urzędzie Patentowym PRL powstała specjalna komórka organizacyjna – Wydział Usprawnień Pracowniczych (WUP 1949, z. 9-10). Działania te stworzyły organizacyjno-prawne ramy opieki państwa nad ruchem racjonalizatorskim. Głównymi kierunkami działań, jakie starano się ówczesnie realizować były: wykorzystanie tych usprawnień i ich rozpowszechnianie, wynagradzanie twórców projektów racjonalizatorskich oraz tworzenie społecznej bazy ruchu racjonalizatorskiego⁵⁰.

W świetle powyższego inaczej trzeba patrzeć na rolę wspomnianego już dekretu o wynalazczości pracowniczej. *Nie odegrał [on] roli pierwszego aktu normatywnego, jaką mu się (...) przypisuje. Był to akt wysokiej rangi [który jedynie] porządkował i systematyzował stan prawny, jaki powstał w wyniku aktywnej działalności prawotwórczej i organizatorskiej Komisji Planowania i Ministra Przemysłu, a następnie – Przemysłu i Handlu [i] w sposób wyraźny rozciągał stoso-*

reotypowy pogląd w sprawie genezy prawnej regulacji racjonalizacji w Polsce powtórzył ostatnio M. du Vall [w:] E. Nowińska, U. Promińska, M. du Vall, *Prawo własności przemysłowej*, Warszawa 2007, s. 179.

48 Staszków, *Ze studiów...*, s. 20-21. Tekst okólnika opublikowano w WUP z 1946 r. z. 3. Obszerny wyciąg z tego tekstu przytacza też M. Staszków (*loc. cit.*)

49 Zob. też poświęcone tej sprawie pismo okólnie nr 7 Departamentu Technicznego PKPG (WUP 1949 z. 11-12).

50 Zarządzenie Przewodniczącego PKPG z października 1949 r. w sprawie organizowania w zakładach pracy klubów techniki i racjonalizacji (WUP 1949 z. 11-12).

wanie tych przepisów na całą gospodarkę uspołecznioną, a więc także na sektor spółdzielczy (M. Staszków, *Ze studiów...*, s. 23).

Z postanowień dekretu na przypomnienie zasługują m.in. definicje obu ówczesnych form projektów racjonalizatorskich, tj. udoskonalień technicznych i usprawnień. Otóż, stosownie do art. 1 pkt 4 i 5 dekretu, **udoskonaleniem technicznym** było nowe rozwiązanie zagadnienia technicznego, które nie będąc wynalazkiem, ulepszało albo usprawniało w uspołecznionym zakładzie pracy procesy technologiczne, zarówno w zakresie produkcji, jak i usług, konstrukcję maszyn, narzędzi i urządzeń technicznych albo wprowadzało nowe, korzystne ukształtowanie produktu, podczas gdy **usprawnieniem** było ulepszenie, które bezpośrednio wpływało na bardziej wydajne wykorzystanie w procesie technologicznym maszyn i urządzeń technicznych, narzędzi pracy, materiałów i siły roboczej, nie zmieniając jednak istotnie konstrukcji maszyn, urządzeń, narzędzi lub procesów technologicznych, albo wprowadzało korzystne zmiany w zakresie organizacji produkcji bądź usług w uspołecznionym zakładzie pracy. Dekret precyzował też kryteria oceny nowości tych projektów (art. 2) i definiował pojęcie pracowniczego udoskonalenia technicznego oraz ulepszenia (art. 3)⁵¹. Za pracownicze uznawał te udoskonalenia techniczne i usprawnienia, które dokonane zostały przez pracownika w czasie trwania stosunku służbowego lub umownego albo w ciągu roku po jego ustaniu⁵².

Twórcom pracowniczych udoskonalień technicznych i usprawnień dekret przyznawał określone uprawnienia (art. 5 i nast.): prawo do pomocy i opieki potrzebnej do dokonania udoskonalenia technicznego albo usprawnienia oraz do bezpośredniego udziału w pracach nad ich realizacją, prawo do świadectwa o dokonaniu udoskonalenia technicznego oraz do analogicznego zaświadczenia o dokonaniu usprawnienia, a także prawo do wynagrodzenia za **dokonanie** takiego projektu. Jednocześnie nakładał na nich pewne obowiązki. W szczególności pracownik, który dokonał udoskonalenia technicznego lub usprawnienia, jest obowiązany zawiadomić o tym niezwłocznie kierownika uspołecznionego zakładu pracy, w którym jest zatrudniony (art. 13 ust. 2 dekretu). Za zatajenie pracowniczego udoskonalenia technicznego lub usprawnienia albo jego wykorzystania w sposób przemysłowy lub handlowy groziła kara aresztu do jednego roku lub grzywny; w przypadkach mniejszej wagi sąd mógł jednak zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary, a nawet od kary uwolnić (art. 24 ust. 2 i 3 dekretu).

Wyrazem wagi, jaką władze PRL (prawda, że w znacznej mierze ze względów ideologicznych i politycznych) przywiązywały do wynalazczości pracowniczey i racjonalizacji, było zamieszczenie w konstytucji z 1952 r. zapisu, iż *Polska Rzeczpospolita Ludowa szczególną opieką otacza inteligencję twórczą – pracowników nauki, oświaty, literatury i sztuki oraz pionierów postępu technicznego, racjonalizatorów i wynalazców* (art. 65). Skutkiem tego były dalsze intensywne działania legislacyjne. W 1955 r. znowelizowano dekret o wynalazczości pracowniczey, co pociągnęło za sobą konieczność dostosowania dotychczasowych aktów do zmienionego stanu prawnego. Z ważniejszych nowości wymienić warto uchwałę nr 911 Rady Ministrów z dnia

51 Odstąpienie przez późniejsze przepisy od tej terminologii zaowocowało długoletnim sporem co do tego, czy do projektów racjonalizatorskich odnosi się podział projektów wynalazczych na pracownicze i niepracownicze.

52 Dodać warto, że pojęcie pracownika przepisy dekretu ujmowały szeroko: pracownikiem w ich rozumieniu była każda osoba wykonująca pracę dla uspołecznionego zakładu pracy na podstawie stosunku publiczno-prawnego, umowy o pracę lub o dzieło albo na podstawie umowy zlecenia (art. 1 pkt 2 dekretu).

12 listopada 1955 r. w sprawie zasad wynagradzania twórców pracowniczych wynalazków, wzorów użytkowych, udoskonaleń technicznych i usprawnień (Mon. Pol. nr 122, poz. 1597), zarządzenie Przewodniczącego PKPG z dnia 19 grudnia 1955 r. w sprawie brygad racjonalizatorskich (Mon. Pol. nr 122, poz. 1600), a także zarządzenie nr 48 Prezesa Rady Ministrów z dnia 17 lutego 1956 r. w sprawie współdziałania administracji zakładów pracy ze związkami zawodowymi w zakresie rozwijania wśród dzieci i młodzieży zainteresowań technicznych (Mon. Pol. nr 16, poz. 235). Podjęto też próby rozciągnięcia działań racjonalizatorskich na sferę administracji publicznej, wydając w tym celu zarówno przepisy powszechnie obowiązujące⁵³, jak i akty resortowe⁵⁴.

Kolejne zmiany, zainspirowane nowelizacją prawa wynalazczego ZSRR dokonaną w roku 1959, przyniosła ustawa z 31 października 1962 r. – Prawo wynalazcze (Dz. U. nr 33, poz. 156). Najistotniejsze z nich to:

1. zastąpienie dotychczasowych dwóch kategorii projektów racjonalizatorskich, czyli udoskonaleń technicznych i usprawnień, jedną kategorią projektu racjonalizatorskiego (definicja tego projektu według ustawy z 1962 r. zostanie omówiona w rozdziale drugim)⁵⁵;
2. wyłączenie stosowania przepisów o racjonalizacji do niektórych rozwiązań mających cechy projektu racjonalizatorskiego;
3. wprowadzenie zasady, iż projekt taki może polegać na tzw. twórczym przystosowaniu (twórczej adaptacji) do potrzeb j.g.u. znanego już rozwiązania⁵⁶;
4. oparcie procedury oceny pracowniczych projektów wynalazczych i projektów racjonalizatorskich na przepisach KPA⁵⁷;
5. złagodzenie ograniczeń w zakresie zgłaszania projektów racjonalizatorskich oraz kryteriów ich oceny i przyjmowania do stosowania (w szczególności odstąpiono od wymogu surowych rygorów dotyczących dokumentacji zgłoszenia, którym wielu racjonalizatorów nie mogło sprostać i wprowadzono wymóg zasięgnięcia opinii komisji wynalazczości w przypadkach, w których projekt kwalifikował się do odrzucenia lub co najmniej powstawały wątpliwości co do jego przydatności);
6. generalnie podwyższono wynagrodzenia za pracownicze projekty wynalazcze, a zwłaszcza za projekty kwalifikowane dotąd jako usprawnienia⁵⁸;

53 Zarządzenie nr 322 Prezesa Rady Ministrów z dnia 17 listopada 1956 r. w sprawie ruchu racjonalizatorskiego w administracji (Mon. Pol. nr 96, poz. 1058).

54 Zarządzenie Ministra Finansów z dnia 25 czerwca 1957 r. w sprawie ruchu racjonalizatorskiego w zakresie administracji finansowo-budżetowej oraz organizacji i techniki pracy biurowej (Mon. Pol. nr 73, poz. 441) oraz analogiczne zarządzenie Ministra Przemysłu Chemicznego z dnia 15 czerwca 1957 r. (WUP 1957 z. 4). Akty te obowiązywały aż do 1983 roku.

55 J. Kośmider, *Węzłowe problemy...*, s. 11, wyjaśnił, że u podstaw tego zabiegu leżał fakt, iż podział projektów racjonalizatorskich na dwa rodzaje był bardzo skomplikowany. Różnicę pomiędzy udoskonaleniem technicznym a usprawnieniem przeprowadzono w szeregu przypadkach w sposób sztuczny. Krytycznie z logicznego punktu widzenia podział ten ocenił później także M. Staszków, *Ze studiów...*, s. 24-25.

56 Tłumaczono to chęcią przyspieszenia szerokiego rozpowszechnienia stosowania użytecznych rozwiązań (zob. J. Kośmider, *op.cit.*, s. 12-13).

57 W tej sprawie zob. bliżej M. Tyczka, *Przepisy proceduralne w zakresie projektów wynalazczych*, Warszawa 1975; tenże, *Postępowanie w sprawach wynalazczych. Komentarz*, Warszawa 1976; E. Knosala, A. Szewc, *Uwagi o stosowaniu kodeksu postępowania administracyjnego w sprawach wynalazczości*, PIP 1977 z. 7-8; ci sami: *Stosowanie k.p.a. w sprawach wynalazczości pracowniczej*, PUG 1977, nr 10.

58 Pewną niekonsekwencją z punktu widzenia przyjętej przez omawianą ustawę koncepcji wynagradzania twórców było zrównanie zasad wynagradzania za wzory użytkowe i projekty racjonalizatorskie.

7. powołano Komisję Rozjemczą – zewnętrzny organ afiliowany przy UP PRL⁵⁹ – do rozstrzygania sporów pomiędzy j.g.u. i twórcami o wysokość efektów uzyskiwanych przez gospodarkę narodową w wyniku zastosowania projektów wynalazczych i wysokości wynagrodzenia przysługującego z tego tytułu⁶⁰;
8. Urzędowi Patentowemu, działającemu w trybie postępowania spornego, oraz Komisji Odwoławczej przy tym Urzędzie⁶¹, przyznano kompetencję do rozstrzygania sporów o kwalifikację projektów racjonalizatorskich (tzn. do orzekania, czy są one projektami racjonalizatorskimi, czy nie), jak i do orzekania o unieważnianiu świadectw racjonalizatorskich⁶².

Oczywiście, dla potrzeb nowej ustawy wydano też wiele nowych aktów wykonawczych, m.in.:

- uchwałę nr 74 Rady Ministrów z dnia 5 lutego 1963 r. w sprawie zasad organizowania, kierowania i koordynacji spraw wynalazczości, rozpowszechniania projektów wynalazczych oraz zasad wynagradzania i finansowania w zakresie wynalazczości (Mon. Pol. nr 18, poz. 100 z późn. zm.);
- zarządzenie Ministra Finansów z dnia 7 marca 1963 r. w sprawie szczegółowych zasad finansowania rozwoju i realizacji wynalazczości w jednostkach gospodarki uspołecznionej oraz klubów techniki i racjonalizacji (Mon. Pol. nr 23, poz. 120);
- uchwałę Rady Ministrów i CRZZ z dnia 5 kwietnia 1963 r. w sprawie zasad tworzenia i działalności brygad racjonalizatorskich (Mon. Pol. nr 48, poz. 239);
- uchwałę nr 135 Rady Ministrów z dnia 8 maja 1964 r. w sprawie zasad zawierania umów o wykonanie prac z zakresu wynalazczości (Mon. Pol. nr 33, poz. 142);
- wytyczne dotyczące określenia efektów ekonomicznych stanowiących podstawę do ustalenia wynagrodzenia za projekty wynalazcze⁶³;
- zarządzenie nr 6 Przewodniczącego KNiT z dnia 18 stycznia 1967 r. w sprawie zasad oceny i wyboru projektów wynalazczych w celu planowania i kontroli ich realizacji w gospodarce narodowej (Mon. Pol. nr 8, poz. 41).

Problematyka ta znajdowała wyraz także w dokumentach partyjnych oraz w dokumentach organizacji społecznych. Tytułem przykładu wskazać można uchwałę IV plenum CRZZ i Rady Głównej NOT z dnia 31 maja 1963 r. w sprawie dalszego rozszerzenia współdziałania i zwiększenia udziału związków zawodowych i stowarzyszeń technicznych NOT w realizacji planów postępu technicznego, wzrostu wydajności pracy, obniżki kosztów i w doskonaleniu kwalifikacji kadr.

59 Patrz rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 16 marca 1963 r. w sprawie utworzenia i organizacji Komisji Rozjemczej przy Urzędzie Patentowym PRL oraz postępowania przed tą Komisją (Dz. U. nr 16, poz. 85).

60 Jednakże ustalanie, że twórcy przysługuje prawo do wynagrodzenia, należało do kompetencji samego UP (zob. art. 120 ust. 1 pkt 10), co także wydaje się pewną niekonsekwencją.

61 Patrz rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 16 marca 1963 r. w sprawie postępowania spornego przed Urzędem Patentowym PRL oraz w sprawie utworzenia i organizacji Komisji Odwoławczej przy Urzędzie Patentowym PRL oraz postępowania przed tą Komisją (Dz. U. nr 16, poz. 84).

62 Obszerne omówienie tej regulacji dali J. Górski, S. Sołtysiński, *Projekty racjonalizatorskie*, Stud. Prawn. 1969 z. 22, s. 70 i nast.

63 Załącznik do uchwały nr 120 Rady Ministrów z dnia 24 maja 1967 r. (Mon. Pol. nr 33, poz. 154), zmieniającej uchwałę nr 74.

Ustawa z 19 października 1972 r. utrzymała znaczną część przepisów Prawa wynalazczego z 1962 r., nieznacznie tylko zmieniając ich redakcję lub systematykę. Dokonała jednak również dość istotnych zmian. Najważniejszą, jak się wydaje, było rozciągnięcie pojęcia projektu racjonalizatorskiego na rozwiązania o charakterze techniczno-organizacyjnym i uznanie, iż każde rozwiązanie spełniające ustawowe warunki jest projektem racjonalizatorskim; w ten sposób konsekwencje dawniejszego wyłączenia niektórych rozwiązań z kategorii projektów racjonalizatorskich ograniczono do sfery wynagrodzenia za te projekty (zob. dalej). Do projektów racjonalizatorskich *expressis verbis* nakazano odpowiednie stosowanie niektórych przepisów o wynalazkach tajnych. Nie zmieniono natomiast kryteriów oceny nowości projektów racjonalizatorskich, utrzymano instytucję twórczej adaptacji znanego rozwiązania, prawo twórców do świadectwa racjonalizatorskiego, a także przesłanki i tryb unieważniania tych świadectw. Utrzymano także wcześniejsze zasady wynagradzania za projekty racjonalizatorskie, z tą wszakże różnicą, iż twórcom niektórych projektów odmówiono prawa do wynagrodzenia⁶⁴.

26 kwietnia 1984 r., na 49 posiedzeniu Sejmu PRL VIII kadencji, uchwalona została ustawa nowelizująca ustawę o wynalazczości⁶⁵. Wprowadziła ona dość istotne modyfikacje dotychczasowej regulacji prawnej w zakresie wynalazczości pracowniczej i racjonalizacji. O potrzebie nowelizacji zdecydowały uwarunkowania społeczno-gospodarcze wynikłe z wdrażania reformy mającej usunąć skutki kryzysu gospodarczego w Polsce z przełomu lat 70. i 80-tych XX w. Sprzężenie wynalazczości z nowym systemem zarządzania gospodarką narodową ujmowano przy tym jako sprzężenie zwrotne. Z jednej strony ustawodawcy chodziło o dopasowanie systemu patentowego oraz prawnych instrumentów organizowania wynalazczości pracowniczej i racjonalizacji do zmienionego systemu zarządzania gospodarką narodową, z drugiej natomiast – wykorzystanie wynalazczości i racjonalizacji do bardziej efektywnego wdrażania reformy. Pierwszy aspekt tego sprzężenia znalazł odbicie w zmianach organizacyjnych, jakich dokonano w sieci przedsiębiorstw państwowych (likwidacja zjednoczeń, nowy charakter stosunków pomiędzy przedsiębiorstwami a ich organami założycielskimi) oraz w nowych zasadach ich funkcjonowania (samodzielność, samorządność, samofinansowanie)⁶⁶, drugi – w zamiarze szerokiego wprzęgnięcia kadr inżynierjno-technicznych i szerokich rzesz racjonalizatorów w dzieło reformowania gospodarki narodowej, wykorzystania innowacji technicznych i organizacyjnych dla unowocześnienia polskiej gospodarki, przełamania barier jej rozwoju, w tym barier wynikających z niekorzystnego dla Polski układu międzynarodowych stosunków gospodarczych i zwiększenia jej konkurencyjności w relacjach z rozwiniętymi krajami kapitalistycznymi. Rezultatem przyjęcia takich założeń były m.in. nowe uregulowania w zakresie wynagradzania twórców pracowniczych projektów wynalazczych, zmierzające do zwiększenia podaży tych projektów oraz zmiana zasad wykorzystywania projektów i ich upowszechniania w gospodarce narodowej. Dodatkowymi, równie istotnymi motywami nowelizacji były: chęć udoskonalenia przepisów prawa wynalazczego (wyeliminowania z niego tych przepisów, które nie sprawdziły się w praktyce i budziły zastrzeżenia) oraz wola wprowadze-

64 Dotyczyło to kierowników j.g.u. i ich zastępców, pracowników wykonujących prace naukowo-badawcze i rozwojowe oraz pracowników inżynierjno-technicznych i innych równorzędnych. Wyłączenie nie było całkowite, lecz ograniczone do ściśle określonych przypadków. Odnośnie do szczegółów, patrz § 20 ust. 3 rozporządzenia z dnia 11 grudnia 1972 r. w sprawie projektów wynalazczych (Dz. U. nr 54, poz. 351).

65 Ustawa z dnia 26 kwietnia 1984 r. o zmianie ustawy o wynalazczości (Dz. U. nr 26, poz. 130).

66 Zob. zwłaszcza ustawę z dnia 25 września 1981 r. o przedsiębiorstwach państwowych (Dz. U. nr 24, poz. 122).

nia rozwiązań postulowanych przez doktrynę prawa wynalazczego i praktykę gospodarczą. Bardzo wyraźnie przejawiało się to w odejściu od stosowania przez j.g.u. ogólnej procedury administracyjnej przy rozpatrywaniu zgłoszeń pracowniczych projektów wynalazczych. Rozwiązanie to było szczególnie ostro krytykowane⁶⁷.

A oto wykaz ważniejszych zmian odnoszących się do wynalazczości pracowniczej i racjonalizacji⁶⁸:

- 1) wprowadzenie racjonalizacji organizacyjnej;
- 2) wspomniana już zmiana trybu postępowania z projektami zgłaszanymi w j.g.u.;
- 3) korzystne dla twórców zmiany zasad wynagradzania za pracownicze projekty wynalazcze, jak m.in. podwyższenie wynagrodzeń za tego rodzaju projekty, zniesienie górnych limitów ich wysokości, przedłużenie okresu ich wypłaty czy unormowanie zasad nagradzania z tytułu wynalazczości pracowniczej i racjonalizacji⁶⁹;
- 4) nowe uregulowanie udziału organizacji społecznych w stymulowaniu wynalazczości pracowniczej i racjonalizacji oraz we wdrażaniu i upowszechnianiu tych projektów, a także poszerzenie ich kompetencji w zakresie ochrony praw i interesów twórców⁷⁰.

Powyższy system prawnej regulacji racjonalizacji utrzymał się do 16 kwietnia 1993 r., tj. do czasu wejścia w życie wersji ustawy o wynalazczości w brzmieniu nadanym jej przez ustawę z dnia 30 października 1992 r. o zmianie ustawy o wynalazczości i ustawy o Urzędzie Patentowym Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1993 r. nr 4, poz. 14)⁷¹. Stan prawny w zakresie racjonalizacji istniejący w latach 1993-2001 został przedstawiony we wstępie do pracy. O niektórych sprawach będzie jeszcze mowa w dalszych częściach pracy.

67 Zob. zwłaszcza publikacje E. Knosali i A. Szewca powołane w przyp. 62.

68 Ogólniejszej oceny tej nowelizacji dokonał J. Szwaja, *Nowelizacja prawa wynalazczego (próba oceny)*. PIP 1986 z. 1.

69 W sprawach zmian dotyczących wynagrodzeń i nagród zob. *Prawo wynalazcze. Zbiór podstawowych przepisów*. Zebrął, opracował i wstępem opatrzył A. Szewc, Bydgoszcz 1988, s. 21-22.

70 Szerzej zagadnienie to omawiają J. Mańkowska, A. Szewc, *Działalność organizacji społecznych w dziedzinie wynalazczości. Podstawy prawne*, Warszawa 1989. Zob. też inne publikacje J. Mańkowskiej, wymienione w bibliografii niniejszej pracy.

71 Jednolity tekst znowelizowanej ustawy o wynalazczości opublikowano w Dz. U. z 1993 r. nr 26, poz. 117.

2. PRAWNE CECHY PROJEKTU RACJONALIZATORSKIEGO

2. 1. UWAGI WSTĘPNE

Dawniej obowiązujące przepisy zawierały rozbudowaną regulację prawną odnoszącą się do racjonalizacji⁷². Czołowe miejsce zajmowała w nich definicja projektu racjonalizatorskiego. Obecna ustawa nie podaje definicji takiego projektu. O tym, co w danym przedsiębiorstwie jest projektem racjonalizatorskim, decyduje przedsiębiorca w regulaminie racjonalizacji. Wynika to z art. 7 ust. PWP, w którym m.in. czytamy, że w regulaminie tym *przedsiębiorca określa co najmniej, jakie rozwiązania i przez kogo dokonane uznaje się w przedsiębiorstwie za projekty racjonalizatorskie*.

Nie oznacza to bynajmniej, że przedsiębiorca ma w tym względzie pełną swobodę. Prawne cechy projektu racjonalizatorskiego zostały bowiem określone w art. 7 ust. 2 PWP. Za projekt racjonalizatorski przedsiębiorca może więc uznać tylko taki projekt, który wykazuje cechy określone w tym przepisie. A stanowi on, że *przedsiębiorca może uznać za projekt racjonalizatorski, w rozumieniu ustawy, każde rozwiązanie nadające się do wykorzystania, niebędące wynalazkiem podlegającym opatentowaniu, wzorem użytkowym, wzorem przemysłowym lub topografią układu scalonego*. Wynika stąd, że projektem racjonalizatorskim może być tylko taki projekt (pomysł), który spełnia dwie przesłanki pozytywne: jest rozwiązaniem i nadaje się do wykorzystania, a jednocześnie nie jest wynalazkiem patentowalnym (*verba legis* „podlegającym opatentowaniu”), wzorem użytkowym, wzorem przemysłowym lub topografią układu scalonego (przesłanka negatywna). Brak choćby jednej z przesłanek pozytywnych lub wystąpienie przynajmniej jednej przesłanki negatywnej⁷³ sprawia, że pomysł nie jest projektem racjonalizatorskim w rozumieniu ustawy. To zaś oznacza, że do twórcy takiego projektu nie stosuje się przepisów PWP o projektach racjonalizatorskich, w tym przepisów o prawach racjonalizatorów.

Prawnie obojętny jest przedmiot projektu racjonalizatorskiego – może nim być **każde** rozwiązanie. Ustawa milczy natomiast w sprawie nowości projektu, a przynajmniej nie normuje tej sprawy wprost.

Powyższa definicja projektu racjonalizatorskiego została skonstruowana na użytek PWP. Oznacza to, że skutki prawne, jakie ustawa ta wiąże z racjonalizatorskim charakterem projektu wynalazczego, a w szczególności prawa, jakie zapewnia racjonalizatorom, mogą odnosić się tylko do twórców rozwiązań, które wykazują powyższe cechy. Nie wyklucza to istnienia „racjonalizacji pozaustawowej”, której przedmiotem mogą być pomysły o innych cechach, jednakże autorzy tych pomysłów nie będą racjonalizatorami w rozumieniu PWP, a w konsekwencji – nie będzie się do nich stosować przepisów tej ustawy. Dowodem na istnienie racjonalizacji „pozaustawowej” jest przepis art. 23 KC, zaliczający „twórczość racjonalizatorską” do dóbr osobistych człowieka. Nie ma wszak żadnych podstaw normatywnych, aby twierdzić, że

72 Zob. bliżej np. A. Szewc, *Problemy prawne wynalazczości pracowniczej*, Katowice 1975; tenże, *Polskie prawo wynalazcze*, Katowice 1976.

73 Przesłanki negatywne mogą się kumulować, np. rozwiązanie konstrukcyjne może być jednocześnie wynalazkiem patentowalnym i wzorem użytkowym.

produktami tej twórczości są wyłącznie dobra pokrywające się z projektami, o których mówi art. 7 ust. 2 PWP. Nie ma nawet pewności, że sama cecha twórczości w obu tych przypadkach oznacza to samo⁷⁴. Przeciwnie, można z dużą dozą pewności twierdzić, że kodeksowe pojęcie twórczości odnosi się nie tylko do cechy poszczególnych projektów (w tym znaczeniu, że są one produktem ludzkiego intelektu), ale także obejmuje proces ich tworzenia oraz ogół racjonalizatorskich rezultatów twórczości umysłowej określonego człowieka, czyli odnosi się do stosunków prawnych, z którymi prawo własności przemysłowej nie ma żadnego związku. Prawo to nie chroni bowiem np. swobody twórczości czy rezultatów twórczości racjonalizatorskiej człowieka – zarówno w ich całości, jak i w poszczególnych przypadkach – przed deprecjonowaniem ich wartości. Nie da się też z PWP czy z regulaminów wydanych na jego podstawie wywieść ochrony człowieka przed zabronieniem jej twórczości racjonalizatorskiej albo przed krzywdzącą, ujemną oceną jej rezultatów. W tym zakresie ochronę racjonalizacji zapewnia tylko prawo cywilne.

Zanim przejdę do analizy tych cech, chcę zwrócić uwagę na tę część przepisu, w której użyto formuły „przedsiębiorca może uznać”. Wyjaśnienia wymaga bowiem, kogo ustawa nazywa przedsiębiorcą i w jaki sposób może dojść „do uznania” rozwiązania za projekt racjonalizatorski.

Odpowiedź na pytanie o znaczenie słowa „**przedsiębiorca**” w rozumieniu PWP dają przepisy art. 3 tej ustawy. Stanowią one, że ilekroć w ustawie jest mowa o przedsiębiorcy – rozumie się przez to osobę prowadzącą w celach zarobkowych działalność wytwórczą, budowlaną, handlową lub usługową, zwaną dalej „działalnością gospodarczą” (art. 3 ust. 1 pkt 3) i że przepisy ustawy dotyczące przedsiębiorców stosuje się odpowiednio również do osób prowadzących działalność inną niż gospodarcza, a także do jednostek organizacyjnych niemających osobowości prawnej (art. 3 ust. 2). Podkreślić w związku z tym należy, co następuje:

- 1) zasadniczo za przedsiębiorcę uważane są podmioty mające osobowość prawną, a więc osoby fizyczne lub prawne;
- 2) osoby te powinny prowadzić „działalność gospodarczą”. PWP nie definiuje tego pojęcia, podkreśla jedynie, że działalność ta musi mieć charakter zarobkowy, co wyklucza z rzędu przedsiębiorców osoby prowadzące taką działalność bez celu zarobkowego i sprawia, że działalność ta nie musi mieć charakteru zawodowego (oczywiście w praktyce najczęściej wystąpi zbieg obu cech działalności);
- 3) PWP wskazuje też obszary, w których działalność gospodarcza powinna być prowadzona (wytwórczość, budownictwo, handel lub usługi);
- 4) dla posiadania statusu przedsiębiorcy nie ma znaczenia, czy dany podmiot prowadzi tę działalność jako działalność główną, czy jako działalność uboczną;
- 5) przepisy o przedsiębiorcach stosuje się także do innych podmiotów, zarówno takich, które nie mają osobowości prawnej (np. do spółek osobowych), jak i takich, które prowadzą działalność inną niż gospodarcza, np. naukowo-badawczą (jak np. szkoły

74 M. Staszów, *Ze studiów...*, s. 30, wymieniał trzy możliwości rozumienia art. 23 KC, a mianowicie: 1) że chodzi tutaj o działalność racjonalizatorską regulowaną przez prawo wynalazcze (w tym rozumieniu zakres twórczości racjonalizatorskiej w KC i ustawie o wynalazczości byłby tożsamy), 2) że KC mówi o „wszelkiej racjonalizacji znanej naszym przepisom”, a więc dotyczy także np. usprawnień w dziedzinie administracji, które ustawa o wynalazczości wyłączała ze swej regulacji oraz 3) że kodeksowe pojęcie twórczości racjonalizatorskiej „może być rozumiane jeszcze inaczej”.

wyższe czy jednostki badawczo-rozwojowe) lub dydaktyczno-oświatową (jak szkoły podstawowe i ponadpodstawowe, stowarzyszenia itp.)⁷⁵.

Dodać ponadto należy, iż niektóre przepisy PWP zamiast o „przedsiębiorcy” mówią o „pracodawcy” lub „zamawiającym” (zob. np. art. 11 ust. 3).

Do „uznania” określonego rozwiązania za projekt racjonalizatorski może dojść w dwojaki sposób: systemowy albo indywidualny (dokonywanie kwalifikacji w poszczególnych przypadkach – *de casu ad casum*). Z systemowym kwalifikowaniem rozwiązań będziemy mieć do czynienia wówczas, gdy przedsiębiorca wprowadzi w swym przedsiębiorstwie regulamin racjonalizacji, o którym mowa w art. 7 ust. 1 PWP. W regulaminie tym powinien on bowiem m.in. określić, *jakie rozwiązania i przez kogo dokonane uznaje się w przedsiębiorstwie za projekty racjonalizatorskie*. Można tego dokonać w różny sposób, np. przez pozytywne wskazanie konkretnych dziedzin, których będą dotyczyć takie projekty, lub odwrotnie – przez ich negatywną eliminację. Możliwe jest oczywiście także ujęcie mieszane: pozytywno-negatywne. Natomiast indywidualnie kwalifikacji tej będzie się dokonywać wówczas, gdy regulaminu takiego w przedsiębiorstwie nie będzie. Z reguły sprawy te będą wtedy normowane w drodze umowy pomiędzy przedsiębiorcą a zgłaszającym. M. du Vall (*Racjonalizacja w świetle...*, s. 7 i 8) trafnie zwraca uwagę na występującą w takim przypadku możliwość uznania dorozumianego (*per facta concludentia*). Autor ten podkreśla też, iż *zakres swobody podmiotu gospodarczego w kwestii kwalifikacji projektu [racjonalizatorskiego] jest normatywnie nieograniczony* (tamże, s. 6).

Zauważyć jeszcze trzeba, że koncepcja projektu racjonalizatorskiego przyjęta w art. 7 ust. 2 PWP w znacznej mierze nawiązuje do koncepcji, na jakiej opierały się poprzednio obowiązujące ustawy – Prawo wynalazcze z 1962 r. i ustawa o wynalazczości. Pozwala to korzystać z literatury dotyczącej tamtych ustaw przy wykładni i stosowaniu przepisów PWP, jak również przy ustalaniu regulaminów racjonalizacji.

2.2. PROJEKT RACJONALIZATORSKI JAKO „ROZWIĄZANIE”

Zajmijmy się najpierw przesłanką **rozwiązania**. Projektem racjonalizatorskim w rozumieniu ustawy może być tylko taki pomysł, który zawiera w sobie rozwiązanie. Rozwiązanie, nawet jeśli przepisy PWP definiujące poszczególne kategorie projektów wynalazczych nie operują tym słowem wprost, jest istotą każdego projektu wynalazczego. Pod tym względem projekty racjonalizatorskie są więc zrównane z pozostałymi projektami wynalazczymi: wynalazkami, wzorami użytkowymi, wzorami przemysłowymi i topografiami układów scalonych⁷⁶. Z tego względu wymóg rozwiązania, jako cecha projektu racjonalizatorskiego, powinien być rozumiany tak samo jak w przypadku wynalazków, wzorów i topografii.

⁷⁵ Szerzej zagadnienie to omawia G. Jyż, *Prawo do wynagrodzenia za projekty wynalazcze*, Katowice 2003, s. 125-136, wskazując dalszą literaturę tego przedmiotu.

⁷⁶ Zob. zwłaszcza art. 94 ust. 1 i art. 196 ust. 1 PWP.

W teorii prawa wynalazczego panuje pogląd, iż wymóg rozwiązania odnosi się do dwóch aspektów projektu wynalazczego: podmiotowego i przedmiotowego.

Wymóg rozwiązania w aspekcie **podmiotowym** (subiektywnym) jest tożsamy z przymiotem twórczego charakteru projektu – o rozwiązaniu można mówić wtedy, gdy projekt jest **wytworem ludzkiego intelektu**. Z tego punktu widzenia nie są projektami wynalazczymi odkrycia zjawisk i procesów zachodzących w przyrodzie lub społeczeństwie, ani odkrycia praw rządzących tymi dziedzinami (odkrycia naukowe), jak również rezultaty prac czysto manualnych. Chodzi więc tutaj – podobnie jak przy dziełach prawa autorskiego – o wymóg twórczości umysłowej (kreatywności). Jest on spełniony, gdy projekt jest wynikiem pracy intelektualnej osoby podającej się lub uchodzącej za twórcę projektu. Nie jest spełniony, jeżeli rozwiązanie przyjęte w gotowej postaci, np. z cudzej dokumentacji technicznej (tzw. projekty inicjatywne, sprowadzające się do propozycji wykorzystania istniejącego już projektu), albo jeżeli wprost naśladuje ono (powieliła) sposoby działania przyrody, zachowanie zwierząt itp. Nie wyklucza to, rzecz jasna, twórczej inspiracji cudzymi pomysłami ani wykorzystywania obserwacji przyrodniczych w procesie rozwiązywania problemu.

Tą cechą projektów wynalazczych tłumaczy się normatywne użycie (powielane także w doktrynie i w orzecznictwie) takich określeń, jak „twórca” i „współtwórca” – również w kontekście „twórca projektu racjonalizatorskiego”, „współtwórca projektu racjonalizatorskiego” (zob. art. 8 ust. 2 i 3 PWP). Prawną konsekwencją takiej koncepcji racjonalizacji jest m.in. to, że projektem racjonalizatorskim – w rozumieniu PWP – nie może być projekt niebędący rezultatem twórczości osoby, która proponuje jego wykorzystanie, jak np. znany w swoim czasie prawnu NRD tzw. *Iniziativvorschlag*, polegający na propozycji wykorzystania cudzego gotowego rozwiązania bez żadnych zmian i modyfikacji⁷⁷. Może nim natomiast być cudzy pomysł odpowiednio zmodyfikowany w celu przystosowania go do warunków technicznych lub organizacyjnych przedsiębiorstwa, oczywiście tylko w zakresie tej modyfikacji. Sytuację taką przewidywały przepisy obowiązujące w PRL. Aby nie być gołosłownym, zacytuję co na ten temat pisano w ówczesnej literaturze, zarówno naukowej, jak i popularnej, przeznaczonej dla praktyki gospodarczej.

Najbardziej zdecydowanym rzecznikiem tezy o racjonalizacji, jako działalności twórczej, był Michał Staszków, który tezę tę formułował w wielu swoich publikacjach, a szczególnie obszernie uzasadnił ją w powoływanej już wiele razy monografii *Ze studiów nad pojęciem projektu racjonalizatorskiego* (s. 31 i nast.). Autor ten powoływał się na potrzebę jednolitego traktowania przepisu określającego wynalazczość (pod którym to pojęciem rozumiano także racjonalizację) jako „twórczą pracę”, na twórczość racjonalizatorską jako dobro osobiste wymienione w art. 23 KC oraz na użycie w definicji projektu racjonalizatorskiego słowa „rozwiązanie”. Na takim samym stanowisku stało wielu innych autorów⁷⁸.

W zasadzie odmienny pogląd lansowano tylko w tzw. „szkole krakowskiej”, której twórcą był Stefan Grzybowski. Jednak w końcu i tam przyjęto pogląd o twórczym charakterze racjonaliza-

⁷⁷ Patrz *Neuererbewegung – Arbeiterinitiative zur sozialistischen Rationalisierung*, Berlin 1973, s. 113 i nast.

⁷⁸ Np. T. Folek, *Pojęcie projektu racjonalizatorskiego na tle ochrony projektów wynalazczych w krajach socjalistycznych*, Katowice 1973. Szczegółowe informacje bibliograficzne można znaleźć w pracach M. Staszkowa poświęconych racjonalizacji, wymienionych w wykazie literatury załączonym do niniejszej pracy.

cji, o czym świadczy następujący passus z książki Andrzeja Kopffa: *Przez użycie słowa rozwiązanie (...) podkreślono twórczy charakter projektu racjonalizatorskiego, ponieważ (...) każde „rozwiązanie” określonego zagadnienia musi zawierać w sobie element twórczy lub przynajmniej ślad takiego elementu. Wymóg twórczości został zresztą wyraźnie wymieniony w art. 80 ust. 2 ustawy o wyn. [1972 r. i art. 85 ust. 2 u.wyn. 1984 – A. Sz.]. Przepis ten stanowi, że projekt racjonalizatorski może polegać także na twórczym przystosowaniu znanego rozwiązania do potrzeb jednostki gospodarki uspołecznionej. Skoro zaś przystosowanie znanego rozwiązania ma mieć charakter twórczy, to tym bardziej cecha ta musi towarzyszyć rozwiązaniu uprzednio nie znanemu, a więc reprezentującemu wyższą rangę (A. Kopff, *Konstrukcje cywilistyczne...*, s. 81-82)⁷⁹.*

Wątpliwości co do wymogu twórczości nie mieli też autorzy popularnych poradników dla praktyki gospodarczej. Czytamy w nich np., że *Polskie prawo wynalazcze zawsze bezwzględnie wymagało od projektów racjonalizatorskich twórczego charakteru. Nie może być wątpliwości, że ustawa o wynalazczości pozwala uważać za twórcę projektu racjonalizatorskiego (racjonalizatora) jedynie taką osobę, która sama opracowała dane rozwiązanie, a nie tylko zgłasza rozwiązanie, które istniało już w gotowej postaci, a zgłoszenie sprowadza się do propozycji wykorzystania w jednostce takiego istniejącego i przejętego przez zgłaszającego rozwiązania. Taka osoba nie jest racjonalizatorem, a jedynie inicjatorem wskazującym na możliwość wykorzystania danego, istniejącego już rozwiązania. Zastępuje ona działalność służb informacji naukowo-technicznej czy kierownictwa zakładu. Taka inicjatywa (często bardzo cenna), jeżeli okaże się użyteczna, winna być nagrodzona. jednak nie uprawnia do uznania zgłaszającego za racjonalizatora. Wymóg twórczości, jako cecha niezbędna do zakwalifikowania zgłoszenia jako projektu racjonalizatorski, wynika również z orzecznictwo Komisji Odwoławczej przy Urzędzie Patentowym PRL (...)*⁸⁰.

Trafnie przy tym zauważono, że ustawa – wprowadzając w stosunku do projektów racjonalizatorskich wymóg twórczości – nie zdefiniowała poziomu wymaganej twórczości (A. Kopff, *Konstrukcje cywilistyczne...*, s. 84)⁸¹. Oznacza to, że podobnie jak w przypadku dzieł prawa autorskiego (utworów), każdy – nawet minimalny – poziom twórczości wystarcza dla uznania danego rozwiązania za projekt racjonalizatorski.

Uwagi te zachowują aktualność pod rządami PWP.

W drugim – przedmiotowym – znaczeniu wymóg rozwiązania odnosi się do **zupełności** projektu wynalazczego⁸². Projekty wynalazcze, w tym racjonalizatorskie, służą celom praktycznym, mają zaspokajać określone potrzeby, np. zwiększać efektywność procesów wytwórczych, prowadzić do oszczędności nakładów, poprawiać warunki bezpieczeństwa i higieny pracy itp. Z projektem racjonalizatorskim mamy więc do czynienia dopiero wtedy, gdy za-

79 Zob. też A. Kopff, R. Markiewicz, *Zarys prawa wynalazczego* [w:] *Prawne i ekonomiczne zagadnienia wynalazczości*, Warszawa 1980, s. 18. Do stanowiska tego przyłączyła się też J. Preussner-Zamorska, *Autorstwo projektu wynalazczego* [w:] *Prawo wynalazcze. Zagadnienia wybrane*, Warszawa 1978, s. 106.

80 F. Włoszek [w:] H. Buchcik i inni, *op. cit.*, s. 53. Komisja Odwoławcza przy UP PRL (a później przy UP RP) była niezależnym organem quasi-sądowym rozpatrującym odwołania od decyzji UP i zażalenia na postanowienia tego Urzędu, niezależnie od trybu, w jakim orzeczenia te były wydane. Została zlikwidowana z dniem wejścia w życie ustawy – PWP. Patrz bliżej: *Leksykon własności przemysłowej i intelektualnej* pod red. A. Szewca, Zakamycze 2003, s. 93-94 (dostępny także na stronie internetowej PAPP).

81 Tak też J. Preussner-Zamorska, *op. cit.*, s. 108. Sprawę tę obszernie analizował M. Staszków, *Ze studiów...*, s. 56-64.

82 *Rozwiązanie implikuje też zupełność rozwiązania* – podkreślał A. Kopff, *Konstrukcje cywilistyczne w prawie wynalazczym*, Warszawa 1978, s. 84.

proponowany przez racjonalizatora pomysł wskazuje wszystkie środki i działania niezbędne do osiągnięcia tego celu i, poprzez wykorzystanie go, pozwala ten cel osiągnąć bez potrzeby podejmowania dalszych prac twórczych, przystosowawczych, adaptacyjnych itp. Stąd nie uważa się za rozwiązania pomysłów ogólnych (samego tylko sformułowania problemu wymagającego rozwiązania czy wstępnej koncepcji rozwiązania), ani jakichkolwiek innych wyników twórczości intelektualnej, które nie zawierają pełnej, tzn. dostatecznie szczegółowej instrukcji („recepty”) skutecznego postępowania. Pod tym względem pomiędzy projektami wynalazczymi a utworami (dziełami prawa autorskiego) zachodzi kolosalna różnica. Utworem może bowiem być każdy przejaw twórczości intelektualnej, choćby miał postać nieukończoną. Stąd przedmiotem ochrony autorskoprawnej są np. szkice obrazów, czy utwory literackie, których „rękopis się urywa”. W stosunku do projektów wynalazczych, w tym również racjonalizatorskich, sytuacja taka nie jest możliwa. Projekt wynalazczy, jako rozwiązanie pewnego problemu, musi być kompletny, w tym znaczeniu, że musi zawierać pełną receptę postępowania lub – w przypadku projektów organizacyjnych – pełny opis struktury pozwalający na osiągnięcie celu projektu.

2.3. PRZEDMIOT PROJEKTU RACJONALIZATORSKIEGO

Dawniejsze przepisy (o czym dalej) precyzowały, co w szczególności może być przedmiotem (stanowiąc treść) projektu racjonalizatorskiego. W aktualnym stanie prawnym sprawa ta jest prawnie obojętna. Przedmiotem projektu racjonalizatorskiego – w przeciwieństwie do wynalazków i wzorów użytkowych – nie musi być rozwiązanie techniczne, może nim być „każde” rozwiązanie, niezależnie od tego, co stanowi jego treść, czyli czego ono dotyczy. O tym bowiem, co w danym przedsiębiorstwie będzie projektem racjonalizatorskim, decyduje wyłącznie i w pełni suwerennie przedsiębiorca (art. 7 ust. 3 PWP). Oznacza to, że projektami takimi mogą być także rozwiązania o charakterze techniczno-organizacyjnym, a nawet rozwiązania *par excellence* organizacyjne, w tym – wyłączone dawniej spod przepisów prawa wynalazczego – usprawnienia z zakresu administracji i zarządzania⁸³. Również problem, którego rozwiązaniem powinien być projekt racjonalizatorski, nie musi być problemem technicznym; może mieć dowolny charakter (np. medyczny, ekonomiczny czy ekologiczny).

Generalnie zatem, projektem racjonalizatorskim może być dowolne co do sposobu rozwiązania, dowolnego co do swego charakteru, problemu. Jeżeli przedsiębiorca uzna to za zasadne, to projektem racjonalizatorskim może być pomysł wykorzystujący metodę matematyczną, biznes plan lub program komputerowy. Najczęściej jednak będą (i są) to rozwiązania o charakterze: a) technicznym, b) organizacyjnym, c) techniczno-organizacyjnym lub d) organizacyjno-technicznym.

83 Sprawy tych usprawnień były normowane odrębnymi aktami prawnymi o bardzo niskiej randze, także branżowymi. Oprócz zarządzenia nr 332 Prezesa RM z dnia 17 listopada 1956 r. w sprawie ruchu racjonalizatorskiego w administracji (Mon. Pol. nr 96, poz. 1058), poprzedzonego okólnikami z lat 1949-1959 w sprawie komisji projektów usprawnienia administracji publicznej, a uchylonego w 1983 r., wymienić trzeba jeszcze zarządzenie Ministra Finansów z dnia 25 czerwca 1957 r. w sprawie ruchu racjonalizatorskiego w zakresie administracji finansowo-budżetowej oraz organizacji i techniki pracy biurowej (Mon. Pol. nr 73, poz. 441), który – jako akt wykonawczy do zarządzenia nr 332 – również utracił moc w 1983 r. oraz zarządzenie Ministra Przemysłu Chemicznego z dnia 15 czerwca 1957 r. dotyczącego usprawnień administracyjnych w tym resorcie (zob. WUP 1957 z. 4).

Projekty racjonalizatorskie o charakterze **technicznym** są rodzajowo tożsame z wynalazkami i wzorami użytkowymi – polegają, najogólniej mówiąc, na rozwiązaniu dowolnego problemu (np. ekologicznego) za pomocą środków technicznych. W literaturze za rozwiązania mające taki charakter tradycyjnie uważa się wszelkie *metody (sposoby) fizyko-chemicznego oddziaływania na materię, wytwory materialne będące wynikiem zastosowania takiej metody lub służące uzyskaniu efektu oddziaływania na materię*⁸⁴. W praktyce UP nie uznaje się przedmiotu zgłoszenia patentowego za rozwiązanie techniczne, gdy stwierdzone zostanie, że nie dotyczy ono żadnego wytworu materialnego określonego za pomocą cech technicznych odnoszących się do jego budowy lub składu ani określonego sposobu oddziaływania na materię.

Biorąc pod uwagę, iż budowa, zestawienie lub skład wytworu mogą odnosić się do przedmiotu o postaci trwałej (na przykład maszyna) lub nietrwałej (na przykład płyn lub materiał sypki), można z grubsza sklasyfikować ogół rozwiązań technicznych następująco:

- rozwiązania dotyczące budowy, kształtu lub zestawienia przedmiotu o trwałej postaci (**konstrukcje**);
- rozwiązania dotyczące budowy, składu lub zestawienia przedmiotów o postaci nietrwałej (**substancje**);
- rozwiązania polegające na określonym sposobie postępowania, zwane w uproszczeniu **wynalazkami technologicznymi**. Należą tutaj między innymi wynalazki dotyczące sposobów wytwarzania, przechowywania, konserwowania, transportowania albo niszczenia wyrobów.

Dawniejsze przepisy wymieniały podstawowe typy rozwiązań technicznych mogące być przedmiotem projektu racjonalizatorskiego o charakterze technicznym. Według Pr. wyn. z 1962 roku były to rozwiązania, które:

- wprowadzały ulepszenia w zakresie stosowania techniki, jakości wyrobów, metod kontroli technicznej, badania lub bezpieczeństwa i higieny pracy, albo
- umożliwiały zwiększenie wydajności pracy lub skuteczniejsze wykorzystanie mocy produkcyjnej, energii, materiałów i surowców (art. 83).

Ustawa o wynalazczości z 1972 r. poszerzyła pojęcie projektu racjonalizatorskiego na rozwiązania o charakterze **techniczno-organizacyjnym** i jako podstawowe przykłady projektów racjonalizatorskich wymieniała rozwiązania dotyczące:

- maszyn, urządzeń i wyrobów,
- sposobów wytwarzania,
- sposobów pomiaru i kontroli,
- ulepszeń lub uzupełnień maszyn, urządzeń i wyrobów, sposobów wytwarzania oraz sposobów pomiaru i kontroli (art. 79 u. wyn. 1972 i art. 83 u. wyn. 1984).

Kategorię projektów racjonalizatorskich o charakterze **organizacyjnym** wprowadzono w 1984 r. Art. 84 u. wyn. stanowił, iż projektem racjonalizatorskim jest również rozwiązanie o charakterze organizacyjnym, i wyjaśniał, że za rozwiązanie o charakterze organizacyjnym uważa się rozwiązanie dotyczące organizacji pracy w zakresie stanowisk pracy albo przepły-

84 Z. Mikłasiński [w:] W. Kotarba, Z. Mikłasiński, A. Pyrża, *Komentarz do prawa wynalazczego*, Warszawa 1994, s. 14. Szerzej sprawę tę omawia M. Misiewicz, *Rozwiązanie techniczne*, ZPW 1973, nr 2-3.

wu materiałów i wyrobów w procesie wytwarzania wyrobów oraz świadczenia usług materialnych i ich obsługi, jeżeli umożliwiają one zwiększenie wydajności pracy lub pełniejsze wykorzystanie środków pracy bądź też przynoszą efekty w dziedzinie bezpieczeństwa i higieny pracy lub ochrony środowiska.

Jak widać definicja ta miała charakter formalny – rozwiązaniami o charakterze organizacyjnym nie były wszystkie rozwiązania, które można by uznać za „organizacyjne” w świetle terminologii nauki o organizacji i zarządzaniu, czy choćby w świetle potocznego znaczenia tego terminu, ale to co spełniało ustawowe, dość w gruncie rzeczy ograniczone kryteria. Przejawem formalnego charakteru tej definicji było użycie przez ustawodawcę zwrotu „uważa się” oznaczającego, iż ustawa nie rozstrzygała co jest, a co nie jest rozwiązaniem o charakterze organizacyjnym, ale co w jej rozumieniu za takie rozwiązanie mogło być uznane. Wyraźnie widoczne jest też to, że zakres desygnatów tego pojęcia został zawężony tylko do rozwiązań dotyczących organizacji **pracy**. Art. 2 pkt 4 u. wyn. wyraźnie przy tym wyłączał spod jej przepisów, a tym samym z kategorii projektów racjonalizatorskich o charakterze organizacyjnym pomysły, których przedmiotem były usprawnienia z dziedziny organizacji administracji.

Jednakże nie każde rozwiązanie dotyczące organizacji pracy mogło wedle tej definicji być projektem racjonalizatorskim o charakterze organizacyjnym. Ustawa dodatkowo bowiem ograniczyła zakres desygnatów tego pojęcia do rozwiązań, które dotyczyły organizacji pracy w zakresie:

- stanowisk pracy,
- przepływu materiałów i wyrobów w procesie wytwarzania wyrobów (ale już nie np. w procesie ich handlowej dystrybucji),
- usług materialnych i ich obsługi, co wykluczało z kręgu projektów racjonalizatorskich wszelkie rozwiązania organizacyjne odnoszące się do usług niematerialnych, np. do procesów dydaktyczno-szkoleniowych.

Wreszcie kategorię tego rodzaju projektów ograniczał wymóg, aby przynosiły one efekty wskazane w art. 84 ust. 2 u.wyn. 1984 *in fine* (zwiększenie wydajności pracy, pełniejsze wykorzystanie środków pracy etc.)⁸⁵.

Obecnie obowiązująca ustawa nie przewiduje takich (ani żadnych innych) ograniczeń, co oznacza, że przedsiębiorcy mogą dzisiaj uznawać za projekty racjonalizatorskie wszelkiego typu rozwiązania o charakterze organizacyjnym. Omówiona definicja może jednak być dobrym źródłem inspiracji dla tworzenia własnych unormowań.

Projekty racjonalizatorskie o charakterze **techniczno-organizacyjnym** stanowią zespolenie rozwiązań technicznych i organizacyjnych z przewagą (często bardzo wyraźną) elementów technicznych. Interesującą próbę ogólnego określenia istoty tych projektów podjął w swoim czasie A. Kopff, pisząc, że *projekt racjonalizatorski wtedy ma charakter techniczno-organizacyjny, gdy w jakikolwiek sposób usprawnia proces produkcyjny lub warunki pracy albo gdy służy ochronie naturalnego środowiska człowieka, a więc gdy podnosi (...) jakość i ekonomiczne wyniki produkcji środków służących wytwarzaniu dóbr, polepszaniu warunków pracy i życia człowie-*

85 Szerszej wykładni tych przepisów dokonałem w broszurze *Racjonalizacja organizacyjna*, Katowice 1985, s. 40-48.

ka. Z usprawnieniem procesów produkcyjnych mamy do czynienia wtedy, gdy dzięki stosowaniu projektu racjonalizatorskiego zwiększa się wydajność pracy, gdy osiąga się lepsze wykorzystanie środków pracy albo pomiar produkcji, natomiast z usprawnieniem warunków pracy – w razie polepszenia bezpieczeństwa i higieny pracy, a w pewnym sensie także wtedy, gdy projekt służy ochronie naturalnego środowiska człowieka, choć w tym wypadku chodzi przede wszystkim o polepszenie warunków życia ludzkiego, zarówno ze względu na racjonalną gospodarkę surowcami niezbędnymi do produkcji, jak i z uwagi na zdrowie, wypoczynek człowieka itp⁸⁶. Inaczej można powiedzieć, że w tego rodzaju projektach pewnym propozycjom technicznym, w szczególności zaś propozycjom mającym na celu usprawnienie procesów wytwarzania wyrobów bądź sposobów świadczenia usług, towarzyszą określone zmiany organizacyjne, całość zaś przyczynia się wspólnie do powstania bądź zwiększenia efektów ekonomicznych lub społecznych, jakie daje wykorzystanie tych propozycji. Słusznie jednak podkreślono, iż warunkiem uznania zespołu określonych elementów technicznych i organizacyjnych za projekt racjonalizatorski o charakterze techniczno-organizacyjnym jest to, by elementy te nie stanowiły zlepku przypadkowo dobranych pomysłów: jednego o charakterze technicznym, drugiego o charakterze organizacyjnym⁸⁷. Nie będzie zatem projektem techniczno-organizacyjnym np. rozwiązanie zmierzające do oszczędności paliwa w przedsiębiorstwie, polegające na propozycji zmian w gaźniku samochodu (element techniczny) i zmianie trasy jego kursowania (element organizacyjny), czy zaproponowanie zmian technologicznych z jednoczesną propozycją wprowadzenia produkcji dwuzmianowej. W istocie rzeczy będą to dwa odrębne projekty: techniczny i organizacyjny. Okoliczność ta będzie mieć znaczenie prawne w tych przypadkach, w których regulamin racjonalizacji przyjęty w danym przedsiębiorstwie będzie różnicował status prawny twórców projektów technicznych i techniczno-organizacyjnych oraz twórców projektów organizacyjnych.

Projekty o charakterze **organizacyjno-technicznym** stanowią przeciwieństwo projektów techniczno-organizacyjnych. Są one zasadniczo projektami o charakterze organizacyjnym, jednak ze wspomaganie technicznym. Klasycznym już przykładem tego typu projektów są dzisiaj rozwiązania z zakresu informatycznych systemów zarządzania. Również do takich projektów odnosi się poczyniona wyżej uwaga o potrzebie istnienia merytorycznego związku pomiędzy elementem organizacyjnym i elementem technicznym.

Od przedsiębiorcy zależy też, czy twórcy wyróżnionych wyżej rodzajów projektów będą mieć jednakowy status prawny, czy – jak to miało miejsce pod rządami ustawy o wynalazczości w odniesieniu do twórców projektów organizacyjnych – status ten będzie zróżnicowany. Przesądzać o tym będą zwłaszcza takie okoliczności, jak: rodzaj przedsiębiorstwa (np. zakład produkcyjny lub urząd administracji publicznej), jego potrzeby i przyjęta przez przedsiębiorcę polityka innowacyjna.

86 A. Koppf, *Konstrukcje cywilistyczne...*, s. 85-86. Zob. również J. Chrzanowski, *Projekty racjonalizatorskie o charakterze organizacyjnym a projekty racjonalizatorskie o charakterze techniczno-organizacyjnym*, Poznań 1984.

87 S. Sołtysiński, *Prawo wynalazcze. Komentarz*, Warszawa 1975, s. 184.

2.4. PRZYDATNOŚĆ DO WYKORZYSTANIA

Znamienną cechą projektów wynalazczych jest ich praktyczne przeznaczenie. Projektów tych nie dokonuje się w celach abstrakcyjnych, ale w celu wykorzystania w praktycznej działalności. Z tego powodu muszą one odznaczać się użytecznością. Najwyraźniej widać to w przypadku wzorów użytkowych, które z definicji muszą być użyteczne (zob. art. 94 ust. 1 PWP). Także w definicji wynalazku patentowalnego podkreśla się wymóg przydatności do przemysłowego stosowania. Nie inaczej jest w przypadku projektów racjonalizatorskich. Projektem takim, w rozumieniu ustawy, może być tylko rozwiązanie nadające się do wykorzystania. Omawiając tę cechę projektu, należy podkreślić, co następuje.

Po pierwsze, ustawa mówi o przydatności rozwiązania do **wykorzystania**. Pojęcie to jest znaczeniowo szersze od pojęcia **stosowania** projektu. Stosowanie polega bowiem na takim wykorzystaniu projektu, dzięki któremu może być zrealizowany jego przedmiot (osiągnięty jego cel), np. może być zrealizowany sposób postępowania według projektu. Jak podkreślił SN, stosowanie projektu wynalazczego *może polegać na wytwarzaniu wyrobów i urządzeń według projektu wynalazczego bądź na technicznym wykorzystaniu sposobu ich wytwarzania według takiego projektu. Nie jest więc „stosowaniem” projektu wynalazczego używanie przemysłowe czy handlowe wyrobów i urządzeń wyprodukowanych według projektu wynalazczego lub wytworzonych sposobem według takiego projektu* (wyrok SN z 19 września 1974 r., sygn. akt I PR 280/74). Wykorzystanie projektu może jednak przybierać także inne formy, takie jak np. zamieszczenie go w dokumentacji technicznej opracowywanej dla innej osoby albo zbycie go innemu podmiotowi, jako *know-how*. Oczywiście stosowanie będzie w przypadku projektów racjonalizatorskich podstawową formą ich wykorzystania, znacznie mniejsze bowiem, niż w przypadku innych projektów wynalazczych, będą tutaj możliwości pozamaterialnej ich eksploatacji (zwłaszcza poprzez wykonywanie praw).

Po drugie, w przypadku wynalazków i wzorów użytkowych pojęcie korzystania z tych projektów, jako przesłanka ich zdolności patentowej bądź ochronnej, jest ograniczona nie tylko pod względem formy (sposobu) korzystania, ale także co do dziedziny tego korzystania. Projekty te, jako rozwiązania techniczne, muszą bowiem nadawać się do **przemysłowego** stosowania. I mimo że kryterium przemysłowej stosowalności wynalazku (wzoru użytkowego) zostało w prawie polskim, w ślad za ustawodawstwami krajów Unii Europejskiej i międzynarodowym prawem patentowym, ujęte szeroko, jako że przesłankę tę uważa się za spełnioną, *jeżeli według wynalazku może być uzyskany wytwór lub wykorzystywany sposób, w rozumieniu technicznym, w jakiegokolwiek działalności przemysłowej, nie wykluczając rolnictwa* (art. 27 PWP), to jednak nie wychodzi to poza granice gospodarczej eksploatacji tych projektów (przemysłowej, budowlanej, rolniczej, wydobywczej i usługowej – w tym handlowej itp.). Nie może być wynalazkiem czy wzorem użytkowym rozwiązanie, które nadaje się do wykorzystania jako pomysł organizacyjny. W przypadku projektu racjonalizatorskiego jest to możliwe, a projekty racjonalizatorskie o charakterze organizacyjnym są jednym z typowych rodzajów racjonalizacji. Tak więc sfera, w której projekt racjonalizatorski może zostać wykorzystany, jest prawnie obojętna. Może to być sfera szeroko pojętej działalności przemysłowej, ale także obszary działalności pozagospodarczej (zarządzania i administracji, działalności socjalnej, kulturalnej itp.).

Po trzecie, w przeciwieństwie do projektów wynalazczych podlegających ochronie patentowej, przy których wymogiem jest powtarzalność stosowania, projektami racjonalizatorskimi mogą być także rozwiązania, które dadzą się zastosować tylko jednorazowo, np. przy remoncie lub modernizacji jakiegoś urządzenia. Stąd projektem takim może być np. sposób eksploatacji złoża kopaliny o niepowtarzalnej budowie geologicznej, organizacji jednorazowego transportu urządzenia czy przeprowadzenia akcji ratunkowej w szczególnych warunkach. Przy wynalazkach, wzorach i topografiach ochrona takich rozwiązań byłaby bezprzedmiotowa, nie zachodziłaby bowiem wówczas potrzeba ochrony wyłączności korzystania z takiego rozwiązania.

Wreszcie przydatność do wykorzystania nie musi być natychmiastowa. Można zatem uznać za projekt racjonalizatorski także takie rozwiązanie, którego zastosowanie będzie miało miejsce w przyszłości, po zaistnieniu odpowiednich warunkach, np. po zakończeniu prowadzonej inwestycji, zakupie licencji itp. Inaczej mówiąc, wystarcza tu przydatność potencjalna.

2.5. NOWOŚĆ PROJEKTU RACJONALIZATORSKIEGO

Prawo wynalazcze z 1962 r. oraz ustawa o wynalazczości silnie akcentowały wymóg nowości projektu racjonalizatorskiego⁸⁸. Obecna ustawa pomija tę sprawę milczeniem, przynajmniej gdy chodzi o tzw. nowość obiektywną (przedmiotową). Co się bowiem tyczy nowości subiektywnej (podmiotowej), czyli nowości pomysłu dla samego racjonalizatora, to przesłanka ta wynika z wymogu twórczego charakteru projektu racjonalizatorskiego (zob. wyżej – pkt 1.2). Jak to swego czasu kolokwialnie, ale bardzo obrazowo ujął M. Staszków (*Ze studiów ...*, s. 35) nowość taka to *zwykła konsekwencja twórczości: produkt twórczości musi być nowy dla samego twórcy. Gdyby uprzednio znał środki prowadzące do określonego celu, a więc wiedział, jakie jest rozwiązanie jego problemu, nie mógłby już takiego rozwiązania poszukiwać, a więc nie mógłby i znaleźć. Mógłby co najwyżej zaproponować przedsiębiorstwu wykorzystanie znanego mu rozwiązania, ale to (...) nie jest racjonalizacją w rozumieniu przepisów o wynalazczości.*

W aktualnym stanie prawnym sprawę nowości obiektywnej, jej skali oraz kryteriów oceny pozostawiono do uregulowania przedsiębiorcom. Nie ma żadnych przeszkód prawnych, aby w tym zakresie wzorować się na dawniejszych unormowaniach prawnych⁸⁹. Wydaje się, że również w dzisiejszych organizacyjno-prawnych warunkach prowadzenia działalności innowacyjnej nie byłyby one całkowicie bezprzedmiotowe. Powszechnie przyjmuje się, że chodzi tutaj o tzw. **nowość lokalną**, tzn. nowość w skali poszczególnych przedsiębiorstw (**nowość zakładową**), chociaż w pewnych przypadkach, np. jednostek organizacyjnych o tej samej

88 Oto typowa dla tamtych przepisów formuła: *Projekt racjonalizatorski uważa się za nowy, jeżeli w jednostce gospodarki uspołecznionej, w której został zgłoszony, nie był stosowany lub uprzednio zgłoszony przez inną osobę* (art. 85 ust. 1 u.wyn.). W pierwotnym tekście tej ustawy za okoliczności niweczące nowość projektu racjonalizatorskiego uważano ponadto fakt zamieszczenia projektu w planach j.g.u. (np. w tzw. planie techniczno-ekonomicznym) oraz polecenie stosowania projektu przez jednostkę nadrzędną, jeżeli polecenie to wskazywało istotę projektu i sposób rozwiązania zagadnienia (art. 80 ust. 1 u. wyn. 1972).

89 Zob. zwłaszcza M. Staszków, *Ze studiów ...*, s. 35 i nast. oraz A. Kopff, *Konstrukcje cywilistyczne ...*, s. 86 i nast.

przynależności resortowej, można by odwołać się do szerszego kryterium – nawet do wymogu nowości krajowej⁹⁰.

Z nowością zakładową wiąże się pewne problemy wymagające unormowania w regulaminie racjonalizacji. Przede wszystkim chodzi o kryteria oceny tej nowości. Ogólnie można powiedzieć, że projekt racjonalizatorski jest w danym przedsiębiorstwie nowy, jeżeli nie jest znany przedsiębiorcy. W dawniejszych i obecnych regulacjach przyjmuje się, że taka sytuacja zachodzi, jeżeli projekt nie był w tym przedsiębiorstwie wcześniej stosowany, ani zgłoszony przez inną osobę. Art. 84 Pr. wyn. dodawał tu jeszcze dwie dalsze okoliczności, których nie powtórzyła już ustawa o wynalazczości (w brzmieniu z 1984 r.), a mianowicie: że projekt nie był zamieszczony w planach tej jednostki ani nie był polecony do stosowania przez jednostkę nadrzędną ze wskazaniem jego istoty i sposobu rozwiązania zagadnienia..

Ważnym zagadnieniem jest kwestia nowości projektów w podmiotach gospodarczych o bardziej rozbudowanych strukturach organizacyjnych, np. w przedsiębiorstwach wielozakładowych lub wielowydziałowych. Problem sprowadza się do tego, jakie ramy organizacyjne uznać za układ odniesienia właściwy dla oceny nowości projektu. Wydaje się, że nie da się tutaj sformułować jednej, uniwersalnej reguły postępowania; każda tego typu sprawa wymaga indywidualnych rozstrzygnięć, uwzględniających jej konkretne okoliczności i uwarunkowania. Inaczej przedstawia się bowiem rzecz w przypadku wielozakładowego przedsiębiorstwa mającego samodzielne pod względem finansowym filie w różnych miejscowościach na obszarze kraju, inaczej zaś w przypadku szkoły wyższej, której wydziały zlokalizowane są w jednym mieście, często jednym kampusie bądź nawet w jednym budynku.

Z kwestią nowości wiąże się jeszcze sprawa **adaptacji znanego projektu**. Wymóg nowości projektu nie musi bowiem oznaczać, że przedmiotem twórczości racjonalizatora ma być całość zgłoszonej przez niego propozycji. Oznacza jedynie, że nie może być projektem racjonalizatorskim taki pomysł, w którym w ogóle nie ma twórczego wkładu pomysłodawcy. Dopuszcza natomiast, aby przedmiotem tego wkładu był inny, już istniejący projekt, w tym także projekt autorstwa innej osoby. Chodzi tutaj o pomysły będące twórczym przystosowaniem (adaptacją) cudzych projektów do innych warunków technicznych lub organizacyjnych poprzez uzupełnienie bądź udoskonalenie cudzego projektu itp. Poprzednio obowiązujące przepisy (Prawo wynalazcze z 1962 r. i ustawa o wynalazczości) stanowiły w związku z tym, że projekt racjonalizatorski może również polegać na twórczym przystosowaniu do potrzeb j.g.u. znanego już rozwiązania zagadnienia, a projekt, który stanowi rozwinięcie lub uzupełnienie innego projektu uważa się za samodzielny projekt racjonalizatorski tylko w części obejmującej to rozwinięcie lub uzupełnienie, a więc w części, w jakiej obejmował on elementy przystosowawcze (zob. odpowiednio art. 83 ust. 2 i art. 86 Pr. wyn; por. art. 85 ust. 2 i art. 87 u. wyn. 1984).

Także dzisiaj nie ma żadnych przeszkód prawnych, aby wynik przystosowania innego projektu do określonych potrzeb lub warunków konkretnego przedsiębiorstwa uznać za projekt

⁹⁰ W jednym, jak dotąd, regulaminowym unormowaniu resortowym (w dziedzinie wojskowości) za układ odniesienia dla nowości projektu racjonalizatorskiego przyjęto skalę jednostki wojskowej – zob. § 7 ust. 4 decyzji nr 218/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 26 lipca 2002 r. w sprawie działalności racjonalizatorskiej w resorcie obrony narodowej (Dz. Urz. MON z 2002 r. nr 14, poz. 146 z późn. zm.).

racjonalizatorski. Trzeba jednak mieć na uwadze prawne konsekwencje korzystania z takiej adaptacji. Istotne jest tu zwłaszcza, czyją własność stanowi projekt przystosowywany. Nie ma problemów, jeżeli jest on własnością tego samego przedsiębiorcy. W przeciwnym razie może pojawić się problem naruszenia praw do cudzego projektu. Nie stanowi to jakiegóż gruntownej przeszkody do wykorzystania adaptacji, ale pod warunkiem uregulowania związanych z tym spraw prawnych, najlepiej – nabycia licencji na korzystanie ze znanych (cudzych) elementów przystosowywanego rozwiązania.

2.6. NIEPOŁĄCZALNOŚĆ STATUSU PROJEKTU RACJONALIZATORSKIEGO I INNEGO PROJEKTU WYNAŁAZCZEGO

Przesłanki negatywne to niepołączalność statusu projektu racjonalizatorskiego ze statusem prawnym wynalazku podlegającego opatentowaniu (wynalazku patentowalnego), wzoru użytkowego, wzoru przemysłowego oraz topografii układu scalonego. Mówiąc krócej, projekt racjonalizatorski nie może być jednocześnie innym rodzajem projektu wynalazczego. Trzeba zatem pokrótce powiedzieć, co stanowi istotę pozostałych projektów wynalazczych⁹¹.

Wynalazkiem podlegającym opatentowaniu lub inaczej **wynalazkiem patentowalnym**, czyli takim, na który może być udzielony (uzyskany) patent, jest wynalazek z dowolnej dziedziny techniki, który jest nowy, posiada tzw. poziom wynalazczy (tzn. jest nieoczywisty, doniosły pod względem technicznym) i nadaje się do przemysłowego stosowania (art. 24 PWP).

Wzorem użytkowym, a ściślej wzorem użytkowym nadającym się do ochrony za pomocą tzw. prawa ochronnego (odpowiednik patentu), jest nowe i użyteczne rozwiązanie o charakterze technicznym, dotyczące kształtu, budowy lub zestawienia przedmiotu o trwałej postaci (art. 94 ust. 1 PWP).

Wzorem przemysłowym, na który można uzyskać prawo z rejestracji, jest nowa i posiadająca indywidualny charakter postać wytworu lub jego części, nadana mu w szczególności przez cechy linii, konturów, kształtów, kolorystykę, strukturę lub materiał wytworu oraz przez jego ornamentację (art. 102 ust. 1 PWP).

Wreszcie przez **topografię układu scalonego**, zwaną w skrócie „topografią”, rozumie się rozwiązanie polegające na przestrzennym, wyrażonym w dowolny sposób, rozplanowaniu elementów, z których co najmniej jeden jest elementem aktywnym, oraz wszystkich lub części połączeń układu scalonego, przy czym przez **układ scalony** rozumie się jedno- lub wielowarstwowy wytwór przestrzenny, utworzony z elementów z materiału półprzewodnikowego tworzącego ciągłą warstwę, ich wzajemnych połączeń przewodzących i obszarów izolujących, nierozdzielnie ze sobą sprzężonych, w celu spełniania funkcji elektronicznych (art. 196 PWP).

91 Szersze omówienie tych definicji oraz informację o dalszej literaturze przedmiotu można znaleźć w: A. Szewc, G. Jyż, *Prawo własności przemysłowej*, Warszawa 2003, s. 54-91.

Nasuwa się tutaj jednak pytanie, jak należy rozumieć wymóg niepołączalności statusu projektu racjonalizatorskiego ze statusem jakiegokolwiek innego projektu wynalazczego. Czy fakt, że – obiektywnie rzecz biorąc – pomysł zgłoszony przedsiębiorcy odznacza się nowością światową, przekreśla możliwość przyjęcia go do wykorzystania w charakterze projektu racjonalizatorskiego? Dosłowna wykładnia art. 7 ust. 2 PWP skłania do odpowiedzi pozytywnej. Jednakże praktyczne skutki przyjęcia takiej wykładni byłyby tak niedogodne, że wykładnię tę trzeba zdecydowanie odrzucić. W przeciwnym razie przed podjęciem decyzji uznającej zgłoszony pomysł za projekt racjonalizatorski należałoby przeprowadzić żmudne, czasochłonne i kosztowne badania patentowe mające wykluczyć posiadanie przez ten pomysł cech wynalazku, wzoru użytkowego lub innego projektu wynalazczego.

Prawidłowy, moim zdaniem, sposób wykładni tego warunku wskazał M. Staszków, twierdząc, że przeszkodą dla uznania danego pomysłu za projekt racjonalizatorski jest okoliczność, że ten (lub taki sam) pomysł jest w Polsce **chroniony prawem wyłącznym** (np. patentem). Za trafnością tego poglądu przemawia wykładnia historyczna. Warto w tym miejscu przypomnieć, że już art. 89 Pr. wyn. wprowadził zasadę, w myśl której w razie stwierdzenia, że przedmiotem projektu racjonalizatorskiego jest zagadnienie, które jest również przedmiotem chronionego w Polsce wynalazku lub wzoru użytkowego, świadectwo racjonalizatorskie zostanie unieważnione na wniosek osoby zainteresowanej. W innych wypadkach nie było podstaw do unieważnienia tego świadectwa, a tym samym – do zakwestionowania statusu prawnego projektu, na który to świadectwo opiewało. Ta sama ustawa w art. 105 wręcz nakazywała, aby wynalazek pracowniczy do czasu jego opatentowania traktować jak projekt racjonalizatorski. Zasady te powtórzono później w ustawie o wynalazczości (zob. odpowiednio art. 85 i 97 ust. 1 u.o.w. 1972 oraz art. 90 i 102 ust. 1 u.o.w. 1984).

Podobne stanowisko zajął A. Kopff (*Konstrukcje cywilistyczne...*, s. 78 i nast.), pisząc, że *projekt racjonalizatorski zawiera elementy twórczości technicznej lub techniczno-organizacyjnej, ale mimo to nie jest ani wynalazkiem, ani wzorem użytkowym chronionym (...) za pomocą patentu lub prawa ochronnego. Ze stwierdzenia tego, w szczególności zaś z postanowienia art. 85 ustawy o wyn., wynika, iż w razie ustalenia, że przedmiotem projektu racjonalizatorskiego jest rozwiązanie, które jest jednocześnie przedmiotem chronionego (...) wynalazku lub wzoru użytkowego, świadectwo racjonalizatorskie zostanie unieważnione na wniosek osoby zainteresowanej, należy wyciągnąć bowiem oczywisty wniosek, że ustawa dostrzega taką sytuację, gdy stosowanie projektu racjonalizatorskiego wkracza w wyłączność płynącą z patentu lub prawa ochronnego, nie widzi jednak takiej sytuacji, aby projekt racjonalizatorski był jednocześnie wynalazkiem lub wzorem użytkowym chronionym w Polsce patentem lub prawem ochronnym. W tym stanie rzeczy wydaje się, iż (...) wyjściem z trudności spowodowanych postanowieniami ustawy byłoby przyjęcie poglądu, iż sytuacja prawna projektów racjonalizatorskich jest zbieżna z sytuacją nieopatentowanych wynalazków i niezarejestrowanych wzorów użytkowych.*

Potwierdzeniem trafności takiej wykładni był przepis o tzw. wynagrodzeniu tymczasowym, zgodnie z którym, *do czasu opatentowania pracowniczego wynalazku wypłaca się twórcy tymczasowe wynagrodzenie według zasad przewidzianych dla wynagrodzeń za projekty racjonalizatorskie. Tymczasowe wynagrodzenie potrąca się z wynagrodzenia wypłaconego za wynalazek* (art. 97 ust. 1, później art. 107 ust. 1 u.wyn.). Wyraźnie wskazywał on bowiem na możliwość traktowania wynalazku jako projektu racjonalizatorskiego i *vice versa*.

2.7. OGRANICZENIA (WYŁĄCZENIA) PODMIOTOWE

W regulaminie racjonalizacji przedsiębiorca może (powinien) określić przedmiotowe cechy projektu racjonalizatorskiego, ale może także unormować kwestie podmiotowe, określając, czyje projekty (przez kogo dokonane) uważa się za projekty racjonalizatorskie (art. 7 ust. 3 PWP). Z praktycznego punktu widzenia lepiej i łatwiej jest dokonać tego określenia w sposób negatywny, wskazując, czyje pomysły, spełniające pod względem przedmiotowym cechy projektu racjonalizatorskiego, takimi projektami nie są. Inaczej mówiąc może on wyłączyć z grupy projektów racjonalizatorskich projekty dokonane przez niektóre kategorie osób. Możliwe jest także połączenie obu sposobów regulacji, np. przez przyjęcie zasady, że projektami racjonalizatorskimi są tylko projekty dokonane przez osoby świadczące pracę na rzecz przedsiębiorcy w ramach stosunku pracy (eliminuje to projekty dokonane przez osoby „zatrudnione” przez niego na podstawie umów cywilnoprawnych, np. umowy o dzieło), z jednoczesnym odebraniem statusu racjonalizatora przedstawicielom niektórych grup pracowniczych.

Wyłączenia podmiotowe mają w polskim prawie wynalazczym długą tradycję. Art. 90 Pr. wyn. 1962 wyłączał z kręgu projektów racjonalizatorskich te rozwiązania odpowiadające ustawowej definicji takiego projektu, które były zgłoszone przez pracowników nauki, naukowo-badawczych lub inżynierijsko-technicznych, zatrudnionych w jednostkach organizacyjnych wykonujących prace naukowe, projektowe lub konstrukcyjne, jeżeli projekty te zostały opracowane przez tych pracowników w ramach poruczonych im zadań. Szczegółowe wytyczne w sprawie stosowania tego przepisu określił Przewodniczący Komitetu do Spraw Techniki w zarządzeniu z dnia 18 stycznia 1967 r. (Mon. Pol. nr 8, poz. 40)⁹².

Pod rządami ustawy o wynalazczości wyłączeń, jako takich, nie było. Wszystkie projekty spełniające ustawowe przesłanki, niezależnie od tego, kto był ich twórcą, były projektami racjonalizatorskimi. Osoba twórcy miała znaczenie jedynie w aspekcie prawa do wynagrodzenia. Zgodnie bowiem z § 20 ust. 3 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 11 grudnia 1972 r. w sprawie projektów wynalazczych, z wyjątkiem wypadku, gdy projekt został dokonany w ramach umowy o dokonanie projektu wynalazczego, prawo do wynagrodzenia nie przysługiwało następującym twórcom projektów racjonalizatorskich zatrudnionych w jednostkach gospodarki uspołecznionej:

- 1) kierownikom jednostek gospodarki uspołecznionej i ich zastępcom, jeżeli przedmiot dokonanego projektu leżał w zakresie działalności tych jednostek,
- 2) pracownikom wykonującym prace naukowo-badawcze i rozwojowe, jeżeli przedmiot dokonanego projektu racjonalizatorskiego był objęty planem przydzielonym do wykonania komórce organizacyjnej, w której pracownicy ci są zatrudnieni,
- 3) pracownikom inżynierijsko-technicznym i innym równorzędnym, jeżeli projekt racjonalizatorski został dokonany w wyniku wykonania polecenia służbowego (§ 35 ust. 2 i 3).

Analogiczne rozporządzenie z 1984 r. utrzymało tę regulację wobec projektów racjonalizatorskich o charakterze technicznym i techniczno-organizacyjnym, z tą tylko różnicą, że twórcom tym przyznała prawo do tzw. nagród substytucyjnych, wynoszących 30% wyna-

92 Patrz bliżej: S. Sołtysiński, *Uprawnienia wynalazców i racjonalizatorów*, Warszawa 1971, s. 53-55.

grodzienia, jakie przysługiwałyby im w tej jednostce za ten projekt⁹³. Gdy chodzi o projekty organizacyjne (wprowadzone przez nowelę z 1984 r.), to w zasadzie identycznie potraktowano kierowników j.g.u. i ich zastępców. Kierowników komórek organizacyjnych pozbawiono prawa do wynagrodzenia, jeżeli projekt dotyczył spraw organizacyjnych kierowanej komórki. W stosunku do projektów organizacyjnych dokonanych w wyniku wykonania polecenia służbowego przyjęto zasadę, iż status pracowniczy twórcy jest prawnie obojętny – żaden twórca takiego projektu nie miał prawa do wynagrodzenia. Prawnienie obojętny był także fakt dokonania projektu organizacyjnego na podstawie umowy. Podobnie natomiast jak twórcom projektów technicznych i techniczno-organizacyjnych, rozporządzenie przyznawało im prawo do obligatoryjnej, 30-procentowej nagrody substytucyjnej (zob. §§ 36 i 44 ust. 13 tego rozporządzenia).

Nowelizując ustawę w 1992 r., zrezygnowano z powszechnie obowiązującej regulacji tych spraw, pozostawiając ich unormowanie samym przedsiębiorcom.

2.8. PROJEKT RACJONALIZATORSKIE BĘDĄCE UTWORAMI

Niektóre innowacje mogą mieć podwójny status prawny: prawnowynalazczy oraz prawno-autorski. Inaczej mówiąc, mogą być projektami racjonalizatorskimi w rozumieniu PWP i dziełami prawa autorskiego (utworami). Dotyczy to zwłaszcza programów komputerowych (art. 1 ust. 2 pkt 1 *in fine* pr. aut.) oraz innych produktów informatycznych⁹⁴ i baz danych (art. 3 tej ustawy). W tym celu muszą jednak spełniać warunki określone w art. 1 pr. aut., które pozwalają na uznanie danego wytworu intelektualnego za utwór. Wystąpienie takiej sytuacji oznacza, że w przypadku tych innowacji dochodzi do dość złożonego zbiegu przepisów normujących ich status prawny oraz pozycję ich twórców⁹⁵. Dodatkową komplikacją jest tutaj fakt, iż zagadnienie to inaczej przedstawia się w stosunku do programów komputerowych, inaczej zaś w stosunku do pozostałych projektów będących utworami (np. baz danych), a to ze względu na fakt, że programy komputerowe mają szczególną regulację prawną, zawartą w rozdziale siódmym ustawy o prawie autorskim, a w szczególności z uwagi na to, że inaczej niż w przy-

93 Zob. A. Szewc, *Nagrody za wynalazczość i racjonalizację*, Bydgoszcz 1985, s. 34-44; J. Chrzanowski, *Problematyka nagradzania z tytułu wynalazczości – charakterystyka ogólna* [w:] *Nagrody w dziedzinie wynalazczości i racjonalizacji*, Poznań 1988, s. 5 i nast.

94 Program komputerowy nie jest jedynym produktem informatycznym, ani nawet jedynym, któremu przysługuje ochrona autorskoprawna. Jest natomiast jedynym typem utworu, dla którego w ustawie o prawie autorskim przewidziano szczególne zasady ochrony. Pozostałe produkty informatyczne, jeżeli są utworami, korzystają z ochrony autorskoprawnej na zasadach ogólnych. Chodzi tutaj w szczególności o:

- komputerowe bazy (banki) danych,
- utwory multimedialne, czyli takie, które łączą dzieła różnych gatunków i wyrażają się za pomocą różnych środków ekspresji, takich jak słowo, obraz, muzyka, film itp.,
- sieci informatyczne, rozumiane jako miejsca agregacji danych,
- strony www,
- ikony,
- struktury odesłań (zbiory hiperłączy), czyli tzw. linki,
- postacie wirtualne, czyli postacie wykreowane fantazyjnie (tak rysunkowe jak i o cechach wyglądu ludzkiego), jak i postacie osób prawdziwych (w tym historycznych), wygenerowane komputerowo na podstawie materiałów ikonograficznych (A. Stuglik, *Program komputerowy a inne utwory z zakresu informatyki*, Mon. Prawn. 2002, nr 19, s. 889. Zob. też M. Byrska, *Ochrona programów komputerowych w nowym prawie autorskim*, Warszawa 1994, s. 11 i nast.; J. Barta, R. Markiewicz, *Internet a prawo*, Kraków 1998; ci sami, *Prawo autorskie w Internecie* [w:] *Internet – problemy prawne*, red. R. Skubisz. Lublin 1999).

95 Będzie o tym mowa w rozdziale poświęconym prawom i obowiązkom racjonalizatorów.

padku pozostałych utworów kształtuje się tutaj treść prawa autorskiego, i to zarówno w sferze osobistych, jak i majątkowych uprawnień programisty⁹⁶.

Jednak kryteria przesądzające o autorskoprawnym statusie dobra intelektualnego są zawsze takie same. Utworami albo „dziełami prawa autorskiego”, „dziełami autorskimi” lub w skrócie – „dziełami”, określa się *każdy przejaw działalności twórczej o indywidualnym charakterze, ustalony w jakiegokolwiek postaci, niezależnie od wartości, przeznaczenia i sposobu wyrażenia* (art. 1 ust.1 pr. aut.). Oznacza to, że o statusie prawnym utworu decydują następujące przesłanki:

- jest on rezultatem pracy umysłowej człowieka,
- praca ta ma charakter działalności twórczej,
- rezultat ma indywidualny charakter,
- został ustalony w jakiegokolwiek postaci.

Ad 1. W tradycyjnym podejściu do problemu ochrony autorskoprawnej bezwzględnie wykluczano możliwość tworzenia utworów przez byty niebędące ludźmi, np. przez rozproszczenie farby przez zwierzę, motocykl, niekontrolowane procesy stapiania, mieszania itp., jak i kreacje będące wynikiem znalezienia i wyboru spośród innych przedmiotów. Takie stanowisko nie uwzględnia jednak współczesnych możliwości tworzenia dzieł za pomocą środków technicznych, a zwłaszcza technik komputerowych (np. dzieła graficzne). Stąd w nowszej doktrynie przyjmuje się, że *twórcze kształtowanie dzieła może być (...) wynikiem posługiwania się środkami maszynowymi, nawet jeżeli osiąga się wyniki przypadkowe, o ile są one przez twórcę przygotowane przez stworzenie określonych przesłanek*⁹⁷. Otworzyło to drogę do zapewnienia ochrony autorskiej dziełom generowanym komputerowo (*computer generated works*), przy użyciu odpowiednich programów, takich jak np. służący do tworzenia muzyki *Virtual Analogue Synth Emulator*. Odrzuca się przy tym tezę, jakoby to komputer, a nie człowiek był w takim przypadku twórcą dzieła. Podkreśla się bowiem, że *zarówno w odniesieniu do muzyki generowanej komputerowo, literatury komputerowej, grafiki, czy nawet programów komputerowych generowanych przez inne programy, wszystkie te wytwory, chociaż bezpośrednio stworzone przez komputer, stanowią rezultat pracy ludzkiej. Albowiem komputer, aby móc stworzyć dane wytwory, musi zostać odpowiednio zaprogramowany, dodatkowo zaś konkretny człowiek musi zainicjować proces generowania dzieła przez dany, zdalny do tego celu program, przy czym musi podać programowi przynajmniej zasadnicze kryteria, wedle których zostanie stworzone dzieło* (A. Stuglik, *op. cit.*, s. 890). Pewna wątpliwość powstaje tu jednak w związku z kwestią, kogo uznać za twórcę tak stworzonego utworu: autora programu generującego utwór, czy też osobę, która za pomocą tego programu stworzyła konkretny utwór (użytkownika programu). Przeważa stanowisko, że za twórcę utworu generowanego komputerowo uznać należy użytkownika, a nie twórcę programu generującego (tamże). Taka jest też praktyka ochrony własności intelektualnej.

Ad 2. Przedmiot prawa autorskiego, czyli utwór, musi mieć **znamię działalności twórczej o indywidualnym charakterze**. W istocie rzeczy mamy tutaj dwie przesłanki: 1) wymóg, aby utwór był rezultatem pracy twórczej oraz 2) aby odznaczał się indywidualnym charakterem.

⁹⁶ Z mocy art. 77 pr. aut. twórcom programów komputerowych nie przysługują uprawnienia osobiste określone w art. 16 ust. 3-5 tej ustawy. Inaczej kształtuje się też treść uprawnień majątkowych do programu (por. art. 17 z art. 74 ust. 4 pr.aut.).

⁹⁷ M. Szaciński, *Wkład twórczy jako przesłanka dzieła chronionego prawem autorskim*, PIP 1993 z. 2.

Co się tyczy wymogu twórczości, to polega on na tym, aby utwór stanowił *subiektywnie nowy wytwór intelektu* (J. Barta i inni, *Komentarz*, s. 67). Inaczej mówiąc, chodzi o to, aby utwór został samodzielnie wykreowany przez daną osobę, nie zaś wzięty w gotowej postaci z cudzych materiałów (odtworzony). Przy ocenie twórczego charakteru programów komputerowych uwzględnia się zwłaszcza takie ich cechy, jak autentyczność, niepowtarzalność, niebanalność, samodzielność aktu twórczego itp.

Podkreślić należy, że cecha twórczości nie musi występować tylko w razie stworzenia utworu pierwotnego – może wyrażać się również w stworzeniu tzw. **dzieła zależnego**, czyli w opracowaniu utworu pierwotnego, np. w jego przetłumaczeniu na inny język, adaptacji lub przeróbce (art. 2 ust. 1 pr. aut.). W przypadku programów komputerowych najczęstszymi formami opracowania są: tłumaczenie, przystosowanie oraz zmiana układu programu (art. 74 ust. 4 pkt 2 pr. aut.).

Bardziej skomplikowana jest przesłanka indywidualnego charakteru dzieła. W przedwojennej polskiej ustawie autorskiej mówiono o *przejawie działalności duchowej, noszącym cechę osobistej twórczości*⁹⁸. W projektach obecnie obowiązującej ustawy sformułowano ją w postaci wymagania, aby utwór był *rezultatem działalności intelektualnej, mającym znamiona osobowości jego twórcy*. Niejednolitym nazewnictwem posługują się także zagraniczne źródła prawa autorskiego. Niektóre z nich mówią o *oryginalności dzieła* lub o *oryginalności pozwalającej zindywidualizować autora*, inne – o *działalności twórczej* bądź o *oryginalnym dziele umysłu*. Część ustaw autorskich w ogóle nie artykułuje tej przesłanki. Czyniła tak np. poprzednia polska ustawa o prawie autorskim⁹⁹.

W piśmiennictwie prawa autorskiego, zwłaszcza dawniejszym, można w związku z tym zauważyć pewien chaos terminologiczny. Używa się w nim takich określeń, jak: *piętno osobiste twórcy, znamiona osobowości twórcy, indywidualność dzieła, oryginalność utworu, wkład twórczy* itp. Istotę tych określeń interpretowano przy tym najczęściej w ten sposób, że poprzez szczególne, dostrzegalne w utworze cechy dzieła, będące odbiciem osobowości jego twórcy, można było zidentyfikować twórcę. Obecnie jednak raczej odchodzi się od takiego rozumienia indywidualności dzieła i podkreśla, że wyraża się ona w jego specyfice niekoniecznie ujawniającej twórcę, a cechem przesądzającym o indywidualności utworu nadaje się charakter kryteriów obiektywnych. Upatruje się ją głównie w *odrębności, swoistości i jednostkowości osiągniętego rezultatu twórczości*. *Dodatkowo podkreśla się, iż badając indywidualność utworu sprawdza się, czy był on zdeterminowany przez cel lub założoną jego funkcję, a więc czy jest on efektem pracy twórczej o charakterze szablonowym, rutynowym, czy też jego indywidualność wyraża się przez to, iż dzieło jest jednym z wielu możliwych wyników osiągniętych przez twórców podejmujących się realizacji tego samego działania*. *Wskazuje się też, iż cechą indywidualności utworu można badać przez porównanie go z utworami podobnymi, wówczas utwór może być uznany za indywidualny, jeśli różni się od swoich odpowiedników* (A. Stuglik, *op. cit.*, s. 890 i powołana tam literatura). Zauważyć wypada, że takie podejście zaciera – mocno dawniej akcentowaną – różnicę pomiędzy indywidualnością (oryginalnością) dzieł autorskich a nowością projektów wynalazczych.

98 Ustawa z dnia 29 marca 1926 r. o prawie autorskim (Dz. U. z 1935 r. nr 36, poz. 260).

99 Ustawa z dnia 10 lipca 1952 r. o prawie autorskim (Dz. U. nr 34, poz. 234 z późn. zm.).

Podkreślić też należy, że w przeciwieństwie do systemu ochrony patentowej, w którym udzielenie prawa wyłącznego korzystania z wynalazku jest poprzedzone badaniem nowości wynalazku przez UP, nie przeprowadza się w Polsce żadnego badania indywidualności utworów, a art. 1 ust. 4 pr. aut. *expressis verbis* uniezależnia ochronę prawną utworów, w tym również programów komputerowych, od spełnienia jakichkolwiek formalności. Oznacza to, że w praktyce ewentualne rozstrzygnięcie, czy dany utwór odznacza się cechą oryginalności odbywać się będzie tylko w toku przewodów sądowych, w których będzie się ustalać prawa twórcy lub rozstrzygać spory o ich naruszenie. W literaturze podkreśla się, że – poza procesem sądowym – w praktyce można posługiwać się substytucyjnymi metodami certyfikacji utworów, takimi jak *zwracanie się do organów administracji państwowej właściwych ze względu na zajmowanie się sprawami kultury, uzyskiwanie opinii biegłych z zakresu prawa autorskiego, czy też rejestrowanie utworów w istniejących rejestrach prowadzonych przez organizacje zbiorowego zarządzania prawami autorskimi (...)* czy też *przez organizacje grupujące twórców i producentów danych rodzajów utworów*¹⁰⁰. W przypadku programów komputerowych organizacjami takimi są np. Polski Rynek Oprogramowania oraz Agencja Obrotu Oprogramowaniem.

Żądając od utworów twórczego i indywidualnego charakteru, ustawa nie wymaga, aby były one rezultatem dużego wysiłku intelektualnego i przejawiały się w utworze w jakimś szczególnym natężeniu. Polskiemu prawu autorskiemu obca jest, popularna w anglosaskich systemach ochrony utworów, koncepcja „spoczonego czoła”, zaś w doktrynie panuje pełna zgodność co do tego, że stawiając te wymogi prawo autorskie nie określa żadnego poziomu (progę), które musiałyby one osiągnąć. *Dla powzięcia decyzji o stosowaniu przepisów prawa autorskiego nie ma (...) żadnego znaczenia, jak głęboko sięga i w jaki sposób przejawia się piętno osobiste twórcy, czy jest ono wyraźne i uderzające, czy też zupełnie niepozorne. Ochrona z prawa autorskiego sięga więc zawsze tam, gdzie owo piętno, chociażby w najskromniejszym zakresie, występuje i jest dostrzegalne (...)*. Dlatego też np. *katalogi, cenniki, książki adresowe i informacyjne, rozkłady jazdy, książki kucharskie itd., pisma procesowe, a nawet pewne wzory i formularze mogą być, jakkolwiek nie zawsze, przedmiotem prawa autorskiego*¹⁰¹. Mówiąc prościej, stopień twórczości wymagany do powstania ochrony prawnej dzieła jest obojętny; nawet minimum twórczości jest już ustawowo chronione.

Poglądy te podziela judykatura¹⁰². Już w latach 30. XX wieku Sąd Najwyższy uznał, że *każda twórczość umysłowa doznaje ochrony prawnej, byleby w swojej zewnętrznej formie wykazywała znamiona wyróżniające ją od innych dzieł i że przedmiotem ochrony prawnej z mocy ustawy o prawie autorskim jest wszelkie dzieło piśmiennictwa będące wynikiem indywidualnej twórczości, bez względu na jej zakres (kalendarze, katalogi, rozkłady kolejowe)*. Poglądy te podtrzymało w orzecznictwie powojennym – między innymi w wyroku z 31 marca 1953 r., w którym czytamy, iż *pod ochroną prawa autorskiego znajduje się każde dzieło, które przynajmniej pod względem formy wykazuje pewne elementy twórcze, choćby minimalne* oraz w wyroku z 5 marca 1970 r., zawierającym tezę, w myśl której *nawet znaczeniowo niewielkie opracowanie może być przedmiotem ochrony, byleby cechował je element twórczości autora*. Rozwinięciem tej my-

100 Por. K. Gola, R. Gola, *Prawo autorskie w praktyce*, Warszawa 2000.

101 S. Grzybowski, A. Kopff, J. Serda, *Zagadnienia prawa autorskiego*, Warszawa 1973, s. 79.

102 Orzecznictwo w tej materii przytaczają: M. Szaciński, *Wkład twórczy jako przesłanka...*, s. 52-53 oraz J. Barta, R. Markiewicz, *Prawo autorskie. Przepisy, orzecznictwo, umowy międzynarodowe*, Warszawa 1994, s. 277 i nast.

śli były wyroki SN uznające za przedmiot ochrony takie utwory, jak techniczno-handlowy informator o usługach portu czy instrukcja BHP.

Ad 4. Przez **ustalenie utworu** rozumie się każde działanie, w wyniku którego możliwa staje się percepcja (odbiór) dzieła przez osoby trzecie. Typową formą ustalenia jest **utrwalenie dzieła**, czyli wyrażenie jego treści przy użyciu przedmiotu materialnego (nośnika), zwanego przez ustawę „egzemplarzem utworu”, „przedmiotem, na którym utwór utrwalono” bądź „kopią” – np. w postaci rękopisu lub maszynopisu książki, wydruku komputerowego, obrazu, szkicu bądź rysunku, makiety, nagrania na taśmie magnetofonowej lub płycie, zapisu na dyskietce bądź dysku optycznym itp. Możliwe jest jednak również ustalenie utworu bez jego utrwalenia (na przykład w formie improwizacji muzycznej lub deklamacji w obecności osób trzecich).

Problem ustalenia programu komputerowego był jedną z przyczyn wątpliwości i sporów co do tego, czy programy takie mogą być przedmiotem ochrony autorskoprawnej. Pod rządami prawa autorskiego z 1952 r. przeciwnicy tej ochrony podnosili zarzut, iż z uwagi na postać zapisu programów, zwłaszcza dla EMC¹⁰³, nieczytelną dla człowieka, nie jest spełniony ustawowy wymóg ustalenia utworu. Jednakże ze względu na prawną obojętność sposobu wyrażenia utworu i wyrażnie przez ustawodawcę dopuszczoną możliwość zapisania dzieła w sposób inny niż werbalny (w tym znakami graficznymi i symbolami matematycznymi), zarzut ten stracił aktualność.

Spełnienie omówionych wymagań wystarcza, aby rezultat intelektualnej działalności człowieka podlegał przepisom ustawy o prawie autorskim, tym samym zaś – korzystał z przewidzianej przez ustawę ochrony prawnej. **Wszelkie inne cechy dzieła są prawnie indyferentne.** W szczególności znaczenia prawnego nie mają:

- **wartość dzieła** – z ochrony autorskoprawnej korzystają zarówno dzieła o nieprzemijającej wartości naukowej, literackiej i artystycznej, jak i utwory, których wartość jest znikoma lub przemijająca. Mówiąc obrazowo, prawo autorskie traktuje jednakowo poematy Juliusza Słowackiego, obrazy Jana Matejki i muzykę Jana Sebastiana Bacha oraz amatorskie rymy, obrazki i piosenki disco polo, pod warunkiem że te drugie wykazują znamię indywidualności (cechę twórczości);
- **przeznaczenie dzieła** – utworami są w takim samym stopniu dzieła naukowe, literackie i artystyczne, jak dzieła fotograficzne lub plastyczne czy dzieła sztuki użytkowej (wzornictwa przemysłowego);
- **sposób wyrażenia dzieła.**

Znaczenia nie ma także stopień zaawansowania (wykończenia) dzieła, zgodnie bowiem z art. 1 ust. 3 pr. aut. utwór jest przedmiotem prawa autorskiego od chwili jego ustalenia, chociażby miał postać nieukończoną. Oznacza to, że ochroną autorskoprawną objęte są również wszelkiego rodzaju koncepcje, szkice, zarysy, projekty i inne wstępne fragmenty lub formy dzieł, oczywiście pod warunkiem, że spełniają omówione wyżej ustawowe przesłanki ochro-

103 Oprócz programów dla elektronicznych maszyn cyfrowych wyróżnia się jeszcze programy dla maszyn analogowych oraz tzw. programy hybrydowe (analogowo-cyfrowe). Bliżej o tym A. Szewc, G. Jyż, *Elementy prawa informatycznego*, Katowice 1996, s. 23-24 ci sami; *Ochrona programów komputerowych, informacji i baz danych*, Bytom 2001.

ny (cecha twórczości i ustalenie). W tym punkcie różnica między prawnoautorską a prawnowynalazczą ochroną projektów racjonalizatorskich jest szczególnie wyraźna.

Utwory – ze względu na sposób ich wyrażenia (przedstawienia treści dzieła) – dzielą się na wyrażone za pomocą:

- **słów, symboli matematycznych lub znaków graficznych** (na przykład utwory literackie),
- **środków wizualnych**, w tym zwłaszcza środków plastycznych (obrazy, rzeźby itp.) i techniki fotograficznej (zdjęcia),
- **środków audialnych** (utwory muzyczne),
- **środków audiowizualnych** (na przykład dzieła baletowe).

Programy komputerowe zaliczone zostały przez ustawodawcę do pierwszej kategorii utworów – zob. art. 1 ust. 2 pkt 1 pr. aut.

Szczególnym rodzajem utworów są **dzieła zależne**. Stosownie do art. 2 ust.1 pr. aut., dziełami takimi nazywa się „opracowania cudzych utworów”, w szczególności ich tłumaczenia¹⁰⁴, przeróbki i adaptacje. Nie jest natomiast dziełem zależnym utwór, który powstał w wyniku inspiracji cudzym utworem (art. 2 ust. 4 ustawy). W związku z tym powiedzieć należy o statusie prawnym projektu racjonalizatorskiego będącego wynikiem twórczej adaptacji. Otóż możliwe są w tym zakresie dwa podejścia. Można mianowicie uznać, że projekt taki, jako przeróbka innego znanego projektu, jest projektem zależnym (podobnie jak w takim przypadku za zależne uznaje się wynalazki i wzory użytkowe), ze wszystkimi tego konsekwencjami, w szczególności w zakresie korzystania z utworu zależnego (zob. niżej). Takie podejście wydaje się właściwsze na gruncie prawa autorskiego. Można jednak również, i takie podejście tradycyjnie dominuje w prawie wynalazczym, przyjąć, że w takim przypadku projektem racjonalizatorskim modyfikatora jest ta część nowego projektu, która obejmuje jego przeróbkę (uzupełnienie, usprawnienie, przystosowanie itp.).

Nazwa „dzieło zależne” nawiązuje do specyfiki tych dzieł, wyrażającej się w tym, że wykonywanie praw autorskich do tego rodzaju dzieła, polegające na rozporządzaniu opracowaniem i korzystaniu z niego, zależy od zezwolenia twórcy oryginału (stąd art. 2 ust. 2 ustawy określa prawo twórcy tłumaczenia, przeróbki lub adaptacji cudzego utworu mianem „prawa zależnego”). Zasady tej nie stosuje się w wypadku, gdy autorskie prawa majątkowe do utworu pierwotnego (oryginału) wygasły.

W dziedzinie programów komputerowych dzieła zależne są zjawiskiem częstym, wiele programów jest bowiem przeróbką, przystosowaniem, rozwinięciem bądź uzupełnieniem cudzego programu¹⁰⁵.

Szczególną kategorię dzieł tworzą również **utwory połączone**. Są to utwory samoistne (tzn. zdolne do samodzielnej eksploatacji), stworzone odrębnie i podlegające *per se* ochronie prawnej, połączone w celu wspólnej ich eksploatacji, na przykład utwór słowny (wiersz)

¹⁰⁴ Zob. J. Błęszyński, *Tłumaczenie i jego twórca w prawie autorskim*, Warszawa 1973.

¹⁰⁵ Trzeba jednak pamiętać, że dokonywanie przeróbek cudzych programów komputerowych wymaga zgody właściciela utworu (programu) pierwotnego – zob. art. 74 ust. 4 pkt 2 pr. aut.

i muzyczny (melodia), fotografie (lub obrazy) i tekst słowny, choreografia i muzyka (w dziełach baletowych) itp. W istocie rzeczy w przypadkach takich występują co najmniej¹⁰⁶ trzy przedmioty ochrony: każdy z utworów składowych oraz utwór połączony¹⁰⁷. Także ta postać utworu jest częsta w przypadku projektów racjonalizatorskich – dość przypomnieć dawniejsze przepisy o projektach, które mogły być stosowane tylko łącznie (mówiąc słowami ustawy „nie mogły być stosowane niezależnie od siebie”); projekty takie uważano za jeden projekt racjonalizatorski (zob. art. 85 Pr. wyn., art. 81 u.o.w. 1972 i art. 86 u.o.w. 1984).

Zgodnie z ustawą, połączenia powinni dokonać twórcy utworów składowych, jednakże w literaturze dopuszcza się możliwość dokonania takiej syntezy również przez osoby trzecie (J. Barta i inni, *Komentarz*, s.195). W odniesieniu do programów komputerowych kategoria dzieł połączonych ma szczególne zastosowanie, częste jest tu bowiem łączenie odrębnych programów spełniających różne funkcje użytkowe lub operacyjne w celu zwiększenia funkcjonalności programu połączonego, a przez to – lepszej jego komercjalizacji.

Przedmiotem prawa autorskiego są również takie szczególne rodzaje utworów, jak **dzieła zbiorowe** (art. 3 pr. aut.) oraz **zbiory dzieł**, o których mowa w art.11 ustawy. Te postacie dzieł nie mają jednak – przynajmniej z praktycznego punktu widzenia – odniesienia do projektów racjonalizatorskich, stąd nie ma potrzeby bliższego ich tutaj charakteryzowania¹⁰⁸.

106 Utworów składowych może bowiem być więcej, np. w dziele sceniczno-muzycznym można połączyć tekst, muzykę, choreografię, pantomimę, dzieła plastyczne i światło.

107 Odmiennie, jak się wydaje, uważają J. Barta i R. Markiewicz, którzy twierdzą, iż utwory te łącznie ujmowane nie tworzą jednego utworu – zob. J. Barta i inni, *Komentarz*, s.196.

108 Podnieść jednak należy, iż ogół projektów racjonalizatorskich dokonanych przez daną osobę (w tym również w charakterze współtwórcy), a więc pewien *sui generis*, abstrakcyjny, bo nieistniejący faktycznie w postaci fizycznej (materialnie utrwalonej, analogicznie np. do wydania dzieł wszystkich) zbiór jej dóbr intelektualnych, jest dobrem osobistym tej osoby, chronionym przez prawo cywilne (art. 23 KC).

3. WEWNĄTRZZAKŁADOWE REGULACJE PRAWNE SPRAW RACJONALIZACJI¹⁰⁹

3.1. UWAGI WSTĘPNE

Zgodnie z art. 7 PWP, zasadniczym aktem prawnym, w którym sprawy te są normowane, jest **zakładowy regulamin racjonalizacji (wynałazczości)**. W literaturze dopuszcza się jednak, aby sprawy wynałazczości pracowniczej i racjonalizacji były unormowane w zakładowym, a nawet ponadzakładowym **układzie zbiorowym**¹¹⁰.

3.2. CHARAKTER PRAWNY I FUNKCJE REGULAMINU WYNAŁAZCZOŚCI

Zgodnie z powszechnie przyjętym poglądem, regulamin jest zasadniczo aktem prawnym o charakterze wykonawczym w stosunku do powszechnie obowiązujących przepisów, a zwłaszcza do ustawy – Prawo własności przemysłowej. Jako taki powinien on spełniać następujące funkcje:

- **rozwijającą** – uzupełniać regulacje ustawowe w zakresie, w jakim takie uzupełnienie jest w świetle tych regulacji dopuszczalne;
- **adaptującą** – dostosowywać ogólne rozwiązania ustawowe do potrzeb i specyficznych warunków poszczególnych uczelni;
- **selekcyjną** – wybierać konkretne rozwiązania spośród wariantowo sformułowanych rozwiązań ustawowych.

Jednocześnie – jako akt wykonawczy i podustawowy – musi on mieścić się w zakresie delegacji ustawowych i nie może być sprzeczny z ustawami, a nawet ogólniej – z aktami wyższego rzędu.

Mniej przekonująca jest natomiast teza M. du Valla (*Racjonalizacja w świetle...*, s. 8), iż regulamin jest rodzajem **przyrzeczenia publicznego**¹¹¹. Tak – moim zdaniem – można by potraktować jedynie niektóre postanowienia regulaminu, zwłaszcza wynikające z niego prawo do świadczeń majątkowych, np. do nagrody za udział w realizacji projektu racjonalizatorskiego.

Oprócz treści *stricte* normatywnych, np. dotyczących praw twórców innowacji, a w szczególności prawa twórców do wynagrodzenia (art. 7 pkt 3 PWP), regulamin powinien zawierać także **elementy instrukcyjne**, wskazujące lub zalecające określony sposób postępowania, np. w zakresie pożądanej treści umów, wzorów dokumentów, którymi w zarządzaniu sprawami wynałazczości pracowniczej i racjonalizacji należy się posługiwać (druki manipulacyjne,

109 Co się tyczy charakteru prawnego tych regulacji, patrz A. Szewc, *Zakładowe regulaminy wynałazczości*, Nowator 1995, nr 5, s. 21; G. Jyż, *Prawo do wynagrodzenia...*, s. 55-56. oraz G. Kuźnik, M. Tosta, *Zakładowe regulacje spraw wynałazczości i racjonalizacji*, Katowice 1994.

110 G. Jyż, *Prawo do wynagrodzenia...*, s. 50 i nast.

111 M. du Vall, *Racjonalizacja w świetle znowelizowanej ustawy o wynałazczości z 19 października 1972 r.*, Warszawa 1997, s. 8.

postanowienia i decyzje, wzory umów itp.), przykłady obliczeń *etc.* Powyższe elementy regulaminu najlepiej jest zamieścić w załącznikowej części tego dokumentu¹¹².

3.3. ORGAN PRZEDSIĘBIORCY UPRAWNIONY DO WYDANIA REGULAMINU

Uprawnionym do wydania regulaminu jest wedle słów ustawy „przedsiębiorca”. W praktyce oznacza to organ lub osobę, do których kompetencji należy wydawanie aktów zakładowych (zarządzeń organizacyjnych), np. dyrektor przedsiębiorstwa państwowego. W stosunku do niektórych jednostek organizacyjnych brak wyraźnych rozstrzygnięć ustawowych. Dotyczy to m.in. spółek akcyjnych, szkół wyższych czy instytutów naukowo-badawczych. W takich przypadkach ustalenie organu właściwego do wydania (uchwalenia) regulaminu wymaga analizy przepisów odpowiednich ustaw oraz aktów erekcyjnych i statutów tych jednostek¹¹³.

3.4. PRZEDMIOTOWY ZAKRES REGULACJI WEWNĄTRZZAKŁADOWEJ

Analiza obowiązujących przepisów oraz konkretnych regulaminów i instrukcji wydanych (uchwalonych) w poszczególnych zakładach pracy upoważnia do stwierdzenia, że standardową treść postanowień tych aktów stanowią:

- wskazanie podstaw prawnych wydania (uchwalenia) regulaminu;
- określenie organów właściwych do składania oświadczeń woli i wydawania decyzji (postanowień) w sprawach wynalazczości i racjonalizacji, jak również unormowanie trybu wnoszenia odwołań od tych aktów lub zażaleń na nie;
- uregulowanie spraw związanych z organizacją i zakresem zadań zakładowych służb wynalazczości i racjonalizacji;
- określenie składu i zadań zakładowej komisji wynalazczości oraz – choć nie zawsze – trybu jej postępowania¹¹⁴;
- zdefiniowanie pojęcia (przedmiotu) projektów racjonalizatorskich;
- unormowanie problematyki zawierania umów w sprawach projektów wynalazczych;
- regulacja poszczególnych faz postępowania ze zgłoszonym w zakładzie projektem (ocena, decyzja w sprawie przyjęcia, wdrożenie, rozpowszechnianie);
- unormowanie spraw związanych z własnością projektów pracowniczych;
- ustalenie zasad obliczania efektów korzystania z projektów wynalazczych;
- problematyka praw i obowiązków twórców, w tym zwłaszcza określenie zasad ustalania i wypłacania wynagrodzeń za projekty wynalazcze;

112 Należy podkreślić, że często przy sporządzaniu tych wzorów, opracowujący regulaminy zakładowe korzystają z gotowych wzorów, opublikowanych w różnego rodzaju wydawnictwach. Trzeba w takim przypadku pamiętać o zaznaczeniu (np. w przypisie), skąd zaczerpnięto ten wzór, podając prawidłowy opis bibliograficzny takiej publikacji. Również, jeżeli w regulaminie (instrukcji) powołuje się konkretny akt prawny, należy pamiętać o prawidłowym opisie bibliograficznym tego aktu oraz o zaznaczeniu wszystkich zmian w nich dokonanych lub o użyciu – po miejscu publikacji aktu – formuły „z późniejszymi zmianami” (albo w skrócie „z późn. zm.” bądź „ze zm.).

113 Wykazuje ona, że np. w publicznych szkołach wyższych kompetencje te są podzielone pomiędzy rektora i senat uczelni – zob. dalej pkt 4.8.2. Podobnie może być w spółkach kapitałowych prawa handlowego (tj. w spółce z o.o. oraz w spółce akcyjnej), w których część kompetencji może przysługiwać zebraniu wspólników (walnemu zgromadzeniu akcjonariuszy), część – zarządowi spółki, a część – radzie nadzorczej.

114 Tryb taki komisja może sobie uchwalić we własnym zakresie.

- określenie zasad wynagradzania za wynalazczość i racjonalizację;
- przepisy przejściowe i końcowe oraz inne postanowienia o podobnym charakterze.

Uogólniając, całość tej regulacji można sprowadzić do czterech rodzajów spraw, a mianowicie:

- **sprawy materialnoprawne** (przedmiotowy i podmiotowy zakres racjonalizacji, zasady wynagradzania i nagradzania za działalność innowacyjną, zasady zawierania umów, prawa i obowiązki pracowników – twórców projektów wynalazczych itp.);
- **sprawy organizacyjne** (struktura i zadania służb wynalazczości i innych komórek organizacyjnych zakładu pracy, w tym zwłaszcza służb finansowo-księgowych, zadania komisji wynalazczości, prowadzenie i archiwizowanie dokumentacji projektów oraz ich ksiąg i rejestrów, organizacja pomocy dla osób podejmujących pracę nad projektem, procedura ewidencjonowania i obliczania efektów itp.);
- **sprawy proceduralne** (zasady i tryb postępowania z projektami zgłoszonymi w zakładzie);
- **sprawy techniczno-legislacyjne** (określenie podstaw prawnych wydania regulaminu, przepisy przejściowe i końcowe, data wejścia regulaminu w życie, sposób ogłoszenia itp.¹¹⁵).

Nieco szerszy zakres regulacji spotykamy w regulaminach wydawanych przez uczelnie wyższe. O sprawie tej będzie mowa dalej.

3.5. PODSTAWA PRAWNA WYDANIA REGULAMINU

Mówiąc o podstawie prawnej wydania regulaminu (w skrócie – podstawie prawnej regulaminu) mam na myśli podstawę kompetencyjną, tj. przepisy (powszechnie obowiązujące lub miejscowe) upoważniające danego przedsiębiorcę lub jego organ do ustanowienia regulaminu. W praktyce pojęcie tej podstawy najczęściej jest rozumiane błędnie, jako odnoszące się do przepisów, które normują sprawy objęte zakresem regulacji regulaminowej, a zwłaszcza czą przepisy, które stosuje się w sprawach nieuregulowanych w tym akcie.

Podstawą prawną regulaminu racjonalizacji są w każdym przypadku przepisy art. 7 i 8 PWP oraz art. 3 i 3¹ kodeksu. Taka podstawa będzie wystarczająca np. w razie wydania regulaminu przez osobę fizyczną prowadzącą działalność gospodarczą. Jednakże w wielu przedsiębiorstwach i zakładach pracy będzie ona znacznie bardziej rozbudowana. Przykładowo – w przedsiębiorstwach państwowych regulaminy te będą **dotatkowo** oparte na następujących przepisach:

- art., art. 2, 30 i 32 ustawy z dnia 25 września 1981 r. o przedsiębiorstwach państwowych (Dz. U. z 2002 r. nr 112, poz. 981 z późn. zm.);
- art. 25 ust. 1 ustawy z dnia 25 września 1981 r. o samorządzie załogi przedsiębiorstwa państwowego (Dz. U. nr 24, poz. 123 z późn. zm.), jeżeli regulamin był opiniowany przez radę pracowniczą,
- art. 27 powyższej ustawy, jeżeli regulamin uchwalony jest z inicjatywy rady pracowniczej;

¹¹⁵ Tak też G. Jyż, *Prawo do wynagrodzenia...*, s. 57.

- uchwale rady pracowniczej podjętej na podstawie art. 24 ust. 1 pkt 12 ustawy o samorządzie załogi przedsiębiorstwa państwowego, jeżeli regulamin dotyczy zakładowego klubu techniki i racjonalizacji;
- odpowiednich postanowieniach statutu lub regulaminu organizacyjnego przedsiębiorstwa.

3.6. FORMA REGULAMINU

Regulamin racjonalizacji powinien mieć postać dokumentu, tzn. że jego treść powinna być utrwalona na nośniku materialnym. W praktyce stosowana jest tradycyjna forma pisemna, czyli zapisanie postanowień na papierze, chociaż nie jest wykluczone utrwalenie jego treści w innej formie, np. na nośniku magnetycznym. Warunkiem jest tylko to, aby treść regulaminu mogła być podana do wiadomości zainteresowanych osób i aby możliwy był wielorazowy dostęp do tego dokumentu, najlepiej z dowolnego miejsca (formuła ta odnosi się do przypadku udostępnienia regulaminu na stronie internetowej przedsiębiorcy). Nie jest przy tym wykluczona możliwość łącznego stosowania różnych sposobów zapisu i udostępniania treści regulaminu.

Z punktu widzenia prawnej konstrukcji tego dokumentu można wyróżnić dwie sytuacje: regulamin jest dokumentem jednolitym (z ewentualnymi załącznikami, np. wzorami dokumentów stosowanych w sprawach nim unormowanych) albo – co na ogół stosuje się w praktyce, zwłaszcza przy regulaminach o bardziej rozbudowanej treści – jest załącznikiem do dokumentu (zarządzenia, uchwały, decyzji, rozkazu itp.)¹¹⁶ ustanawiającego regulamin i wprowadzającego go w życie. Pewnym mankamentem tego drugiego przypadku jest często występująca „piętrowość” załączników: regulamin jest załącznikiem do jakiegoś dokumentu, a jednocześnie sam posiada załączniki. Nie jest to jednak zbyt uciążliwe, przy powoływaniu się na załączniki, gdyż regulamin, jako jedyny załącznik do dokumentu, nie jest numerowany (jednego załącznika nie oznacza się numerem), podczas gdy załączniki do regulaminu – z reguły dwa lub więcej – mają oznaczenia numeryczne. Pewne trudności (nieporozumienia) mogą powstawać jedynie wtedy, gdy do regulaminu dołączony jest tylko jeden załącznik. Takich sytuacji trzeba się raczej wystrzegać.

Wszelako niezależnie od tego, który z powyższych wariantów wybierzemy – zarządzenie (lub inny akt prawny ustanawiający regulamin), tekst zasadniczy regulaminu oraz załączniki do niego tworzą tekst integralny, którego wszystkie postanowienia, niezależnie od tego, gdzie zostały zamieszczone, mają taki sam walor normatywny i podlegają temu samemu reżimowi prawnemu (np. co do podania ich do wiadomości załogi przedsiębiorstwa lub trybu zmiany).

¹¹⁶ W zasadzie, zgodnie z regułami prawidłowej legislacji, powinno się stosować tylko formę uchwały (przy ustalaniu regulaminu przez organ kolegialny, np. przez zarząd spółki) albo zarządzenia (gdy regulamin jest ustalany przez organ jednoosobowy, np. przez dyrektora przedsiębiorstwa państwowego lub rektora).

3.7. WYMAGANIA TECHNICZNO-LEGISLACYJNE

Jako akt prawny, regulamin musi być skonstruowany i zredagowany zgodnie z zasadami techniki legislacyjnej określonymi w rozporządzeniu Prezesa RM z dnia z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (Dz. U. nr 100, poz. 908). Nie są one powszechnie znane, a tym samym przestrzegane. Z tego względu uzasadnione wydaje się dokładniejsze ich omówienie, a nawet przytoczenie. W tym miejscu wskazane zostaną zasady, stanowiące absolutne *minimum minimorum* wiedzy o technice tworzenia aktów prawnych. Obszerniejszą informację o tych zasadach zawiera wyciąg z tekstu rozporządzenia zamieszczony w załączniku nr 1.

Do podstawowych zasad techniki legislacyjnej należą zasady odnoszące się do:

- **kompletności unormowania** (akt prawny powinien *wyczerpująco regulować daną dziedzinę spraw, nie pozostawiając poza zakresem swego unormowania istotnych fragmentów tej dziedziny*);
- **prymatu zasad nad wyjątkami** (akt prawny powinien być *tak skonstruowany, aby od przyjętych w nim zasad regulacji nie trzeba było wprowadzać licznych wyjątków*);
- **zakazu redundancji przepisów** (akt prawny *nie może powtarzać przepisów zamieszczonych w innych aktach, zwłaszcza w ustawach; w przepisach szczegółowych nie reguluje się tych spraw, które zostały wyczerpująco unormowane w przepisach ogólnych*);
- **nakazu zwięzłego, syntetycznego i ogólnego formułowania tekstów normatywnych** (*przepisy redaguje się zwięźle i syntetycznie, unikając nadmiernej szczegółowości, a zarazem w sposób, w jaki opisuje się typowe sytuacje występujące w dziedzinie spraw regulowanych daną ustawą*). Wymóg, aby regulaminy były w miarę możliwości zwięzłe, przynajmniej w ich zasadniczym korpusie, tłumaczy się tym, że z założenia są one kierowane do ogółu pracowników przedsiębiorstwa i swoją rolę mogą spełnić tylko wtedy, gdy będą mieścić się w granicach możliwości ich percepcji intelektualnej i psychicznej;
- **komunikatywności przepisów** (*przepisy redaguje się tak, aby dokładnie i w sposób zrozumiały dla adresatów zawartych w nich norm wyrażały intencje prawodawcy*). Mówiąc kolokwialnie, chodzi o to, aby przy stosowaniu regulaminów nie pojawiały się pytania typu „co poeta chciał przez to powiedzieć?”;
- **poprawności językowej**. Zdania w akcie prawnym redaguje się zgodnie z powszechnie przyjętymi regułami składni języka polskiego, unikając zdań wielokrotnie złożonych. Należy posługiwać się poprawnymi wyrażeniami językowymi (określeniami) w ich podstawowym i powszechnie przyjętym znaczeniu i unikać posługiwania się określeniami specjalistycznymi (profesjonalizmami), jeżeli mają one odpowiedniki w języku powszechnym, zapożyczeniami obcojęzycznymi (chyba, że nie mają dokładnego odpowiednika w języku polskim) oraz nowo tworzonymi pojęciami lub strukturami językowymi (neologizmami), chyba że w dotychczasowym słownictwie polskim brak odpowiedniego określenia. Należy jednak posługiwać się określeniami, które zostały użyte w ustawie podstawowej dla danej dziedziny spraw, w szczególności w ustawie określonej jako „kodeks”, „prawo” lub „ordynacja”;
- **tożsamości terminologicznej** („do oznaczenia jednakowych pojęć używa się jednakowych określeń, a różnych pojęć nie oznacza się tymi samymi określeniami”);

- **budowy aktu prawnego.** Akt prawny powinien zawierać tytuł, przepisy merytoryczne, przepisy o wejściu w życie, a także przepisy przejściowe lub dostosowujące oraz przepisy uchylające, jeżeli reguluje dziedzinę spraw uprzednio unormowaną przez inny akt prawny. Poszczególne elementy ustawy zamieszcza się w następującej kolejności: tytuł; przepisy merytoryczne ogólne i szczegółowe; przepisy zmieniające; przepisy przejściowe i dostosowujące; przepisy uchylające, przepisy o wejściu aktu w życie oraz przepisy o wygaśnięciu mocy obowiązującej aktu wcześniejszego (przepisy końcowe);
- **nakaz formułowania przepisów prawa materialnego** w taki sposób, aby możliwie bezpośrednio i wyraźnie wskazywały one kto, w jakich okolicznościach i jak powinien się zachować;
- **nakaz formułowania przepisów ustrojowych** w sposób wskazujący między innymi zadania i kompetencje organów oraz podmioty sprawujące nad nimi nadzór;
- **sposobu formułowania przepisów proceduralnych** (w przepisach proceduralnych określa się sposób postępowania przed organami albo instytucjami, strony i innych uczestników postępowania, ich prawa i obowiązki w postępowaniu oraz rodzaje rozstrzygnięć, które zapadają w postępowaniu, i tryb ich wzruszania);
- **kolejności i zakresu przepisów końcowych** (przepisy końcowe zamieszcza się w następującej kolejności: przepisy uchylające; przepisy o wejściu aktu w życie oraz – w razie potrzeby – przepisy o wygaśnięciu mocy dotychczasowego aktu prawnego. Nie zamieszcza się innych przepisów);
- **sformatowania postanowień aktu prawnego** (tu: paragrafów regulaminu). Zgodnie z powołanym rozporządzeniem „każdą samodzielną myśl ujmuje się w odrębny paragraf. Paragraf powinien być w miarę możliwości jednozdaniowy. Jeżeli samodzielną myśl wyraża zespół zdań, dokonuje się podziału artykułu na ustępy”);
- **wskazania podstawy prawnej upoważniającej do wydania aktu wykonawczego** (w tej sprawie zob. wyżej – pkt 3.5).

3.8. LOGICZNA STRUKTURA REGULAMINU I TREŚĆ JEGO POSZCZEGÓLNYCH CZĘŚCI

Regulamin racjonalizacji powinien mieć określoną strukturę logiczną, po części zdeterminowaną przez omówione wyżej zasady techniki legislacyjnej. Ogólnie mówiąc, układ materii regulowanej w regulaminie wynalazczości powinien być podobny do układu innych aktów prawnych, np. ustaw czy rozporządzeń. Zwraca na to uwagę Gabriela Jyż¹¹⁷, pisząc, iż *regulamin (instrukcja) wynalazczości jest rodzajem aktu prawnego, wprowadzie o małej randze w hierarchii źródeł prawa i o charakterze wewnętrznym, ale mimo to jego forma i struktura wewnętrzna muszą być zgodne z zasadami budowy aktów normatywnych. Akty takie zbudowane są najczęściej z:*

- rozdziałów, artykułów, ustępów i punktów, lub
- rozdziałów, paragrafów, ustępów i punktów.

W związku z tym stosowany dość często w zakładowych regulaminach wynalazczości system podziału tekstu na różnego rodzaju punkty (rzymskie, arabskie, literowe) należy uznać za nie-

117 G. Jyż, *Zakładowe regulaminy wynalazczości*, „Nowator” 1996 nr 5,6,7.

prawidłowy, ponieważ przy dłuższym tekście jest mało przejrzysty (mało czytelny) i utrudnia powoływanie się na konkretne postanowienia regulaminu. System „punktowy” można uznać za dopuszczalny jedynie przy bardzo krótkich – kilkupunktowych regulaminach (instrukcjach), do których regulaminy wynalazczości na ogół nie należą.

Autorka zwraca ponadto uwagę na fakt, iż zarządzenie [ustanawiające regulamin i wprowadzające go w życie A. Sz.]¹¹⁸ powinno zawierać następujące elementy:

- 1) zarządzenie nr..... z dnia.....,
- 2) nazwa organu wydającego,
- 3) tytuł zarządzenia – np. zarządzenie w sprawie regulaminu (instrukcji) wynalazczości w..... (nazwa podmiotu gospodarczego),
- 4) określenie podstawy prawnej tego regulaminu (powołanie konkretnych artykułów aktów prawnych),
- 5) określenie, do których projektów regulamin ma zastosowanie – chodzi o datę, po której zgłoszone projekty są rozpatrywane wg tego regulaminu, z zaznaczeniem, że do projektów zgłoszonych wcześniej stosuje się przepisy dotychczasowe,
- 6) określenie, jakie przepisy stosuje się w sprawach nieuregulowanych w regulaminie (instrukcji) – (...),
- 7) określenie, od jakiego dnia zarządzenie wchodzi w życie,
- 8) podpis i pieczęć organu wydającego zarządzenie, i dodaje, że ponieważ **tekst regulaminu (instrukcji) będzie stanowił załącznik do tego zarządzenia**, dlatego w prawym górnym rogu – na pierwszej stronie tekstu regulaminu – należy umieścić formułę: „Załącznik do zarządzenia nr..... określenie organu wydającego..... z dnia.....” (tamże).

Postanowienia te można poprzedzić tzw. areną (wstępem, preambułą), wyjaśniającą motywy wydania regulaminu. Oto jej treść w brzmieniu proponowanym przez G. Jyz: *W celu ciągłego doskonalenia techniki i organizacji pracy w..... (nazwa podmiotu gospodarczego), a w szczególności w celu zachęcenia pracowników..... (danego podmiotu) oraz innych osób do zgłaszania projektów wynalazczych, zapewnienia rzetelnej oceny tych projektów oraz godziwego wynagrodzenia, stanowi się, co następuje (j.w.)*¹¹⁹.

A oto wskazówki dotyczące **przepisów merytorycznych**.

Jeżeli regulamin będzie składał się z rozdziałów, to **rozdział pierwszy** powinien nazywać się **Przepisy (Postanowienia) ogólne** i zawierać przede wszystkim **definicje podstawowych pojęć**, do których należy zaliczyć takie pojęcia, jak: a) projekty wynalazcze, b) wynalazki, c) wzory użytkowe, d) projekty racjonalizatorskie. Definicje projektów wynalazczych, wynalazków, wzorów użytkowych, wzorów przemysłowych i topografii układów scalonych można przytoczyć za ustawą – PWP (są to tzw. definicje ustawowe – legalne) dosłownie, bez prób ich modyfikowania, albo – co w moim przekonaniu jest rozwiązaniem lepszym – zastąpić je odesłaniem ogólnym typu: „pojęcie projektu wynalazczego określają ogólnie obowiązujące

¹¹⁸ Odnosi się to również do zarządzenia lub innego aktu nowelizującego regulamin.

¹¹⁹ W praktyce preambuły takie stosuje się rzadko i z reguły tylko w regulaminach o bardzo obszernej treści.

przepisy” albo bardziej szczegółowym, jak np. „pojęcie projektu wynalazczego należy rozumieć zgodnie z art. 3 ust. 1 pkt 6 PWP”¹²⁰.

Co się tyczy natomiast **definicji projektu racjonalizatorskiego**, to z uwagi na fakt, że art. 7 PWP wskazuje tylko ogólne (ramowe) cechy takiego projektu (była o tym mowa w rozdziale 2), przyznając kompetencję do szczegółowego określenia, co w konkretnym przedsiębiorstwie będzie projektem racjonalizatorskim podmiotom gospodarczym (a tym samym – dopuszczając, aby poszczególni przedsiębiorcy mogli uznawać różne rozwiązania za takie projekty), **w regulaminie zakładowym musi się znaleźć dokładne określenie (definicja), co uznaje się za projekt racjonalizatorski w danym przedsiębiorstwie oraz kiedy projekt racjonalizatorski uważa się za nowy**. W braku takiego określenia kategoria projektów racjonalizatorskich nie będzie w danym przedsiębiorstwie występować.

W postanowieniach ogólnych powinno też znaleźć się określenie, jakiego rodzaju przepisy stosuje się w sprawach nieuregulowanych w regulaminie¹²¹. Umieszczanie ich w postanowieniach końcowych, na wzór praktyki kontraktowej, jest sprzeczne z zasadami techniki prawodawczej¹²².

W dalszej części postanowień merytorycznych należy określić **podmiotowy i przedmiotowy zakres** zawartej w nim regulacji. W pierwszym określa się, **do kogo regulamin ma zastosowanie**, w drugim – **do jakich dóbr się odnosi**. Tutaj szczególnie ważne jest określenie, które z tych dóbr stanowią **własność przedsiębiorcy**. Należy pamiętać, że w tym zakresie zastosowanie mają powszechnie obowiązujące przepisy prawa (wynalazczego, autorskiego i innych ustaw) i regulamin, jako akt podustawowy, nie może wprowadzać tutaj jednostronnych odstępstw, zmian i wyjątków. Może natomiast, jako że przepisy te zawierają normy dyspozytywne, od których odstępstwa mogą być wprowadzane umowami stron, zawierając (w warstwie instrukcyjnej) wytyczne i zalecenia odnośnie tego, do jakich pożądaných rozwiązań służby przedsiębiorstwa powinny w tych umowach zmierzać.

Co się tyczy własności projektów wynalazczych, to przepisy PWP stanowią – z zastrzeżeniem, iż umowa stron nie stanowi inaczej – że do przedsiębiorcy należą:

- projekty wynalazcze dokonane przez twórcę w wyniku wykonywania obowiązków ze stosunku pracy albo realizacji innej umowy (art. 11 ust. 3 PWP). Warto przy tym podkreślić, że zgodnie z poglądami doktryny i orzecznictwa uznaje się, że projekt wynalazczy jest dokonany w wyniku wykonywania obowiązków pracowniczych wówczas, gdy został dokonany przez pracownika lub grupę pracowników danego przedsiębiorcy wskutek realizacji polecenia służbowego, tzn. *jednostkowego polecenia przełożonego, ukierunkowującego przedmiot opracowanego rozwiązania* (G. Jyż, *op. cit.*) lub gdy obowiązek pracowniczy powstał w ścisłym związku z czynnościami wykonywanymi w ramach obowiązków pracowniczych zawartych w umowie o pracę albo innym akcie kreującym stosunek pracy, *przy czym sposób rozwiązania zawarty w projekcie wynalazczym był w pełni oczekiwany przez pracodawcę* (tamże). Trzeba jeszcze zaznaczyć,

120 Analogiczne odesłania można stosować w przypadku poszczególnych kategorii projektów wynalazczych, np. wynalazków (odesłanie ogólne do przepisów PWP albo szczegółowe do art. 24 do 28 tej ustawy).

121 Z reguły będą to: PWP, pr. aut. KC, KP, UZNK.

122 Por. § 22 rozporządzenia w sprawie zasad techniki prawodawczej (tekst w załączniku nr 1).

że zgodnie z przepisami kodeksu pracy polecenie służbowe nie wymaga zachowania żadnej formy szczególnej¹²³;

- projekty wynalazcze dokonane przy pomocy przedsiębiorcy (art. 11 ust. 5 PWP), jeżeli umowa o udzielenie pomocy tak stanowi¹²⁴;
- projekty wynalazcze dokonane w związku z wykonywaniem umowy zawartej przez dany podmiot z innym podmiotem gospodarczym, jeżeli umowa tak stanowi;
- projekty wynalazcze nabyte przez dany podmiot gospodarczy na podstawie umowy o przeniesienie prawa;
- projekty wynalazcze odstąpione podmiotowi gospodarczemu przez twórcę i przyjęte przez niego na zasadach określonych w art. 98 ust. 2 ustawy o wynalazczości;
- inne projekty, których własność nabył podmiot gospodarczy na mocy ogólnie obowiązujących przepisów.

Podobnie, choć nie identycznie, sprawy te unormowano w odniesieniu do utworów. Generalnie obowiązuje tu tzw. zasada twórczości, w myśl której autorskie prawa majątkowe należą do twórcy utworu, jednakże ustawa dopuszcza – w zakresie autorskich praw majątkowych – daleko idące odstępstwa od tej zasady. Dotyczą one:

- utworów pracowniczych (art. 12 pr. aut.),
- pracowniczych utworów naukowych (art. 14)¹²⁵,
- studenckich prac dyplomowych (art. 15a),
- pracowniczych programów komputerowych (art. 74 ust. 3),
- przypadków, w których odstępstwa od zasady twórczości wprowadzono w drodze umowy stron.

Ponadto w sprawie własności projektów wynalazczych i utworów należy zamieścić postanowienie, że w przypadkach określonych ogólnie obowiązującymi przepisami lub wynikających z zawartych przez danego przedsiębiorcę umów, projekt wynalazczy może być przedmiotem **wspólności praw (współwłasności)** pomiędzy tym podmiotem a inną osobą prawną lub fizyczną, w tym również twórcą projektu. To postanowienie powinno odnosić się zwłaszcza do projektów, które mogą być przedmiotem ochrony patentowej (wynalazków, wzorów użytkowych i przemysłowych oraz topografii układów scalonych). W odniesieniu do projektów racjonalizatorskich jest raczej bezprzedmiotowe.

W pozostałych przypadkach projekty wynalazcze, utwory i inne dobra intelektualne, w tym także dokonane przez pracowników danego podmiotu gospodarczego, stanowią własność twórców tych innowacji.

123 Innym często stosowanym w praktyce, jakkolwiek niezbyt nadającym się na zapis regulaminowy, probiezerm oceny, czy projekt powstał w wyniku wykonywania obowiązków ze stosunku pracy, jest postawienie pytania, czy w razie niedokonania projektu (lub przynajmniej niewykazywania należytej staranności w dążeniu do jego dokonania) można wobec pracownika wyciągnąć konsekwencje służbowe, np. pozbawić go premii albo ukarać naganą.

124 W takim przypadku postanowieniu temu powinno towarzyszyć zalecenie, aby w umowach tego rodzaju, np. o prace naukowo-badawcze, zmierzać do zamieszczenia odpowiedniego zapisu w tej sprawie. Na marginesie należy jednak zauważyć, że sztywne trzymanie się tego rozwiązania nie zawsze jest wskazane; nie zawsze też zapis taki jest możliwy do zrealizowania.

125 W tej sprawie patrz bliżej: R. Markiewicz, *Ochrona prac naukowych*. ZNUJ PWOWI z. 55, Warszawa-Kraków 1990; A. Kędzierska – Cieślak, *Pierwszeństwo instytucji naukowej do opublikowania utworu jej pracownika*, PiP 1996, nr 8-9; A. Szewc, *Dzieła naukowe i ich status w prawie autorskim*, PiP 1997 z. 10.

Ważnym elementem przepisów merytorycznych o charakterze materialnoprawnym są postanowienia dotyczące **umów w sprawach wynalazczości i racjonalizacji**. Rozdział regulaminu poświęcony tym umowom powinien przede wszystkim zawierać ich specyfikację. Uogólniając, będą to¹²⁶:

- umowy o wykonanie prac z zakresu wynalazczości i racjonalizacji (np. o dokonanie projektu wynalazczego lub jego wdrożenie),
- umowy dotyczące praw do projektów wynalazczych oraz umowy o korzystanie z cudzych projektów wynalazczych (w odniesieniu do projektów racjonalizatorskich będą to głównie umowa *know-how* i umowa franszyzy),
- umowy w sprawie wynagrodzenia twórców oraz innych osób uczestniczących w dokonaniu, ocenie lub wdrożeniu projekt racjonalizatorskiego (wynalazczego), np. za udzielenie pomocy technicznej, za sporządzenie dokumentacji projektu itp. Klauzule dotyczące tych spraw mogą być jednak także zawarte w innych umowach, np. w umowie o dokonanie lub realizację projektu.

Zaleca się też zamieszczenie tam **wzorów tych umów**¹²⁷ (ze wskazaniem, czy mają one charakter wiążący, czy nie – a jeżeli tak, to na jakich zasadach dopuszczalne są odstępstwa od stosowania tych wzorów), jak również **wytycznych w sprawie zawierania umów i kształtowania ich treści**, np. w sprawie zastrzeżeń dotyczących trybu i warunków zawierania umów, które mogą pociągnąć za sobą poważniejsze zobowiązania majątkowe dla przedsiębiorcy, albo zastrzeżeń w sprawie własności projektów, wymogu konsultowania projektów umów ze służbą prawną przedsiębiorstwa itp.¹²⁸

G. Jyż zaleca, aby w materialnych przepisach merytorycznych rozstrzygnąć jeszcze dwie kwestie:

- 1) kto ma prawo zgłaszania projektów wynalazczych w podmiocie gospodarczym? – np. *prawo zgłaszania projektów wynalazczych mają wszyscy pracownicy podmiotu gospodarczego, uczniowie (praktykanci), osoby wykonujące prace zlecone oraz inne osoby, w tym również niezatrudnione w danym podmiocie gospodarczym;*
- 2) kto ma obowiązek zgłosić projekt wynalazczy w danym podmiocie gospodarczym? – np. *twórcy są obowiązani zgłosić projekt w podmiocie gospodarczym w przypadkach, w których z mocy ustawy lub umowy zawartej przez podmiot gospodarczy z inną osobą prawną lub fizyczną, projekt wynalazczy stanowi własność podmiotu gospodarczego (zob. §..... pkt..... regulaminu).*

W moim przekonaniu fakt, że zapis proponowany w punkcie 1 przyznaje prawo zgłaszania projektów każdemu, pozbawia go waloru normatywnego, a tym samym – z punktu widzenia sztuki legislacyjnej – czyni go zbędnym. Powszechne w praktyce zamieszczanie tego rodzaju postanowień w zakładowych regulaminach wynalazczości uzasadnić można tylko ich instrukcyjnym charakterem. Niewątpliwie charakter normatywny ma natomiast postanowienie w sprawie obowiązku zgłaszania projektów wynalazczych (i ewentualnie innych dóbr intelektualnych) u danego przedsiębiorcy (pkt 2).

126 Patrz bliżej T. Szczepanik, A. Szewc, *Umowy w zakresie własności przemysłowej*, Warszawa 1993, s. 37 i nast. oraz A. Szewc, K. Ziolo, M. Grzesiczak, *Umowy jako prawne narzędzie transferu innowacji*, Warszawa 2005, s. 58 i nast.

127 Rozwiązaniem substytucyjnym może być odesłanie do wzorów proponowanych w literaturze.

128 Patrz bliżej G. Jyż, *Zakładowe regulaminy wynalazczości* (cz. II), s. 22.

Do postanowień merytorycznych regulaminu należą również **przepisy ustrojowe**, czyli postanowienia normujące organizację spraw wynalazczości i racjonalizacji w danym przedsiębiorstwie z punktu widzenia **strukturalnego**. Dla lepszej przejrzystości regulaminu korzystnie jest poświęcić im osobny rozdział. Znaczenie tych przepisów rośnie proporcjonalnie do skali (wielkości) przedsiębiorstwa; w mikroprzedsiębiorstwach i w małych przedsiębiorstwach nie są one aż tak istotne.

Aktualnie obowiązujące przepisy nie regulują zagadnień organizacji wynalazczości i racjonalizacji w podmiotach gospodarczych. Regulując te sprawy w regulaminach zakładowych, należy jednak brać pod uwagę przepisy ogólne dotyczące funkcjonowania danego typu (rodzaju) przedsiębiorcy, takie jak: ustawę o przedsiębiorstwach państwowych, prawo spółdzielcze, kodeks spółek handlowych, prawo o szkolnictwie wyższym, ustawę o jednostkach badawczo-rozwojowych, kodeks cywilny, kodeks pracy, przepisy ustawy o swobodzie działalności gospodarczej, przepisy o ustroju jednostek samorządu terytorialnego (zwłaszcza o samorządowych jednostkach organizacyjnych), itp.

Do spraw, które powinny być uregulowane w tym rozdziale, należy określić:

- które komórki organizacyjne i w jakim zakresie rzeczowym zajmują się w przedsiębiorstwie prowadzeniem spraw wynalazczości (np. dział postępu technicznego lub rzecznik patentowy) i w której komórce jest skoncentrowana zasadnicza część tych spraw, a ściślej koordynowanie działań w tym zakresie¹²⁹;
- kto w przedsiębiorstwie jest organem rozstrzygającym, tzn. kto podejmuje decyzje w sprawach projektów wynalazczych, np. dyrektor, zastępca dyrektora ds. technicznych, prezes zarządu spółki lub inny wyznaczony członek zarządu spółki, prezes spółdzielni, rektor lub prorektor szkoły wyższej;
- kto w przedsiębiorstwie jest organem drugiej instancji w zakresie spraw wynalazczości i racjonalizacji, czyli do kogo można wносить odwołania od decyzji w sprawach wynalazczych;
- kto jest organem opiniodawczym w sprawach wynalazczych w danym podmiocie, np. stałe komisje ds. wynalazczości lub doraźne organy (komisje) powoływane w razie wystąpienia takiej konieczności;
- kto zajmuje się pomocą i doradztwem w sprawach z zakresu wynalazczości i racjonalizacji, np. radca prawny w sprawach z zakresu prawa, specjalista ds. ekonomiczno-finansowych w sprawach z zakresu ekonomiki, zwłaszcza efektywności projektów wynalazczych, rzecznik patentowy w sprawach z zakresu ochrony projektów wynalazczych i informacji patentowej¹³⁰, specjaliści z pionu technicznego w sprawach technicznych itp.

Do trzeciej grupy przepisów merytorycznych należą **przepisy proceduralne**, czyli postanowienia normujące organizację spraw wynalazczości i racjonalizacji w przedsiębiorstwie z punktu widzenia trybów postępowania w sprawach wynalazczości i racjonalizacji. Chodzi tutaj zwłaszcza o pobudzanie działalności innowacyjnej pracowników, zgłaszanie projektów

¹²⁹ W bardzo małych przedsiębiorstwach może to być jeden pracownik zajmujący stanowisko ds. wynalazczości i racjonalizacji.

¹³⁰ W przedsiębiorstwach, w których działa służba informacji naukowo-technicznej, może to być przedstawiciel tej służby.

wynalazczych w przedsiębiorstwie, ich ocenę i przyjmowanie do wykorzystania, wdrażanie do działalności przedsiębiorstwa, komercjalizację i rozpowszechnianie (transfer technologii), a także o postępowanie w sprawach związanych z wynagradzaniem i nagradzaniem za wynalazczość i racjonalizację.

Ważną częścią regulaminu są **przepisy przejściowe, dostosowujące i końcowe**. Zamieszcza się je w wymienionej kolejności po przepisach merytorycznych. Stanowią one tę grupę przepisów, o której często opracowujący regulaminy zapominają. Tymczasem są one bardzo potrzebne, a niekiedy (przy obszerniejszej nowelizacji regulaminu albo wprowadzaniu nowego) – wręcz konieczne.

W **przepisach przejściowych** (międzyczasowych, intertemporalnych) reguluje się wpływ nowelizacji lub wprowadzenia nowego regulaminu na stosunki powstałe przed wejściem tych zmian w życie. Określić w nich trzeba między innymi:

- W jaki sposób mają być zakończone postępowania będące w tym czasie w toku (tzn. wszczęte w czasie obowiązywania dotychczasowych przepisów i niezakończone ostatecznie do dnia ich uchylecia) – np. do kogo należy wnieść odwołanie od decyzji w sytuacji, gdy nowela lub nowy regulamin zmieniły kompetencje organów przedsiębiorstwa w tym zakresie: do organu właściwego wedle przepisów dotychczasowych czy organu właściwego wedle przepisów nowych?
- Czy i w jakim zakresie utrzymuje się czasowo w mocy instytucje prawne zniesione przez nowe przepisy – np. jeżeli poprzedni (uchylony) regulamin przewidywał, że twórcom projektów racjonalizatorskich przyjętych do wykorzystania wydawane będą jakieś zaświadczenia dokumentujące ten fakt („świadczenia racjonalizatorskie”), a nowe przepisy zniosły tę praktykę, to czy ustaje ona natychmiast z chwilą wejścia nowych przepisów, czy też będzie jeszcze przez jakiś czas kontynuowana (można np. zapisać, że zaświadczenia takie będą wydawane wszystkim racjonalizatorom, którzy zgłosili projekty przed wejściem nowych przepisów w życie)?
- Czy dokonane już czynności procesowe zachowują skuteczność, czy też trzeba je w całości lub w określonym zakresie powtórzyć?
- Jeżeli określone kompetencje powierzono innym organom i jednocześnie przyjęto, że to one są właściwe do dalszego prowadzenia spraw wchodzących w zakres tych kompetencji – w jakich terminach sprawy te mają być im przekazane¹³¹.

Zasadą przyjmowaną w praktyce polskiego prawa wynalazczego jest, że do stosunków prawnych powstałych przed dniem wejścia nowych przepisów w życie stosuje się przepisy dotychczasowe, zaś prawa istniejące w dniu wejścia w życie nowych przepisów pozostają w mocy, o ile nowe przepisy nie stanowią inaczej (z reguły wprowadzają tu jakieś wyjątki)¹³². Co się tyczy omawianych regulaminów, to pamiętać trzeba o dyrektywie intertemporalnej zawartej w art. 8 ust. 2 PWP, zgodnie z którym twórca projektu racjonalizatorskiego przyjętego przez przedsiębiorcę do wykorzystania ma prawo do wynagrodzenia określonego w regulaminie obowiązującym w dniu zgłoszenia projektu, chyba że wydany później regulamin

131 Patrz bliżej §§ 30 i 31 rozporządzenia Prezesa RM z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (tekst w załączniku nr 1).

132 Zob. art. 139 Pr. wyn., art. 124 u.o.w. oraz art. 315 PWP.

jest dla twórcy korzystniejszy. Jest to przepis bezwzględnie obowiązujący, co powoduje, że przedsiębiorca nie może w regulaminie zakładowym postanowić inaczej. Nie wydaje się też, aby strony mogły tę zasadę wyłączyć w drodze umowy, nie ma bowiem przepisu, który by im na taki zabieg pozwalał, zaś ewentualny argument odwołujący się w drodze analogii do art. 22 PWP wydaje się zbyt słaby. Jediną możliwość „obejścia” tego postanowienia dawałoby oświadczenie się twórcy co do tego, który regulamin uważa za korzystniejszy dla siebie. Jednakże, gdyby oświadczenie takie było wadliwe (np. zostałyby złożone pod wpływem błędu lub bezprawnej groźby zwolnienia z pracy), to istnieje możliwość uchylecia się od jego skutków na podstawie art. 84 lub 87 KC, a w razie wyzysku – na podstawie art. 388 KC.

Tzw. **przepisy dostosowujące** odnoszą się do zagadnień ustrojowych (strukturalno-organizacyjnych). Normuje się w nich zwłaszcza sposoby: a) powołania po raz pierwszy organów lub instytucji tworzonych przez nowy (lub zmieniony) akt prawny, b) przekształcenia organów lub instytucji utworzonych na podstawie dotychczasowych przepisów w organy lub instytucje tworzone przez nowe przepisy oraz c) likwidacji organów lub instytucji znoszonych przez nowe przepisy.

Ostatnią grupą przepisów regulaminu wynalazczości są **przepisy końcowe**. Obejmują one:

- 1) przepisy uchylające (zwane fachowo przepisami derogacyjnymi),
- 2) oraz przepisy o wejściu noweli albo nowego aktu w życie.

Ad 1. W przepisach uchylających wymienia się akt(-y) lub konkretne przepisy tego aktu (tych aktów), które tracą moc z dniem wejścia nowego przepisu w życie lub w określonym terminie po tym dniu¹³³. W regulaminach wynalazczości i racjonalizacji klauzula derogacyjna może mieć następujące brzmienie: „Traci moc zarządzenie (uchwała itp.) z dnia r. w sprawie regulaminu wynalazczości i racjonalizacji”. Niekiedy, choć przepisy omawianego rozporządzenia tego nie wymagają, ale co nie wydaje się ich wielką obrazą, formułę tę poprzedza się zwrotem „Z dniem wejścia w życie (niniejszego) zarządzenia...”.

Ad 2. Każdy akt prawny, również regulamin wynalazczości, ma swój początek obowiązywania. Ważne jest więc ustalenie chwili, od której regulamin będzie u danego przedsiębiorcy obowiązywał. Można tu przyjąć różne rozwiązania (w tym zakresie przedsiębiorca ma całkowitą swobodę). Może on ustalić, że regulamin zacznie obowiązywać z dniem ogłoszenia (tzn. podania go do wiadomości ogółu pracowników), od konkretnej daty kalendarzowej późniejszej od daty ogłoszenia (czyli po upływie określonej liczby dni, tygodni lub miesięcy od jego ogłoszenia).

¹³³ W przypadku regulaminów wynalazczości ta druga sytuacja raczej nie będzie zachodzić.

3.9. UREGULOWANIE SPRAW WYNALEZCZOŚCI PRACOWNICZEJ I RACJONALIZACJI W UKŁADZIE ZBIOROWYM

Jak już powiedziano, sprawy wynalazczości i racjonalizacji mogą być normowane także w układach zbiorowych.

Zgodnie z przepisami prawa pracy:

- układy mogą być zawierane na szczeblu zakładowym lub ponadzakładowym (art. 238 § 2 KP);
- układ zakładowy zawiera się dla wszystkich pracowników zatrudnionych w danym podmiocie gospodarczym, chyba że strony w układzie postanowią inaczej (art. 239 § 1 KP);
- układem mogą być objęte osoby świadczące pracę na innej podstawie niż stosunek pracy (np. na podstawie umowy zlecenia lub umowy o dzieło), jak również emeryci i renciści (art. 239 § 2 KP);
- przedmiotem układu mogą być unormowania odnoszące się do treści stosunku pracy oraz wzajemnych zobowiązań stron układu, a ponadto inne sprawy, nieuregulowane w przepisach prawa pracy w sposób bezwzględnie obowiązujący, a więc również – sprawy wynalazczości i racjonalizacji (art. 240 §§ 1 i 2 KP);
- postanowienia układu nie mogą być mniej korzystne dla pracownika niż ustawowe przepisy prawa pracy lub przepisy wydane na ich podstawie (art. 9 § 2 KP), w naszym przypadku – od przepisów ustawy o wynalazczości określających prawa i obowiązki twórców projektów wynalazczych;
- zawarcie układu następuje w drodze rokowań (art. 241² KP);
- układ zawiera się w formie pisemnej na czas określony lub nieokreślony (art. 241⁵ KP);
- treść postanowień układu wyjaśniają wspólnie jego strony (art. 241⁶ KP); mogą one również ustalić tryb dokonywania okresowych ocen funkcjonowania układu, wyjaśniania jego postanowień oraz rozstrzygania sporów powstających między nimi w tym zakresie (art. 241¹ pkt 2 i 3 KP);
- zmiany do układu wprowadza się w drodze protokołów dodatkowych. Do protokołów tych stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące układu (art. 241⁹ § 1 KP);
- układ podlega wpisowi do rejestru; rejestr układów zakładowych prowadzi właściwy okręgowy inspektor pracy (art. 241¹¹ § 1 pkt 2 KP), a dla układów ponadzakładowych – minister pracy (art. 241¹¹ § 1 pkt 1 KP). Organ rejestrujący czuwa nad zgodnością układu z prawem (art. 241¹¹ § 3 KP);
- układ wchodzi w życie w terminie w nim określonym, nie wcześniej jednak niż z dniem zarejestrowania (art. 241¹² § 1 KP);
- pracodawca jest zobowiązany zawiadomić pracowników o wejściu układu w życie, dostarczyć zakładowej organizacji związkowej niezbędną liczbę egzemplarzy układu oraz – na żądanie pracownika – udostępnić do wglądu tekst układu i wyjaśnić jego treść (art. 241¹² § 2 KP).

W moim przekonaniu powyższe okoliczności czynią instytucję układu zbiorowego **szczególnie przydatną** do unormowania spraw wynalazczości i racjonalizacji w tych wszystkich zakładach pracy, w których układy takie mogą być zawierane. Instytucja układu ponadzakładowego umożliwi przy tym kompleksowe i jednolite uregulowanie spraw w podmiotach

gospodarczych o bardziej złożonej formie organizacyjno-prawnej, np. w przedsiębiorstwach wielozakładowych, holdingach, koncernach.

3.10. GRANICE REGULACJI ZAKŁADOWEJ

Wbrew przekonaniu kierownictw niektórych zakładów, milcząco akceptowanemu (a przynajmniej tolerowanemu) przez załogi pracownicze i ich organizacje, swoboda normowania spraw wynalazczości i racjonalizacji w danym zakładzie – jakkolwiek niemała – nie jest jednak absolutna. Kierownictwa te muszą liczyć się z ograniczeniami wynikającymi z obowiązujących przepisów i zasad współżycia społecznego. O ograniczeniach tych często się zapomina, skutkiem czego w regulaminach często zamieszczane są takie, sprzeczne z ustawą, zapisy jak np.:

- *Pracownik jest obowiązany zgłosić każdy opracowany przez siebie projekt wynalazczy w komórce wynalazczości* (zgodnie z PWP obowiązek taki można nałożyć tylko na tych twórców, którzy dokonali projektów w ramach obowiązków pracowniczych lub przy pomocy przedsiębiorcy – art. 11 ust. 3 i 5 PWP);
- *Własność projektów dokonanych przez pracowników zakładu przysługuje zakładowi* (zgodnie z prawem pracodawca może pretendować tylko do własności projektów, o których mowa w art. 11 ust. 3 PWP, i to pod warunkiem, że umowa z twórcą nie stanowi inaczej, oraz do projektów dokonanych w okolicznościach opisanych w art. 11 ust. 5 tej ustawy, jeżeli umowa z twórcą tak stanowi);
- *Twórca projektu racjonalizatorskiego dokonanego w wykonaniu obowiązków ze stosunku pracy nie ma prawa do wynagrodzenia* (wedle obowiązujących przepisów twórca projektu racjonalizatorskiego ma prawo do wynagrodzenia za korzystanie z tego projektu przez podmiot gospodarczy niezależnie od okoliczności, w jakich projekt został dokonany; pozbawienie go tego prawa, jeśli przyjąć, że jest wedle prawa dopuszczalne, może nastąpić tylko za jego zgodą wyrażoną w umowie zawartej z przedsiębiorcą – w tej sprawie zob. uwagi na temat prawa twórcy projektu racjonalizatorskiego do wynagrodzenia zawarte w rozdziale 5 pkt 6).

Przykłady można mnożyć, ale chyba nie ma takiej potrzeby; wyżej zacytowane dostatecznie – jak sądzę – wyjaśniają, o co chodzi i czego robić nie wolno.

4. ORGANIZACJA SPRAW RACJONALIZACJI W PRZEDSIĘBIORSTWIE

4.1. UWAGI WSTĘPNE

Racjonalizacja jest częścią ogólniejszej dziedziny twórczości, jaką jest twórczość wynalazcza (w szerokim, a nie tylko technicznym tego słowa znaczeniu). W jej wyniku powstają intelektualne dobra niematerialne będące przedmiotem tzw. własności przemysłowej i intelektualnej. Organizacji spraw racjonalizacji w przedsiębiorstwie nie powinno się, wbrew sugestii, jaka płynie z art. 7 PWP, oddzielać od spraw wynalazczości i pozostałych form twórczości intelektualnej pracowników. To znaczy, że organizacja spraw racjonalizacji w przedsiębiorstwie powinna być elementem szerszej regulacji i zależeć od przyjętego przez danego przedsiębiorcę modelu zarządzania własnością przemysłową i intelektualną. W tym zaś zakresie możliwe są zwłaszcza w mikroprzedsiębiorstwach oraz w małych i średnich przedsiębiorstwach trzy podstawowe modele (oczywiście poza sytuacją, kiedy przedsiębiorca nie przykłada do tych spraw żadnej wagi, a rozwój przedsiębiorstwa opiera na czynnikach ekstensywnych. Model pierwszy polega na samodzielnym zarządzaniu tymi sprawami, a w szczególności na utworzeniu zakładowych służb wynalazczości i racjonalizacji realizujących związane z tym zadania. Model drugi jest odwrotnością modelu pierwszego. Opiera się na ograniczeniu zarządzania własnością przemysłową i intelektualną do ważniejszych innowacji, głównie – wynalazków, wzorów użytkowych i wzorów przemysłowych i powierzenie ogółu spraw związanych z ich ochroną (zarówno patentową, jak i sądową) jednostce zewnętrznej wyspecjalizowanej w prowadzeniu tego rodzaju spraw, np. kancelarii rzecznikowskiej lub prawniczej, a nawet spółkom pracowniczym¹³⁴. Ten model jest przydatny dla przedsiębiorców, którzy nabywają niewielką liczbę potrzebnych praw wyłącznych (patentów) bądź licencji, nie zaprzatając sobie głowy rozwijaniem drobnej twórczości pracowniczej. Wreszcie model trzeci to model mieszany, łączący – najogólniej mówiąc – elementy obu poprzednich modeli w taki sposób, że we własnym zakresie zarządza się drobniejszymi wynikami wynalazczości pracowniczej, a sprawy ochrony poważniejszych innowacji oraz ich transferu zleca wyspecjalizowanym jednostkom. Ten model zarządzania jest przydany szczególnie dla niewielkich przedsiębiorstw. Dalsze wywody odnoszą się do przypadków, w których zastosowanie znajduje model pierwszy lub trzeci.

W ramach problematyki organizacji i zarządzania sprawami racjonalizacji w przedsiębiorstwie mieszczą się liczne zagadnienia ustrojowe i funkcjonalne, w tym dotyczące trybu postępowania z projektami racjonalizatorskimi. Chodzi tutaj zwłaszcza o takie zagadnienia, jak:

- struktura i zadania służby wynalazczości, czyli organów i komórek organizacyjnych przedsiębiorstwa oraz osób, do których zakresu działania należą sprawy wynalazczości i racjonalizacji;
- stymulowanie działalności innowacyjnej, czyli jej inspirowanie (pobudzanie) i tematyczne nią kierowanie;

¹³⁴ Taki system zarządzania własnością przemysłową przedstawiłem w artykule pt. *Oddanie projektu wynalazczego w zarząd*, Mon. Prawn. 1997 nr 5. Zob. też A. Szewc, K. Ziolo, M. Grzesiczak, *Umowy jako prawne narzędzie transferu technologii*, Warszawa 2005, s. 117-119 (praca dostępna także na stronie internetowej PARP).

- udzielanie pomocy w pracach nad projektami wynalazczymi;
- ocena i wdrażanie projektów oraz ich komercjalizacja i upowszechnianie,
- finansowanie działalności innowacyjnej.

W praktyce, jak wyżej powiedziano, wewnątrzzakładowa regulacja tych zagadnień nie ogranicza się do samych tylko projektów racjonalizatorskich, lecz dotyczy projektów wynalazczych w ogóle, a nawet wszelkich dóbr własności przemysłowej i intelektualnej (innowacji w ogóle). Rozwiązania stosowane w tym zakresie są bardzo zróżnicowane. Istotny wpływ mają na to czynniki indywidualne: polityka wynalazcza przedsiębiorcy i jego potrzeby w tym zakresie, przedmiot działalności i ogólna struktura organizacyjna przedsiębiorstwa, kwalifikacje pracowników oraz skala działalności innowacyjnej, możliwości finansowe przedsiębiorcy, aktywność zakładowych organizacji społecznych w dziedzinie wynalazczości itp. Z tego względu wywody niniejszego rozdziału są utrzymane na wysokim stopniu ogólności i ograniczają się do rozwiązań ramowych.

4.2. ZAKŁADOWA SŁUŻBA WYNALAZCZOŚCI

Mianem „służby wynalazczości” nazywa się ten element strukturalny przedsiębiorstwa, który prowadzi bieżące sprawy wynalazczości pracowniczej i racjonalizacji. Do jej zadań należy w szczególności:

- podejmowanie przedsięwzięć pobudzających działalność wynalazczą pracowników,
- udzielanie pomocy osobom pracującym nad dokonaniem projektów wynalazczych, jak również osobom opracowującym już dokonane rozwiązania,
- przyjmowanie zgłoszeń projektów wynalazczych,
- organizowanie prac mających na celu ocenę zgłoszonych projektów,
- organizowanie prac wdrożeniowych,
- czuwanie nad właściwym ustaleniem i terminową wypłatą wynagrodzeń twórcom projektów.

Rozmiar tych służb zależy od wielkości przedsiębiorstwa i skali zachodzących w nim procesów innowacyjnych. W przedsiębiorstwach niewielkich, w których skala działalności innowacyjnej jest nieduża w zupełności wystarcza stanowisko pracy do spraw wynalazczości (niekiedy nawet przy dodatkowym obciążeniu osoby zajmującej to stanowisko innymi jeszcze obowiązkami). Tam natomiast, gdzie rozmiar procesów innowacyjnych jest większy, w związku z czym większe są także zadania, powinna to być co najmniej kilkusobowa komórka organizacyjna. Tam też komórka ta powinna realizować zadania służby rzecznikowskiej, związane z ochroną prawną projektów wynalazczych oraz znaków towarowych i oznaczeń, badaniem stanu i kierunków rozwoju techniki, badaniem czystości i zdolności patentowej nowych konstrukcji, sposobów postępowania (technologii), wyrobów (zwłaszcza przeznaczonych na eksport), a także zawieraniem umów w zakresie wynalazczości¹³⁵. Inaczej

¹³⁵ H. Buchcik [w:] H. Buchcik i inni, *op.cit.*, s. 37. Dawniejsze przepisy szczegółowo specyfikowały te zadania – zob. np. § 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 28 lipca 1966 r. w sprawie zadań i organizacji pracy rzeczników patentowych, wpisu na listę rzeczników patentowych oraz zasad ich wynagradzania (Dz. U. nr 32, poz. 194).

mówiąc, w takich przedsiębiorstwach powinna istnieć bardziej rozbudowana służba postępu techniczno-organizacyjnego (służba do spraw innowacji).

Usytuowanie tych służb w strukturze przedsiębiorstwa oraz ich podporządkowanie organizacyjne i służbowe to naturalnie sprawa kierownictwa przedsiębiorstwa, jednak najczęściej (i takie rozwiązanie z pragmatycznego punktu widzenia wydaje się najlepsze) sytuuje się je w pionie podlegającym dyrektorowi technicznemu. Zalecane jest także ich bezpośrednie podporządkowanie kierownikowi przedsiębiorstwa¹³⁶.

Pracownicy zatrudnieni w służbie wynalazczości *winni być specjalistami z zakresu organizacji i finansowania działalności wynalazczej i racjonalizatorskiej w jednostkach organizacyjnych, zasad obliczania efektów stosowania projektów wynalazczych, przy czym wskazane jest także odpowiednie doświadczenie praktyczne nabyte w wyniku długoletniego stażu pracy zawodowej w wyuczonych specjalności*¹³⁷.

4.3. ROZWIJANIE DZIAŁALNOŚCI INNOWACYJNEJ

Działalność innowacyjna, podobnie jak każda inna twórczość intelektualna, jest na ogół podejmowana spontanicznie, z wewnętrznej potrzeby ludzi, którzy mają predyspozycje twórcze. Jest ona bowiem sposobem uzewnętrznienia ich osobowości, wypowiedzenia się, swoistą formą komunikacji z innymi osobami (ze społeczeństwem). To dlatego ludzie tworzą dzieła nawet w najbardziej niesprzyjających warunkach i najczęściej nie chowają ich do szuflady, lecz chcą je jak najszybciej upowszechnić¹³⁸. Doświadczenie życiowe uczy jednak, że działalność ta rozwija się dużo lepiej, gdy jest odpowiednio stymulowana, a jej rezultaty doceniane, tak w wymiarze moralnym, jak i materialnym. Inaczej mówiąc, tam, gdzie kierownictwo przedsiębiorstwa wykazuje autentyczne zainteresowanie tą dziedziną twórczości pracowników, wynalazczość i racjonalizacja kwitnie, tam zaś, gdzie takiego zainteresowania brakuje – kuleje, błąka się po manowcach albo po prostu w ogóle jej nie ma. Ten nieco patetyczny wywód ma być uzasadnieniem opinii o wadze i znaczeniu rozwijania działalności innowacyjnej.

Treść organizacyjnych działań przedsiębiorcy w tym zakresie obejmuje inspirowanie działalności innowacyjnej pracowników i tematyczne nią kierowanie. Chodzi o to, aby pracowników pobudzać do podejmowania pracy twórczej i koncentrować ich wysiłki na ważnych dla przedsiębiorcy problemach technicznych i organizacyjnych. Jak bowiem podkreślał M. Staszek w *(Problemy wynalazczości...*, s. 31), nie jest rzeczą najważniejszą to, *by robotnicy, technicy i inżynierowie opracowywali jak największą ilość projektów wynalazczych (...), by zgłaszano jak najwięcej wynalazków i projektów racjonalizatorskich, ale chodzi także o to, by były to rozwiązania potrzebne, takie, które można będzie zastosować, które po zastosowaniu przyniosą oczekiwane rezultaty, pozwolą przedsiębiorstwu, branży czy całemu resortowi przezwyciężyć trudności i osiągnąć lepsze wyniki produkcyjne. Nie wystarczy stwarzać warunki sprzyjające twórczości wy-*

¹³⁶ H. Buchcik [w:] H. Buchcik i inni, *op. cit.*, s. 35.

¹³⁷ H. Buchcik, *loc. cit.*

¹³⁸ Z punktu widzenia ochrony patentowej jest to niekiedy przypadłość negatywna, skutkująca utratą szansy na uzyskanie tej ochrony.

nalazczej, trzeba także pokazać załogom problemy, które muszą być rozwiązane, zainteresować potencjalnych wynalazców tymi zagadnieniami technicznymi, których rozwiązaniem zakłady pracy najbardziej są zainteresowane. Teza ta, mimo zmiany warunków ustrojowych i ekonomicznych, niewiele straciła na aktualności.

Jest wiele, sprawdzonych w praktyce co do swojej skuteczności, form, metod i sposobów takiego działania. Wskazać należy zwłaszcza takie, jak :

- tematyka wynalazczości,
- umowy o dokonanie projektu wynalazczego,
- brygady racjonalizatorskie,
- konkursy i turnieje wynalazcze, giełdy, przeglądy i wystawy innowacji.

Tematyka wynalazczości to skierowana do ogółu pracowników danego przedsiębiorstwa zachęta do podjęcia pracy nad określonymi w niej problemami. Tematy do opracowania powinny być typowane na podstawie określenia potrzeb przedsiębiorstwa wynikających z analizy dokumentów techniczno-organizacyjnych (np. opracowań dotyczących techniczno-organizacyjnego stanu przedsiębiorstwa, planów modernizacji i rozwoju), wniosków z narad produkcyjnych, inicjatyw i propozycji zgłaszanych przez poszczególne piony i komórki organizacyjne przedsiębiorstwa, przeglądów stanowisk pracy, analizy reklamacji odbiorców, sprawozdań z wyjazdów, praktyk i staży odbywanych przez pracowników itp. Ważna jest także selekcja tematów (nie każdy temat można opracować własnymi siłami przedsiębiorstwa) oraz określenie priorytetów i kolejności ich rozwiązywania. Istotne znaczenie ma odpowiednie sformułowanie (opis) tematów. Jak podkreśla W. Kotarba, *opis tematu musi być zwięzły, prosty, przejrzysty (ale nie hasłowy) i powinien zawierać:*

- a) *krótką charakterystykę stanu dotychczasowego,*
- b) *określenie wymogów (parametrów), jakie ma spełniać rozwiązanie,*
- c) *określenie ograniczeń techniczno-organizacyjnych wdrożenia rozwiązania,*
- d) *przybliżoną wielkość efektów ekonomicznych, które zostaną osiągnięte po wdrożeniu rozwiązania,*
- e) *informację co do możliwości podpisania umowy o dokonanie projektu wynalazczego (...),*
- f) *informację o możliwości ewentualnego podwyższenia wynagrodzenia (...),*
- g) *ewentualne wskazanie kierunków poszukiwania rozwiązania oraz rodzaju pomocy ze strony zakładu (doradztwo, literatura, w tym patentowa itp.¹³⁹).*

M. Staszów (j.w., s. 32) sugerował, by w tematyce zamieszczać także informację o literaturze technicznej dotyczącej danego zagadnienia i nazwiska osób, które mogą udzielić pomocy przy jego rozwiązaniu. Wskazywał też, na czym polegają najczęstsze mankamenty tego instrumentu: *mało precyzyjne określenie tematu, brak dokładniejszej krytycznej analizy stanu dotychczasowego, a także analizy technicznej i efektywności ekonomicznej poszukiwanego rozwiązania. Tematyka wynalazcza jest czasem zwykłym zestawieniem problemów wynikających z doraźnych trudności, niewiązanych się z zakładowymi planami postępu technicznego, nie-*

139 W. Kotarba, *Organizacja wynalazczości w przedsiębiorstwie (kompedium)*, Warszawa 1986, s. 34-35.

rzadko zamieszcza się zadania zupełnie nierealne, które wielokrotnie powtarzane pozornie tylko zwiększają „ofertę” przedstawianą załodze¹⁴⁰.

W. Kotarba podkreśla też znaczenie szerokiej popularyzacji tematyki, wskazując na takie możliwości jej upowszechniania wśród załogi przedsiębiorstwa, jak:

1. omawianie tematyki w czasie narad produkcyjnych,
2. w formie ogłoszeń, ulotek, komunikatów, biuletynów,
3. udostępnienie do wglądu w komórce wynalazczości, siedzibie KTiR, ogłaszaniu przez radiowęzeł itp.¹⁴¹, a także jej stałej aktualizacji (weryfikacji tematów), która powinna być prowadzona na bieżąco i obejmować:
 - a) zmiany i uzupełnienia opisów [tematów] konieczne ze względu na:
 - (1) zmieniające się warunki i formy pracy przedsiębiorstwa,
 - (2) potrzebę uwzględniania uwag zgłaszanych przez osoby chcące podjąć temat,
 - b) eliminowanie tematów podjętych¹⁴² i tematów rozwiązanych,
 - c) wprowadzanie nowych tematów.

Wartościowym narzędziem pobudzania twórczości racjonalizatorskiej i tematycznego nią sterowania są **umowy o dokonanie projektu wynalazczego**. Mogą one mieć różny charakter prawny¹⁴³, w szczególności mogą być **umowami o dzieło** (art. 627-646 KC) lub **umowami zlecenia** (art. 734-751 KC). Wybór pomiędzy tymi wariantami zależy od tego, jak strony chcą ukształtować odpowiedzialność wykonawcy (przyjmującego zamówienie przy umowie o dzieło, zleceniobiorcy przy umowie zlecenia) za niewykonanie lub nienależyte wykonanie umowy. Umowa o dzieło jest tzw. **umową rezultatu**, co oznacza, że przyjmujący zamówienie wykona je należycie, jeżeli osiągnie umówiony rezultat (dokona projektu wynalazczego). Oznacza to, że to jego obciąża ryzyko niedokonania projektu. Jeżeli nie dokona projektu, w zasadzie nie otrzyma wynagrodzenia. Inaczej ma się rzecz ze zleceniem, umowa zlecenia jest tzw. **umową starannego działania**. Wykonawca nie jest tutaj zobowiązany do osiągnięcia rezultatu, lecz – podobnie jak przy umowie o pracę – do dołożenia należytej staranności w celu jego osiągnięcia. Tutaj zatem ryzyko niedokonania projektu obciąża zleceniodawcę. Jeżeli zleceniobiorca będzie działał z należyłą starannością, to należy mu się wynagrodzenie, nawet jeżeli nie dokona zamówionego projektu.

O przydatności umów o dokonanie projektu wynalazczego do omawianych celów przesądzają m.in. takie okoliczności jak:

- dokładne określenie przedmiotu umowy, tzn. projektu, który ma być dokonany,

140 Podobne postulaty pod adresem tematyki wynalazczości formułował S. Jańczyk, *Tematyczne kierowanie wynalazczością* [w:] H. Buchcik i inni, *op.cit.*, s. 134-136.

141 W. Kotarba, *Organizacja wynalazczości w przedsiębiorstwie...*, s. 35. Do podziału zadań w zakresie tematycznego kierowania wynalazczością pomiędzy poszczególne pionery organizacyjne (głównego inżyniera, kierowników wydziałów, komórki wynalazczości, zakładowych KTiR-ów itd.) oraz szerokiej popularyzacji tematyki dużą wagę przywiązywał także S. Jańczyk [w:] H. Buchcik i inni, *op.cit.*, s. 136-140. Autor ten przytoczył także wzór karty tematycznej do rozwiązania problemu technicznego (tamże, s. 141).

142 Tutaj – moim zdaniem – niewskazana byłaby nadmierna pochopność, jako że podjęcie tematu nie jest przecież równoznaczne z jego rozwiązaniem, a także dlatego, że inna osoba, pracując równolegle nad danym tematem, może uzyskać wynik lepszy bądź komplementarny.

143 Zob. A. Nowicka, *Umowa o dokonanie projektu wynalazczego*, Poznań 1989, s. 50 i nast.

- sprecyzowanie wzajemnych praw i obowiązków stron, w tym terminu dokonania projektu oraz wynagrodzenia należnego za jego dokonanie, a także pomocy, jakiej zamawiający (przedsiębiorca) udzieli wykonawcy,
- możliwość nadania umowie szerszego zakresu przedmiotowego i objęcia nim także wdrożenia dokonanego projektu (wówczas będzie to umowa o dokonanie i realizację projektu wynalazczego),
- uregulowanie spraw związanych z prawami do mającego powstać projektu¹⁴⁴.

Popularną formą organizowania wynalazczości pracowniczej i racjonalizacji były dawniej tzw. **brygady racjonalizatorskie**. Abstrahując od rażącej już dziś nieco terminologii (można by ją zastąpić inną denominacją, np. zespół racjonalizatorski lub grupa kreatywna), warto zwrócić uwagę na jej niewątpliwe zalety¹⁴⁵:

- utworzenie brygady wymaga zawarcia umowy z określonym zespołem pracowników, tym samym więc występują tutaj podkreślone wyżej walory umownego sterowania procesami innowacyjnymi¹⁴⁶,
- brygady mogą być powoływane jako zespoły twórcze (dla dokonania określonej innowacji), wdrożeniowe (dla realizacji określonej innowacji) albo kompleksowe (dla dokonania i wdrożenia określonej innowacji);
- w skład brygady wchodzi najczęściej osoby o różnych specjalnościach zawodowych, co daje duże szanse nie tylko na osiągnięcie zamierzonego celu (a w każdym razie zmniejsza ryzyko jego nieosiągnięcia), lecz także na to, że zostanie osiągnięty wartościowy, zarówno pod względem technicznym, jak i społeczno-ekonomicznym, rezultat;
- w skład brygady mogą być włączani specjaliści także spoza danego przedsiębiorstwa, w tym z uczelni wyższych i placówek badawczo-rozwojowych, a przypadku brygad wdrożeniowych z przedsiębiorstw, w których określone rozwiązania były już wdrażane i stosowane;
- jako ciała grupowe, brygady mogą stosować różne techniki intelektualnej pracy zespołowej, takie jak np. technika synektyczna, burza mózgów, technika morfologiczna, metoda strukturalizacji problemu (rozdrobienia tematu)¹⁴⁷;
- brygadam można powierzać trudniejsze pod każdym względem (nie tylko merytorycznym, ale także organizacyjnym) zadania aniżeli pojedynczym osobom;
- poprzez odpowiednie ukształtowanie treści umowy od członków brygady można egzekwować solidarną odpowiedzialność za wykonanie przyjętego zobowiązania.

Znacznie łatwiej jest też dzisiaj finansować tę formę organizacji procesów innowacyjnych, jakkolwiek miał chyba rację M. Staszów (*Problemy wynalazczości...*, s. 43-44) twierdząc, że także w czasach Polski Ludowej problem braku środków na finansowanie brygad był wyolbrzymiany¹⁴⁸.

144 Na temat tych umów patrz bliżej A. Szewc. K. Ziolo, M. Grzesiczak, *op.cit.*, s. 58 i nast. oraz, gdy chodzi o ich wzory – s. 147 i nast.

145 Szerzej omawiają je L. Sender, *Brygady racjonalizatorskie. Organizacja i metody pracy*, Warszawa 1975 oraz M. Staszów, *Problemy wynalazczości pracowniczej i racjonalizacji*, Katowice 1972, s. 40-44.

146 Patrz bliżej J. Fiołka J., *Umowa z brygadą racjonalizatorską* [w:] *Wdrażanie projektów wynalazczych w świetle aktualnych przepisów*, Częstochowa 1977; A. Chobot, *Umowa o pracę nad wynalazkami jako czynnik postępu technicznego* [w:] *Prawo pracy wynalazczej*, Wrocław 1988, s. 35 i nast.

147 Patrz bliżej L. Sender, *op. cit.*, s. 10-12 oraz W. Kotarba, *Organizacja wynalazczości w przedsiębiorstwie...*, s. 34.

148 System finansowania tych prac przedstawiali L. Sender, *op. cit.*, s. 16-27 oraz B. Jakubczak, *System finansowania wynalazczości pracowniczej w PRL*, Wrocław 1978, s.105 i nast.

Sięgając po tę formę, trzeba się jednak wystrzegać błędów popełnionych w regulacji prawnej brygad w prawie wynalazczym PRL, w szczególności automatycznego przyznawania każdemu członkowi brygady pracującej nad dokonaniem projektu wynalazczego, statusu twórcy. Tak jak we wszystkich innych przypadkach pracy zespołowej, o statusie tym przesądzać powinien charakter wkładu pracy wniesionego przez danego członka zespołu (twórczy bądź nietwórczy, np. pomocniczy, organizacyjny, usługowy).

Dużą rolę w rozwijaniu działalności innowacyjnej odgrywają wreszcie wszelkiego rodzaju, **konkursy, turnieje, giełdy, wystawy** itp., *zwiększają [one bowiem] zainteresowanie twórczością techniczną, przyciągają osoby, które dotąd w niej nie uczestniczyły, wpływają na znaczne na ogół zwiększenie liczby zgłaszanych nowych rozwiązań* (M. Staszków, *Problemy wynalazczości...*, s. 33). W. Kotarba (*Organizacja wynalazczości w przedsiębiorstwie*, s. 36-37) za zalety tych instrumentów, zwłaszcza zaś konkursów i turniejów, uznaje występujący w nich element rywalizacji i współzawodnictwa (konkurs na najaktywniejszego wynalazcę, mistrza racjonalizacji itp.) oraz możliwość ich adresowania do różnych grup pracowników (młodzieży, kobiet, osób debiutujących w działalności innowacyjnej), a także możliwość tematycznego sterowania procesami innowacyjnymi (konkursy na oszczędność materiałów i surowców, na eliminację lub zagospodarowanie odpadów itd. Z tego względu formułowano nawet opinię, że konkursy mogą być skutecznym substytutem takiej metody, jak tematyka wynalazczości. Sceptyczny wobec takiego ujęcia roli konkursów był M. Staszków, który – mimo że generalnie cenił tę formę rozwijania wynalazczości – uważał, że nie mogą one zastąpić tematyki wynalazczej, albowiem *wpływają raczej na ilość niż na jakość uzyskiwanych rozwiązań* (*Problemy wynalazczości*, s. 33)¹⁴⁹.

Ważnym czynnikiem rozwijania wynalazczości pracowniczej i racjonalizacji oraz tematycznego nimi kierowania jest różnego rodzaju **pomoc** udzielana osobom pracującym nad projektami wynalazczymi i opracowującym takie projekty¹⁵⁰.

W przeszłości przepisy prawa wynalazczego zobowiązywały wszystkie uspołecznione zakłady pracy (j.g.u.) do wyznaczania tzw. **doradców technicznych** spośród doświadczonych specjalistów zatrudnionych w danym zakładzie. Typowymi obowiązkami doradców były: *pomoc w doborze literatury technicznej i patentowej, opracowaniu opisu technicznego projektu wraz z wykonaniem obliczeń i szkiców oraz udokumentowaniu uzasadnienia ekonomicznego*¹⁵¹. Za udzielanie tej pomocy doradcy otrzymywali odrębne, choć stosunkowo niskie wynagrodzenie.

149 W sprawie konkursów wynalazczości zob. jeszcze W. Piechocki, *Prawne zasady realizacji konkursów*, Warszawa 1976.

150 O tym szerzej A. Szewc, *Wynalazki pracownicze...*, s. 30 i nast. Zob. też dalej – pkt 5.2.

151 F. Włoszek [w:] H. Buchcik i inni, *op.cit.*, s. 48-49.

4.4. ZGŁASZANIE PROJEKTÓW RACJONALIZATORSKICH W PRZEDSIĘBIORSTWIE

Zgłoszenie projektu racjonalizatorskiego (wynalazczego) w przedsiębiorstwie polega na złożeniu w określonej w regulaminie (albo wyznaczonej w inny sposób) komórce organizacyjnej lub osobie odpowiednio opracowanej dokumentacji techniczno-ekonomicznej tego projektu. Do powszechnie w praktyce stosowanych wymagań odnoszących się do formy i treści zgłoszenia należą¹⁵²:

- 1) dokonanie zgłoszenia na odpowiednim formularzu (warto jednak dopuścić także, przynajmniej tymczasową, tzn. uwarunkowaną późniejszym dopełnieniem formalności dokumentacyjnych, możliwość ustnego zgłaszania projektów – np. w trakcie giełd projektów wynalazczych¹⁵³);
- 2) precyzyjne sformułowany tytuł (przedmiot rozwiązania), podkreślający cechy techniczne, techniczno-organizacyjne lub organizacyjne rozwiązania;
- 3) jednoznaczny opis istoty projektu zawierający:
 - charakterystykę stanu dotychczasowego w przedsiębiorstwie (komórce organizacyjnej lub na stanowisku pracy), którego zgłoszenie dotyczy,
 - proponowane zmiany (opis słowny, niezbędne schematy, rysunki, obliczenia, receptury itp.),
 - wskazanie środków służących do rozwiązania problemu: technicznych, techniczno-organizacyjnych lub organizacyjnych,
 - określenie rodzaju skutków powodowanych zastosowaniem projektu: zmiany parametrów technicznych, techniczno – organizacyjnych, organizacyjnych, społecznych itd.,
 - wskazanie potencjalnych źródeł korzyści ekonomicznych i innych niż ekonomiczne,
 - środki i sposób realizacji projektu oraz nakłady potrzebne na jego realizację;
- 4) wykaz twórców ze wskazaniem ich procentowego udziału w dokonaniu projektu, stanowiący jednocześnie podstawę podziału wynagrodzenia należnego za wykorzystanie projektu;
- 5) ewentualnie – sugestie co do kwalifikacji prawnej przedmiotu zgłoszenia (wynalazek, wzór użytkowy itd.).

Zgłoszony projekt wynalazczy należy wpisać do odpowiedniej księgi ewidencyjnej (np. do rejestru), a osobie zgłaszającej wydać zaświadczenie o zgłoszeniu projektu. Czynności te mogą mieć istotne znaczenie dowodowe w razie zaistnienia jakichkolwiek sporów dotyczących tego projektu, np. jego autorstwa, pierwszeństwa zgłoszenia. Treść i formę tych dokumentów oraz sposób prowadzenia ewidencji zgłoszeń (a także innych rejestrów – np. rejestru umów zawartych w sprawach projektów wynalazczych) należy określić w zakładowym regulaminie wynalazczości.

152 Por. § 6 ust. 2 i 4 rozporządzenia z dnia 11 grudnia 1972 r. w sprawie projektów wynalazczych (Dz. U. nr 54, poz. 351). Identycznie sprawę tę normował § 9 ust. 2 i 4 rozporządzenia z dnia 29 czerwca 1984 r. w sprawie projektów wynalazczych (Dz. U. nr 33, poz. 178). Ponadto zob. W. Kotarba, *Organizacja wynalazczości w przedsiębiorstwie...*, s. 39-40; M. Staszków, *Racjonalizator w zakładzie pracy*, Warszawa 1987, s. 27-28; F. Włoszek [w:] H. Buchcik i inni, *op.cit.*, s. 50.

153 Jak rzeczowo zauważył M. Staszków, *Racjonalizator w zakładzie pracy*, s. 27, *każdy sposób jest dobry, byle zgłaszający dostarczył zakładowi szczegółową informację o istocie swego rozwiązania*.

4.5. OCENA PROJEKTÓW RACJONALIZATORSKICH ZGŁOSZONYCH PRZEDSIĘBIORCY

Decyzja o przyjęciu zgłoszonego projektu racjonalizatorskiego do wykorzystania powinna być poprzedzona jego gruntowną oceną. Wszelkie zaniedbania w tym zakresie (a niestety zdarzają się one często) skutkują później niekorzystnymi konsekwencjami, np. wypłatą nieadekwatnego wynagrodzenia, błędną decyzją w sprawie ewentualnej ochrony projektu, niedoszacowaniem lub przeszacowaniem spodziewanych korzyści ze stosowania projektu.

Na ocenę projektu (w aspekcie etapów jej przeprowadzania) składają się:

- **ocena wstępna (formalna)**
- **ocena merytoryczna.**

Celem oceny wstępnej jest zbadanie, czy forma i treść zgłoszenia spełniają wymagania określone w regulaminie wynalazczości. Jeżeli tak, można przejść do oceny merytorycznej. Jeżeli nie, należy wezwać zgłaszającego do usunięcia braków formalnych pod – ewentualnie – rygorem pozostawienia sprawy bez rozpatrzenia. Jednak w przypadku projektu wartościowego lub z innych względów interesującego przedsiębiorcę, jak również w sytuacji, gdy twórca z uwagi na brak odpowiednich kwalifikacji nie jest w stanie uzupełnić bądź poprawić dokumentacji zgłoszeniowej, warto zlecić powierzenie tego zadania osobie trzeciej (w ramach jej obowiązków pracowniczych albo na podstawie odrębnej umowy, za wynagrodzeniem) względnie – na podobnych zasadach – zapewnić twórcy pomoc specjalistyczną przy usunięciu wad zgłoszenia.

Ocena merytoryczna obejmuje ocenę **techniczną, ekonomiczną i prawną**. Pierwsza polega na ocenie technicznej istoty projektu, jego zupełności (wskazaniu wszystkich środków niezbędnych do osiągnięcia celu projektu) i ocenie możliwości oraz celowości wprowadzenia tego rozwiązania do zakładowego stanu techniki. W przypadku projektów organizacyjnych i techniczno-organizacyjnych ocena odnosi się do organizacyjnej istoty projektu. Ocena ekonomiczna to ocena projektu pod kątem efektów, jakie przedsiębiorca może uzyskać na skutek zastosowania projektu lub innego jego wykorzystania (np. w wyniku rozpowszechnienia). W tym aspekcie ustalić należy zwłaszcza, jakiego rodzaju i jakiego rzędu korzyści przyniesie stosowanie projektu, jaka jest perspektywa czasowa możliwości ich uzyskiwania, jakie nakłady będą potrzebne dla wdrożenia i eksploatacji projektu, a także ocena ryzyka gospodarczego lub innych niebezpieczeństw związanych z zastosowaniem projektu¹⁵⁴.

W sumie ocena technicznej (organizacyjnej, techniczno-organizacyjnej) istoty projektu i jego efektywności składają się na ocenę **przydatności** projektu. Natomiast ocena **prawna** powinna dać odpowiedź na pytanie o prawną kwalifikację przedmiotu zgłoszenia. W pierwszym rzędzie chodzi tutaj o to, czy spełnia on ustalone w regulaminie racjonalizacji kryteria uznania tego przedmiotu za projekt racjonalizatorski, zwłaszcza w zakresie nowości i twórczego charakteru. Dodatkowo rozważyć trzeba, czy posiada on być może cechy innego dobra

¹⁵⁴ Patrz J. Gosiewski, *Kryteria i metodyka obliczania efektów ekonomicznych z tytułu zastosowania projektów racjonalizatorskich* [w:] *Projekty racjonalizatorskie na tle aktualnych uwarunkowań formalno-prawnych*, Poznań 1984; W. Kotarba, *Rachunek efektów ekonomicznych projektów wynalazczych*, Warszawa 1993.

prawnego kwalifikującego go do ochrony prawnej, np. wzoru użytkowego lub przemysłowego, bądź utworu (dotyczy to zwłaszcza programów komputerowych)¹⁵⁵. W tym zakresie należy udzielić odpowiedzi na pytanie o nowość (oryginalność) rozwiązania i jego doniosłość (nieoczywistość). Pozytywne ustalenia w tym zakresie powinny prowadzić do rozstrzygnięcia w sprawie dalszego postępowania z projektem (zgłoszenia go do UP lub zachowania w tajemnicy), a także do ustalenia, jaki jest status prawny twórcy (współtwórców) projektu w świetle prawa własności przemysłowej lub prawa autorskiego. W prawnej ocenie projektu powinna się mieścić także ocena jego ewentualnej tajności.

Regulamin racjonalizacji powinien normować wszystkie związane z tym sprawy, a zwłaszcza określać:

- osoby i komórki organizacyjne uczestniczące w ocenie (w tym odpowiedzialne za koordynację czynności ewaluacyjnych oraz za nadzór nad przebiegiem oceny i uprawnione do wydania ostatecznej decyzji),
- udział zgłaszającego (twórcy) i – ewentualnie – zakładowych organizacji społecznych (KTIr, stowarzyszeń branżowych itp.) w procesie oceny,
- zasady (kryteria) i tryb dokonywania oceny,
- zasięganie opinii i zlecanie ekspertyz,
- formę ustalenia wyniku oceny i wynikające z niej skutki (np. przyjęcie projektu do stosowania tylko na określonym wydziale albo przyjęcie do wykorzystania bez zgłaszania do UP) i sposób zakomunikowania jej zgłaszającemu,
- możliwość i sposób odwołania się zgłaszającego od decyzji, z której nie jest on zadowolony.

Istotne znaczenie w procesie oceny zgłoszonych projektów może odegrać **komisja wynalazczości**. Powinno to być ciało fachowo-społeczne, opiniodawcze¹⁵⁶, o w miarę stałym składzie, złożone z przedstawicieli kadry inżynieryjno-technicznej, z udziałem – odpowiednio do możliwości i potrzeby – tzw. czynnika społecznego¹⁵⁷, powoływane przez przedsiębiorcę na czas nieoznaczony lub na określoną kadencję, w celu oceny i opiniowania zgłoszonych projektów, jak również dla wypowiedzania się w sprawach ich ochrony, form i sposobów wykorzystania i wynagradzania twórców, a także w ogólnych sprawach wynalazczości i racjonalizacji w danym przedsiębiorstwie. Kierowanie spraw do rozpatrzenia przez komisję powinno mieć miejsce zwłaszcza wtedy, gdy przydatność projektu budzi wątpliwości albo gdy projekt kwalifikuje się do załatwienia odmownego. Komisja powinna mieć możliwość zapraszania na swoje posiedzenia specjalistów stosownie do specyfiki rozpatrywanych spraw. Regulamin

155 Na temat autorskoprawnego statusu programów komputerowych zob. np. J. Barta, R. Markiewicz, *Główne problemy prawa komputerowego*, Warszawa 1993; M. Byrska, *Ochrona programów komputerowych w nowym prawie autorskim*, Warszawa 1994; A. Nowicka, *Prawnoautorska i patentowa ochrona programów komputerowych*, Warszawa 1995; A. Szewc, G. Jyż, *Elementy prawa informatycznego...*; ci sami, *Ochrona programów komputerowych...* Zob. też podręczniki i komentarze do ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, zwłaszcza nowsze, np. J. Barta i inni, *Prawo autorskie i prawa pokrewne. Komentarz*, Zakamycze 2005 czy R. Golał, *Prawo autorskie i prawa pokrewne*, Warszawa 2006.

156 Nie jest jednak sprzeczne z prawem ani z zasadami prakseologii przyznanie komisji pewnych uprawnień decyzyjnych, np. co do przyjmowania zgłoszonych projektów lub ustalania wynagrodzenia twórców. W pewnych sprawach uprawnienia te mogłyby mieć charakter warunkowy, np. ustalenie wynagrodzenia przekraczającego określony limit wymagałoby zatwierdzenia przez przedsiębiorcę lub dyrektora przedsiębiorstwa.

157 Np. w ocenie projektów dotyczących bezpieczeństwa i higieny pracy powinien obowiązkowo uczestniczyć społeczny inspektor pracy.

powinien też zapewniać twórcom prawo do udziału w posiedzeniach komisji w punktach dotyczących rozpatrywania ich projektów, a przewodniczącego komisji zobowiązywać do zapraszania twórców na te posiedzenia. W pewnych regulaminowo określonych przypadkach, udział w posiedzeniu komisji powinien być obowiązkiem twórcy, np. w razie potrzeby złożenia dodatkowych wyjaśnień. Można też – jak się wydaje – wyjść poza tak tradycyjnie określoną funkcję komisji, powierzając jej także pewne zadania mediacyjne lub związane z polubownym załatwianiem sporów dotyczących projektów wynalazczych, w tym także sporów pomiędzy ich współtwórcami.

Procedura oceny zgłoszonego projektu powinna kończyć się **decyzją w sprawie przyjęcia projektu do wykorzystania**. Możliwe są tutaj trzy rodzaje decyzji:

- przyjęcie projektu do stosowania (wykorzystania) w całości (decyzja pozytywna),
- przyjęcie projektu do stosowania (wykorzystania) w części (decyzja częściowo pozytywna)
- odmowa przyjęcia projektu do stosowania (wykorzystania) – decyzja negatywna.

Treść decyzji może nadto odnosić się do sprawy zgłoszenia projektu w UP celem uzyskania prawa wyłącznego (np. patentu) lub postanawiać o zachowaniu projektu w tajemnicy. Decyzja powinna być zakomunikowana zgłaszającemu, najlepiej w formie pisemnej.

Jeżeli przedsiębiorca przyjął projekt do wykorzystania w całości lub w części, ale odmówił uznania go za projekt racjonalizatorski w rozumieniu regulaminu racjonalizacji obowiązującego u tego przedsiębiorcy, zgłaszający może wystąpić do sądu o ustalenie, że jego projekt jest projektem racjonalizatorskim, a w konsekwencji – że przysługują mu prawa racjonalizatora określone w ustawie (konkretnie w art. 23 KC i w art. 8 ust. 1 pkt 3 PWP) oraz w regulaminie, w tym zwłaszcza prawo do autorstwa projektu oraz do wynagrodzenia za projekt na zasadach określonych w regulaminie. Podstawę prawną do wniesienia powództwa stanowi w takim przypadku art. 189 KPC. Wykorzystanie tych środków nie jest zależne od wyczerpania procedury odwoławczej (skargowej) określonej w regulaminie, ani – przynajmniej w odniesieniu do praw osobistych – ograniczone żadnym terminem (przy prawach majątkowych w grę może wchodzić przedawnienie roszczeń¹⁵⁸, tym samym zaś bezprzedmiotowość ustalenia, że twórca przysługuje prawo do tych świadczeń).

¹⁵⁸ Zob. dalej – pkt 5.6.9.

4.6. REALIZACJA (WDRAŻANIE) PROJEKTÓW RACJONALIZATORSKICH

Konsekwencją pozytywnej lub częściowo pozytywnej decyzji w sprawie przyjęcia zgłoszonego projektu do stosowania powinno być podjęcie czynności zmierzających do **realizacji (wdrożenia) projektu**. Prace te można przeprowadzić we własnym zakresie albo zlecić jednostce zewnętrznej. Realizowanie ich własnymi siłami może odbywać się w ramach zadań komórek organizacyjnych (np. wydziału remontowo-inwestycyjnego, działu zaopatrzenia itp.) i obowiązków pracowniczych osób zaangażowanych we wdrożenie albo na podstawie odrębnych umów o wdrożenie projektu wynalazczego¹⁵⁹. Możliwe (i często celowe) jest utworzenie w tym celu brygady racjonalizatorskiej.

W zależności od stopnia złożoności prac wdrożeniowych można je zrealizować „od ręki” albo włączyć do odpowiedniego planu lub przynajmniej opracować harmonogram realizacji. Określić (zaplanować) trzeba wówczas m.in.¹⁶⁰:

- sporządzenie niezbędnej dokumentacji techniczno-roboczej,
- przeprowadzenie ewentualnych prób i badań,
- wykonanie w razie potrzeby modeli i prototypów,
- sprawdzenie projektu w skali półtechnicznej,
- uruchomienie normalnej produkcji,
- ustalenie składu zespołu, który dokona odbioru zrealizowanego projektu¹⁶¹.

Ponadto, rzecz jasna, należy przewidzieć środki finansowe (nakłady) potrzebne na realizację projektu i określić skład zespołu wdrażającego. W regulaminie warto w związku z tym odnieść się do takich spraw, jak dostarczenie dokumentacji wdrożeniowej przez twórcę, nadzór autorski ze strony twórców, nagrody za udział w realizacji projektu oraz system finansowania prac wdrożeniowych (a nawet szerzej – całości procesów innowacyjnych¹⁶²).

Po przystąpieniu do korzystania z wdrożonego projektu należy pamiętać o podjęciu działań mających na celu określenie efektywności wykorzystania danego projektu. Jest to istotne z kilku powodów, w tym ze względu na potrzebę wynagrodzenia twórcy(-ów) tej innowacji. W tym celu powinno się zapewnić zwłaszcza:

- właściwe współdziałanie odpowiednich służb przedsiębiorstwa (służby wynalazczości, służb technicznych, ekonomicznych i prawnych),
- możliwość ustalenia danych wyjściowych, które posłużą do obliczenia uzyskanych efektów,
- możliwość nadzorowania przebiegu wdrożenia oraz sprawdzenia i weryfikacji danych o faktycznie uzyskanych efektach.

159 Wzór umowy znaleźć można w A. Szewc, K. Ziolo, M. Grzesiczak, *op. cit.*, s. 156-163.

160 F. Włoszek [w:] H. Buchcik i inni, *op. cit.*, s. 56.

161 Zespołowi temu można zlecić także zadania związane z koordynacją prac wdrożeniowych oraz nadzorem nad ich przebiegiem.

162 Zagadnienia te omawia szerzej R. Fisel, *Elementy technologii wdrażania postępu technicznego, zwłaszcza projektów wynalazczych* [w:] *Wdrażanie projektów wynalazczych w świetle aktualnych przepisów*, Częstochowa 1977.

Na ogół będzie to możliwe w ramach normalnej ewidencji księgowej przedsiębiorstwa. Niekiedy jednak dane te mogą okazać się niewystarczające; wówczas zalecane jest zorganizowanie ewidencji specjalnej, prowadzonej dla danego projektu poza systemem normalnej ewidencji.

4.7. OCHRONA PROJEKTÓW RACJONALIZATORSKICH

Jeżeli w decyzji postanowiono zgłosić przyjęty do wykorzystania projekt racjonalizatorski w UP w celu uzyskania ochrony (patentu, prawa ochronnego albo prawa z rejestracji), to równolegle należy podjąć niezbędne po temu czynności, zwłaszcza przygotować dokumentację zgłoszeniową. Także tutaj możliwe są wspomniane rozwiązania alternatywne: wykonanie tych czynności we własnym zakresie (jeżeli u przedsiębiorcy jest zatrudniony rzecznik patentowy) albo zlecenie ich kancelarii rzecznikowskiej lub innej wyspecjalizowanej jednostce.

Po dokonaniu zgłoszenia, zwłaszcza gdy szanse uzyskania ochrony są duże, warto dokonać tzw. notyfikacji, tzn. poinformować o tym fakcie innych przedsiębiorców, którzy ten projekt stosują¹⁶³.

Po udzieleniu prawa wyłącznego projekt racjonalizatorski traci swój dotychczasowy status i staje się, w zależności od rodzaju udzielonego prawa, wynalazkiem, wzorem użytkowym lub przemysłowym albo topografią układu scalonego.

4.8. ORGANIZACJA WYNALAZCZOŚCI I RACJONALIZACJI W SZKOŁACH WYŻSZYCH

4.8.1. SPECYFIKA DZIAŁALNOŚCI INNOWACYJNEJ W UCZELNIACH WYŻSZYCH

Na bazie działań władz państwowych zmierzających do zwiększenia innowacyjności polskiej nauki oraz usprawnienia transferu technologii ze sfery B+R do praktyki gospodarczej trwają ostatnio w polskich uczelniach intensywne prace nad prawnym (wewnątrzuczelnianym) uregulowaniem procesów innowacyjnych oraz ochroną i komercjalizacją ich wyników. Działania te mają swoją specyfikę wynikającą z odmiennego niż u innych przedsiębiorców¹⁶⁴ przedmiotowego zakresu regulacji oraz z dążenia do wykształcenia szczególnych rozwiązań organizacyjnych dla ochrony i komercjalizacji innowacji. Pierwszy aspekt wyraża się w tym, że spektrum wchodzących w grę wyników nie ogranicza się do projektów racjonalizatorskich, ani nawet projektów wynalazczych, lecz obejmuje rozwiązania twórcze określane mianem

¹⁶³ Może to mieć znaczenie dla ewentualnego dochodzenia roszczeń z tytułu naruszenia prawa wyłącznego – zob. art. 288 ust. 2, art. 292 ust. 2 i art. 293 ust. 2 PWP.

¹⁶⁴ Szkoły wyższe w rozumieniu PWP są także przedsiębiorcami, a ściślej mówiąc – stosuje się do nich odpowiednio przepisy o przedsiębiorcach (zob. art. 3 ust. 2 tej ustawy).

własności intelektualnej¹⁶⁵. W świetle publicznie dostępnych regulaminów bądź ich projektów (wzorów)¹⁶⁶ są to – obok projektów wynalazczych – także doświadczenia techniczno-organizacyjne i tajemnice gospodarcze (know-how), utwory (zwłaszcza naukowe), programy komputerowe, odkrycia naukowe, metody badań, wyniki eksperymentów, opracowania dydaktyczne, opinie, ekspertyzy, prezentacje multimedialne itp.

Jeszcze bogatszy jest katalog tych dóbr w uczelniach rolniczych lub w szkołach o podobnym profilu badawczym. Obejmuje nadto zbiory okazów, preparatów, modeli, odmiany roślin oraz materiałów wyjściowych do ich hodowli roślin (w rozumieniu art. 2 ustawy o ochronie prawnej odmian roślin) nowe odmiany ras i linii zwierząt, które uzyskały wpisy do ksiąg zarodowych w trybie przepisów ustawy z dnia 29 czerwca 2007 r. o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich (Dz. U. nr 133, poz. 921), materiały biologiczne obejmujące mikroorganizmy, wirusy, tkanki i linie komórkowe zwierząt i roślin uzyskane przy zastosowaniu technik selekcyjnych i rekombinacji DNA, fragmenty komórek takich jak plazmidy, wektory fagowe, markery genetyczne itp.

Podobna specyfika występuje w innych typach szkół, np. w szkołach artystycznych, filmowych, muzycznych czy w akademiach wychowania fizycznego.

Ujęcie tak rozległej materii w jednym dokumencie określającym „zasady dotyczące własności intelektualnej i ochrony prawnej dóbr intelektualnych” (jak zatytułowano regulamin UJ) nie jest sprawą prostą. Analiza tekstów tych regulaminów wskazuje też na bardzo różne podejście do tych spraw. Jedne dokumenty są lapidarne, wręcz lakoniczne, inne – bardzo rozbudowane.

4.8.2. FORMY ORGANIZACYJNE STYMULOWANIA DZIAŁALNOŚCI INNOWACYJNEJ SZKÓŁ WYŻSZYCH I TRANSFERU JEJ WYNIKÓW DO PRAKTYKI GOSPODARCZEJ

Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz. U. nr 164, poz. 1365 z późn. zm.), mając na względzie potrzebę lepszego wykorzystania potencjału intelektualnego i technicznego uczelni oraz transferu wyników prac naukowych do gospodarki, określa pewne formy organizacyjne dla ochrony i komercjalizacji wyników intelektualnych powstających w szkołach wyższych. Są to: akademickie inkubatory przedsiębiorczości i centra transferu technologii – CTT (art. 87 ust. 1).

Akademicki inkubator przedsiębiorczości tworzy się w celu wsparcia działalności gospodarczej środowiska akademickiego lub pracowników uczelni i studentów będących przedsiębiorcami. Inkubator taki może być utworzony w formie (art. 86 ust. 3):

- jednostki ogólnouczelnianej działającej na podstawie regulaminu zatwierdzonego przez senat uczelni,

165 P. Podrecki, *Regulaminy korzystania z dóbr własności intelektualnej w szkołach wyższych i instytucjach naukowo-badawczych* [w:] *Własność przemysłowa w innowacyjnej gospodarce*, Kielce 2006, s. 53-60.

166 Mam tu na względzie m.in. regulamin UJ, regulamin UMCS, regulamin Uniwersytetu Zielonogórskiego oraz regulamin Politechniki Gdańskiej.

- spółki handlowej lub fundacji; w tych przypadkach działa na podstawie odpowiednich dokumentów ustrojowych, np. umowy spółki lub statutu fundacji.

Inny jest cel tworzenia CTT. Stosownie do art. 86 ust. 4 omawianej ustawy, **centrum transferu technologii** tworzy się w celu sprzedaży lub nieodpłatnego przekazywania wyników badań i prac rozwojowych do gospodarki. Identyczne są natomiast formy organizacyjne (jednostka ogólnouczelniana, spółka prawa handlowego lub fundacja) i podstawa organizacyjna ich działania: regulamin zatwierdzony przez senat uczelni albo odpowiednie dokumenty ustrojowe: umowy bądź statuty (art. 86 ust. 5).

W inkubatorach i CTT działających w formie jednostek ogólnouczelnianych, tworzy się rady nadzorujące, których skład i kompetencje określone są odpowiednio w ich regulaminach, a ich dyrektorów powołuje rektor, po zasięgnięciu opinii senatu, spośród kandydatów przedstawionych przez rady nadzorujące tych jednostek (art. 86 6 i 7 ustawy¹⁶⁷).

Inkubatory oraz CTT nie spełniają wszystkich potrzeb uczelni w zakresie wspomagania kreatywności swych pracowników oraz ochrony i komercjalizacji wyników intelektualnych, czego potwierdzeniem są poszukiwania innych rozwiązań organizacyjno-prawnych w tym zakresie. Formą cieszącą się ostatnio rosnącą popularnością są tzw. **spółki spin-off**, czyli spółki „odpryskowe”¹⁶⁸.

Ta forma organizacyjna nie ma własnej regulacji prawnej, ba – nie ma nawet uzgodnionej definicji, skutkiem czego określenie to odnosi się do różnych twórców prawnych. Wydaje się, że najtrafniej byłoby wskazać na dwa charakterystyczne elementy takiej spółki: odrębność organizacyjna spółki od uczelni (z tego względu do kategorii *spin-off* nie można zaliczyć CTT ani inkubatora działających w formie spółki prawa handlowego z udziałem finansowym lub rzeczowym – aportem – szkoły wyższej) oraz określone powiązania z uczelnią. Te ostatnie przybierają postać następujących relacji:

- 1) wspólnikami, przynajmniej w przeważającej mierze, są pracownicy uczelni, zwłaszcza będący twórcami uczelnianych dóbr intelektualnych (tzn. dóbr w taki bądź inny sposób należących do uczelni);
- 2) przedmiotem działania spółki są uczelniane dobra intelektualne oddane spółce w zarząd¹⁶⁹;
- 3) spółka korzysta ze wsparcia rzeczowego i kadrowego uczelni (wynajem pomieszczeń, zapewnienie obsługi prawnej lub rzecznikowskiej itp.).

Nie wydaje się natomiast, aby możliwe było utworzenie zgodnie z prawem takiej spółki *spin-off*, w której wspólnikiem byłaby również uczelnia, przynajmniej gdy chodzi o spółki kapitałowe. Na przeszkodzie temu stoi bowiem art. 37 ust. 1 ustawy z dnia 30 czerwca 2005 r. o fi-

167 Do kompetencji senatu uczelni należy ponadto wyrażanie zgody na utworzenie akademickiego inkubatora przedsiębiorczości lub CTT, niezależnie od tego, w jakiej formie organizacyjnej jednostki te będą działać (art. 62 ust. 1 pkt 8 Prawa o szkolnictwie wyższym).

168 Zob. bliżej P. Tamowicz, *Przedsiębiorczość akademicka. Spółki spin-off w Polsce*. PARP, Warszawa 2006.

169 W sprawie zarządu cudzymi dobrami intelektualnymi zob. A. Szewc, K. Ziolo, M. Grzesiczak, *op. cit.*, s. 117-119 oraz 258 i nast.

nansach publicznych (Dz. U. nr 249, poz. 2104 z późn. zm.), zabraniający publicznym szkołom wyższym obejmowania lub nabywania udziałów lub akcji w spółkach prawa handlowego¹⁷⁰.

Spółki *spin-off* mogą przybierać dowolną formę, a więc mogą być zarówno spółkami cywilnymi, jak i spółkami prawa handlowego, tak osobowymi, jak i kapitałowymi. Zaletą tych ostatnich jest posiadanie osobowości prawnej, co umożliwia im występowanie w obrocie prawnym we własnym imieniu i na własny rachunek. Z kolei utworzenie spółki osobowej, a zwłaszcza spółki cywilnej, jest daleko prostsze.

Pewna niejasność panuje w kwestii czy spółki *spin-off* mają komercjalizować tylko projekty, których twórcami są wspólnicy, czy mogą zajmować się także projektami innych pracowników. W skrajnych przypadkach spółka taka byłaby *societas unius rei* („spółką jednej rzeczy”). Wydaje się, że każde rozwiązanie jest tutaj możliwe, nie ma bowiem żadnego uzasadnienia normatywnego ani pragmatycznego na głoszony niekiedy pogląd, w myśl którego spółka *spin-off* może komercjalizować tylko projekty autorstwa jej wspólników. Należy zauważyć, że projekty te są własnością uczelni i do niej należy decyzja komu powierzy ona zarząd tymi projektami. Twórcy konkretnego projektu nie mają roszczenia o to, aby im właśnie powierzono zarząd tego projektu. Tak więc o wyborze jednego z tych wariantów powinny decydować konkretne względy praktyczne, w szczególności zakres zobowiązań szkoły wyższej co do świadczeń rzeczowych i materialnych na rzecz spółki (utworzenie wielu spółek, wobec których uczelnia zobowiązałaby się np. do wynajmu swych pomieszczeń, mogłoby stworzyć trudności lokalowe).

Różnie mogą też być ukształtowane zasady i sposoby rozliczenia się spółki z uczelnią. Dwa podstawowe modele to wynagrodzenie za świadczone przez spółkę usługi albo przyznanie jej udziału (w formie prowizji) w dochodach uzyskanych z komercjalizacji zarządzanymi projektami. W różny sposób można też unormować sprawę odpłatności spółki za świadczenia uczelni – spółka może płacić za te świadczenia (np. w formie wynagrodzenia za usługi ze strony specjalistów uczelni, czynszu za najem lokalu lub refundacji kosztów korzystania z telefonu) albo świadczenia te mogą być potrącane z należnej spółce prowizji. Sprawy te powinny być unormowane w umowie między uczelnią a spółką, z uwzględnieniem konkretnych okoliczności sprawy, w tym także podatkowych konsekwencji przyjętego rozwiązania.

170 Art. 87 Prawa o szkolnictwie wyższym wprowadza wyjątek od tego zakazu, ale tylko w odniesieniu do CTT i inkubatorów przedsiębiorczości.

5. PRAWA I OBOWIĄZKI RACJONALIZATORÓW¹⁷¹

5.1. UWAGI WSTĘPNE

System praw i obowiązków racjonalizatorskich nie jest jednolity. Na to, jak kształtuje się on w konkretnym przypadku, ma wpływ kilka okoliczności. Przede wszystkim zależy on od tego, czy przedsiębiorca skorzystał z możliwości wynikającej z art. 7 PWP i wprowadził zakładowy regulamin racjonalizacji, czy też tego nie zrobił. W pierwszym przypadku ogół praw i obowiązków racjonalizatora określony jest przez ustawę i regulamin, w drugim jego sytuacja jest dużo mniej korzystna; można nawet twierdzić, że zasadniczo nie może on uzyskać u tego przedsiębiorcy statusu racjonalizatora, chyba że zawrze z nim indywidualną umowę w sprawie swojego projektu¹⁷².

Drugą istotną okolicznością jest to, czy racjonalizator jest, czy nie jest zatrudniony u danego przedsiębiorcy. W pierwszym przypadku zespół praw i obowiązków racjonalizatora jest wkomponowany w zespół praw i obowiązków pracowniczych, zarówno tych, które ustala kodeks pracy¹⁷³, jak i przepisy zakładowe obowiązujące u danego przedsiębiorcy, w drugim ten pracowniczy *entourage* jest mocno ograniczony – zastosowanie będą tu mieć jedynie te regulacje wewnętrzne, które dotyczą spraw wynalazczości pracowniczej i racjonalizacji. Dodatkowo – w przypadku twórcy-pracownika – istotny jest zakres jego obowiązków pracowniczych, a zwłaszcza to, czy mieszczą się w nim obowiązki związane z dokonywaniem innowacji lub z doskonaleniem procesu produkcji bądź organizacji pracy. Mogą one wpływać na wysokość wynagrodzenia, a nawet przesądzać o wyłączeniu innowacji dokonanych przez nich z kategorii projektów racjonalizatorskich.

Wreszcie, niezależnie od powyższych okoliczności, ważne jest, czy strony zawarły w sprawie danego projektu jakąś umowę, np. o dokonanie lub wdrożenie projektu, o udzielenie pomocy w pracach nad projektem albo o wynagrodzenie za projekt. Kontrakt taki ustala bowiem indywidualny system praw i obowiązków twórcy projektu, i to często w bardzo drobiazgowy sposób.

Przedstawienie systemów praw i obowiązków twórców projektów racjonalizatorskich w całej ich złożoności jest z oczywistych względów niemożliwe. Dlatego w dalszym ciągu omówione będą tylko te prawa i obowiązki, które wynikają z ustawy oraz, gdy chodzi o rozwiązania regulaminowe, są powszechnie stosowane w praktyce.

Inna kwestia, to systematyka tych praw i obowiązków. Często – zwłaszcza w odniesieniu do praw wynalazców – omawia się je w układzie „prawa osobiste – prawa majątkowe”. Jednak w odniesieniu do problematyki racjonalizatorskiej taki układ nie jest zbyt przydatny. Po pierwsze, prawa majątkowe racjonalizatorów ograniczają się w zasadzie do prawa do wy-

171 Oprócz publikacji powołanych w dalszych przypisach zob. też A. Szewc, *Prawa i obowiązki twórców pracowniczych projektów wynalazczych*, Katowice 1973; tenże, *Pracownicze projekty wynalazcze. Prawa i obowiązki twórców pracowniczych projektów wynalazczych* [w:] *Wynalazczość pracownicza i racjonalizacja*, Katowice 1979, s. 57 i nast.

172 Tak G. Jyż, *Prawo do wynagrodzenia...*, s. 50 i nast..

173 Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy (Dz. U. z 1998 r. nr 21, poz. 94 z późn. zm.)

nagrodzenia. Nie przysługują im bowiem takie prawa majątkowe, jak prawo do uzyskania patentu, prawa ochronnego czy prawa z rejestracji, ani – tym bardziej – prawa wyłączne. Po drugie, w układ ten trudno wpleść problematykę obowiązków racjonalizatora. Z tego względu lepsza (choć też nie optymalna), wydaje się systematyka tych praw i obowiązków według „układu fazowego”, uwzględniającego kolejne etapy powstawania i bytu projektu, od pracy nad jego dokonaniem począwszy, na jego wykorzystaniu i rozpowszechnieniu skończywszy. Na tym więc układzie będą oparte dalsze wywody.

Problematyka praw i obowiązków twórców projektów wynalazczych obejmuje zarówno aspekty materialnoprawne (zwłaszcza treści tych praw i obowiązków), jak i aspekty proceduralne (dochodzenie roszczeń i egzekwowanie obowiązków). W dalszym ciągu zostaną przedstawione tak jedno, jak i drugie.

5.2. PRAWA I OBOWIĄZKI OSÓB PRACUJĄCYCH NAD DOKONANIEM PROJEKTU RACJONALIZATORSKIEGO

Omówienie praw i obowiązków racjonalizatorów rozpocząć trzeba od momentu podjęcia przez określoną osobę (lub wspólnie – przez grupę osób) pracy nad dokonaniem projektu racjonalizatorskiego, tj. nad stworzeniem określonego rozwiązania technicznego, techniczno-organizacyjnego lub organizacyjnego. Już bowiem w tym momencie osoby te, mimo że formalnie nie są jeszcze twórcami projektu, a nawet nie wiadomo, czy w ogóle nimi będą (prace tego rodzaju obarczone są na ogół dużym ryzykiem nieosiągnięcia rezultatu, a ponadto mogą być w każdym czasie – z różnych względów – zaniechane), nabywają pewnych praw. Od tego momentu ciąży też na nich pewne obowiązki. Zarówno te prawa jak i obowiązki mogą płynąć z różnych źródeł: z powszechnie obowiązujących przepisów prawa, z przepisów wewnątrzakademyk obowiązujących u danego przedsiębiorcy, a w razie zawarcia umowy o dokonanie projektu racjonalizatorskiego – także z tej umowy. Jeżeli praca nad projektem odbywa się w ramach pracowniczych obowiązków danej osoby, to jej sytuację prawną kształtują przede wszystkim przepisy **prawa pracy**, z kodeksem pracy na czele. Jeżeli podjęcie pracy nad projektem nastąpiło na podstawie umowy cywilnoprawnej, tj. umowy o dzieło (art. 627 KC) albo umowy zlecenia (art. 734 KC)¹⁷⁴, to prawa i obowiązki wykonawcy określać będzie przede wszystkim ta **umowa**. Jeżeli nie wszystkie sprawy będą w niej dostatecznie uregulowane, to w sprawach pominiętych zastosowanie mieć będzie kodeks cywilny i – ewentualnie – inne przepisy **prawa cywilnego**. Wreszcie do niektórych spraw (takich, jak np. obowiązek zachowania tajemnicy gospodarczej czy służbowej) stosować się będzie przepisy **prawa administracyjnego**, przepisy o **zwalczaniu nieuczciwej konkurencji**¹⁷⁵, a nawet przepisy **prawa karnego**.

Osobom pracującym nad dokonaniem projektu racjonalizatorskiego służy przede wszystkim **prawo do prowadzenia tej pracy**. Jest ono emanacją ogólniejszego, przysługującego każdemu człowiekowi prawa do pracy twórczej. Każdy ma bowiem prawo do prowadzenia

174 A. Nowicka, *Umowa o dokonanie*, s. 50 i nast.; T. Szczepanik, A. Szewc, *Umowy w zakresie własności przemysłowej*, s. 40 i nast.; A. Szewc, K. Ziolo, M. Grzesiczak, *op. cit.*, s.58 i nast. oraz 147 i nast.

175 Ustawa z dnia 16 kwietnia 1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz. U. z 2003 r. nr 153, poz. 1503 z późn. zm.),

działalności racjonalizatorskiej. Oznacza to, że nikomu nie można zabronić uprawiania tej twórczości. Prawo twórczości racjonalizatorskiej (a nawet szerzej – wynalazczej) nie należy co prawda do kategorii wolności konstytucyjnych, albowiem art. 73 Konstytucji zapewnia jedynie *wolność twórczości artystycznej, badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników, wolność nauczania, a także wolność korzystania z dóbr kultury*, w których to kategoriach twórczość racjonalizatorska (i wynalazcza) raczej się nie mieści. Jednak prawo do uprawiania tej twórczości, rozumiane jako prawo podmiotowe, wywieść można z przepisów kodeksu cywilnego, które chronią dobra osobiste człowieka. Do tych dóbr art. 23 KC zalicza także – i to *expressis verbis* – twórczość racjonalizatorską. Ani w doktrynie, ani w judykaturze prawa cywilnego nie ma większych wątpliwości co do tego, że wymieniona w tym przepisie twórczość racjonalizatorska oznacza nie tylko więź emocjonalną (duchową), jaka łączy racjonalizatora z konkretnymi wynikami jego twórczości (tzn. z poszczególnymi projektami racjonalizatorskimi), ale także z ogółem jej wyników (całością twórczości), przebiegiem *konceptualnego procesu twórczego*¹⁷⁶, oraz z prawem do swobodnego podejmowania i uprawiania takiej twórczości. Nie oznacza to bynajmniej, że prawo do twórczości ma bezwzględny prymat nad wszystkimi innymi czynnikami i może być wykonywane bez jakichkolwiek ograniczeń. W szczególności ograniczenia takie mogą dotyczyć osób, które pozostają w stosunkach pracy. Pracodawca może bowiem wymagać, aby prowadzenie działalności racjonalizatorskiej przez pracownika nie kolidowało z jego obowiązkami pracowniczymi, np. – aby nie odbywało się w czasie pracy, jeżeli nie należy do tych obowiązków, lub by nie naruszało regulaminu pracy i ustalonego w zakładzie pracy porządku bądź zasad współżycia społecznego (por. art. 100 KP).

Ten, komu inna osoba (np. pracodawca) bezpodstawnie zabrania podejmowania lub prowadzenia działalności racjonalizatorskiej albo ją utrudnia w sposób prowadzący do naruszenia dóbr osobistych, może korzystać ze środków prawnych, jakie kodeks cywilny ustanawia dla ochrony tych dóbr (zob. dalej – pkt 6.1.1).

Praca nad projektem racjonalizatorskim może wiązać się z dostępem osoby pracującej nad projektem do tajemnicy państwowej i służbowej. Na osobie tej ciąży więc **obowiązek zachowania tajemnicy**. Jego źródłem jest ustawa z dnia 22 stycznia 1999 r. o ochronie informacji niejawnych (Dz. U. z 2005 r. nr 196, poz. 1631 z późn. zm.), a w stosunku do pracowników – dodatkowo art. 100 § 2 pkt 5 KP¹⁷⁷.

W rozumieniu powyższej ustawy:

- **tajemnicą państwową** – jest informacja określona w wykazie rodzajów informacji, stanowiącym załącznik nr 1 do ustawy, której nieuprawnione ujawnienie może spowodować istotne zagrożenie dla podstawowych interesów Rzeczypospolitej Polskiej dotyczących porządku publicznego, obronności, bezpieczeństwa, stosunków międzynarodowych lub gospodarczych państwa;
- **tajemnicą służbową** – informacja niejawna niebędąca tajemnicą państwową, uzyskana w związku z czynnościami służbowymi albo wykonywaniem prac zleconych,

¹⁷⁶ K. Czub, *Prawa osobiste twórcy projektu wynalazczego. Zagadnienia konstrukcyjne*, GSP 2000, nr 7.

¹⁷⁷ Zgodnie z tym przepisem pracownik jest obowiązany m.in. przestrzegać tajemnicy określonej w odrębnych przepisach. Nadanie temu obowiązkowi charakteru powinności pracowniczej sprawia, że w razie naruszenia tej tajemnicy w stosunku do pracownika mogą być – niezależnie od sankcji określonych w odrębnych przepisach – wyciągnięte także konsekwencje prawne przewidziane za naruszenie obowiązków pracowniczych.

której nieuprawnione ujawnienie mogłoby narazić na szkodę interes państwa, interes publiczny lub prawnie chroniony interes obywateli albo jednostki organizacyjnej (art. 2 pkt 1 i 2 ustawy).

Projektami racjonalizatorskimi, które mogą stanowić tajemnicę państwową lub służbową, są w szczególności projekty związane z obronnością lub bezpieczeństwem państwa¹⁷⁸.

Zabronione jest także niezgodne z prawem wykorzystywanie tych informacji.

Za naruszenie powyższych obowiązków grozi odpowiedzialność karna określona w kodeksie karnym (zob. art. 265 i nast. KK). Niezależnie od niej sprawca może – w razie wyrządzenia przez to szkody przedsiębiorcy – ponieść odpowiedzialność cywilną (odszkodowawczą). Jak już wspomniano, od pracowników można ponadto egzekwować odpowiedzialność pracowniczą, w tym dyscyplinarną (jeżeli takiej odpowiedzialności podlegają).

Praca nad projektem racjonalizatorskim często wiąże się także z dostępem do tajemnic gospodarczych (*know-how*) przedsiębiorcy. Także w tym zakresie osobę pracującą nad projektem wiąże **obowiązek przestrzegania tych tajemnic**. Jego podstawę stanowi ustawa z dnia 16 kwietnia 1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz. U. z 2003 r. nr 153, poz. 1503 z późn. zm.), a w stosunku do zatrudnionych – przepisy prawa pracy o zakazie konkurencji pracowniczej (art. 101¹ – 101⁴ KP).

Stosownie do art. 11 UZNK, *czynnem nieuczciwej konkurencji jest przekazanie, ujawnienie lub wykorzystanie cudzych informacji stanowiących tajemnicę przedsiębiorstwa albo ich nabycie od osoby nieuprawnionej, jeżeli zagraża lub narusza interes przedsiębiorcy*. Przepis ten stosuje się również do osoby, która świadczyła pracę na podstawie stosunku pracy lub innego stosunku prawnego – przez okres trzech lat od jego ustania, chyba że umowa stanowi inaczej albo ustał stan tajemnicy. Nie stosuje się go natomiast wobec tego, kto od nieuprawnionego nabył, w dobrej wierze, na podstawie odpłatnej czynności prawnej, informacje stanowiące tajemnicę przedsiębiorstwa. Sąd może jednak zobowiązać nabywcę do zapłaty stosownego wynagrodzenia za korzystanie z nich, ale nie dłużej niż do ustania stanu tajemnicy. Ustęp 4 tego przepisu wyjaśnia przy tym, że przez tajemnicę przedsiębiorstwa rozumie się nieujawnione do wiadomości publicznej informacje techniczne, technologiczne, organizacyjne przedsiębiorstwa lub inne informacje posiadające wartość gospodarczą, co do których przedsiębiorca podjął niezbędne działania w celu zachowania ich poufności.

Dopuszczenie się omawianego deliktu skutkuje cywilną i karną odpowiedzialnością sprawcy, uregulowaną w przepisach UZNK.

¹⁷⁸ Przez analogię do art. 56 PWP, za projekty racjonalizatorskie dotyczące obronności państwa uznać należy w szczególności projekty, których przedmiotem są rodzaje broni lub sprzętu wojskowego oraz sposoby walki, a za projekty dotyczące bezpieczeństwa państwa – środki techniczne stosowane przez służby państwowe uprawnione do wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych, a także nowe rodzaje wyposażenia i sprzętu oraz sposoby ich wykorzystywania przez te służby. Odnośnie do szczegółów zob. rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 lipca 2002 r. w sprawie wynalazków i wzorów użytkowych dotyczących obronności lub bezpieczeństwa państwa (Dz. U. nr 123, poz. 1056).

Głównymi środkami prawnymi postawionymi przez nią do dyspozycji przedsiębiorcy w celu wyegzekwowania odpowiedzialności **cywilnej** są roszczenia o:

- zaniechanie niedozwolonych działań;
- usunięcie skutków niedozwolonych działań;
- złożenie jednokrotnego lub wielokrotnego oświadczenia odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie;
- naprawienia wyrządzonej szkody, na zasadach ogólnych (tzn. określonych w KC);
- wydania bezpodstawnie uzyskanych korzyści, na zasadach ogólnych;
- zasądzenia odpowiedniej sumy pieniężnej na określony cel społeczny związany ze wspieraniem kultury polskiej lub ochroną dziedzictwa narodowego – jeżeli czyn nieuczciwej konkurencji był zawiniony (art. 18 ust. 1 UZNK).

Odpowiedzialność **karną** za naruszenie tajemnicy przedsiębiorcy unormowano w art. 23 UZNK. W myśl tego przepisu ten, kto wbrew ciężącemu na nim obowiązkowi w stosunku do przedsiębiorcy ujawnia innej osobie lub wykorzystuje we własnej działalności gospodarczej informację stanowiącą tajemnicę przedsiębiorstwa, jeżeli wyrządza to poważną szkodę przedsiębiorcy, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Tej samej karze podlega, kto uzyskawszy bezprawnie informację stanowiącą tajemnicę przedsiębiorstwa, ujawnia ją innej osobie lub wykorzystuje we własnej działalności gospodarczej¹⁷⁹.

Z przepisów poświęconych zakazowi konkurencji pracowniczej wskazać należy w pierwszym rzędzie na art. 101¹ § 1 KP, ustanawiający ten zakaz. Czytamy w nim, że *w zakresie określonym w odrębnej umowie, pracownik nie może prowadzić działalności konkurencyjnej wobec pracodawcy ani też świadczyć pracy w ramach stosunku pracy lub na innej podstawie na rzecz podmiotu prowadzącego taką działalność*. Z kolei wedle § 2 tegoż artykułu *pracodawca, który poniósł szkodę wskutek naruszenia przez pracownika zakazu konkurencji przewidzianego w umowie, może dochodzić od pracownika wyrównania tej szkody na zasadach określonych w przepisach rozdziału I w dziale piątym*, tj. w art. 114-123 KP.

W największym skrócie zasady te przedstawiają się następująco:

- pracownik ponosi odpowiedzialność za szkodę w granicach rzeczywistej straty (*damnum emergens*) poniesionej przez pracodawcę i tylko za normalne następstwa działania lub zaniechania, z którego wynikała szkoda (art. 115). Inaczej mówiąc, odpowiedzialność nie obejmuje szkody polegającej na utraceniu zysku (*lucrum cessans*) i opiera się na tzw. adekwatnym związku przyczynowym¹⁸⁰. Ograniczenie odpowiedzialności odszkodowawczej pracownika do *damnum emergens* jest istotnym odstępstwem od powszechnie obowiązującej zasady naprawienia pełnej szkody (por. art. 361 § 2 KC);

179 Obszerniej postanowienia te komentują, T.M. Knypl, *Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Komentarz*, Sopot 1997, s. 84 i nast., 139 i nast. oraz 159 i nast.; S. Sołtysiński [w:] *Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Komentarz*. Pod red. J. Szwejca, Warszawa 2000, s. 308 i nast.; J. Szwejca (tamże), s. 499 i nast.; M. Mozgawa (tamże), s. 593 i nast.; A. Szwec, *Naruszenie własności przemysłowej*, Warszawa 2003, s. 128 i nast., 180 i nast. oraz 231 i nast. W pracach tych wskazano dalsze piśmiennictwo na ten temat.

180 Szersze informacje na ten temat znaleźć można w podręcznikach i systemach prawa pracy. Istnieje też bogata literatura monograficzna – zob. zwłaszcza A. Szpunar, *Ustalenie odszkodowania w prawie cywilnym*, Warszawa 1975, s. 57 i nast.

- pracownik nie ponosi też odpowiedzialności za szkodę w takim zakresie, w jakim pracodawca lub inna osoba przyczyniły się do jej powstania albo zwiększenia (art. 117 § 1 KP);
- pracodawca jest obowiązany wykazać okoliczności uzasadniające odpowiedzialność pracownika oraz wysokość powstałej szkody (art. 116);
- w razie wyrządzenia szkody przez kilku pracowników każdy z nich ponosi odpowiedzialność za część szkody stosownie do przyczynienia się do niej i stopnia winy. Jeżeli nie jest możliwe ustalenie stopnia winy i przyczynienia się poszczególnych pracowników do powstania szkody, odpowiadają oni w częściach równych (art. 118);
- odszkodowanie ustala się w wysokości wyrządzonej szkody, jednak nie może ono przewyższać kwoty trzymiesięcznego wynagrodzenia przysługującego pracownikowi w dniu wyrządzenia szkody (art. 119). Tylko w razie, gdy pracownik umyślnie wyrządził szkodę, jest obowiązany do jej naprawienia w pełnej wysokości (art. 122)¹⁸¹;
- jeżeli naprawienie szkody następuje na podstawie ugody pomiędzy pracodawcą i pracownikiem, wysokość odszkodowania może być obniżona, przy uwzględnieniu wszystkich okoliczności sprawy, a w szczególności stopnia winy pracownika i jego stosunku do obowiązków pracowniczych (art. 121 § 1 KP);
- przy uwzględnieniu okoliczności wymienionych w art. 121 § 1 KP, wysokość odszkodowania może być także obniżona przez sąd pracy; dotyczy to również przypadku, gdy naprawienie szkody następuje na podstawie ugody sądowej (art. 121 § 2 KP).

Dalsze uprawnienia i obowiązki osób pracujących nad projektami racjonalizatorskimi mogą wynikać z regulacji wewnątrzzakładowych (np. z regulaminu racjonalizacji lub z instrukcji wynalazczości) oraz z zawartych z przedsiębiorcami umów. Gdy chodzi o uprawnienia, to może to być zwłaszcza **prawo do pomocy ze strony przedsiębiorcy**. Pomoc ta może być różnego rodzaju: materialna (w tym finansowa), organizacyjna (np. udostępnienie maszyn i urządzeń, stworzenie warunków do przeprowadzania doświadczeń), fachowa (zapewnienie współpracy specjalistów, dostarczenie potrzebnych informacji i literatury fachowej, zapewnienie konsultacji naukowej, pomoc przy opracowaniu dokumentacji projektu) itp. Nadmienić należy, że udzielenie pomocy może niekiedy skutkować nabyciem przez przedsiębiorcę określonych praw do powstałego w tych okolicznościach projektu (w zakresie obejmującym co najmniej prawo do wykorzystania projektu we własnym przedsiębiorstwie), jak również może rzutować na wysokość wynagrodzenia za projekt (por. art. 11 ust. 5 i art. 22 ust. 2 PWP).

Z kolei, gdy chodzi o **obowiązki**, to mogą to być np.: obowiązek powiadomienia przedsiębiorcy o rozpoczęciu prac nad projektem, obowiązek okresowego informowania go o postępie tych prac, obowiązek uczestniczenia w pracach komisji i zespołów, których przedmiot działania jest związany z tematyką jego prac, np. w posiedzeniach zakładowej komisji wynalazczości, obowiązek określonego współdziałania z komórką wynalazczości lub rzecznikiem patentowym itp.

¹⁸¹ Oczywiście w granicach *damnum emergens*.

5.3. PRAWA I OBOWIĄZKI WYNIKAJĄCE Z DOKONANIA PROJEKTU RACJONALIZATORSKIEGO

Dokonanie projektu racjonalizatorskiego, czyli znalezienie rozwiązania problemu, które było celem pracy racjonalizatora, jest ważnym zdarzeniem prawnym. Od tego momentu mamy bowiem do czynienia z racjonalizatorem (twórcą) oraz z nowym dobrem prawnym, jakim jest intelektualne dobro niematerialne w postaci tego projektu. Może ono być przedmiotem gospodarczej eksploatacji głównie poprzez jego przemysłowe (w szerokim tego słowa znaczeniu) zastosowanie, a niekiedy także – przez komercjalizację lub wykonywanie związanych z nim praw (*know-how* oraz projekty, co do których zakłada się, że mają zdolność patentową bądź ochronną).

Uprawnienia wynikające z dokonania projektu racjonalizatorskiego, to przede wszystkim uprawnienia osobiste (prawa autorskie). Najważniejszym z nich jest **prawo do autorstwa projektu**, a w razie wspólnego dokonania projektu – **prawo do jego współautorstwa**. Formalnie biorąc, PWP nie wymienia tego prawa w grupie praw twórcy projektu wynalazczego określonych w art. 8, jednakże o jego istnieniu – i ochronie – zaświadcza przepis art. 303 § 1 PWP przewidujący sankcje karne za naruszenie prawa do autorstwa projektu wynalazczego. Ponadto należy mieć na względzie fakt, iż niektóre projekty racjonalizatorskie, zwłaszcza programy komputerowe, mogą być jednocześnie utworami (działami prawa autorskiego) i, jako takie, korzystać z ochrony autorskoprawnej. Tam zaś prawo do autorstwa utworu jest *nominatim* wymienione (zob. art. 16 pkt 1 pr. aut.). Poza tym autorstwo projektu jest dobrem osobistym twórcy uznanym przez przepisy prawa cywilnego (zob. art. 23 KC). W świetle tych wszystkich przepisów nie można kwestionować istnienia prawa do autorstwa projektu racjonalizatorskiego.

Kto jednak jest twórcą projektu racjonalizatorskiego i jakie konkretne uprawnienia płyną z jego autorstwa?

Ustawa – PWP, podobnie jak jej poprzedniczki: ustawa Prawo wynalazcze z 1962 r. i ustawa o wynalazczości z 1972 r., nie definiuje pojęcia twórcy ani współtwórcy projektu wynalazczego, *niemniej wprowadzając do definicji wynalazku, wzoru użytkowego, projektu racjonalizatorskiego wymóg, by stanowiły one „rozwiązanie”, daje tym samym istotne wskazówki do sprezywania tego pojęcia. Twórcą zatem projektu wynalazczego jest osoba, która dany problem rozwiązała w taki sposób, że rozwiązanie to spełnia ustawowe kryteria projektu wynalazczego, która zatem uświadomiła sobie, że postępując w określony sposób i stosując określone środki techniczne, techniczno-organizacyjne lub organizacyjne może otrzymać określony rezultat. Prawo zatem twórcy do autorstwa danego rozwiązania opiera się na fakcie, że ta właśnie osoba wymyśliła, stworzyła daną metodę postępowania, która stanowi rozwiązanie określonego problemu. Jest to osoba, która – jak mówi prof. Staszaków – podała nie tylko, co zrobić, lecz także, jak należy to zrobić. Nie jest to zatem tylko koncepcja – pomysł wymagający dalszego twórczego wkładu [pracy], lecz kompletne rozwiązanie, które stosując, uzyskuje się określony wynik. Jeżeli tak rozumiane rozwiązanie zostało znalezione przez grupę osób, wszystkie te osoby są jego współtwórcami. (...) za współtwórców nie uważa się [jednak] osób, które tylko udzieliły pomocy w dokonaniu rozwiązania. Ważną wskazówkę [odnośnie] do [sposobu rozumienia] tego pojęcia zawiera orzeczenie Sądu Najwyższego, zgodnie z którym współautorstwo projektu może mieć*

miejsce także w postaci rozwiązania przez różnych twórców etapowo poszczególnych fragmentów określonego zadania technicznego, bez dokonania których nie uzyskano by w danej j.g.u. końcowego efektu technicznego, uznanego przez tę jednostkę za projekt racjonalizatorski. Ważne [przy współautorstwie] jest zatem, by osoby, które dokonały danego rozwiązania, były autorami elementów składowych tego rozwiązania, w taki sposób, iż rozwiązanie jako całość stanowi jeden pomysł wynalazczy, a brak któregokolwiek z tych składników powoduje, iż nie przynosi ono określonego rezultatu [uzup. moje – A. Sz.]¹⁸².

W podobny sposób o pojęciu twórcy i współtwórcy projektu wynalazczego wypowiadali się inni autorzy.

Zauważyć należy, że również ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych nie definiuje pojęć „autor” i „współautor utworu”. W tym zakresie przyjmuje jednak regułę, zgodnie z którą domniemywa się, że twórcą jest osoba, której nazwisko w tym charakterze uwidoczniiono na egzemplarzach utworu lub której autorstwo podano do publicznej wiadomości w jakkolwiek inny sposób w związku z rozpowszechnianiem utworu (art. 8 ust. 1). Stosownie do art. 9 tej ustawy, zasadę powyższą odnosić należy do współtwórców utworu. W prawie własności przemysłowej domniemanie takie działa faktycznie. Ani przedsiębiorca, któremu grupa osób zgłasza projekt wynalazczy, ani Urząd Patentowy w toku rozpatrywania zgłoszeń projektów wynalazczych, nie są uprawnieni do negocjowania czy kwestionowania oświadczeń w sprawie autorstwa złożonych przez zgłaszających. Ewentualne spory w tej materii rozstrzygają bowiem sądy powszechne w trybie postępowania cywilnego.

Najważniejszym uprawnieniem, jakie wynika z autorstwa projektu racjonalizatorskiego, jest tzw. **prawo do ojcostwa projektu**. Jego treścią jest skierowane do ogółu osób trzecich (a więc skuteczne bezwzględnie) żądanie, aby osoby trzecie respektowały fakt tego „ojcostwa” (jednym z przejawów realizacji tego prawa jest uprawnienie do wymieniania twórcy we wszelkiego rodzaju dokumentach związanych z projektem – o czym dalej), a jednocześnie nie przywłaszczały go sobie, tj. aby nie podszywały się pod autorstwo projektu. Zasadniczą formą naruszenia tego prawa jest tzw. kradzież autorstwa, czyli plagiat. Czyn ten, o czym jeszcze będzie mowa, jest zagrożony odpowiedzialnością karną (zob. art. 303 § 1 PWP – zob. pkt 6.2.2). Dopuszcza się go również ten, kto nie będąc w rzeczywistości współautorem projektu, „dopisuje się” do grona twórców.

Pochodnym prawa do autorstwa projektu wynalazczego jest **prawo twórcy do nazwiska**. Zostało ono uznane w międzynarodowym prawie własności przemysłowej. W art. 4ter konwencji paryskiej¹⁸³ zapisano bowiem, że *wynalazcy przysługuje prawo do tego, aby był on wymieniony w patencie, jako wynalazca*. Zapisano je również w art. 8 ust. 1 pkt 3 PWP, zgodnie zresztą z tradycyjnym ujęciem tego prawa we wcześniejszych źródłach polskiego prawa wynalazczego. W przepisie tym czytamy mianowicie, że *na warunkach określonych w ustawie twórcy wynalazku, wzoru użytkowego, wzoru przemysłowego oraz topografii układu scalonego przysługuje prawo do wymieniania go jako twórcy w opisach, rejestrach oraz innych dokumen-*

182 D. Januszkiewicz, *Prawa twórców pracowniczych projektów wynalazczych*, Bydgoszcz 1985, s. 4-5. Powołane w cytowanym tekście orzeczenie SN to wyrok z 19 września 1982 r. IV PR 175/82, opublikowany w OSNP 1983, nr 4.

183 Zob. przypis 19.

tach i publikacjach. Podkreślić należy, że przepis prawa polskiego jest – tak w aspekcie podmiotowym, jak i przedmiotowym – szerszy od przepisu konwencji paryskiej. Pod względem podmiotowym dlatego, że odnosi się nie tylko do wynalazców, ale obejmuje także twórców innych projektów wynalazczych, w tym również – z mocy art. 8 ust. 2 zd. 2 PWP – twórców projektów racjonalizatorskich. Natomiast pod względem przedmiotowym dlatego, że nie ogranicza prawa twórcy do wymienia jego nazwiska w patencie, ale wymaga podawania jego nazwiska także w innych dokumentach, w szczególności w opisach, rejestrach, decyzjach urzędowych i publikacjach prasowych, zwłaszcza w czasopismach fachowych. Gwoli ścisłości zauważyć jednak trzeba, iż nie jest to maksymalnie możliwy zakres prawa do nazwiska, ponieważ prawo polskie – w przeciwieństwie do niektórych innych systemów prawnych – nie przyznaje twórcy projektu wynalazczego np. prawa do oznaczenia swoim nazwiskiem swojego projektu. Na gruncie prawa polskiego jest to możliwe tylko w tych przypadkach, w których projekt wynalazczy jest jednocześnie utworem, a więc korzysta również z ochrony autorskoprawnej – np. jest programem komputerowym. W tych przypadkach uprawnienie do oznaczenia utworu swoim nazwiskiem, a nawet pseudonimem płynie z przepisów ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych (art. 16 pkt 2, a w odniesieniu do programów komputerowych – art. 77 pr. aut).

Skoro już mowa o prawie autorskim, to należy postawić pytanie, czy twórca projektu może – podobnie jak twórca utworu – domagać się nieujawniania jego nazwiska i rozpowszechniania projektu anonimowo. PWP nie zawiera w tym względzie żadnego postanowienia, co jednak nie może stanowić przeszkody dla udzielenia pozytywnej odpowiedzi na to pytanie. Wynika ona z dwóch przesłanek. Po pierwsze, ujawnianie nazwiska twórcy jest – z jego punktu widzenia – zasadniczo prawem, a nie obowiązkiem: wyjątki dotyczą tylko tych przypadków, gdy bezwzględnie obowiązujące przepisy prawa publicznego wymagają wskazania nazwiska twórcy (dzieje się tak np. przy zgłaszaniu wynalazków w UP). Po drugie, należy pamiętać, że nazwisko człowieka jest jego dobrem osobistym (art. 23 KC) i że to jego nosiciel decyduje o tym, w jakich okolicznościach i w jaki sposób należy z tego dobra korzystać, aby nie spowodować dlań uszczerbku.

W pewnych wypadkach, mianowicie gdy tak stanowi umowa o dokonanie projektu racjonalizatorskiego albo umowa w sprawie wynagrodzenia za projekt, skutkiem dokonania projektu może być także powstanie na rzecz twórcy prawa do wynagrodzenia za projekt. Jednakże najczęściej, zgodnie z powszechnie w Polsce przyjętą praktyką, prawo do wynagrodzenia powstaje dopiero w razie korzystania z projektu przez przedsiębiorcę, a ściślej – w razie użycia z tego tytułu określonych korzyści (efektów)¹⁸⁴.

Skutkiem dokonania projektu racjonalizatorskiego przez pracownika albo na podstawie umowy cywilnoprawnej jest też najczęściej obowiązek zgłoszenia tego projektu przedsiębiorcy. Jego źródłem są regulacje wewnątrzzakładowe bądź umowy. Źródła te stanowią, jaka powinna być treść i forma zgłoszenia, gdzie (w jakiej komórce organizacyjnej przedsiębiorstwa) i w jakim terminie należy dokonać zgłoszenia, jakie czynności komórka ta powinna podjąć w chwili zgłoszenia (np. zarejestrowanie projektu i pisemne potwierdzenie zgłoszenia) itp.

¹⁸⁴ Szerzej jest o tym mowa w pkt 5.6.12.

5.4. PRAWA I OBOWIĄZKI RACJONALIZATORA W FAZIE OCENY PROJEKTU W PRZEDSIĘBIORSTWIE

W przeciwieństwie do przepisów obowiązujących w PRL, które szczegółowo normowały prawa i obowiązki twórców pracowniczych projektów wynalazczych, w tym prawa i obowiązki związane z oceną i wdrażaniem tych projektów w j.g.u.¹⁸⁵, PWP pomija te sprawy całkowitym milczeniem. Jest to konsekwencja przyjętego przez ustawodawcę założenia legislacyjnego, iż ta sfera stosunków wynalazczości i racjonalizacji powinna być unormowana w regulacjach wewnątrzzakładowych lub w umowach pomiędzy twórcami i przedsiębiorcami. Stąd określenie, jakie prawa przysługują racjonalizatorom w postępowaniu dotyczącym oceny ich projektów i jakie w związku z tym ciążą na nich obowiązki, powinno być zawarte w zakładowych regulaminach i instrukcjach wynalazczości, układach zbiorowych lub w innych źródłach zakładowego prawa pracy albo w umowach stron. Chodzi tu zwłaszcza o takie sprawy jak współpraca twórcy z przedsiębiorcą w działaniach mających na celu ocenę projektu i jego udział w pracach wdrożeniowych, prawo twórcy do udziału we wszelkich próbach i badaniach projektu, prawo do uczestniczenia w posiedzeniu komisji wynalazczości oceniającej jego projekt, ustalenie terminu, w którym przedsiębiorca powinien wypowiedzieć się w sprawie przyjęcia projektu, skutki prawne niedotrzymania tego terminu, prawo twórcy do powiadomienia go o podjętej decyzji, prawo odwołania się od decyzji niekorzystnej dla twórcy itp.

5.5. PRAWA RACJONALIZATORA WYNIKAJĄCE Z PRZYJĘCIA PROJEKTU DO WYKORZYSTANIA

Wykorzystanie projektu racjonalizatorskiego polega głównie na jego stosowaniu przez przedsiębiorcę. W przeciwieństwie do pozostałych projektów wynalazczych, zwłaszcza wynalazków, wzorów użytkowych i wzorów przemysłowych, znacznie mniejsze są tu możliwości korzystania z projektu w formie tzw. wykonywania praw (np. sprzedaży prawa do projektu lub udzielenia licencji) czy dochodzenia roszczeń z tytułu naruszenia tych praw. Nie jest to jednak całkowicie wykluczone. W szczególności realne i praktycznie znaczące może być komercjalizowanie projektów racjonalizatorskich stanowiących tajemnicę przedsiębiorcy w drodze zawierania umów o udostępnienie tych projektów (zob. art. 79 PWP) lub tzw. umów franszazy¹⁸⁶.

Głównym, a przy tym jedynym prawem racjonalizatora gwarantowanym mu z tego tytułu przez ustawę (zob. art. 8 ust. 2 PWP) jest **prawo do wynagrodzenia** (omówione dalej w pkt 5.6.) Regulacje wewnątrzzakładowe albo umowy pomiędzy przedsiębiorcami a racjonalizatorami mogą jednak przyznawać racjonalizatorom inne jeszcze uprawnienia, tak majątkowe (np. prawo twórcy do udziału w pracach wdrożeniowych poprzez sprawowanie odpłatnego nadzoru autorskiego), jak i osobiste (np. prawo do świadectwa racjonalizatorskiego lub do odznaczeń i wyróżnień).

¹⁸⁵ W tej sprawie zob. np. S. Sołtyński, *Uprawnienia wynalazców i racjonalizatorów*, s. 88 i nast. czy M. Staszków, *Racjonalizator w zakładzie pracy*, s. 20 i nast.

¹⁸⁶ Patrz A. Szewc, K. Ziolo, M. Grzesiczak, *op. cit.*, s. 113-115 i 237-246.

5.6. PRAWO DO WYNAGRODZENIA

5.6.1. UWAGI OGÓLNE

Prawo do wynagrodzenia za projekt racjonalizatorski w kilku punktach zasadniczo różni się od prawa do wynagrodzenia za pozostałe projekty wynalazcze. Po pierwsze, jego źródłem nie jest PWP, lecz zakładowy regulamin racjonalizacji (art. 8 ust. 2 PWP). W nim też, a nie w ustawie, określone są zasady wynagradzania za projekty racjonalizatorskie (art. 7 ust. 3 PWP *in fine*). Przepisów PWP normujących wynagradzanie twórców wynalazków, wzorów użytkowych i przemysłowych oraz topografii układów scalonych, tj. art. 22 i 23, do racjonalizatorów formalnie się nie stosuje. Mogą one mieć do nich zastosowanie tylko wtedy, gdy regulamin zakładowy wprowadza analogiczne zasady wynagradzania racjonalizatorów lub gdy nakazuje odpowiednie stosowanie tych przepisów do wynagradzania racjonalizatorów albo gdy czyni tak umowa z racjonalizatorem. Poza tym można do nich sięgać tylko w drodze analogii w przypadku luki prawnej w unormowaniu wewnątrzzakładowym lub w kontrakcie. Wreszcie o ile prawo twórcy projektu wynalazczego do wynagrodzenia jest prawem o skuteczności względnej (*in personam*), jako że wynikające z niego roszczenia służą jedynie wobec przedsiębiorcy, któremu przysługuje prawo do uzyskania patentu, prawa ochronnego lub prawa z rejestracji przysługuje przedsiębiorcy bądź prawo korzystania z niego na podstawie art. 11 ust. 3 i 5 lub art. 21 PWP, to prawo do wynagrodzenia za projekt racjonalizatorski bardziej przypomina prawo skuteczne bezwzględnie (*erga omnes*); służy bowiem wobec każdego przedsiębiorcy, który przyjął projekt racjonalizatorski do wykorzystania. Z tego punktu widzenia konstrukcja tego prawa przypomina konstrukcję prawa do wynagrodzenia za pracownicy projekt wynalazczy przyjętą przez prawo wynalazcze PRL.

Zgodnie z art. 7 ust. 3 *in fine* PWP, regulamin wydany przez przedsiębiorcę powinien określać **zasady** wynagradzania twórców projektów racjonalizatorskich. Formułę tę trzeba jednak rozumieć szerzej i odnosić ją także do spraw związanych z **trybem** ustalania i wypłaty tych wynagrodzeń.

W tak rozumianych zasadach wynagradzania należy uregulować następujące sprawy:

- 1) charakter prawny wynagrodzenia (za co przysługuje wynagrodzenie?),
- 2) wysokość wynagrodzenia,
- 3) sposób (tryb) określenia wynagrodzenia,
- 4) sposób i termin(-y) wypłaty wynagrodzenia,
- 5) dopuszczalność korekty wypłaconego wynagrodzenia (czy, a jeżeli tak – to w jakich przypadkach jest możliwa zmiana wysokości wynagrodzenia po jego wypłacie?),
- 6) ewentualnie – inne świadczenia pieniężne przysługujące racjonalizatorom (nagrody, premie itp.).

5.6.2. CHARAKTER PRAWNY WYNAGRODZENIA¹⁸⁷

Z prawnego punktu widzenia wynagrodzenie za projekt racjonalizatorski jest wzajemnym świadczeniem przedsiębiorcy na rzecz racjonalizatora. Takie ujęcie nie przesądza jednak, jaki jest charakter prawny tego świadczenia, czyli czego ekwiwalentem jest takie wynagrodzenie. W tym zakresie możliwe jest przyjęcie różnych, wcale zresztą niewykluczających się rozwiązań. I tak:

- 1) można przyjąć, że jest ono ekwiwalentem za dokonanie projektu racjonalizatorskiego i zgłoszenie go przedsiębiorcy. Takie rozwiązanie jest przydatne zwłaszcza przy wynagradzaniu za projekty dokonane na podstawie umowy o dokonanie projektu racjonalizatorskiego. Szczególnie wyraźnie taki charakter wynagrodzenia widać w przypadku tzw. wynagrodzenia kosztorysowego, tzn. wynagrodzenia ustalonego na podstawie zestawienia planowanych prac i przewidywanych kosztów (art. 629 KC), jednakże podobnie ma się rzecz w przypadku wynagrodzenia ryczałtowego (art. 632 KC);
- 2) inną opcję stanowi uznanie tego wynagrodzenia za ekwiwalent pracy twórczej włożonej przez racjonalizatora w dokonanie projektu. To rozwiązanie można stosować zwłaszcza w przypadku projektów powstałych w wyniku wykonywania przez racjonalizatora obowiązków pracowniczych (tzw. projekty pracownicze), jak również projektów powstałych na podstawie umowy o dokonanie projektu;
- 3) trzecią, najbardziej popularną w praktyce opcją jest odniesienie wynagrodzenia do korzyści, jakie przedsiębiorca uzyskuje z gospodarczej eksploatacji projektu lub z jego komercjalizacji, a przede wszystkim do tzw. efektów ekonomicznych. Wedle tej koncepcji wynagrodzenie twórcy projektu jest formą jego udziału w tych korzyściach;
- 4) wreszcie możliwe jest uznanie wynagrodzenia za ekwiwalent rynkowej wartości projektu nabytej przez przedsiębiorcę. Ta koncepcja może być przydatna zwłaszcza w tych przypadkach, gdy projekt nadaje się do komercjalizacji poprzez zawieranie umów *know-how* lub franszyzy¹⁸⁸.

5.6.3. WYSOKOŚĆ WYNAGRODZENIA

Formalnie biorąc, wysokość wynagrodzenia za **projekt racjonalizatorski** może być określona abstrakcyjnie, czyli w oderwaniu od jakichkolwiek czynników (np. 10 tysięcy zł lub potrójna wysokość średniej pensji u danego przedsiębiorcy) albo, co jest bardziej racjonalne i sprawiedliwe, zrelatywizowana w stosunku do czynników obiektywnych, zwłaszcza w stosunku do korzyści uzyskanych przez przedsiębiorcę w wyniku korzystania z projektu. W przypadku, gdy korzyści te mają charakter wymierny (zob. dalej), stanowi ona określony procent tych korzyści. W tego rodzaju przypadku należy przestrzegać zasady, aby wynagrodzenie racjonalizatora było ustalone „w słusznej proporcji do korzyści osiągniętych przez przedsiębiorcę z projektu wynalazczego”, o której mowa w art. 22 ust. 2 PWP¹⁸⁹. W ramach tej formuły

187 Problem ten szerzej omawia G. Jyz, *Prawo do wynagrodzenia...*, s. 143-151. Zob. też A. Szewc, *Pojęcie wynagrodzeń za pracownicze projekty wynalazcze*, „Nowator” 1985, nr 2; tenże, *Zaplata za przeniesienie prawa*, „Nowator” 1987, nr 1 i 2; tenże, *Charakter prawny wynagrodzenia, czyli czym jest wynagrodzenie za projekt?*, „Nowator” 1996, nr 6.

188 W sprawie tych umów patrz bliżej: A. Szewc, K. Ziolo, M. Grzesiczak, *op. cit.*, s. 89-93 oraz 188-197.

189 W przypadku projektów racjonalizatorskich zasada ta nie jest normą prawną, jak już bowiem powiedziano przepis ten nie stosuje się do tych projektów, jednak należy ją traktować jako zasadę współzycia społecznego, z konse-

możliwe są jednak dwa zasadnicze rozwiązania: albo wskaźnik ten będzie stały, wobec czego wysokość wynagrodzenia będzie się zwiększać wprost proporcjonalnie do wielkości efektów, albo będzie malał odpowiednio do wzrostu efektów. W drugim przypadku wysokość wynagrodzenia będzie odwrotnie proporcjonalna do wielkości efektów. Przy takim wariacie konieczne jest stosowanie progowych wartości efektów, a możliwe wprowadzanie pewnych maksymalnych lub minimalnych limitów wynagrodzenia (w postaci limitów kwotowych lub procentowych). Wszystkie te rozwiązania stosowano w prawie wynalazczym Polski Ludowej, w tamtych przepisach można więc poszukiwać inspiracji, a nawet wzorców dla unormowań aktualnych.

Obok wielkości efektów stanowiących podstawę wynagrodzenia, wpływ na jego wysokość będą mieć czynniki indywidualne, związane z okolicznościami dokonania danego projektu, a w szczególności z wkładem finansowym przedsiębiorcy w jego dokonanie. Chodzi tutaj m.in. o wartość pomocy materialnej udzielonej osobie pracującej nad projektem¹⁹⁰, czy zakres obowiązków pracowniczych twórcy w zakresie twórczości wynalazczej, których wykonanie zostało opłacone w formie wynagrodzenia za pracę¹⁹¹.

Innym aspektem omawianego zagadnienia jest systemowe różnicowanie wysokości wynagrodzeń pod względem podmiotowym i przedmiotowym. Pierwsze polega na obniżaniu wynagrodzeń (a nawet pozbawianiu prawa do nich) określonych kategorii pracowników, drugie – na różnicowaniu wynagrodzeń za określone kategorie projektów, przy czym różnicowanie może polegać na zmniejszaniu lub podwyższaniu wynagrodzeń. Sprawie tej należy w regulaminie racjonalizacji przyznać szczególne znaczenie. Postanowienia regulaminu powinny bowiem być wyrazem przyjętej przez przedsiębiorcę polityki (strategii) innowacyjnej¹⁹². Ważnym jej elementem jest stymulowanie działalności innowacyjnej pracowników za pomocą wynagrodzeń¹⁹³. Mogą one służyć do ukierunkowania tej działalności na pożądane przez przedsiębiorcę cele i zniechęcanie twórców do podejmowania pracy nad projektami zbędnymi przedsiębiorcy lub mało dla niego przydatnymi. Osiąga się to, podwyższając wynagrodzenia za projekty preferowane bądź obniżając je w przypadku projektów „niechcianych”.

Rozwiązania tego rodzaju były w przeszłości szeroko stosowane. Tak np. pozbawiano prawa do wynagrodzenia racjonalizatorów należących do kierownictwa przedsiębiorstwa lub do jego kadry inżynierjno-technicznej albo też zastępowano je znacznie niższymi od wynagrodzenia nagrodami substytucyjnymi, czy wypłacano niższe o połowę wynagrodzenia za projekty racjonalizatorskie o charakterze organizacyjnym. Z kolei wynagrodzenia podwyższano (od 20% do nawet do 300% stawki bazowej) za projekty dokonane na podstawie umowy o dokonanie projektu, za projekty mające poważne znaczenie dla gospodarki narodowej, za

kwencjami wynikającymi z art. 58 KC (nieważność czynności prawnej sprzecznej z zasadami współżycia społecznego).

190 Wartość tego wkładu można wliczyć do kosztów realizacji projektu i uwzględnić przy obliczaniu efektu brutto.

191 Z kolei wartość tego wynagrodzenia należałoby odjąć od wartości wynagrodzenia za projekt.

192 W tej sprawie zob. S. Łobiejko, *Misja, strategia, strategia innowacji* [w:] A. Sosnowska i inni, *Jak wdrażać innowacje technologiczne w firmie. Poradnik dla przedsiębiorców*, Warszawa 2005, s. 19 i nast.

193 Patrz bliżej: B. Odoń, *Materiałne środki stymulowania racjonalizacji*, PPWiP z. 6, Katowice 1980, s. 106 i nast.; A. Szewc, *Wynagrodzenia za pracownicze projekty wynalazcze jako stymulator postępu techniczno-organizacyjnego* [w:] *Prawo pracy wynalazczej*, s. 81 i nast, Wrocław 1988; R. Wusatowski, *Współczesne systemy pobudzania inicjatyw wynalazczych*, Katowice 1994.

projekty ograniczające lub eliminujące import bądź uruchamiające eksport itp. W pewnych wypadkach podwyżki te były przy tym obligatoryjne, w innych – uznaniowe.

5.6.4. TRYB OKREŚLENIA WYSOKOŚCI WYNAGRODZENIA

Generalnie istnieją dwa tryby określania wysokości wynagrodzenia za projekty wynalazcze: **dwustronny i jednostronny**. Pierwszy polega na określeniu wynagrodzenia w umowie pomiędzy przedsiębiorcą i twórcą (współtwórcami) projektu (ustalenie umowne), drugi – na samodzielnym ustaleniu wynagrodzenia przez przedsiębiorcę (ustalenie pozaumowne). Zalecany jest oczywiście tryb umowny i to on właśnie powinien być preferowany w unormowaniach regulaminowych. Tryb jednostronnego ustalenia wynagrodzenia przez przedsiębiorcę powinien być stosowany tylko wtedy, gdy umowne określenie wynagrodzenia nie doszło do skutku, np. ze względu na niemożność osiągnięcia porozumienia.

W związku z jednostronnym ustaleniem wynagrodzenia w regulaminie racjonalizacji należy unormować wewnątrzzakładowy tryb kwestionowania decyzji przedsiębiorcy przez twórców.

W razie sporu o wysokość wynagrodzenia (a także przy okazji sporu o samo prawo do wynagrodzenia), niedającego się rozstrzygnąć w trybie regulaminowym, konieczne jest wystąpienie przez twórcę na drogę postępowania cywilnego ustalenia; w takim przypadku ustalenia wynagrodzenia dokona sąd.

Umowne określenie wynagrodzenia może mieć miejsce w kontrakcie zobowiązującym do dokonania projektu albo w specjalnej umowie o wynagrodzenie za projekt wynalazczy. O pierwszym z tych kontraktów była już mowa (zob. pkt 4.3). W tym miejscu nieco uwagi poświęć wypadka drugiemu z nich.

Umowa o wynagrodzenie za projekt wynalazczy jest kontraktem nienazwanym, nie ma bowiem własnej regulacji prawnej ani w prawie cywilnym, ani w prawie własności przemysłowej. To ostatnie nie zawiera nawet wyraźnej wzmianki o tego rodzaju umowie, nawiązuje do niej jedynie pośrednio w art. 22¹⁹⁴. Z tego względu mają do niej zastosowanie tylko ogólne przepisy prawa cywilnego, tj. przepisy księgi I (art. 1 – 125) i ogólne przepisy księgi III (art. 353 – 534) KC. Pozostałych przepisów kodeksu cywilnego do tej umowy nie stosuje się.

Celem omawianej umowy jest unormowanie spraw związanych z wynagrodzeniem za projekt wynalazczy. Stąd umowa ta powinna określać w szczególności¹⁹⁵:

- 1) podstawę wynagrodzenia twórcy. Idąc za powszechną w tym względzie praktyką, w zalecanych w literaturze wzorach umowy przyjmuje się, że podstawą taką są efekty korzystania z projektu wynalazczego (odnośnie do tych efektów zob. dalej – pkt 5.6.12);

194 Inaczej rzecz się miała pod rządami ustawy o wynalazczości w brzmieniu sprzed 1993 r. – zob. art. 93 ust. 4 u. o w. 1984.

195 Zob. T. Szczepanik, A. Szewc, *op. cit.*, s. 182 i nast.

- 2) rodzaje uzyskanych bądź przewidywanych do uzyskania efektów oraz wielkość uzyskanych bądź przewidywanych do uzyskania efektów wymiernych (ekonomicznych);
- 3) sposób i terminy wypłaty wynagrodzenia (zob. dalej – pkt 5.6.5);
- 4) sposób określenia wysokości wynagrodzenia w oparciu o przyjętą podstawę (w naszym przypadku – procentowy udział twórcy w efektach ekonomicznych lub wynagrodzenie szacunkowe z tytułu efektów niewymiernych);
- 5) ewentualnie – możliwość modyfikowania ustalonej wysokości wynagrodzenia wówczas, gdy przyjęte za podstawę wynagrodzenia przewidywane efekty będą się różnić *in plus* albo *in minus* od efektów rzeczywiście uzyskanych (zob. dalej – pkt 5.6.7);
- 6) odsetki należne za nieterminową wypłatę wynagrodzenia;
- 7) tryb rozwiązywania zaistniałych sporów co do wykładni lub wykonywania umowy, w tym klauzulę prorogacyjną (wskazującą wybrany przez strony sąd państwowy – zob. art. 46 KPC) lub zapis na sąd polubowny (zob. część piąta, art. 1154-1217 KPC);
- 8) warunki dopuszczalności zmian (aneksowania) umowy.

5.6.5. WYPŁATA WYNAGRODZENIA

Podstawowym zagadnieniem jest tutaj **sposób wypłaty**. Wybór polega na przyjęciu jednego z dwóch zasadniczych wariantów: jednorazowa wypłata wynagrodzenia w całości (praktycznie zbliżona do zapłaty, o której mówi art. 20 PWP) albo wypłata wynagrodzenia w częściach („ratami”). Wariantem pośrednim jest wariant wypłaty zaliczkowej – określoną część wynagrodzenia (np. 50% wypłaca się z góry), pozostałą część w określonych ratach¹⁹⁶, których ilość w przypadku wynagrodzenia za projekt racjonalizatorski może być dowolna (nie obowiązuje tu ustawowy limit pięciu rat, w których – zgodnie z art. 22 ust. 3 PWP – należy wypłacić wynagrodzenie za inne projekty wynalazcze). Wariant ten może być stosowany także przy wariancie w pełni ratalnym. Polega on wówczas na tym, że na początku każdego okresu obliczeniowego wypłaca się zaliczkę na poczet części wynagrodzenia należnej za ten okres, zaś wyrównanie następuje po zakończeniu tego okresu.

Druga kwestia to termin wypłaty (bądź terminy wypłat poszczególnych rat). Sprawę tę strony mogą unormować w umowie albo przedsiębiorca może ją unormować w regulaminie. W każdym wypadku istnieje tu daleko idąca swoboda regulacji, także w zakresie liczby rat i ich częstotliwości (np. dokonywania ich dwa razy w roku albo co kwartał). Nie ma przy tym przeszkód prawnych, aby wynagrodzenie (bądź jego poszczególne części) były wypłacane z góry. Możliwe jest także przyjęcie wzorca ustalonego w art. 22 ust. 3 PWP dla wynalazków, wzorów użytkowych i wzorów przemysłowych. W związku z tym wyjaśnić trzeba, iż przez „dzień uzyskania pierwszych korzyści”, o którym mowa w tym przepisie należy rozumieć dzień, w którym przedsiębiorca uzyskał faktyczne wpływy z projektu wynalazczego, np. dzień, w którym na jego koncie bankowym zaksięgowano pierwszą wpłatę z tytułu sprzedaży wyrobów według projektu racjonalizatorskiego albo pierwszą opłatę z tytułu udostępnienia tego projektu.

¹⁹⁶ System wypłat zaliczkowych nakazywały przepisy wykonawcze do ustawy o wynalazczości.

W zakresie obliczania terminów wypłat wynagrodzeń za projekty racjonalizatorskie obowiązują, z uwagi na cywilnoprawny charakter czynności, zasady określone w art. 110 – 116 KC. Skutkami uchybienia terminu wypłaty wynagrodzenia są:

- 1) w przypadku **uchybień zwykłego** (niezawinionego przez przedsiębiorcę) – obowiązek zapłaty odsetek (art. 481 KC). Zależnie od okoliczności będą to odsetki umowne lub ustawowe;
- 2) w przypadku **uchybień kwalifikowanego** (zawinionego przez przedsiębiorcę, czyli **zwłoki**) – dodatkowo obowiązek naprawienia wynikłej stąd szkody. Może ono polegać m.in. na waloryzacji wynagrodzenia¹⁹⁷.

5.6.6. ZŁOŻENIE WYNAGRODZENIA DO DEPOZYTU SĄDOWEGO

Jeżeli wypłata wynagrodzenia do rąk twórcy (lub osoby upoważnionej przez niego do odbioru tego świadczenia) napotyka przeszkody (np. nie jest znane aktualne miejsce zamieszkania racjonalizatora), przedsiębiorca może je **złożyć do depozytu sądowego**. Ważniejsze praktycznie okoliczności, z powodu których dłużnik (tu: przedsiębiorca zobowiązany do wypłaty wynagrodzenia) może złożyć przedmiot świadczenia (tu: kwotę wynagrodzenia lub jego części) to:

- 1) odmowa pokwitowania odbioru wynagrodzenia przez wierzyciela (tu: twórcę lub współtwórcę projektu racjonalizatorskiego) – art. 463 KC. Sytuacja taka może się zdarzyć np. wówczas, gdy racjonalizator nie chce przyjąć świadczenia, uważając je za zbyt niskie;
- 2) fakt, że dłużnik, wskutek okoliczności, za które nie ponosi odpowiedzialności, nie wie, kto jest wierzycielem albo nie zna miejsca zamieszkania wierzyciela – art. 467 pkt 1 KC, np. gdy w zgłoszeniu projektu pominięto nazwisko współtwórcy projektu albo gdy racjonalizator zmienił miejsce zamieszkania i nie powiadomił o tym przedsiębiorcy;
- 3) powstanie sporu co do tego, kto jest wierzycielem (art. 467 pkt 3 KC), np. gdy sporna jest sprawa autorstwa lub współautorstwa projektu;
- 4) z powodu innych okoliczności dotyczących osoby wierzyciela świadczenie nie może być spełnione (art. 467 pkt 4 KC), np. gdy twórca zmarł, a jego spadkobiercy nie wystąpili do sądu o stwierdzenie nabycia spadku.

O złożeniu wynagrodzenia do depozytu sądowego przedsiębiorca powinien niezwłocznie zawiadomić racjonalizatora, chyba że zawiadomienie napotyka trudne do przezwyciężenia przeszkody. Zawiadomienie powinno nastąpić w formie pisemnej. W razie niedopełnienia tego obowiązku przedsiębiorca odpowiada za wynikłą stąd szkodę (art. 486 KC). Dopóki racjonalizator nie zażąda wydania wynagrodzenia z depozytu, przedsiębiorca może złożone wynagrodzenie odebrać. W takim przypadku złożenie uważa się za niebyłe (art. 469 KC).

¹⁹⁷ W tej sprawie zob. – niestety częściowo już tylko aktualny – mój artykuł pt. *Odsetki za zwłokę*, „Nowator” 1989, nr 3. Szersze i w pełni aktualne informacje na ten temat można znaleźć w literaturze prawa cywilnego (zwłaszcza w komentarzach do KC oraz w podręcznikach i systemach prawa cywilnego) i w judykaturze. O waloryzacji wynagrodzeń pisała głównie G. Jyż – zob. jej publikacje przywołane w bibliografii pracy.

Ważne złożenie wynagrodzenia do depozytu sądowego wywołuje takie same skutki, jak spełnienie tego świadczenia i zobowiązuje racjonalizatora do zwrócenia przedsiębiorcy kosztów złożenia (art. 470 KC). Oznacza to m.in., że przedsiębiorca, który zgodnie z prawem złożył wynagrodzenie do depozytu sądowego, zwalnia się przez to z zobowiązania względem twórcy i nie ponosi – od chwili złożenia – odpowiedzialności za opóźnienie bądź zwłokę w wykonaniu tego świadczenia, w szczególności nie jest zobowiązany do zapłaty odsetek.

Zasady i tryb składania przedmiotu świadczenia do depozytu sądowego określono w przepisach działu V (art. 692-693³²) KPC. Zgodnie z art. 692 KPC w sprawach o złożenie przedmiotu świadczenia do depozytu sądowego właściwy jest sąd miejsca wykonania zobowiązania¹⁹⁸. Jeżeli miejsca tego nie da się ustalić, właściwy jest sąd miejsca zamieszkania wierzyciela, a gdy wierzyciel jest nieznan lub gdy nie jest znane miejsce jego zamieszkania – sąd miejsca zamieszkania dłużnika.

We wniosku o złożenie przedmiotu świadczenia do depozytu sądowego należy:

- 1) określić zobowiązanie, przy którego wykonaniu składa się przedmiot (tu: w wykonaniu zobowiązania zapłaty wynagrodzenia za projekt racjonalizatorski);
- 2) przytoczyć okoliczności uzasadniające złożenie (np. nieznanostwo miejsca zamieszkania racjonalizatora);
- 3) dokładnie oznaczyć przedmiot, który ma być złożony (tu: kwota pieniężna w wysokości zł.);
- 4) wskazać osobę, której przedmiot ma być wydany, oraz warunki, pod którymi wydanie ma nastąpić (np. pod warunkiem złożenia pisemnego pokwitowania lub określonego oświadczenia, przedłożenia prawomocnego wyroku sądowego ustalającego autorstwo projektu, za który przysługuje wynagrodzenie złożone do depozytu).

5.6.7. KOREKTA WYPŁACONEGO WYNAGRODZENIA

Z zagadnieniem wysokości wynagrodzeń wiąże się też problem korygowania poczynionych w tym zakresie ustaleń, wówczas gdy założenia lub przesłanki, na podstawie których określono wysokość wynagrodzenia, okażą się nietrafne. Dotyczy to zwłaszcza najczęściej w praktyce spotykanego sposobu ustalania wynagrodzenia w oparciu o przewidywane efekty jego eksploatacji. W ramach tego problemu mieści się kilka kwestii szczegółowych. Po pierwsze pytanie, czy korekta taka, zwłaszcza w razie kontraktowego ustalenia wynagrodzenia jest w ogóle dopuszczalna (obowiązuje wszak zasada: *pacta servanda sunt* – „umowy zobowiązują”, „umów należy przestrzegać”). Po drugie, jaka skala rozbieżności pomiędzy prognozowaną i rzeczywiście uzyskaną wielkością efektów uzasadnia korektę wysokości wynagrodzenia. Po trzecie, czy prawo do korekty ma przysługiwać obu stronom, tj. twórcom i przedsiębiorcom, czy tylko twórcom projektu. Wreszcie, w przypadku nadpłaty, określenia wymaga też sposób jej ewentualnego zwrotu przez twórcę.

¹⁹⁸ Miejscem wykonania zobowiązania pieniężnego wobec osoby fizycznej jest miejsce jej zamieszkania w chwili spełnienia świadczenia (art. 454 § 1 zd. 2 KC). Odnośnie do miejsca zamieszkania zob. art. 25 i nast. KC.

Pewne, w żadnym wszakże stopniu niewiążące dla przedsiębiorcy wprowadzającego regulamin racjonalizacji, wskazówki w tej mierze wynikają z obecnych i przeszłych przepisów normujących wynagradzanie za wynalazki i wzory użytkowe. Z przepisów aktualnie obowiązujących przywołać trzeba art. 23 PWP, zgodnie z którym „Wynagrodzenie twórcy wynalazku, wzoru użytkowego albo wzoru przemysłowego, określone i wypłacone na podstawie przepisów art. 22 ust. 2 i 3, powinno być podwyższone, jeżeli korzyści osiągnięte przez przedsiębiorcę okażą się znacząco wyższe od korzyści przyjętych za podstawę do ustalenia wypłaconego wynagrodzenia¹⁹⁹”. Podkreślić należy, że przepis ten faworyzuje tylko twórców projektów wynalazczych, ale tylko w sytuacji, w której korzyści osiągnięte przez przedsiębiorcę okażą się **znacząco wyższe** od korzyści przyjętych za podstawę do ustalenia wypłaconego wynagrodzenia (w dawniejszych przepisach była mowa o „rażącej” różnicy pomiędzy tymi parametrami). Z przepisów dawniejszych przypomnieć należy zasadę, w myśl której kwoty wypłacone tytułem wynagrodzenia za pracowniczy projekt wynalazczy nie podlegały zwrotowi, chyba że wynagrodzenia nastąpiła na rzecz osoby działającej w złej wierze albo w wyniku karalnego czynu (art. 102, a później 107 u.wyn.²⁰⁰). Rezygnacja z tego przepisu w PWP też prowadzi do określonych wniosków.

Co się tyczy rewindykacji nadpłaconego wynagrodzenia, to przypomnieć należy, iż jeszcze pod rządami ustawy o wynalazczości SN przyjął zasadę, iż wprawdzie twórca (poza wspomnianymi wyżej wyjątkami) nie ma obowiązku zwrotu otrzymanych kwot, jednak można je zaliczyć na poczet kolejnej raty wynagrodzenia za dany projekt (ale już nie na poczet wynagrodzenia za inny projekt tego samego twórcy²⁰¹).

5.6.8. ROZPORZĄDZANIE PRAWEM DO WYNAGRODZENIA ZA PROJEKT RACJONALIZATORSKI

Ustawa PWP – tak jak jej poprzedniczki: Pr. wyn. i ustawa o wynalazczości – nie normuje sprawy przenaszalności prawa do wynagrodzenia za projekt wynalazczy, w tym także prawa do wynagrodzenia za projekt racjonalizatorski. Chodzi tutaj zwłaszcza o takie sprawy, jak dopuszczalność zbycia tego prawa bądź jego ekspektatywy²⁰², obciążenia go zastawem lub użytkowaniem na rzecz osoby trzeciej oraz o dziedziczenie, a także możliwość zrzeczenia się tego prawa.

Wobec milczenia ustawy w tym względzie, sprawy te należy oceniać na gruncie przepisów prawa cywilnego. W doktrynie tego prawa panuje pogląd, iż *w zasadzie wszelkie prawa są przenoszalne. O ich nieprzenoszalności rozstrzyga albo szczególny charakter (właściwość) pewnych praw, albo przepis prawa. Ze względu na swój charakter nieprzenoszalne są prawa osobiste*

199 Przepis ten z mocy art. 201 PWP stosuje się odpowiednio do twórców topografii układów scalonych.

200 Zob. A. Szewc, *Wynagradzanie za projekty wynalazcze*, Mon. Prawn. 1993 nr 5; tenże, *Podstawowe zasady wynagradzania twórców*, „Nowator” 1996 nr 3; tenże, *Wynagrodzenia za projekty wynalazcze*, „Nowator” 1998 nr 11, a także powoływane już wcześniej moje prace na temat wynagradzania twórców opublikowane wspólnie z J. Gosiewskim (wykazane w bibliografii przy nazwisku tego współautora).

201 Zob. uchwałę SN z 28 października 1976 r., V PZP4/76.

202 Mianem tym określa się oczekiwanie prawne na mające powstać w przyszłości prawo podmiotowe (tu: prawo do wynagrodzenia). Ekspektatywę taką ma racjonalizator, którego projekt został przyjęty do stosowania, ale jeszcze nie został wdrożony.

oraz przeważna część praw niemajątkowych (...). Prawa zaś majątkowe są z nielicznymi wyjątkami przenoszalne, a nieprzenoszalność tych praw może wynikać tylko z przepisu prawa²⁰³. Mając na względzie, że prawo własności przemysłowej nie zawiera przepisu zakazującego przenoszenia prawa do wynagrodzenia, przyjmuje się, że prawo to jest przenoszalne²⁰⁴.

Zgodzić się trzeba też z poglądem, że prawo do wynagrodzenia za projekt wynalazczy może być przedmiotem innych niż cesja rozporządzeń, w szczególności przedmiotem zastawu i użytkowania²⁰⁵. Praktyczne znaczenie tych rozporządzeń jest jednak tak niewielkie, że nie warto im poświęcać uwagi.

Co do dopuszczalności zrzeczenia się prawa do wynagrodzenia, przyjmuje się, że jest to możliwe²⁰⁶. Pogląd ten raczej nie budzi wątpliwości. Dla jego uzasadnienia można dodatkowo powołać się na przepis dopuszczający nieodpłatne przeniesienie na przedsiębiorcę prawa do wynalazku, prawa do wzoru użytkowego i prawa do wzoru przemysłowego (art. 20 PWP), a także prawa do topografii (art. 200 zd. 2 PWP).

Żadnych wątpliwości nie budzi sprawa dziedziczenia prawa do wynagrodzenia, i to zarówno w drodze dziedziczenia testamentowego, jak i ustawowego. Prawo to może więc przysługiwać spadkobiercy twórcy lub współtwórcy projektu racjonalizatorskiego. Warunkiem koniecznym jest tu jednak sądowe stwierdzenie nabycia spadku. Postanowienie takie wydaje sąd na wniosek osoby mającej w tym interes (art. 1025 KPC). Osobą taką może być również przedsiębiorca zobowiązany do zapłaty wynagrodzenia (jego interes polega na chęci zwolnienia się z zobowiązania z tego tytułu bez konieczności ponoszenia kosztów złożenia wynagrodzenia do depozytu sądowego).

5.6.9. PRZEDAWNIEŃ ROSZCZEŃ O WYNAGRODZENIE ZA PROJEKT RACJONALIZATORSKI

Art. 117 § 1 KC stanowi, iż z zastrzeżeniem wyjątków w ustawie przewidzianych, roszczenia majątkowe ulegają przedawnieniu. W odniesieniu do roszczeń wynikających z prawa do wynagrodzenia za projekt wynalazczy wyjątki takie nie zachodzą. Oznacza to, że roszczenia o wynagrodzenie za projekt wynalazczy przedawniają się.

Skutki przedawnienia określono w § 2 tego przepisu. Polegają one na tym, że po upływie terminu przedawnienia ten, przeciwko komu przysługuje roszczenie, może uchylić się od jego zaspokojenia. Należy zwrócić uwagę, że przedawnienie nie powoduje wygaśnięcia zobowiązania. Zobowiązanie istnieje, tyle że nie można go wyegzekwować na drodze sądowej. Tego rodzaju zobowiązanie nazywa się zobowiązaniem naturalnym lub niezupełnym. Jeżeli dłużnik je spełni (nawet przez pomyłkę), to nie może domagać się zwrotu świadczenia (nie wchodzi wówczas w grę przepisy art. 405 i nast. KC o bezpodstawnym wzbogaceniu). Dłużnik

203 S. Grzybowski, *System prawa cywilnego. Część ogólna*, Wrocław 1974, s. 224.

204 S. Sołtysiński, *Przenoszalność prawa do wynagrodzenia twórcy pracowniczego projektu wynalazczego*, ZNUJ PWOWI Warszawa – Kraków 1985, nr 41, s. 70; G. Jyż, *Prawo do wynagrodzenia...*, s. 115-117.

205 Zob. przyp. poprzedni.

206 G. Jyż, *Prawo do wynagrodzenia...*, s. 117.

może jednak zrzec się korzystania z zarzutu przedawnienia, ale dopiero po upływie terminu przedawnienia. Zrzeczenie się zarzutu przedawnienia przed upływem terminu jest nieważne (art. 117 § 2 KC). Zrzeczenie się zarzutu przedawnienia skutkuje z mocy prawa *przekształceniem zobowiązania naturalnego w skuteczne zobowiązanie zupełne* (wyrok SN z 19 marca 2002 r., IV CKN 917/00), z którego ponownie wynikają zaskarżalne roszczenia.

Zrzeczenie się korzystania z przedawnienia jest oświadczeniem woli, niepodlegającym odwołaniu²⁰⁷. Dłużnik może natomiast próbować uchylić się od skutków prawnych swojego oświadczenia, *jeżeli jest ono dotknięte wadą, to jest zostało złożone np. pod wpływem groźby, błędu czy w stanie wyłączającym świadome albo swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli*²⁰⁸.

Terminy przedawnienia określono w art. 118 KC. Podstawowe znaczenie ma 10-letni termin przedawnienia, a dla roszczeń o świadczenia okresowe (np. o odsetki) oraz dla roszczeń związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej – termin 3-letni. Inne terminy przedawnienia mogą jednak wynikać z przepisów szczególnych. Np. roszczenia wynikające z umowy o dzieło przedawniają się z upływem lat dwóch od dnia oddania dzieła, a jeżeli dzieło nie zostało oddane – od dnia, w którym zgodnie z treścią umowy miało być oddane (art. 646 KC)²⁰⁹. Również roszczenia stwierdzone prawomocnym orzeczeniem sądu lub innego organu powołanego do rozpoznawania spraw danego rodzaju albo orzeczeniem sądu polubownego, jak również roszczenie stwierdzone ugodą zawartą przed sądem albo przed sądem polubownym przedawniają się z upływem lat dziesięciu, chociażby termin przedawnienia roszczenia tego rodzaju był krótszy (art. 125 § 1 KC). Terminy przedawnienia nie mogą być skracane ani przedłużane przez czynność prawną (art. 119 KC), a więc także przez umowę. Oznacza to, że strony umowy nie mają żadnego wpływu na długość tych terminów. Nie można ich zmieniać także aktami podustawowymi (np. regulaminem racjonalizacji).

W nauce prawa cywilnego i w orzecznictwie sądowym dopuszcza się możliwość uznania, iż powoływanie się przez dłużnika na zarzut przedawnienia może być sprzeczne z zasadami współżycia społecznego i – jako takie – nie korzystać z ochrony (jest to tzw. nadużycie prawa podmiotowego, o którym mówi art. 5 KC). Podkreśla się jednak wyjątkowość tych przypadków.

Z przedawnieniem roszczeń wiążą się takie pojęcia, jak bieg przedawnienia oraz przerwanie i zawieszenie biegu przedawnienia.

Biegiem przedawnienia nazywa się upływ czasu prowadzący do przedawnienia roszczenia. W przypadku zobowiązań umownych obligujących dłużnika do **działania** (a więc np. do wypłaty wynagrodzenia) bieg przedawnienia rozpoczyna się od dnia, w którym roszczenie stało się wymagalne. Z kolei **przerwaniem biegu przedawnienia** nazywa się skutek prawny zaistnienia któregośkolwiek ze zdarzeń określonych w art. 123 KC, np. wniesienie powództwa przeciwko przedsiębiorcy albo uznanie roszczenia o wynagrodzenie przez przedsiębiorcę.

207 Odmienne stanowisko zajęte przez SN w powołanym wyżej wyroku z 19 marca 2002 r., IV CKN 917/00 jest m. zd. nietrafne.

208 M. Manowska, *Przedawnienie roszczeń majątkowych*. „Prawo Spółek” 1997, nr 7- 8.

209 W tym terminie przedawniają się więc roszczenia o wynagrodzenie z tytułu umowy o dokonanie projektu wynalazczego ukształtowanej jako umowa rezultatu.

Przerwanie biegu przedawnienia charakteryzuje się tym, że po każdym przerwaniu przedawnienie biegnie **od początku** (art. 124 § 1 KC).

Natomiast **zawieszenie biegu przedawnienia** polega na tym, że w ustawowo określonych przypadkach termin przedawnienia nie rozpoczyna biegu albo przestaje biec (można to porównać do unieruchomienia albo zatrzymania stopera odmierzającego czas). Np. stosownie do art. 121 pkt 4 KC bieg przedawnienia nie rozpoczyna się, a rozpoczęty ulega zawieszeniu co do wszelkich roszczeń, gdy z powodu siły wyższej uprawniony nie może ich dochodzić przed sądem lub innym organem powołanym do rozpoznawania spraw danego rodzaju – przez czas trwania przeszkody. Po ustaniu przyczyny zawieszenia bieg przedawnienia nie rozpoczyna się od nowa (jak to ma miejsce przy jego przerwaniu) lecz jest **kontynuowany**. Jeżeli przyczyną przerwania była czynność w postępowaniu przed sądem (np. wspomniane wyżej wystąpienie z powództwem o wynagrodzenie) albo innym organem powołanym do rozpoznawania spraw lub egzekwowania roszczeń danego rodzaju (np. przed komornikiem) albo przed sądem polubownym, przedawnienie nie biegnie na nowo, dopóki postępowanie nie zostanie zakończone (art. 124 § 2 KC).

5.6.10. POZBAWIENIE PRAWA DO WYNAGRODZENIA

Z ustawowej formuły, iż regulamin racjonalizacji powinien określać m.in. zasady wynagradzania twórców projektów racjonalizatorskich (art. 7 ust. 2 PWP) płynie sugestia, że przedsiębiorca może w tym dokumencie ustalić przypadki, w których racjonalizatorowi nie służy prawo do wynagrodzenia. Wniosek ten wydaje się jednak sprzeczny z brzmieniem art. 8 ust. 2 zd. 1 tej ustawy, w myśl którego twórca projektu racjonalizatorskiego (czyli osoba, której projekt został uznany przez przedsiębiorcę za projekt racjonalizatorski i w tym charakterze przyjęty do wykorzystania) ma prawo do wynagrodzenia. Nasuwa się więc pytanie, czy przedsiębiorca może racjonalizatora pozbawić prawa do wynagrodzenia. Jest to pytanie istotne, zwłaszcza w przypadku takich kategorii twórców, jak osoby należące do kierownictwa przedsiębiorstwa czy do jego kadry inżynierjno-technicznej.

Uważam, że w tego rodzaju przypadkach należy dać pierwszeństwo przepisowi art. 8 ust. 2 PWP. Oznacza to, że jeżeli dana osoba uzyskała u danego przedsiębiorcy status racjonalizatora, to musi jej przysługiwać prawo do wynagrodzenia, choćby w formie świadczenia zastępczego (nagrody substytucyjnej). Pozbawienie jej tego prawa regulaminem jest sprzeczne z ustawą, a więc – w świetle tego co wcześniej powiedziano o granicach swobody normowania spraw racjonalizacji w regulacjach wewnątrzzakładowych (zob. wyżej – pkt 3.10) – jest niedopuszczalne.

Czy jest zatem wyjście z tego dylematu? Moim zdaniem – jest. Przedsiębiorca ma wszak prawo określić w regulaminie *jakie rozwiązania i przez kogo dokonane uznaje się w przedsiębiorstwie za projekty racjonalizatorskie* (art. 7 ust. 3 PWP). Może więc uznać, że projekty dokonane przez osoby, które z takich czy innych względów chciałby pozbawić prawa do wynagrodzenia, nie są projektami racjonalizatorskimi. Wówczas omawiana sprzeczność pomiędzy regulaminem a ustawą nie będzie zachodzić.

Rozwiązanie powyższe nie będzie dla takich *quasi*-racjonalizatorów szczególnie dotkliwe, jeżeli wynagrodzenie będzie jedynym świadczeniem, jakie u danego przedsiębiorcy będzie przysługiwać racjonalizatorom. Gorzej, gdy regulamin przyzna im inne świadczenia i przywileje, o których jest mowa dalej, w pkt 10. Nie jest to jednak trudność nie do pokonania. Nie ma bowiem przeszkód, aby przedsiębiorca uznał, że świadczenia te będą przysługiwały tym osobom w całości lub w części, podobnie zresztą jak i osobom zgłaszającym tzw. projekty inicjatywne (zob. pkt 2.2).

5.6.11. INNE ŚWIADCZENIA DLA TWÓRCÓW PROJEKTÓW RACJONALIZATORSKICH

Dawniejsze przepisy przewidywały rozbudowany system gratyfikacji pieniężnych dla twórców projektów wynalazczych oraz innych osób uczestniczących w procesach innowacyjnych. Obok wynagrodzenia podstawowego (za korzystanie z projektu) i jego odmiany – wynagrodzenia tymczasowego, wymieniały jeszcze wynagrodzenie za dokonanie projektu, wynagrodzenie dodatkowe (tzw. dewizowe) za korzyści uzyskane przez gospodarkę uspołecznioną w związku ze zgłoszeniem wynalazku lub wzoru użytkowego w celu uzyskania ochrony albo jego udostępnieniem za granicą (np. z tytułu eksportu towarów lub usług według projektu), wynagrodzenie odrębne (za dostarczenie przez twórcę dokumentacji przydatnej do stosowania projektu), wynagrodzenie wyrównawcze (przysługujące twórcom, jeżeli wskutek zastosowania projektu nastąpiła zmiana norm pracy), wynagrodzenie za realizację projektu (jeżeli twórca uczestniczył we wdrożeniu swego projektu) oraz cały szereg nagród, które ogólnie można było podzielić na nagrody za przyczynienie się do wykorzystania projektu w gospodarce uspołecznionej, wspomniane wyżej nagrody substytucyjne (przysługujące racjonalizatorom, którym nie przysługiwało wynagrodzenie za projekt), nagrody za wybitne zasługi w zakresie wynalazczości i racjonalizacji oraz nagrody finansowane ze specjalnych funduszy, takich jak fundusz efektów wdrożeniowych czy fundusz motywacyjno-wdrożeniowy. Było też wynagrodzenie za udzielenie pomocy twórcy oraz zwrot kosztów poniesionych przez twórcę w związku z dokonaniem, oceną i realizacją (wdrożeniem) projektu wynalazczego²¹⁰.

Ze sporej części tych świadczeń zrezygnowano już w trakcie nowelizacji ustawy o wynalazczości dokonanej w 1992 r., a z pozostałych – w trakcie zmiany stanu prawnego w 2001 r. (uchylenie ustawy o wynalazczości i wejście w życie PWP). Zabiegi te były spowodowane różnymi przyczynami i generalnie były słuszne. Do niektórych z tych świadczeń (jak np. do wynagrodzenia dewizowego) nie ma już sensu wracać. Jednak wiele z nich mogłoby także w obecnych realiach społeczno-gospodarczych spełniać rolę materialnych zachęt do podej-

210 Patrz bliżej: Gosiewski J., Szewc A., *Wynagradzanie wynalazców i racjonalizatorów*, Warszawa 1980; ci sami, *Jak wynagradzać za wynalazczość i racjonalizację?* Koszalin 1990; T. Kuczyński, *Nagrody w dziedzinie wynalazczości i racjonalizacji*, Wrocław 1985; Odoń B., *Wynagradzanie i nagradzanie za pracownicze projekty wynalazcze* [w:] *Wynalazczość pracownicza i racjonalizacja*. Pod red. A. Szewca. PNUŚ nr 302, Katowice 1979; Piławski B., *Zasady wynagradzania twórców projektów wynalazczych*, Warszawa 1994; Sołtyśński S., *Uprawnienia wynalazców i racjonalizatorów*; Szewc A., *Nagrody za wynalazczość i racjonalizację*, Bydgoszcz 1985; tenże, *Polskie prawo wynalazcze*, Katowice 1976; tenże, *Pracownicze projekty wynalazcze. Prawa i obowiązki twórców pracowniczych projektów wynalazczych*, Katowice 1979; tenże, *Wynagrodzenia twórców i wykonawców w prawie autorskim i wynalazczym*, Sopot 1999. Zob. też dalsze drobniejsze opracowania M. Beslera, J. Chrzanowkiego, Z. Koczary, W. Kordziak, T. Kuczyńskiego, A. Malinowskiego, J. Podhorskiego i A. Szewca (zwłaszcza z cyklu: Jak płacić?) wymienione w bibliografii załącznikowej, a z nowszej literatury – G. Jyż, *Prawo do wynagrodzenia!*..., s. 65-95.

mowania twórczości racjonalizatorskiej. Można by je uzupełnić o niektóre inne, nieznanne prawu polskiemu zachęty, jak np. drobna gratyfikacja już za samo zgłoszenie projektu, niezależna od jego dalszych losów i wyniku oceny. Nie ma bowiem żadnych przeszkód formalnych, aby takie rozwiązania do zakładowych regulaminów racjonalizacji wprowadzać.

Warto też w regulaminach racjonalizacji przewidzieć niematerialne formy honorowania twórczości racjonalizatorskiej, zwłaszcza w postaci różnego rodzaju odznaczeń i wyróżnień (dyplomów, medali) oraz uwzględniania jej przy awansach kadrowych lub płacowych. Swojego czasu dużym uznaniem racjonalizatorów cieszyło się na przykład świadectwo racjonalizatorskie – dokument stwierdzający autorstwo lub współautorstwo projektu racjonalizatorskiego, obligatoryjnie wydawany każdemu racjonalizatorowi, którego projekt został przyjęty do wykorzystania w j.g.u.²¹¹.

5.6.12. EFEKTY KORZYSTANIA Z PROJEKTU JAKO PODSTAWA WYNAGRODZENIA TWÓRCY

Jak już wspomniano, najczęściej stosowanym w praktyce systemem wynagradzania za projekty wynalazcze, w tym racjonalizatorskie, jest ustalanie wysokości wynagrodzenia na podstawie efektów korzystania z projektu. W związku z tym niezbędne wydaje się omówienie tej problematyki.

Słowo „efekt” (z łac. *effectus* – „wykonanie”, „skutek”) oznacza „skutek, wynik, rezultat czegoś”. Z ogólnojęzykowego punktu widzenia termin „efekty korzystania z projektów racjonalizatorskich” i jemu podobne ma więc bardzo szerokie znaczenie; obejmuje wszelkie korzyści, jakie przynosi twórczość racjonalizatorska, bez względu na ich rodzaj, wielkość i – co ważniejsze – charakter oraz stopień związku z konkretnymi innowacjami, a nawet stały postęp techniczno-organizacyjny, rozwój gospodarki narodowej i wzrost jej konkurencyjności. Z tego punktu widzenia efektami racjonalizacji są zarówno korzyści indywidualne (tzn. uzyskiwane przez poszczególnych przedsiębiorców), jak i korzyści uzyskiwane przez całe społeczeństwo, np. w postaci poprawy stanu środowiska naturalnego, obsługi stron przez administrację publiczną, czy komfortu korzystania z usług publicznych. Jednak w języku prawniczym, pojęcie to – zwłaszcza w aspekcie wynagradzania twórców projektów racjonalizatorskich – rozumie się znacznie wężziej, niż pozwalałyby na to względy ogólnojęzykowe. Efektami racjonalizacji w tym znaczeniu są bowiem tylko indywidualne korzyści poszczególnych przedsiębiorców, związane z eksploatacją konkretnych projektów racjonalizatorskich i pozostające z nimi w bezpośrednim związku przyczynowo-skutkowym. Tak rozumianymi efektami racjonalizacji są zwłaszcza:

- oszczędności w kosztach działalności przedsiębiorstwa, a przede wszystkim w tzw. kosztach bezpośrednich,
- zwiększenie wydajności pracy,
- pełniejsze wykorzystanie środków pracy,
- uruchomienie produkcji nowych wyrobów,
- poprawa warunków bhp, zwiększenie stopnia bezpieczeństwa pożarowego,
- opłaty z tytułu udostępnienia *know-how* itp.

211 Zob. A. Szewc, *Świadectwo racjonalizatorskie*, ZPW 1974 z. 1.

Nie uwzględnia się tutaj natomiast korzyści ogólnospołecznych, jak również korzyści, które nie wynikają z eksploatacji tych projektów albo są tylko pośrednim jej rezultatem, np. efektów prestiżowych z tytułu odznaczeń, wyróżnień i medali uzyskiwanych za projekty na różnego rodzaju wystawach i targach, wzmocnienia pozycji firmy w przetargach na zamówienia publiczne czy poprawy jej kondycji rynkowej.

W dawniejszym stanie prawnym, w którym sprawy racjonalizacji normowane były powszechnie obowiązującymi przepisami o wynalazczości pracowniczej, w aktach tych zamieszczano szeroko rozbudowaną systematykę efektów, ich szczegółową charakterystykę i zasady obliczania efektów²¹². Wiele uwagi sprawom tym poświęcano także w piśmiennictwie prawa wynalazczego²¹³. Przepisy te utraciły co prawda moc, jednak nie ma żadnych przeszkód, aby ich postanowienia inkorporować do zakładowych regulaminów racjonalizacji lub traktować jako źródło inspiracji dla wprowadzania opartych na nich rozwiązań własnych. Zasadne będzie zatem omówienie problematyki efektów z uwzględnieniem tamtych regulacji.

Podstawowym podziałem efektów jest ich podział na **efekty ekonomiczne i efekty inne niż ekonomiczne**. Podstawą podziału jest tu kryterium mierzalności efektów. Efektami ekonomicznymi są efekty wymierne, dające się wyrazić w pieniądzu, efektami innymi niż ekonomiczne – efekty niewymierne, czyli występujące wówczas, gdy wartościowe obliczenie korzyści było niemożliwe lub nieuzasadnione (np. poprawa zdrowotności, zwiększenie bezpieczeństwa lub higieny pracy, wzmocnienie obronności kraju, poprawa stanu lub stopnia ochrony środowiska naturalnego). Wymierność efektów ekonomicznych może mieć przy tym różny stopień dokładności, wobec czego trzeba wśród nich wyróżnić efekty **ściśle** (obliczone z pełną, a przynajmniej bardzo dużą dokładnością), przybliżone oraz szacunkowe.

212 Były to kolejno: Wytyczne dotyczące określenia efektów ekonomicznych stanowiących podstawę do ustalania wynagrodzenia za projekty wynalazcze (załącznik do uchwały nr 74 Rady Ministrów z dnia 5 lutego 1963 r. – Mon. Pol. nr 18, poz. 100), zastąpione przez zmienione w sposób zasadniczy przez Wytyczne stanowiące załącznik do uchwały nr 120 Rady Ministrów z dnia 24 maja 1967 r. zmieniającej uchwałę nr 74/63 (tekst jedn. Mon. Pol. z 1968 r. nr 4, poz. 26); zarządzenie Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki z dnia 20 marca 1973 r. w sprawie zasad obliczania efektów stanowiących podstawę do ustalania wysokości wynagrodzeń za pracownicze projekty wynalazcze (Mon. Pol. nr 16, poz. 98); zarządzenie Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki z dnia 2 lipca 1980 r. w sprawie zasad obliczania efektów stanowiących podstawę do ustalania wysokości wynagrodzeń za pracownicze projekty wynalazcze (Monitor Polski nr 17, poz. 84 i z 1983 r. nr 4, poz. 27) oraz zarządzenie Ministra – Kierownika Urzędu Postępu Naukowo-Technicznego i Wdrożeń z dnia 31 stycznia 1986 r. w sprawie zasad obliczania efektów stanowiących podstawę do ustalania wysokości wynagrodzeń za pracownicze projekty wynalazcze (Mon. Pol. nr 12, poz. 87). Odrębne przepisy normowały sprawę oceny ekonomicznej efektywności inwestycji i innych zamierzeń rozwojowych, zastosowania wyników prac badawczych oraz uwzględniania przy ustalaniu cen rachunku korzyści (efektów) uzyskiwanych przez odbiorców wyrobów – odnośnie do szczegółów patrz J. Anderko, *Efekty ekonomiczne projektów wynalazczych*, Warszawa 1976, s. 5-8.

213 Zob. zwłaszcza: J. Anderko, *op.cit.*; tenże, *Ustalanie efektów ekonomicznych wynalazczości pracowniczej*, Warszawa 1973; G. Jyż., *Efekty ekonomiczne jako podstawa świadczeń związanych z projektami racjonalizatorskimi* [w:] *Dobra niematerialne w gospodarce*, Katowice 1998; J. Keller, *Finansowanie nakładów i ewidencjonowanie efektów wynalazczości*, Katowice 1974; tenże, *Obliczanie efektów ekonomicznych projektów wynalazczych i ustalanie wynagrodzenia podstawowego twórców*, Katowice 1981; tenże, *Obliczanie efektów wymiernych uzyskanych przez jednostki gospodarki społecznej w wyniku stosowania pracowniczych projektów*, Katowice 1987; tenże, *Przykłady obliczania efektów wymiernych, stanowiących podstawę do ustalania wysokości wynagrodzeń za pracownicze projekty wynalazcze*, Warszawa 1978; B. Piławski, *Szacowanie efektów wynalazczości*, Katowice 1994; *System prawa własności intelektualnej*. T. III. *Prawo wynalazcze*. Pod red. J. Szwajji i A. Szajkowskiego, Wrocław, 1990, s. 635-652; M. Zajączkowski, *Zasady ustalania wynagrodzeń za efekty niewymierne projektów wynalazczych*, Warszawa 1977.

Inny podział nawiązuje do źródła korzyści. Pod tym względem wyróżnia się efekty uzyskiwane przez **stosowanie projektu** oraz efekty z tytułu tzw. **wykonywania prawa**²¹⁴. Efektami z wykonywania prawa są przychody pieniężne z przeniesienia prawa do projektu wynalazczego (np. ze sprzedaży patentu), udzielenia licencji lub udostępnienia projektu wynalazczego (opłaty licencyjne), a także odszkodowania za naruszenie prawa do projektu. Efekty z tytułu wykonywania prawa – z uwagi na ich prawną formę świadczenia pieniężnego (zapłata, opłata, odszkodowanie) – są zawsze efektami ekonomicznymi ścisłymi. Efekty te są typowe dla takich projektów wynalazczych, jak: wynalazki, wzory użytkowe, wzory przemysłowe i topografie układów scalonych. W przypadku projektów racjonalizatorskich ich osiągnięcie, jakkolwiek niewykluczone, należy raczej do rzadkości.

Szczególną odmianą efektów uzyskiwanych ze stosowania projektów wynalazczych są tzw. **efekty eksploatacyjne**, zwane też **użytkowymi**. Są to efekty wynikające z używania wyrobu wytworzonego lub zmodernizowanego według projektu wynalazczego. Znaczenie tego typu efektów dla wynagradzania twórców projektów wynalazczych ujawnia się zwłaszcza wtedy, gdy wyrób taki nie jest sprzedawany odbiorcom, lecz eksploatowany przez przedsiębiorcę we własnym przedsiębiorstwie. Zasady wynagradzania za tego typu projekty określał w przeszłości § 23 ust. 3 załącznika do zarządzenia Ministra – Kierownika UPNTiW z dnia 31 stycznia 1986 r.

Kolejny podział opiera się na kryterium miejsca występowania efektów w procesie gospodarowania i wyróżnia efekty uzyskiwane:

- a) **w produkcji już wytwarzanej**; były to: efekty oszczędnościowe, efekty zwiększenia produkcji oraz efekty poprawy jakości,
- b) **z uruchomienia nowej produkcji**, tj. z podjęcia produkcji nowego wyrobu albo nowych odmian wyrobu,
- c) z wykorzystania projektu **w inwestycjach i remontach**.

Wreszcie uwzględnić należy podział na efekty **brutto** i **netto**. W powiązaniu z poprzednim podziałem efekt netto określa się jako różnicę pomiędzy:

- 1) efektami brutto odzwierciedlającymi korzyści osiągnięte w wyniku stosowania projektu wynalazczego a niezbędnymi nakładami w tym celu poniesionymi, gdy realizacja projektu powoduje zmiany dotyczące produkcji już wytwarzanej,
- 2) wartością produkcji w cenach realizacji a jej kosztem własnym, gdy zastosowanie projektu ma na celu uruchomienie produkcji wyrobów nowych dla jednostki stosującej projekt,
- 3) zyskiem osiągniętym wskutek produkcji wyrobu po zastosowaniu projektu a zyskiem dotychczasowym osiąganym przed zastosowaniem projektu, gdy projekt powoduje uruchomienie produkcji nowej odmiany wyrobu wytwarzanego już w danej jednostce,
- 4) kosztorysową wartością obiektu a jego wartością rzeczywistą po zastosowaniu projektu, jeżeli projekt powoduje zmiany w dokumentacji inwestycji (§ 6 ust. 2 załącznika do zarządzenia z 1986 r.; zob. też ust. 3 i 5 tego przepisu).

214 Podział ten wprowadzono z dniem 1 stycznia 1973 r. w związku z dokonaną przez ustawę o wynalazczości zmianą zasad wykorzystywania projektów wynalazczych w gospodarce społecznej, polegającą – ogólnie mówiąc – na przejściu na odpłatny obrót projektami wynalazczymi w stosunkach pomiędzy j.g.u.

Warto też przypomnieć podstawowe zasady obliczania efektów i ustalania wynagrodzeń za projekty wynalazcze:

- 1) podstawą wynagrodzenia są, rzecz jasna, efekty netto;
- 2) należy eliminować czynniki niezwiązane ze stosowaniem projektu wynalazczego, jak w szczególności zmiany wynikające z realizacji innych przedsięwzięć techniczno-ekonomicznych lub wdrożenia innych projektów wynalazczych (odnośnie do szczegółów zob. § 10 i 11 zarządzenia z 1986 r.);
- 3) w celu obliczenia wysokości wynagrodzenia należy ustalić:
 - a) jakiego rodzaju efekty wynikają ze stosowania tego projektu,
 - b) jakie efekty wynikają z wykonywania prawa,
 - c) jakie nakłady są niezbędne do uzyskania efektów, o których mowa w pkt a) i b).

6. OCHRONA PRAW RACJONALIZATORÓW I EGZEKWOWANIE ICH OBOWIĄZKÓW

6.1. OCHRONA CYWILNOPRAWNA

6.1.1. OCHRONA DÓBR (PRAW) OSOBISTYCH

Naruszenie praw autorskich twórcy pociąga za sobą odpowiedzialność cywilną naruszcyciela na podstawie przepisów kodeksu cywilnego o ochronie dóbr osobistych, a także odpowiedzialność karną – na podstawie art. 303 PWP (o odpowiedzialności karnej mowa jest dalej – w pkt 6.2).

Zasadnicze znaczenie dla cywilnoprawnej ochrony twórczości racjonalizatorskiej oraz osobistych praw racjonalizatora mają art. 23, 24 i 448 KC. Stanowią one, co następuje.

- *dobra osobiste człowieka, jak w szczególności (...) twórczość naukowa, artystyczna, wynalazcza i racjonalizatorska, pozostają pod ochroną prawa cywilnego niezależnie od ochrony przewidzianej w innych przepisach;*
- *ten, czyje dobro osobiste zostaje zagrożone cudzym działaniem, może żądać zaniechania tego działania, chyba że nie jest ono bezprawne. W razie dokonanego naruszenia może on także żądać, ażeby osoba, która dopuściła się naruszenia, dopełniła czynności potrzebnych do usunięcia jego skutków, w szczególności ażeby złożyła oświadczenie odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie. Na zasadach przewidzianych w kodeksie może on również żądać zadośćuczynienia pieniężnego lub zapłaty odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny;*
- *jeżeli wskutek naruszenia dobra osobistego została wyrządzona szkoda majątkowa, poszkodowany może żądać jej naprawienia na zasadach ogólnych;*
- *przepisy powyższe nie uchybiają uprawnieniom przewidzianym w innych przepisach, w szczególności w prawie autorskim oraz w prawie wynalazczym;*
- *w razie naruszenia dobra osobistego sąd może przyznać temu, czyje dobro osobiste zostało naruszone, odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę lub na jego żądanie zasądzić odpowiednią sumę pieniężną na wskazany przez niego cel społeczny, niezależnie od innych środków potrzebnych do usunięcia skutków naruszenia.*

Cywilnoprawną ochronę dóbr osobistych twórców tych projektów racjonalizatorskich, które są także utworami, zapewnia nadto prawo autorskie. Przewiduje ono w art. 78, iż *twórcą, którego autorskie prawa osobiste zostały zagrożone cudzym działaniem, może żądać zaniechania tego działania. W razie dokonanego naruszenia może także żądać, aby osoba, która dopuściła się naruszenia, dopełniła czynności potrzebnych do usunięcia jego skutków, w szczególności aby złożyła publiczne oświadczenie o odpowiedniej treści i formie. Jeżeli naruszenie było zawinione, sąd może przyznać twórcy odpowiednią sumę pieniężną tytułem zadośćuczynienia za doznaną krzywdę lub – na żądanie twórcy – zobowiązać sprawcę, aby uiścił odpowiednią sumę pieniężną na wskazany przez twórcę cel społeczny. Jeżeli twórca nie wyraził innej woli, to:*

- *po jego śmierci z powództwem o ochronę autorskich praw osobistych zmarłego może wystąpić małżonek, a w jego braku kolejno: zstępni, rodzice, rodzeństwo, zstępni rodzeństwa;*
- *osoby te są uprawnione w tej samej kolejności do wykonywania autorskich praw osobistych zmarłego twórcy;*
- *z powództwem o ochronę dóbr osobistych może również wystąpić stowarzyszenie twórców właściwe ze względu na rodzaj twórczości lub organizacja zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi, która zarządzała prawami autorskimi zmarłego twórcy.*

Nadmienić należy, że ochrona, jaką dobrom osobistym racjonalizatora zapewnia kodeks cywilny, jest bardzo szeroka, obejmuje bowiem:

- prawo do prowadzenia twórczości racjonalizatorskiej,
- proces twórczy i jego przebieg,
- poszczególne wyniki twórczości (poszczególne projekty racjonalizatorskie),
- ogół tych wyników (całokształt twórczości racjonalizatorskiej danego człowieka).

Tak szerokiego zakresu ochrony nie daje ani prawo własności przemysłowej, ani prawo autorskie.

6.1.2. OCHRONA PRAWA DO WYNAGRODZENIA

Cywilnoprawna ochrona prawa do wynagrodzenia za projekt racjonalizatorski polega na możliwości dochodzenia roszczeń wynikających z tego prawa przed sądami powszechnymi.

Do typowych powództw związanych z wynagrodzeniami za projekty racjonalizatorskie należą:

- 1) powództwo o ustalenie, że twórcy (współtwórcy) projektu służy prawo do wynagrodzenia,
- 2) powództwo o zapłatę wynagrodzenia.

Dodatkowymi powództwami mogą być:

- 1) powództwo o odsetki,
- 2) powództwo o ustalenie wysokości wynagrodzenia,
- 3) powództwo o podwyższenie wynagrodzenia.

Niekiedy z powództwem o wynagrodzenie może wiązać się także powództwo o ustalenie osoby twórcy lub współtwórcy projektu. Będzie to mieć miejsce wówczas, gdy kwestia ta będzie zagadnieniem prejudycjalnym (wstępnym) dla ustalenia, czy danej osobie służy prawo do wynagrodzenia. Jeżeli w stosunku do danej osoby jej autorstwo lub współautorstwo projektu będzie kwestionowane, to warunkiem rozpoznania sprawy będzie uprzednie rozstrzygnięcie tego zagadnienia wstępnego. Właściwy do orzekania w tego rodzaju sprawach jest zawsze sąd okręgowy (art. 17 pkt 1 KPC). Nikt inny takich sporów rozstrzygać nie może.

Podstawę tzw. **powództw o ustalenie** (osoby twórcy, prawa do wynagrodzenia i wysokości wynagrodzenia) stanowi art. 189 KPC, zgodnie z którym powód może żądać ustalenia przez sąd istnienia lub nieistnienia stosunku prawnego lub prawa, gdy ma w tym interes prawny.

Przesłanka „interesu prawnego” jest w praktyce orzeczniczej interpretowana co do zasady w ten sposób, że powództwo o ustalenie nie przysługuje, jeżeli istnieje możliwość dochodzenia przez powoda świadczeń z danego stosunku prawnego²¹⁵. Inaczej mówiąc, interes prawny w rozumieniu art. 189 KPC istnieje wówczas, gdy ma miejsce niepewność co do prawa lub stosunku prawnego (wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 20 kwietnia 2006 r., I ACa 1221/05). Oznacza to, że jeśli twórca projektu racjonalizatorskiego może dochodzić roszczenia o zapłatę wynagrodzenia, to nie powinien występować z powództwem o ustalenie, że przysługuje mu prawo do wynagrodzenia. Korzystanie z tego typu powództw będzie więc miało znaczenie wówczas, gdy przedsiębiorca kwestionuje prawo twórcy do wynagrodzenia albo gdy sporna jest wysokość należnego wynagrodzenia.

Powództwo o zapłatę wynagrodzenia, w tym także o zapłatę jego części (raty), jest najczęściej wytaczanym powództwem w sprawach o wynagrodzenia za projekty wynalazcze. Występuje się z nim wówczas, gdy prawo twórcy do wynagrodzenia nie jest przez przedsiębiorcę kwestionowane, nie jest sporna wysokość wynagrodzenia, a jedynie nie dochodzi do jego wypłaty w wymaganym terminie.

Powództwo o zapłatę odsetek ma na celu wyegzekwowanie świadczenia ubocznego, należnego z tytułu nieterminowej wypłaty wynagrodzenia za projekt. Z reguły nie jest ono wytaczane samodzielnie, lecz jest roszczeniem akcesoryjnym w powództwie o zapłatę wynagrodzenia. Może jednak być powództwem samodzielnym, jeżeli przedsiębiorca wypłacił wynagrodzenie po terminie, ale w wysokości nominalnej (bez odsetek). Roszczenie o zapłatę odsetek nie zależy od tego, czy uchybienie terminowi świadczenia było przez przedsiębiorcę zawinione²¹⁶; odsetki należą się także w razie, gdy uchybienie terminowi zapłaty wynagrodzenia nie było zawinione. Wynika to z tej funkcji odsetek, jaką jest zapłata za korzystanie z cudzego kapitału.

Wysokość odsetek może wynikać z umowy stron, zwłaszcza umowy o wynagrodzenie za projekt racjonalizatorski (tzw. **odsetki umowne**) albo z ustawy (**odsetki ustawowe**).

Uboczny charakter świadczenia, jakim są odsetki, ma znaczenie dla terminu przedawnienia roszczeń o to świadczenie. Zgodnie z art. 118 KC roszczenia o odsetki ulegają przedawnieniu po upływie lat trzech²¹⁷, podczas gdy termin przedawnienia roszczenia o zapłatę wynagrodzenia za projekt wynalazczy wynosi zasadniczo dziesięć lat od dnia wymagalności roszczenia²¹⁸. Odosobnione, jak dotąd, pozostaje stanowisko SN zajęte w wyroku z 24 maja 2005 r., V CK 655/04, iż roszczenie o odsetki przedawnia się z chwilą przedawnienia się roszczenia głównego²¹⁹. Gdyby się ono utrzymało, to mogłoby mieć znaczenie dla dochodzenia rosz-

215 Dał temu wyraz SN w wielu orzeczeniach, m.in. ostatnio w wyroku z 2 czerwca 2006 r., I PK 250/05 (M.P.Pr. 206, nr 9), w którym stwierdził iż *poglądowi, że możliwość dochodzenia przez powoda świadczeń z określonego stosunku prawnego wyklucza istnienie interesu prawnego w ustaleniu tego stosunku, należy przypisać znaczenie zasady, od której istnieją wyjątki. Decydujące w tym zakresie powinny być właściwości stosunku prawnego.*

216 Opóźnienie zawinione jest kwalifikowaną formą opóźnienia, określaną mianem **zwłoki**.

217 Por wyrok SN z 9 czerwca 2005 r., III CK 619/04 (LEX nr 180855) oraz wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 30 czerwca 2005 r., I ACa 693/05 (LEX nr 164623).

218 Krótszy termin przedawnienia może wynikać z przepisów szczególnych, jak np. art. 646 i 651 KC.

219 Co prawda SN zastrzegł, że pogląd ten dotyczy sytuacji, w których roszczenie główne uległo przedawnieniu, nie znajduje natomiast zastosowania do takich stanów, w których roszczenie o świadczenie główne wygasło przed upływem terminu przedawnienia, np. na skutek wykonania.

czeń o odsetki w tych przypadkach, w których termin przedawnienia roszczeń o świadczenie główne byłby krótszy niż trzy lata, np. wówczas, gdyby podstawą tego roszczenia była umowa o dokonanie projektu racjonalizatorskiego (zob. art. 646 i art. 751 pkt 1 KC).

Ekonomiczna funkcja odsetek jest podobna do funkcji waloryzacji świadczenia pieniężnego – mają one chronić wierzyciela (tutaj: twórcę) przed uszczerbkiem majątkowym. Stąd dochodzić można tylko jednego z tych roszczeń: albo odsetek albo waloryzacji wynagrodzenia²²⁰.

Powództwo o podwyższenie wynagrodzenia za projekt racjonalizatorski będzie możliwe tylko wtedy, gdy będzie mieć podstawę prawną w zakładowym regulaminie wynalazczości albo w umowie z przedsiębiorcą. Przepis art. 23 PWP nie wymienia twórcy projektu racjonalizatorskiego, co oznacza, że nie stosuje się go do tej kategorii twórców. Nie ma też w ustawie przepisu, który nakazywałby odpowiednie stosowanie tego przepisu do racjonalizatorów. Nie jest też pewne, czy mogłoby wchodzić w grę stosowanie go do twórców projektów racjonalizatorskich w drodze analogii. Zdecydowanie możliwość taką wyklucza G. Jyż, która uważa, iż na przeszkodzie temu stoi wykładnia historyczna. Autorka trafnie zwraca uwagę na to, że *na gruncie uchylonej ustawy o wynalazczości istniał przepis statuujący prawo twórcy projektu racjonalizatorskiego do wynagrodzenia (art. 100 u.o w.), a w obecnej ustawie brak jest takiego przepisu, z czego wyciąga wniosek, że ustawodawca uczynił to świadomie*²²¹.

Pod rządami ustawy o wynalazczości zasady i tryb dochodzenia roszczeń o wynagrodzenie za projekty racjonalizatorskie były takie same, jak zasady i tryb dochodzenia roszczeń o wynagrodzenia za pracownicze wynalazki i wzory użytkowe²²². Obecnie są one diametralnie odmienne. Wspólna jest tylko zasada, że dochodzenie roszczeń za korzystanie z projektu wynalazczego (w tym z projektu racjonalizatorskiego) odbywa się w *trybie postępowania cywilnego na zasadach ogólnych* (art. 284 pkt 3 PWP). Do dochodzenia roszczeń o wynagrodzenie za projekty racjonalizatorskie nie stosuje się natomiast art. 294 PWP, ustanawiającego szczególne zasady i tryb dochodzenia roszczeń o wynagrodzenie za korzystanie z wynalazku²²³. Art. 295 PWP nakazuje odpowiednie stosowanie art. 294 do wzorów użytkowych i przemysłowych oraz do topografii. Oznacza to, że sądem I instancji właściwym rzeczowo do rozpatrzenia roszczenia racjonalizatora nie musi być okręgowy, lecz może nim być sąd rejonowy, a w sprawie nie będzie się stosować przepisów normujących postępowanie w sprawach ze stosunku pracy.

To, czy sądem właściwym **rzeczowo** w danej sprawie będzie sąd okręgowy, czy sąd rejonowy będzie zależeć przede wszystkim od wartości przedmiotu sporu, czyli wysokości dochodzonego roszczenia. Sprawa będzie należeć do kognicji sądu okręgowego, jeżeli wartość ta przekroczy kwotę 75 tysięcy złotych (art. 17 pkt 4 KPC). Sąd okręgowy będzie właściwy również w razie, gdy roszczenie o wynagrodzenie (niezależnie od jego wysokości) będzie połączone

220 Sprawą waloryzacji wynagrodzeń za projekty wynalazcze zajmowała się zwłaszcza G. Jyż, *Waloryzacja świadczeń (zobowiązań) pieniężnych na podstawie art. 3581 k.c.* PUG 1995, nr 12; *Sądowa waloryzacja wynagrodzeń za projekty wynalazcze*, Mon. Prawn. 1994, nr 12; *Waloryzacja wynagrodzeń za projekty wynalazcze*. Materiały sympozjum naukowo-technicznego, Katowice 1994. Zob. też B. Kleer, *Orzeczenia sądowe w sprawie waloryzacji wynagrodzeń*. Nowator 1994, nr 11.

221 G. Jyż, *Wynagrodzenie za projekty wynalazcze w ustawie – Prawo własności przemysłowej*, PiP 2003 z. 8.

222 Zob. A. Szewc, *Wynagrodzenia twórców i wykonawców w prawie autorskim i wynalazczym*. Sopot 1999, s. 134 i nast.

223 Szczegółowo omawia je G. Jyż, *Prawo do wynagrodzenia...*, s. 198 i nast.

z powództwem o prawo niemajątkowe, np. o ustalenie autorstwa projektu racjonalizatorskiego (art. 17 pkt 1 KPC), albo będzie sprawą o ochronę praw autorskich (art. 17 pkt 2 KPC). To ostatnie może mieć miejsce, gdy twórca projektu racjonalizatorskiego będącego jednocześnie utworem (np. twórca programu komputerowego) będzie dochodził wynagrodzenia za program na podstawie przepisów ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych. W pozostałych przypadkach właściwym do jej rozpatrzenia w I instancji będzie sąd rejonowy, zaś sąd okręgowy będzie sądem apelacyjnym.

Właściwość **miejscową** sądu I instancji określa się przede wszystkim według art. 27-30 KPC. Zgodnie z tymi przepisami, jeżeli przedsiębiorca jest osobą fizyczną, to powództwo należy wytoczyć przed sąd właściwy ze względu na miejsce zamieszkania pozwanego (art. 27 § 1 KPC)²²⁴, a jeżeli jest osobą prawną albo innym podmiotem niebędącym osobą fizycznym – według miejsca ich siedziby (art. 30 KPC). Art. 31 KPC pozwala jednak określić ją również według przepisów o tzw. właściwości przemiennej. Stosownie do nich powództwo o **roszczenie majątkowe przeciwko przedsiębiorcy** można wytoczyć przed sąd, w którego okręgu znajduje się zakład główny lub oddział, jeżeli roszczenie pozostaje w związku z działalnością tego zakładu lub oddziału (art. 33 KPC), a powództwo **dotyczące umowy** (o ustalenie istnienia umowy, jej wykonanie, rozwiązanie lub unieważnienie, jak też o odszkodowanie z powodu niewykonania lub nienależytego wykonania umowy) wytoczyć można przed sąd miejsca jej wykonania. W razie wątpliwości miejsce wykonania umowy powinno być stwierdzone dokumentem (art. 34 KPC).

W grę mogą wchodzić jeszcze inne opcje wynikające z przepisów szczególnych. I tak:

- 1) w myśl art. 43 § 1 KPC, jeżeli uzasadniona jest właściwość kilku sądów albo jeżeli powództwo wytacza się przeciwko kilku osobom, dla których według przepisów o właściwości ogólnej właściwe są różne sądy, wybór między tymi sądami należy do powoda; druga z tych sytuacji może mieć miejsce w razie, gdy przedsiębiorcą jest spółka osobowa (w tym cywilna), której wspólnicy mają różne miejsca zamieszkania;
- 2) jeżeli sąd właściwy nie może z powodu przeszkody rozpoznać sprawy lub podjąć innej czynności, sąd nad nim przełożony wyznaczy na posiedzeniu niejawnym inny sąd (art. 44 KPC);
- 3) jeżeli w myśl przepisów kodeksu nie można na podstawie okoliczności sprawy ustalić właściwości miejscowej, Sąd Najwyższy na posiedzeniu niejawnym oznaczy sąd, przed który należy wytoczyć powództwo (art. 45 KPC);
- 4) strony mogą zawrzeć tzw. umowę prorogacyjną, tzn. umówić się o poddanie sądowi pierwszej instancji, który według ustawy nie jest miejscowo właściwy, sporu już wynikłego lub sporów mogących w przyszłości wyniknąć z oznaczonego stosunku prawnego. Sąd ten będzie wówczas wyłącznie właściwy, jeżeli strony nie postanowiły inaczej. Strony mogą również ograniczyć umową prawo wyboru powoda pomiędzy kilku sądami właściwymi dla takich sporów. Każda z tych umów wymaga formy pisemnej (art. 46 KPC)²²⁵;
- 5) zapis na sąd polubowny (postępowanie arbitrażowe przed sądem niepaństwowym).

224 Miejsce zamieszkania określa się według przepisów art. 25-28 KC.

225 Zagadnienie właściwości miejscowej sądu w sprawach o wynagrodzenie za projekt wynalazczy szerzej, z przytoczeniem orzecznictwa i literatury, omawia G. Jyż, *Prawo do wynagrodzenia!*..., s. 199-203.

Legitymowanym czynnie (tzn. uprawnionym do wytoczenia powództwa) jest twórca projektu racjonalizatorskiego. Jeżeli projekt jest dziełem dwóch lub więcej osób, legitymacja ta przysługuje każdemu ze współtwórców. Nie jest wymagane łączne wnoszenie powództwa przez wszystkich współtwórców. Domaganie się przez twórcę ustalenia prawa do wynagrodzenia za zastosowanie projektu racjonalizatorskiego nie wymaga też zgody współmałżonka²²⁶.

Pełnomocnikiem racjonalizatora w postępowaniu sądowym w sprawach związanych z ochroną jego praw osobistych i majątkowych (zarówno w przypadku gdy występuje on w roli powoda, jak i wtedy gdy jest pozwany – np. o zwrot nienależnie pobranego wynagrodzenia) może być przedstawiciel jednej z organizacji społecznych, do których zakresu działania należą sprawy popierania wynalazczości (art. 9 PWP)²²⁷. Przedstawiciel nie musi być członkiem tej organizacji²²⁸. Musi natomiast mieć jej pełnomocnictwo, jak również pełnomocnictwo udzielone mu przez twórcę projektu racjonalizatorskiego.

6.2. OCHRONA KARNOPRAWNA

6.2.1. UWAGI WSTĘPNE

Prawa racjonalizatorów należą do kategorii „praw twórcy projektu wynalazczego”, o której mowa w art. 303 ust. 1 PWP. Wynika to z faktu, że projekty racjonalizatorskie są projektami wynalazczymi (zob. art. 3 ust. 1 pkt 6 PWP), a także z postanowień art. 8 ust. 2 i 3 PWP, które nakazują odpowiednie stosowanie przepisów o prawach twórców wynalazków, wzorów użytkowych, wzorów przemysłowych i topografii układów scalonych, określonych w art. 8 ust. 1 PWP, do twórców i współtwórców projektów racjonalizatorskich. Czyny naruszające prawa racjonalizatora podlegają więc represji karnej przewidzianej w art. 303 PWP. Czynami sankcjonowanymi przez ten przepis są:

- 1) przypisywanie sobie autorstwa cudzego projektu wynalazczego,
- 2) wprowadzenie w błąd innej osoby co do autorstwa projektu wynalazczego,
- 3) naruszenie praw twórcy projektu w inny sposób.

Ogólna charakterystyka tych przestępstw, w dużym skrócie²²⁹, przedstawia się następująco:

- 1) ze względu na ustawowy wymiar zagrożenia karą (zob. niżej, pkt 3 i 4) przestępstwo naruszenia praw twórcy jest zawsze występkiem, nigdy zbrodnią (por. art. 7 KK);
- 2) naruszenia praw twórcy można się dopuścić tylko z winy umyślnej (zob. art. 8 KK);
- 3) sankcjami za naruszenie praw twórcy są: grzywna, kara ograniczenia wolności albo kara pozbawienia wolności do roku (art. 303 ust. 1 PWP);
- 4) w przypadku kwalifikowanej postaci tych czynów, polegającej na tym, że sprawca dopuszcza się naruszenia praw twórcy w celu osiągnięcia korzyści majątkowej lub oso-

226 Wyrok SN z 26 marca 2002 r. I PKN 972/00 (OSNP 2004/5/81).

227 Por. J. Mańkowska, A. Szewc, *Działalność organizacji społecznych w dziedzinie wynalazczości...*, s. 79 i nast.

228 T. Kuczyński, *Pracownicze projekty wynalazcze*. PiZS 2002, nr 4. Ostrożniej w tej kwestii wypowiada się J. Mańkowska, *Instrumenty prawne regulujące udział organizacji społecznych w zakresie wynalazczości*. „Radca Prawny” 1995, nr 5.

229 Pełniejszą charakterystykę przestępstw przeciwko prawom twórców dają A. Szewc, G. Jyż, *Prawo własności przemysłowej*, s. 435 i nast.

- bistej, górny wymiar ustawowego zagrożenia karą pozbawienia wolności wynosi dwa lata (art. 303 ust. 2 PWP);
- 5) w jednostkach organizacyjnych odpowiedzialność za naruszenie praw twórcy ponosi osoba prowadząca lub kierująca jednostką, chyba że z podziału kompetencji wynika odpowiedzialność innej osoby (art. 309 PWP);
 - 6) przestępstwo naruszenia praw twórcy (w tym prawa do wynagrodzenia za projekt racjonalizatorski) należy do tzw. przestępstw wnioskowych – ściganie ich sprawców odbywa się z urzędu, ale dopiero na wniosek osoby pokrzywdzonej (art. 310 PWP), w naszym przypadku – na wniosek twórcy lub współtwórcy projektu racjonalizatorskiego. Brak takiego wniosku sprawi, że sprawca pozostanie bezkarny²³⁰.

Alternatywność zagrożenia karami (pkt 3) oraz górny wymiar kary pozbawienia wolności nieprzekraczający dwóch lat pozbawienia wolności (pkt 4) powodują, że w przypadkach, w których społeczna szkodliwość czynu nie jest znaczna, sąd może odstąpić od wymierzenia kary i zastosować środek karny, jeżeli cele kary zostaną przez ten środek spełnione (art. 59 KK), jak również – w razie spełnienia przesłanek określonych w art. 69 KK – zawiesić wykonanie orzeczonej kary pozbawienia wolności. Natomiast kierunkowy charakter kwalifikowanej postaci tych przestępstw (działanie w celu osiągnięcia korzyści majątkowej) sprawia, iż sąd może w tych przypadkach wymierzyć obok kary pozbawienia wolności również grzywnę (art. 33 § 2 KK)²³¹.

Odpowiedzialności karnej podlega nie tylko dopuszczenie się tych przestępstw, ale także ich usiłowanie (art. 13 KK). Nie jest natomiast karalne przygotowanie do ich popełnienia (art. 16 KK). Pod względem podmiotowym odpowiedzialności karnej podlega nie tylko sam sprawca, ale także ten, kto go do popełnienia przestępstwa namawiał (podżegacz) oraz pomocnik, czyli ten, kto mu w popełnieniu przestępstwa pomógł (zob. art. 18 KK).

6.2.2. KARNOPRAWNA OCHRONA PRAW OSOBISTYCH

Spośród przestępstw naruszających osobiste (autorskie) prawa racjonalizatorów, art. 303 ust. 1 PWP *nominatim* normuje dwa czyny: przypisywanie sobie autorstwa cudzego projektu wynalazczego oraz wprowadzenie w błąd innej osoby co do autorstwa projektu wynalazczego. Logicznie biorąc, nie jest to wyliczenie kompletne (zamknięte), ponieważ prawa te mogą być naruszone także „w inny sposób”, o którego penalizacji stanowi pkt 3 tego przepisu. Praktycznie możliwość wykorzystania tego przepisu ogranicza się do przypadków niewymienienia racjonalizatora, jako twórcy lub współtwórcy projektu, w publikacjach i dokumentach, o których mówi art. 8 ust. 1 pkt 3 PWP, zwłaszcza w opisach i rejestrach, ponieważ prawo do takiego wskazania racjonalizatora należy do praw twórcy projektu wynalazczego. Na przeszkodzie szerszemu wykorzystaniu tego przepisu dla karnoprawnej ochrony praw (dóbr) osobistych twórców projektów racjonalizatorskich (oraz innych projektów wynalazczych)

230 Szerzej problematyką karnoprawnej ochrony prawa do wynagrodzenia za projekt wynalazczy omawia G. Jyż; *Prawo do wynagrodzenia...*, s. 222-229.

231 Podobna sytuacja zachodzi, gdy sprawca nie miał wprawdzie zamiaru osiągnięcia korzyści majątkowej, ale korzyść taką osiągnął. Nie daje natomiast podstawy do akcesoryjnego wymierzenia grzywny działanie w celu osiągnięcia lub osiągnięcie korzyści **osobistej**.

stoi fundamentalna zasada odpowiedzialności karnej – *nullum crimen sine lege* – zakazująca karania za czyny, które nie są przez ustawę wyraźnie uznane za przestępstwo.

Przypisywanie sobie autorstwa cudzego projektu wynalazczego, czyli tzw. plagiat lub uzurpacja autorstwa²³², polega na bezpodstawnym (niemającym obiektywnego uzasadnienia) podawaniu się za twórcę lub współtwórcę projektu. Przedmiotem ochrony jest tu autorstwo projektu wynalazczego, czyli okoliczność faktyczna polegająca na dokonaniu projektu i związane z tym „ojcostwo” projektu. Przestępstwo to było znane także ustawie o wynalazczości (art. 116, a później 121 tej ustawy).

Omawiane przestępstwo jest przestępstwem z działania, ale formalnym, jego karalność nie zależy bowiem od tego, czy osoby trzecie, wobec których sprawca podaje się za twórcę lub współtwórcę projektu, uwierzą w tę okoliczność, czy nie uwierzą. Popełnić je można tylko z winy umyślnej w zamiarze bezpośrednim.

Wprowadzenie w błąd innej osoby co do autorstwa projektu wynalazczego jest – podobnie jak plagiat – przestępstwem umyślnym, z tym że popełnić je można także w zamiarze ewentualnym (tzn. nie chcąc go popełnić, ale godząc się na taką ewentualność). W przeciwieństwie do plagiatu jest przestępstwem materialnym (skutkowym), polega bowiem na wprowadzeniu (a nie – wprowadzaniu) innej osoby w błąd co do tego, kto jest autorem (twórcą) projektu wynalazczego. Od plagiatu różni je także to, że może być popełnione przez zaniechanie, np. przez pominięcie nazwiska współtwórcy w dokumentach, o których mówi art. 8 ust. 1 pkt 3 PWP²³³.

6.2.3. KARNOPRAWNA OCHRONA PRAWA DO WYNAGRODZENIA

Czyny naruszające prawo twórcy do wynagrodzenia stanowią inne, niż plagiat i wprowadzenie w błąd co do autorstwa projektu, naruszenie praw twórcy projektu wynalazczego. Oznacza to, że ich sprawcy także podlegają odpowiedzialności karnej. Do podstawowych postaci modalnych tych czynów należą w szczególności: bezzasadna odmowa przyznania wynagrodzenia, umyślne niewypłacenie wynagrodzenia oraz umyślne wypłacanie wynagrodzenia ze zwłoką.

232 Patrz bliżej: A. Szewc, *Plagiat*, Mon. Prawn. 1996, nr 2.

233 E. Czerny-Drożdziejko, *Przestępstwa w prawie własności przemysłowej*, Prok. i Pr. 2001, nr 10. Przestępstwo przypisywania sobie autorstwa cudzego projektu wynalazczego znane było też ustawie o wynalazczości (art. 116, później – 126 tej ustawy). Stąd walor zachowują tu także publikacje dotyczące tamtych przepisów. Zob. w szczególności E. Czepita, *Prawnokarna ochrona autorstwa projektu na podstawie art. 116 ustawy o wynalazczości*, PPWiP 1978, nr 4, s. 71 i nast.

6.3. EGZEKWOWANIE OBOWIĄZKÓW OD RACJONALIZATORA

Problematyka egzekwowania obowiązków ciążących na racjonalizatorach nie została ustawowo unormowana, co jest logiczną konsekwencją tego, że ustawa w ogóle nie odnosi się do tej materii. Nie oznacza to jednak, że w praktyce potrzeba taka nie występuje i że nie ma środków prawnych, które w tym celu można wykorzystać.

Jak już wcześniej powiedziano, obowiązki racjonalizatora mogą wynikać z umowy zawartej z przedsiębiorcą lub z regulaminu racjonalizacji. Proweniencja ta w istotny sposób rzutuje na sposób ich egzekwowania.

Jeżeli racjonalizator nie wykonuje lub wykonuje nienależycie obowiązki wynikające z umowy, to przedsiębiorca może stosować przewidziane w art. 471 i nast. KC **środki odpowiedzialności kontraktowej**. Do ważniejszych z nich należą:

- 1) wystąpienie do sądu z żądaniem upoważnienia przedsiębiorcy do wykonania czynności na koszt racjonalizatora (art. 480 § 1 KC). W wypadkach nagłych może on skorzystać z tego środka nawet bez upoważnienia sądu (art. 480 § 3 KC);
- 2) egzekwowanie zastrzeżonych na tę okoliczność kar umownych (art. 483 KC);
- 3) wyznaczenie racjonalizatorowi, który dopuszcza się zwłoki w wykonaniu zobowiązania z umowy wzajemnej (a do takich w większości należą umowy w sprawach projektów racjonalizatorskich), dodatkowego terminu do spełnienia świadczenia, z zagrożeniem odstąpienia od umowy po bezskutecznym upływie tego terminu (art. 491 § 1 zd. 1 KC);
- 4) odstąpienie od umowy bez wyznaczania terminu dodatkowego, jeżeli możliwość taka jest w umowie zastrzeżona (art. 492 KC).

Oczywiście, jeżeli skutek niesumienności racjonalizatora przedsiębiorca poniósł szkodę, może ponadto dochodzić jej naprawienia na zasadach ogólnych.

Sankcje za niewykonywanie obowiązków przewidzianych w regulaminie powinny być określone w tym dokumencie. Przykładowo: jeżeli zgłoszenie projektu racjonalizatorskiego nie spełnia wymagań określonych w regulaminie, a zgłaszający – mimo wezwania go do usunięcia braków – nie poprawi zgłoszenia, sankcją regulaminową może być pozostawienie sprawy bez rozpatrzenia. W żadnym jednak wypadku nie mogą to być środki karne, gdyż tego rodzaju sankcje można nakładać tylko ustawą.

W tych przypadkach, w których obowiązki racjonalizatora pokrywają się z jego obowiązkami pracowniczymi, dodatkowo możliwe jest stosowanie środków przewidzianych w prawie pracy, np. wymierzanie mu kar określonych w art. 108 KP lub rozwiązanie z nim stosunku pracy, w przypadkach ciężkiego naruszenia podstawowych obowiązków nawet w trybie art. 52 § 1 pkt 1 KP (tj. bez wypowiedzenia umowy o pracę).

BIBLIOGRAFIA

I. Literatura (w układzie alfabetycznym)

- *ABC wynalazcy i racjonalizatora*, opr. T. Kachnic, Z. Owczarek, Zrzeszenie WKTiR, Warszawa 1987;
- Altszuller H S., *Algorytm wynalazku*, Wiedza Powszechna, seria: *Biblioteka Wiedzy Powszechnej – Omega*, Warszawa 1975;
- Anderko J., *Efekty ekonomiczne projektów wynalazczych (ich ustalanie, udokumentowanie i ewidencja)*. Seria *Od pomysłu – do przemysłu*, WKTiR i OW NOT Katowice, Warszawa 1976;
- Anderko J., *Ustalanie efektów ekonomicznych wynalazczości pracowniczej*, PWE, Warszawa 1973;
- Antoszkiewicz J., *Metody heurystyczne*, Warszawa 1982;
- Bargielski M., Mańkowska J., Szewc A., *Jak robić wynalazki? MOI „POLIN”*, seria: Biblioteka „POLIN”, Katowice 1988;
- Barta J., Czajkowska–Dąbrowska M., Cwiąkalski Z., Markiewicz R., Traple E., *Prawo autorskie i prawa pokrewne. Komentarz*, Wyd. IV, Zakamycze 2005;
- Barta J., Markiewicz R., *Główne problemy prawa komputerowego*, WNT, Warszawa 1993;
- Barta J., Markiewicz R., *Internet a prawo*, Kraków 1998;
- Barta J., Markiewicz R., *Prawo autorskie. Przepisy, orzecznictwo, umowy międzynarodowe*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 1974;
- Barta J., Markiewicz R., *Prawo autorskie w Internecie [w:] Internet – problemy prawne*, red. R. Skubisz, Lublin 1999;
- Besler M., *Nagrody konkursowe z tytułu wynalazczości [w:] Materiały konferencyjne. Poznań, 12 i 13 grudnia 1988*, red. Z. Ciupiński, WKTiR, Poznań 1988;
- Bleszyński J., *Tłumaczenie i jego twórca w prawie autorskim*, Warszawa 1973;
- Bratnicki M., *Organizacyjne uwarunkowania ruchu racjonalizatorskiego*, PNUŚ nr 257, PPWiP z. 4, pod red. M. Staszkowa, Katowice 1978;
- Buchcik H, Gosiewski J., Jańczyk S., Kuźnik G., Mrówka A., Szewc A., Włoszek F, *Poradnik dla wynalazców, racjonalizatorów, służb wynalazczych i klubów techniki i racjonalizacji*, red. A. Mrówka, seria: *Biblioteka WKTiR*, Katowice 1988
- Byrska M., *Ochrona programów komputerowych w nowym prawie autorskim*, Akademicka Oficyna Wydawnicza PLJ, Warszawa 1994;
- Chobot A., *Umowa o pracę nad wynalazkami jako czynnik postępu technicznego [w:] Prawo pracy wynalazczej. Materiały XV Zimowej Szkoły Prawa Pracy, Karpacz, marzec 1988*. Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 1988;
- Chrzanowski J., *Problematyka nagradzania z tytułu wynalazczości – charakterystyka ogólna [w:] Nagrody w dziedzinie wynalazczości i racjonalizacji. Materiały konferencyjne. Poznań, 12 i 13 grudnia 1988*, red. Z. Ciupiński, WKTiR, Poznań 1988;
- Chrzanowski J., *Projekty racjonalizatorskie o charakterze organizacyjnym a projekty racjonalizatorskie o charakterze techniczno-organizacyjnym [w:] Projekty racjonalizatorskie na tle aktualnych uwarunkowań formalno-prawnych. Materiały konferencyjne: Poznań, 18-19. XII 1984 r.* red. Z. Ciupiński, WKTiR, Poznań 1984;

- Czapla K., Więckowska U., *System informacyjny zakładowej komórki wynalazczości*. Materiały Sympozjum Naukowo-Technicznego, Katowice 29 – 30 września 1994 r, WKTiR, Katowice 1994;
- Czepita E., *Prawnokarna ochrona autorstwa projektu na podstawie art. 116 ustawy o wynalazczości*. PNUŚ nr 257, PPWiP, nr 4, pod red. M. Staszkowa, Katowice 1978;
- Czerny-Drożdziejko E., *Przestępstwa w prawie własności przemysłowej*, Prok. i Pr. 2001, nr 10;
- Czub K., *Prawa osobiste twórcy projektu wynalazczego. Zagadnienia konstrukcyjne*, GSP 2000, nr 7;
- Descartes R., *Rozprawa o metodzie*, Warszawa 1970;
- Dziembowski Z., *Przedsiębiorstwo a reforma gospodarcza*, KiW, Warszawa 1983;
- Fiołka J., *Umowa z brygadą racjonalizatorską [w:] Wdrażanie projektów wynalazczych w świetle aktualnych przepisów*. NOT – Politechnika Częstochowska, Częstochowa 1977;
- Fisel R., *Elementy technologii wdrażania postępu technicznego, zwłaszcza projektów wynalazczych [w:] Wdrażanie projektów wynalazczych w świetle aktualnych przepisów*. NOT – Politechnika Częstochowska, Częstochowa 1977;
- Folek T., *Pojęcie projektu racjonalizatorskiego na tle ochrony projektów wynalazczych w krajach socjalistycznych*, seria: *Od pomysłu – do przemysłu*, WKTiR i OW NOT, Katowice 1973;
- Gadek B., *Generalna klauzula odpowiedzialności za czyn nieuczciwej konkurencji (art. 3 UZNK)*, Zakamycze 2003;
- Gawlik B., *Umowa know-how. Zagadnienia konstrukcyjne*, ZNUJ PWOWI, z. 3, PWN, Warszawa – Kraków 1974;
- Gołat K., Gołat R.: *Prawo autorskie w praktyce*, Warszawa 2000;
- Gołat R., *Prawo autorskie i prawa pokrewne*, wyd. 4, C.H. Beck, Warszawa 2006;
- Gordon W. J., *Synectics: the Development of Creative Capacity*, New York 1961.
- Gosiewski J., *Kryteria i metodyka obliczania efektów ekonomicznych z tytułu zastosowania projektów racjonalizatorskich [w:] Projekty racjonalizatorskie na tle aktualnych uwarunkowań formalno-prawnych*. Materiały konferencyjne: Poznań, 18 – 19. XII 1984 r., red. Z. Ciupiński, WKTiR, Poznań 1984;
- Gosiewski J., *Racjonalizacja a zasady rozrachunku gospodarczego jednostek gospodarki społecznej*. PNUŚ nr 257, PPWiP, z. 4, pod red. M. Staszkowa, Katowice 1978;
- Gosiewski J., *Społeczno-ekonomiczne znaczenie wynalazczości pracowniczej i racjonalizacji*, [w:] *Wynalazczość pracownicza i racjonalizacja*, pod red. A. Szewca, PNUŚ nr 302, Katowice 1979;
- Gosiewski J., *Wynagradzanie za projekty racjonalizatorskie [w:] Projekty racjonalizatorskie na tle aktualnych uwarunkowań formalno-prawnych*. Materiały konferencyjne: Poznań, 18-19. XII 1984 r., red. Z. Ciupiński, WKTiR, Poznań 1984;
- Gosiewski J., Szewc A., *Jak wynagradzać za wynalazczość i racjonalizację?* WKTiR, Koszalin 1990;
- Gosiewski J., Szewc A., *Wynagradzanie wynalazców i racjonalizatorów*, Instytut Wydawniczy CRZZ, Warszawa 1980;
- Góralski A., *Grupowe myślenie spontaniczne [w:] Zadanie, metoda, rozwiązanie*. z. 2, Warszawa 1978;
- Góralski A., *Heurystyka [w:] Zadanie, metoda, rozwiązanie*. z. 1, Warszawa 1977;

- Góralski A., *Macierze eksploracji* [w:] *Zadanie, metoda, rozwiązanie* z. 3, Warszawa 1980;
- Góralski A., *Metoda Polya* [w:] *Zadanie, metoda, rozwiązanie* z. 1, Warszawa 1977;
- Górski J., Sołtysiński S., *Projekty racjonalizatorskie*, Stud. Prawn. 1969, z. 22;
- Grzybowski S., Kopff A., Serda J., *Zagadnienia prawa autorskiego*, PWN, Warszawa 1973;
- Grzybowski S., *Prawo wynalazcze według ustawy z 1962 r. Zarys wykładu oraz wybór tekstów z objaśnieniami*, Warszawa 1965;
- Grzybowski S., *System prawa cywilnego*. t. I. *Część ogólna*. Ossolineum, Wrocław 1974;
- Hartkopf W., *Zum Grundsätzlichen der Problematik einer allgemeinen Heuristik* [w:] *Metody heurystyczne*, Warszawa 1976;
- Jakubczak B., *System finansowania wynalazczości pracowniczej w PRL*, AUW nr 405. seria: *Prawo LXXI*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1978;
- Januszkiewicz D., *Prawa twórców pracowniczych projektów wynalazczych*. Referat wygłoszony na konferencji INNOWA'85, WKTiR, Bydgoszcz 1985;
- Jańczyk S., *Formy działania organizacji społecznych w rozwoju ruchu wynalazczego*, seria: *Od pomysłu – do przemysłu*, WKTiR i OW NOT, Katowice 1974;
- Jańczyk S., *Tematyczne kierowanie wynalazczością* [w:] H. Buchcik i inni, *Poradnik dla wynalazców, racjonalizatorów, służb wynalazczych i klubów techniki i racjonalizacji*, seria: *Biblioteka WKTiR*, Katowice 1988;
- Jones J. Ch., *Metody projektowania*, Warszawa 1977;
- Jyż G., *Efekty ekonomiczne jako podstawa świadczeń związanych z projektami racjonalizatorskimi*. Materiały symposium pt. *Dobra niematerialne w gospodarce*, Katowice, 8 czerwca 1988 roku, seria: *Biblioteka WKTiR*, Katowice 1998;
- Jyż G., *Prawo do wynagrodzenia za projekty wynalazcze*, Wydawnictwo UŚ, Katowice 2003;
- Jyż G., *Sądowa waloryzacja wynagrodzeń za projekty wynalazcze*, Mon. Prawn. 1994, nr 12;
- Jyż G., *Waloryzacja świadczeń (zobowiązań) pieniężnych na podstawie art. 358¹ k.c.* PUG 1995, nr 12;
- Jyż G., *Waloryzacja wynagrodzeń za projekty wynalazcze*. Materiały symposium naukowo-technicznego, WKTiR, Katowice 1994;
- Jyż G., *Wynagrodzenie za projekty wynalazcze w ustawie – Prawo własności przemysłowej*, PiP 2003, z. 8;
- Jyż G., *Zakładowe regulaminy wynalazczości*, „Nowator” 1996, nr 5, 6, 7;
- Keller J., *Finansowanie nakładów i ewidencjonowanie efektów wynalazczości*, seria: *Od pomysłu – do przemysłu*, WKTiR i OW NOT, Katowice 1974;
- Keller J., *Obliczanie efektów ekonomicznych projektów wynalazczych i ustalanie wynagrodzenia podstawowego twórców*, OPT, Katowice 1981;
- Keller J., *Obliczanie efektów wymiernych uzyskanych przez jednostki gospodarki uspołecznionej w wyniku stosowanie pracowniczych projektów*, OPT, Katowice 1987;
- Keller J., *Przykłady obliczania efektów wymiernych, stanowiących podstawę do ustalania wysokości wynagrodzeń za pracownicze projekty wynalazcze*, seria: *Od pomysłu – do przemysłu*, WKTiR i OW NOT Katowice, Warszawa 1978;
- Kędzierska–Cieślak A., *Pierwszeństwo instytucji naukowej do opublikowania utworu jej pracownika*, PiP 1996, nr 8-9;

- Kleer B., *Orzeczenia sądowe w sprawie waloryzacji wynagrodzeń*, „Nowator” 1994, nr 11;
- Koczara Z., *Nagrody dla twórców projektów racjonalizatorskich, którym prawo ogranicza wysokość wynagrodzenia* [w:] *Nagrody w dziedzinie wynalazczości i racjonalizacji*. Materiały konferencyjne. Poznań, 12 i 13 grudnia 1988, red. Z. Ciupiński, WKTiR, Poznań 1988;
- Kordziak W., *Problematyka nagród z tytułu wynalazczości w działalności interpretacyjnej i kontrolnej Urzędu Patentowego* [w:] *Nagrody w dziedzinie wynalazczości i racjonalizacji*. Materiały konferencyjne. Poznań, 12 i 13 grudnia 1988, red. Z. Ciupiński, WKTiR, Poznań 1988;
- Knosala E., Szewc A., *Stosowanie k.p.a. w sprawach wynalazczości pracowniczej*, PUG 1977, nr 10;
- Knosala E., Szewc A., *Uwagi o stosowaniu kodeksu postępowania administracyjnego w sprawach wynalazczości*, PiP 1977, z. 8-9;
- Knypl T.M., *Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Komentarz*, wyd. II uzupełnione, Sopot 1997;
- Kopff A., *Konstrukcje cywilistyczne w prawie wynalazczości*, PWN, Warszawa 1978;
- Kopff A., Markiewicz R., *Zarys prawa wynalazczego* [w:] *Prawne i ekonomiczne zagadnienia wynalazczości*, pod red. A. Kopffa, PWN, Warszawa 1980;
- Kośmider J., *Węzłowe zagadnienia prawa wynalazczego* [w:] *Prawo wynalazcze. Zbiór podstawowych przepisów*, Wydawnictwo Związkowe CRZZ, Warszawa 1964;
- Kotarba W., *Ekonomiczne aspekty ochrony własności przemysłowej*, Warszawa 1994;
- Kotarba W., *Organizacja wynalazczości w przedsiębiorstwie (kompendium)*, Zrzeszenie WKTiR, Warszawa 1986;
- Kotarba W., Mikłasiński Z., Pyrża A., *Komentarz do prawa wynalazczego*, Zakład Systemów Ekonomicznych „Wektory Gospodarki” Sp. z o.o., Warszawa 1994;
- Kotarba W., Mikłasiński Z., Pyrża A., *Nowe prawo wynalazcze (poradnik dla twórców i kadry kierowniczej)*, Zakład Systemów Ekonomicznych „Wektory Gospodarki” Sp. z o.o., Warszawa 1993;
- Kotarba W., *Rachunek efektów ekonomicznych projektów wynalazczych*, Zakład Systemów Ekonomicznych „Wektory Gospodarki” Sp. z o.o., Warszawa 1993;
- Kotarbiński T., *Traktat o dobrej robocie*, Wrocław 1975;
- Kowalczyk E., Jankowski B., *Efektywność ekonomiczna w wynalazczości i w postępie technicznym. Poradnik zawodowy*, cz. III i IV, PTE, Bydgoszcz 1987;
- Kruż R., *Wynalazczość pracownicza w aktualnej sytuacji prawnej na przykładzie PKP Zakładów Naprawy Taboru Kolejowego w Poznaniu* [w:] *Projekty racjonalizatorskie na tle aktualnych uwarunkowań formalno-prawnych*. Materiały konferencyjne: Poznań, 18 – 19. XII 1984 r., red. Z. Ciupiński, WKTiR, Poznań 1984;
- Kubot Z., *Organy samorządu załogi oraz związki zawodowe wobec wynalazczości i racjonalizacji* [w:] *Prawo pracy wynalazczej*. Materiały XV Zimowej Szkoły Prawa Pracy, Karpacz, marzec 1988., Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1988;
- Kuczyński T., *Nagrody w dziedzinie wynalazczości i racjonalizacji*, AUV nr 762, seria: *Prawo CXXVI*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1985;
- Kuczyński T., *Nagrody za przyczynienie się do rozwoju wynalazczości* [w:] *Nagrody w dziedzinie wynalazczości i racjonalizacji*. Materiały konferencyjne. Poznań, 12 i 13 grudnia 1988, red. Z. Ciupiński, WKTiR, Poznań 1988

- Kuczyński T., *Nagrody za szczególne przyczynienie się do rozwoju eksportu w zakresie projektów wynalazczych* [w:] *Nagrody w dziedzinie wynalazczości i racjonalizacji*. Materiały konferencyjne. Poznań, 12 i 13 grudnia 1988, red. Z. Ciupiński, WKTiR, Poznań 1988
- Kuczyński T., *Pracownicze projekty wynalazcze*, PiZS 2002, nr 4;
- Kuczyński T., *Prawnopracownicze problemy wynalazczości w orzecznictwie Sądu Najwyższego* [w:] *Prawo pracy wynalazczej*. Materiały XV Zimowej Szkoły Prawa Pracy, Karpacz, marzec 1988, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1988;
- Kuźnik G., Tosta M., *Zakładowe regulacje spraw wynalazczości i racjonalizacji*. Materiały Sympozjum Naukowo-Technicznego, Katowice 29-30 września 1994 r, WKTiR Katowice – Wydział Techniki UŚ, Katowice 1994;
- *Leksykon własności przemysłowej i intelektualnej*, red. A. Szewc, Zakamycze 2003 (dostępny także na stronie internetowej PARP);
- Łobejko S., *Misja, strategia, strategia innowacji* [w:] A. Sosnowska i inni, *Jak wdrażać innowacje technologiczne w firmie. Poradnik dla przedsiębiorców*, PARP, Warszawa 2005;
- Magierska S., *Synektyka, jako metoda rozwiązywania zadań* [w:] *Zadanie, metoda, rozwiązanie*, z. 1, Warszawa 1977;
- Malinowski A., *Nagrody za współudział przy realizacji projektów wynalazczych* [w:] *Nagrody w dziedzinie wynalazczości i racjonalizacji*. Materiały konferencyjne. Poznań, 12 i 13 grudnia 1988, red. Z. Ciupiński, WKTiR, Poznań 1988;
- Manowska M., *Przedawnienie roszczeń majątkowych*, „Prawo Spółek”, 1997, nr 7- 8;
- Mańkowska J., *Instrumenty prawne regulujące udział organizacji społecznych w zakresie wynalazczości*, „Radca Prawny” 1995, nr 5;
- Mańkowska J., *Rola i kompetencje zakładowych organizacji społecznych i samorządu pracowniczego w sprawach wynalazczości i racjonalizacji*. Materiały Sympozjum Naukowo-Technicznego, Katowice 29-30 września 1994 r, WKTiR Katowice – Wydział Techniki UŚ, Katowice 1994;
- Mańkowska J., Szewc A., *Działalność organizacji społecznych w dziedzinie wynalazczości. Podstawy prawne*, Instytut Wydawniczy CRZZ, Warszawa 1989;
- Markiewicz R., *Ochrona prac naukowych*, ZNUJ PWOWI, z. 55, PWN, Warszawa – Kraków 1990;
- Mikłasiński Z., *Prawo własności przemysłowej. Komentarz*. Stan prawny na dzień 21 maja 2001 r., Urząd Patentowy Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa [b.d.w.]
- Misiewicz M., *Rozwiązanie techniczne*, ZPW 1973, nr 2 – 3;
- *Neuerbewegung – Arbeiterinitiative zur sozialistischen Rationalisierung*. Praca zbiorowa pod red. Joachima Hemmerlinga, Staatsverlag de DDR, Berlin 1973;
- Nęcka E., *Proces twórczy i jego ograniczenia*, Kraków 1987;
- Nowicka A., *Prawnoautorska i patentowa ochrona programów komputerowych*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 1995;
- Nowicka A., *Umowa o dokonanie projektu wynalazczego*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1989;
- Nowińska E., Promińska U., (du) Vall M., *Prawo własności przemysłowej*, wyd. 3, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2007;
- Odoń B., *Materiałne środki stymulowania racjonalizacji*, PNUŚ nr 345, PPWiP z. 6, pod red. M. Staszkowa, Katowice 1980;

- Odoń B., *Udostępnianie pracowniczego projektu wynalazczego a prawo twórcy do wynagrodzenia*, PNUŚ nr 257, PPWiP, z. 4, pod red. M. Staszkowa, Katowice 1978;
- Odoń B., *Wynagradzanie i nagradzanie za pracownicze projekty wynalazcze* [w:] *Wynalazczość pracownicza i racjonalizacja*, pod red. A. Szewca. PNUŚ nr 302, UŚ, Katowice 1979;
- *Orzecznictwo Sądu Najwyższego i Komisji Arbitrażowych w sprawach wynalazczości*, Opr. Z. Starostecka, U. Więckowska, WKTiR, Bydgoszcz 1986;
- Osborne A. F., *Applied Imagination – Principles and Procedures of Creative Thinking*, New York 1963;
- Piechocki W., *Prawne zasady realizacji konkursów*, Instytut Wydawniczy CRZZ, Warszawa 1976;
- Pieter J., *Psychologia nauki*, seria: *Biblioteka Wiedzy Powszechnej – Omega*, Warszawa 1971;
- Piławski B., *Szacowanie efektów wynalazczości* [w:] *Materiały Sympozjum Naukowo-Technicznego*, Katowice 29-30 września 1994 roku, Katowice 1994;
- Piławski B., *Zasady wynagradzania twórców projektów wynalazczych*, Zakład Systemów Ekonomicznych „Wektory Gospodarki” Sp. z o.o., Warszawa 1994;
- Podhorski J., *Problematyka finansowa nagradzania za projekty wynalazcze – źródła finansowania, zasady rozliczania (problematyka podstawowa)* [w:] *Nagrody w dziedzinie wynalazczości i racjonalizacji*. Materiały konferencyjne. Poznań, 12 i 13 grudnia 1988, red. Z. Ciupiński, WKTiR, Poznań 1988;
- Podrecki P., *Regulaminy korzystania z dóbr własności intelektualnej w szkołach wyższych i instytucjach naukowo-badawczych* [w:] *Własność przemysłowa w innowacyjnej gospodarce*. Zbiór referatów z seminarium rzeczników patentowych szkół wyższych. Cedzyna 11-15 września 2006 roku, pod red. A. Adamczak. WOWI z. 30, Kielce 2006, s. 53-60;
- *Polska reforma gospodarcza*, wyd. II, Opr. W. Baka, PWE, Warszawa 1983;
- *Prawo wynalazcze. Zbiór podstawowych przepisów*, zebrał, opracował i wstępem opatrzył A. Szewc, WKTiR, Bydgoszcz 1988;
- *Problemy prawne wynalazczości pracowniczey i racjonalizacji (Analiza stanu prawnego i praktyki. Projekt nowych przepisów)*, pod red. M. Staszkowa, WPIA UŚ w Katowicach, Katowice 1976;
- Preussner-Zamorska J., *Autorstwo projektu wynalazczego* [w:] *Prawo wynalazcze. Zagadnienia wybrane*, pod red. S. Grzybowskiiego i A. Kopffa, PWN, Warszawa 1978;
- *Reforma gospodarcza. Modyfikacja systemu w 1983 r. Zbiór przepisów, wyboru aktów prawnych dokonali M. Nocuń, N. Szymański*, Instytut Wydawniczy CRZZ, Warszawa 1983;
- Sanetra W., *Praca wynalazcza jako kategoria prawa pracy* [w:] *Prawo pracy wynalazczej*. Materiały XV Zimowej Szkoły Prawa Pracy, Karpacz, marzec 1988, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1988;
- Sanetra W., *Regulacja prawna racjonalizacji a prawo pracy*, PNUŚ nr 345, PPWiP z. 6, pod red. M. Staszkowa, Katowice 1980;
- Sender L., *Brygady racjonalizatorskie – organizacja i metody pracy*, seria: *Biblioteka Szkoleniowa Rady Zakładowej*, Instytut Wydawniczy CRZZ, Warszawa 1975;
- *Słownik współczesnego języka polskiego*, Przegląd Readers Digest, Warszawa 1998;

- Sołtysiński S., Szajkowski A., Szymanek T., *Komentarz do prawa wynalazczego*, Instytut Prawa Przedsiębiorstw SA, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1990;
- Sołtysiński S., *Prawo wynalazcze. Komentarz*, Instytut Wydawniczy CRZZ, Warszawa 1975;
- Sołtysiński S., *Przenoszalność prawa do wynagrodzenia twórcy pracowniczego projektu wynalazczego*, ZNUJ PWOWI z. 41, Warszawa – Kraków 1985;
- Sołtysiński S., *Uprawnienia wynalazców i racjonalizatorów*, Wydawnictwo Związkowe CRZZ, Warszawa 1971;
- Sosnowska A., Łobejko S., Kłopotek A., Brdulak J., Rutkowska-Brdulak A., Żbikowska K., *Jak wdrażać innowacje w firmie. Poradnik dla przedsiębiorców*, seria: Innowacje, PARP, Warszawa 2005;
- Stanisławska-Kloc S: *Ochrona baz danych*, Zakamycze 2002;
- Staszaków M., *O pojęciu projektu racjonalizatorskiego* [w:] *Projekty racjonalizatorskie na tle aktualnych uwarunkowań formalno-prawnych*. Materiały konferencyjne: Poznań, 18-19. XII 1984 r., red. Z. Ciupiński, WKtIR, Poznań 1984;
- Staszaków M., *Pojęcie projektu racjonalizatorskiego w prawie polskim*, ZPW 1973, z. 2-3;
- Staszaków M., *Pojęcie projektu racjonalizatorskiego* [w:] *Problemy prawne wynalazczości pracowniczey i racjonalizacji (Analiza stanu prawnego i praktyki. Projekt nowych przepisów)*, WPIA UŚ w Katowicach, pod red. M. Staszakowa, Katowice 1976
- Staszaków M., *Prawo wynalazcze krajów socjalistycznych*, seria: *Biblioteka Rzecznika Patentowego*, WKTiR i OW NOT Katowice, Warszawa 1975;
- Staszaków M., *Problemy wynalazczości pracowniczey i racjonalizacji*, seria: *Gospodarujemy efektywniej*, Wydawnictwo „Śląsk”, Katowice 1972;
- Staszaków M., *Projekty racjonalizatorskie w prawie polskim* [w:] *Nowe instytucje prawa wynalazczego*, red. S. Sołtysiński. Ossolineum – PAN, Wrocław 1976;
- Staszaków M., *Racjonalizator w zakładzie pracy*, seria: *Prawo dla każdego*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1987;
- Staszaków M., Szewc A., *Wynalazczość i racjonalizacja (poradnik dla nauczycieli)*, seria: *Biblioteka POLIN. MOI POLIN*, Katowice 1986;
- Staszaków M., *Założenia regulacji prawnej ruchu racjonalizatorskiego*. PNUŚ nr 345, PPWiP, z. 6, pod red. M. Staszakowa, Katowice 1980;
- Staszaków M., *Ze studiów na pojęciem projektu racjonalizatorskiego*, PNUŚ nr 503, Katowice 1981;
- Studnicki K., *Ekonomiczne zagadnienia wynalazczości* [w:] *Prawne i ekonomiczne zagadnienia wynalazczości*, Praca zbiorowa pod red. A. Kopffa, PWN, Warszawa 1980;
- Stuglik A., *Program komputerowy a inne utwory z zakresu informatyki*, Mon. Prawn. 2002, nr 19;
- *System prawa własności intelektualnej*, t. III, *Prawo wynalazcze*, pod red. J. Szwejca i A. Szajkowskiego, Wrocław 1990;
- Szaciński M., *Wkład twórczy jako przesłanka dzieła chronionego prawem autorskim*, PIP 1993, z. 2;
- Szczepanik T., Szewc A., *Umowy w zakresie własności przemysłowej*, Zakład Systemów Ekonomicznych „Wektory Gospodarki”. Sp. z o.o., Warszawa 1993;
- Szewc A., *Charakter prawny wynagrodzenia, czyli czym jest wynagrodzenie za projekt? Cykl: Jak płacić? „Nowator”* 1996, nr 6;
- Szewc A., *Dzieła naukowe i ich status w prawie autorskim*, PiP 1997, z. 10;

- Szewc A., *Nagrody za współdziałanie przy realizacji projektów wynalazczych* [w:] *Nagrody w dziedzinie wynalazczości i racjonalizacji*. Materiały konferencyjne. Poznań, 12 i 13 grudnia 1988, red. Z. Ciupiński, WKTiR, Poznań 1988;
- Szewc A., *Nagrody za wynalazczość i racjonalizację*, WKTiR, Bydgoszcz 1985;
- Szewc A., *Naruszenie własności przemysłowej*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2003
- Szewc A., *Nowe regulacje w polskim prawie własności intelektualnej*, WKTiR, Katowice 1995;
- Szewc A., *Oddanie projektu wynalazczego w zarządek*, Mon. Prawn. 1997, nr 5;
- Szewc A., *Odsetki za zwłokę*, cykl: *Jak płacić?*, „Nowator” 1989 nr 3;
- Szewc A., *Organizacja wynalazczości pracowniczej (racjonalizacji) w jednostkach gospodarki społecznej*, PNUŚ nr 345, PPWiP z. 6, pod red. M. Staszkiwa, Katowice 1980;
- Szewc A., *Plagiat*, Mon. Prawn. 1996, nr 2;
- Szewc A., *Podstawowe zasady wynagradzania twórców*, cykl: *Jak płacić?*, „Nowator” 1996 nr 3;
- Szewc A., *Podstawy wynagrodzeń za pracownicze projekty wynalazcze*, cykl: *Jak płacić?* Nowator 1989 nr 1 i 2;
- Szewc A., *Pojęcie wynagrodzeń za pracownicze projekty wynalazcze*, cykl: *Jak płacić?* „Nowator” 1985 nr 2;
- Szewc A., *Polskie prawo wynalazcze*, seria: *Biblioteka Rzecznika Patentowego*, WKTiR i OW NOT, Katowice 1976;
- Szewc A., *Pracownicze projekty wynalazcze. Prawa i obowiązki twórców pracowniczych projektów wynalazczych* [w:] *Wynalazczość pracownicza i racjonalizacja*, red. A. Szewc, PNUŚ nr 302, Katowice 1979;
- Szewc A., *Prawa i obowiązki twórców pracowniczych projektów wynalazczych*, seria: *Od pomysłu – do przemysłu*, WKTiR i OW NOT, Katowice 1973;
- Szewc A., *Prawo do wynagrodzenia w świetle przepisów międzyczasowych*, cykl: *Jak płacić?* „Nowator” 1985 nr 3;
- Szewc A., *Problemy prawne wynalazczości pracowniczej*, UŚ, Katowice 1975;
- Szewc A., *Racjonalizacja organizacyjna (w świetle znowelizowanej ustawy o wynalazczości)*, OPT, Katowice 1985;
- Szewc A., *Świadectwo racjonalizatorskie*, ZPW 1974, z. 1;
- Szewc A., *Wyłączenie prawa do wynagrodzenia za projekty racjonalizatorskie*, cykl: *Jak płacić?* „Nowator” 1987 nr 5, 6, 7-8, 10, 11 i 12 oraz 1988 nr 3;
- Szewc A., *Wynagrodzenie odrębne*, cykl: *Jak płacić?* „Nowator” 1985 nr 6, 7-8 i 12 oraz 1986 nr 1, 2 i 6;
- Szewc A., *Wynagrodzenia tymczasowe*, cykl: *Jak płacić?* „Nowator” 1986 nr 7-8 i 9;
- Szewc A., *Wynagrodzenie za dokonanie pracowniczego projektu wynalazczego*, cykl: *Jak płacić?* „Nowator” 1989 nr 5, 6 i 7-8;
- Szewc A., *Wynagrodzenie za jednostkowe stosowanie projektu*, cykl: *Jak płacić?* „Nowator” 1988, nr 6;
- Szewc A., *Wynagrodzenia za pracownicze projekty wynalazcze jako stymulator postępu techniczno-organizacyjnego* [w:] *Prawo pracy wynalazczej*. Materiały XV Zimowej Szkoły Prawa Pracy, Karpacz, marzec 1988, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1988;
- Szewc A., *Wynagradzanie za projekty wynalazcze*, Mon. Prawn. 1993 nr 5;

- Szewc A., *Wynagrodzenia za projekty wynalazcze*, cykl: *Jak płacić?*, „Nowator” 1988 nr 11;
- Szewc A., *Wynagrodzenia twórców i wykonawców w prawie autorskim i wynalazczym*, Wydawnictwo Prawnicze LEX, Sopot 1999;
- Szewc A., *Wynagrodzenie za udzielenie pomocy (wynagrodzenie za tzw. pomoc techniczną)*, cykl: *Jak płacić?*, „Nowator” 1986, nr 10;
- Szewc A., *Wynalazki pracownicze w prawie patentowym krajów kapitalistycznych*, PNUŚ nr 129, PPWiP z. 3, red. M. Staszków, Katowice 1976;
- Szewc A., *Wynalazki pracownicze w prawie polskim*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1976;
- Szewc A., *Z problematyki wynagradzania twórców za efekty „wykonywania prawa”*, cykl: *Jak płacić?*, „Nowator” 1985, nr 4;
- Szewc A., *Zakładowe regulaminy wynalazczości*, „Nowator” 1995, nr 5 i 8;
- Szewc A., *Zapłata za przeniesienie prawa*, cykl: *Jak płacić?*, „Nowator” 1987, nr 1 i 2;
- Szewc A., Jyż G., *Elementy prawa informatycznego*, t. I. *Ochrona programów komputerowych i topografii układów scalonych*, Wydawnictwo UŚ, Katowice 1996;
- Szewc A., Jyż G., *Ochrona programów komputerowych, informacji i baz danych*, WSEiA Bytom 2001;
- Szewc A., Jyż G.: *Prawo własności przemysłowej*, C. H. Beck, Warszawa 2003;
- Szewc A., Ziolo K., Grzesiczak M., *Umowy jako prawne narzędzie transferu technologii*, seria: *Innowacje*, PARP, Warszawa 2005;
- Szpunar A., *Ustalenie odszkodowania w prawie cywilnym*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1975;
- Szwaja J., *Nowelizacja prawa wynalazczego (próba oceny)*, PIP 1986, z. 1
- Tamowicz: *Przedsiębiorczość akademicka. Spółki spin-off w Polsce*, PARP, seria: *Innowacje*, Warszawa 2006
- Tyczka M., *Przepisy proceduralne w zakresie projektów wynalazczych*, seria: *Od pomysłu – do przemysłu*, WKTiR i OW NOT Katowice, Warszawa 1975;
- Tyczka M., *Postępowanie w sprawach wynalazczych. Komentarz*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1976;
- *Uniwersalny słownik języka polskiego*, pod red. S. Dubisza, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003;
- *Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Komentarz*, pod red. J. Szwaji, C. H. Beck, Warszawa 2000;
- (du) Vall M., *Racjonalizacja w świetle znowelizowanej ustawy o wynalazczości z 19 października 1972 r.* Urząd Patentowy Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1997;
- Wusatowski R., *Współczesne systemy pobudzania inicjatyw wynalazczych [w:] Materiały Sympozjum Naukowo-Technicznego*, Katowice 29-30 września 1994 roku, WKTiR Katowice – Wydział Techniki UŚ, Katowice 1994;
- Zajączkowski M., *Zasady ustalania wynagrodzeń za efekty niewymierne projektów wynalazczych*, seria: *Od pomysłu – do przemysłu*, WKTiR i OW NOT Katowice, Warszawa 1977;
- *Zbiór interpretacji i komentarzy do Prawa wynalazczego*. Praca zbiorowa, wyd. II, Zebrał, opracował i komentarzami opatrzył C. Drozd, Wydawnictwa Czasopism Technicznych NOT Warszawa 1969;

- Zbiór orzecznictwa z zakresu wynalazczości, wzorów zdobniczych, znaków towarowych i nieuczciwej konkurencji, opr. E. Grabowska-Ptaszyńska, A. Nowicka, L. Zalewski. Stan prawny na dzień 31. XII 1997 r., WKTiR Poznań (b.d.w.)
- Zieliński J., *Kierunki uwarunkowań legislacyjnych w zakresie obliczania efektów ze stosowania projektów racjonalizatorskich* [w:] *Projekty racjonalizatorskie na tle aktualnych uwarunkowań formalno-prawnych*. Materiały konferencyjne: Poznań, 18-19. XII 1984 r., red. Z. Ciupiński, WKTiR, Poznań 1984
- Zwicky F., *Discovery, Invention, Research through the Morphological Analysis*, New York 1969
- Żakowska – Henzler H., *Wynalazek biotechnologiczny (przedmiot patentu)*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2006

II. Akty prawne (w układzie chronologicznym) **(kursywą zaznaczono akty, które utraciły moc)**

- Konwencja paryska o ochronie własności przemysłowej z dnia 20 marca 1883 r., zmieniona w Brukseli dnia 14 grudnia 1900 r., w Waszyngtonie dnia 2 czerwca 1911 r., w Hadze dnia 6 listopada 1925 r., w Londynie dnia 2 czerwca 1934 r., w Lizbonie dnia 31 października 1958 r. i w Sztokholmie dnia 14 lipca 1967 r. (Dz. U. z 1975 r. nr 9, poz. 51);
- *Ustawa z dnia 29 marca 1926 r. o prawie autorskim (Dz. U. z 1935 r. nr 36, poz. 260);*
- *Zarządzenie Przewodniczącego PKPG z października 1949 r. w sprawie organizowania w zakładach pracy klubów techniki i racjonalizacji (WUP 1949, z. 11-12);*
- *Dekret z dnia 12 października 1950 r. o wynalazczości pracowniczej (Dz. U. z 1956 r. nr 3, poz. 21);*
- *Ustawa z dnia 10 lipca 1952 r. o prawie autorskim (Dz. U. nr 34, poz. 234 z późn. zm.);*
- *Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 22 lipca 1952 r. (Dz. U. nr 33, poz. 233);*
- *Uchwała nr 911 Rady Ministrów z dnia 12 listopada 1955 r. w sprawie zasad wynagradzania twórców pracowniczych wynalazków, wzorów użytkowych, udoskonaleń technicznych i usprawnień (Mon. Pol. nr 122, poz. 1597);*
- *Zarządzenie Przewodniczącego PKPG z dnia 19 grudnia 1955 r. w sprawie brygad racjonalizatorskich (Mon. Pol. nr 122, poz. 1600);*
- *Zarządzenie nr 48 Prezesa Rady Ministrów z dnia 17 lutego 1956 r. w sprawie współdziałania administracji zakładów pracy ze związkami zawodowymi w zakresie rozwijania wśród dzieci i młodzieży zainteresowań technicznych (Mon. Pol. nr 16, poz. 235);*
- *Zarządzenie nr 322 Prezesa Rady Ministrów z dnia 17 listopada 1956 r. w sprawie ruchu racjonalizatorskiego w administracji (Mon. Pol. nr 96, poz. 1058);*
- *Zarządzenie Ministra Przemysłu Chemicznego z dnia 15 czerwca 1957 r. dotyczącego usprawnień administracyjnych w tym resorcie (WUP 1957, z. 4);*
- *Zarządzenie Ministra Przemysłu Chemicznego z dnia 15 czerwca 1957 r. (WUP 1957, z. 4);*
- *Zarządzenie Ministra Finansów z dnia 25 czerwca 1957 r. w sprawie ruchu racjonalizatorskiego w zakresie administracji finansowo-budżetowej oraz organizacji i techniki pracy biurowej (Mon. Pol. nr 73, poz. 441);*
- *Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (Dz. U. z 2000 r. nr 98, poz. 1071 z późn. zm.);*
- *Ustawa z 31 października 1962 r. – Prawo wynalazcze (Dz. U. nr 33, poz. 156);*

- Wytyczne dotyczące określenia efektów ekonomicznych stanowiących podstawę do ustalania wynagrodzenia za projekty wynalazcze (załącznik do uchwały nr 74 Rady Ministrów z dnia 5 lutego 1963 r. – Mon. Pol. nr 18, poz. 100);
- Uchwała nr 74 Rady Ministrów z dnia 5 lutego 1963 r. w sprawie zasad organizowania, kierowania i koordynacji spraw wynalazczości, rozpowszechniania projektów wynalazczych oraz zasad wynagradzania i finansowania w zakresie wynalazczości (Mon. Pol. nr 18, poz. 100 z późn. zm.);
- Zarządzenie Ministra Finansów z dnia 7 marca 1963 r. w sprawie szczegółowych zasad finansowania rozwoju i realizacji wynalazczości w jednostkach gospodarki społecznej oraz klubów techniki i racjonalizacji (Mon. Pol. nr 23, poz. 120);
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 16 marca 1963 r. w sprawie postępowania spornego przed Urzędem Patentowym PRL oraz w sprawie utworzenia i organizacji Komisji Odwoławczej przy Urzędzie Patentowym PRL oraz postępowania przed tą Komisją (Dz. U. nr 16, poz. 84);
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 16 marca 1963 r. w sprawie utworzenia i organizacji Komisji Rozjemczej przy Urzędzie Patentowym PRL oraz postępowania przed tą Komisją (Dz. U. nr 16, poz. 85);
- Uchwała Rady Ministrów i CRZZ z dnia 5 kwietnia 1963 r. w sprawie zasad tworzenia i działalności brygad racjonalizatorskich (Mon. Pol. nr 48, poz. 239);
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz. U. nr 16, poz. 93 z późn. zm.);
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. nr 43, poz. 296 z późn. zm.);
- Uchwała nr 135 Rady Ministrów z dnia 8 maja 1964 r. w sprawie zasad zawierania umów o wykonanie prac z zakresu wynalazczości (Mon. Pol. nr 33, poz. 142);
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 lipca 1966 r. w sprawie zadań i organizacji pracy rzeczników patentowych, wpisu na listę rzeczników patentowych oraz zasad ich wynagradzania (Dz. U. nr 32, poz. 194);
- Wytyczne dotyczące określenia efektów ekonomicznych stanowiących podstawę do ustalania wynagrodzenia za projekty wynalazcze. Załącznik do uchwały nr 120 Rady Ministrów z dnia 24 maja 1967 r. (Mon. Pol. nr 33, poz. 154), zmieniającej uchwałę nr 74 z dnia 5 lutego 1963 r. (tekst jedn. Mon. Pol. z 1968 r. nr 4, poz. 26);
- Zarządzenie Przewodniczącego Komitetu do spraw Techniki z dnia 18 stycznia 1967 r. w sprawie wytycznych dotyczących stosowania przepisu art. 90 ust. 1 Prawa wynalazczego (Mon. Pol. nr 8, poz. 40);
- Zarządzenie nr 6 Przewodniczącego KNI z dnia 18 stycznia 1967 r. w sprawie zasad oceny i wyboru projektów wynalazczych w celu planowania i kontroli ich realizacji w gospodarce narodowej (Mon. Pol. nr 8, poz. 41);
- Rozporządzenia z dnia 11 grudnia 1972 r. w sprawie projektów wynalazczych (Dz. U. nr 54, poz. 351);
- Zarządzenie Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki z dnia 20 marca 1973 r. w sprawie zasad obliczania efektów stanowiących podstawę do ustalania wysokości wynagrodzeń za pracownicze projekty wynalazcze (Mon. Pol. nr 16, poz. 98);
- Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy (Dz. U. z 1998 r. nr 21, poz. 94 z późn. zm.);
- Zarządzenie Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki z dnia 2 lipca 1980 r. w sprawie zasad obliczania efektów stanowiących podstawę do ustalania wysokości wynagro-

dzeń za pracownicze projekty wynalazcze (Monitor Polski nr 17, poz. 84 i z 1983 r. nr 4, poz. 27);

- Ustawa z dnia 25 września 1981 r. o samorządzie załogi przedsiębiorstwa państwowego (Dz. U. nr 24, poz. 123 z późn. zm.);
- Ustawa z dnia 25 września 1981 r. o przedsiębiorstwach państwowych (Dz. U. z 2002 r. nr 112, poz. 981 z późn. zm.);
- Ustawa z dnia 26 kwietnia 1984 r. o zmianie ustawy o wynalazczości (Dz. U. nr 26, poz. 130);
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 czerwca 1984 r. w sprawie projektów wynalazczych (Dz. U. nr 33, poz. 178 z późn. zm.);
- Zarządzenie nr 15 Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 lipca 1985 r. w sprawie nadania statutu Turniejowi Młodych Mistrzów Techniki (Mon. Pol. nr 21, poz. 163);
- Zarządzenie Ministra-Kierownika Urzędu Postępu Naukowo-Technicznego i Wdrożeń z dnia 31 stycznia 1986 r. w sprawie zasad obliczania efektów stanowiących podstawę do ustalania wysokości wynagrodzeń za pracownicze projekty wynalazcze (Mon. Pol. nr 12, poz. 87);
- Ustawa z dnia 30 października z 1992 r. o zmianie ustawy o wynalazczości oraz ustawy o Urzędzie Patentowym (Dz. U. z 1993 r. nr 4, poz. 14);
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz. U. z 2003 r. nr 153, poz. 1503 z późn. zm.);
- Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz. U. z 2006 r. nr 90, poz. 631 z późn. zm.);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 6 marca 1997 r. w sprawie wykazu bibliotek uprawnionych do otrzymywania egzemplarzy obowiązkowych poszczególnych rodzajów publikacji oraz zasad i trybu ich przekazywania (Dz. U. nr 29, poz. 161 z późn. zm.);
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. nr 88, poz. 553 z późn. zm.);
- Ustawa z dnia 22 stycznia 1999 r. o ochronie informacji niejawnych (Dz. U. z 2005 r. nr 196, poz. 1631 z późn. zm.);
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 lipca 2002 r. w sprawie wynalazków i wzorów użytkowych dotyczących obronności lub bezpieczeństwa Państwa (Dz. U. nr 123, poz. 1056)
- Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (Dz. U. nr 100, poz. 908);
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 lipca 2002 r. w sprawie wynalazków i wzorów użytkowych dotyczących obronności lub bezpieczeństwa Państwa (Dz. U. nr 123, poz. 1056);
- Decyzja nr 218/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 26 lipca 2002 r. w sprawie działalności racjonalizatorskiej w resorcie obrony narodowej (Dz. Urz. MON z 2002 r. nr 14, poz. 146 z późn. zm.);
- Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz. U. nr 164, poz. 1365 z późn. zm.);
- Ustawa z dnia 29 czerwca 2007 r. o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich (Dz. U. nr 133, poz. 921);

III. Orzecznictwo (w układzie chronologicznym)

- Wyrok SN z 19 września 1974 r., sygn. akt I PR 280/74 – PiŻ 1974 nr 47, s. 14; Gaz. Sąd. 1975 nr 2, s. 2; WUP 1975 nr 1, s. 122;
- Uchwała SN z 28 października 1976 r., V PZP4/76. WiR 1977 nr 3, s. 13; OSNCP 1977 nr 4, poz. 62; Gaz. Prawn. 1977 nr 9, s. 6; PiŻ 1977 nr 19, s. 18;
- Orzeczenie SN to wyrok z 19 września 1982 r. IV PR 175/82, opublikowany w OSNP 1983, nr 4;
- Wyrok SN z 19 marca 2002 r., IV CKN 917/00 (LEX nr 54485);
- Wyrok SN z 26 marca 2002 r. I PKN 972/00 (OSNP 2004/5/81);
- Wyrok SN z 24 maja 2005 r., V CK 655/04 (LEX nr 152449);
- Wyrok SN z 9 czerwca 2005 r., III CK 619/04 (LEX nr 180855);
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 30 czerwca 2005 r., I ACa 693/05 (LEX nr 164623);
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 20 kwietnia 2006 r., I ACa 1221/05 (LEX nr 194532);
- Wyrok SN z 2 czerwca 2006 r., I PK 250/05 (M.P.Pr. 206, nr 9);

IV. Inne źródła

- Pismo okólnie nr 7 Departamentu Technicznego PKPG (WUP 1949, z. 11-12);
- Uchwała IV plenum CRZZ i Rady Głównej NOT z dnia 31 maja 1963 r. w sprawie dalszego rozszerzenia współdziałania i zwiększenia udziału związków zawodowych i stowarzyszeń technicznych NOT w realizacji planów postępu technicznego, wzrostu wydajności pracy, obniżki kosztów i w doskonaleniu kwalifikacji kadr;
- Wytoczne Sekretariatu KC PZPR dla organizacji i instancji partyjnych w sprawie pracy na rzecz dalszego rozwoju wynalazczości i racjonalizacji pracowniczej oraz doskonalenia warunków wykorzystywania krajowej twórczości technicznej w gospodarce narodowej z 14 kwietnia 1978 r.;
- Zarządzenie nr 6 Przewodniczącego Komitetu do spraw Nauki i Postępu Technicznego przy Radzie Ministrów w sprawie ustalenia regulaminu nagród Prezydium Komitetu do spraw Nauki i Postępu Technicznego przy Radzie Ministrów dla twórców z tytułu efektów używania wyrobów wykonywanych według pracowniczych opatentowanych wynalazków lub chronionych wzorów użytkowych [w:] Materiały konferencyjne. Poznań, 12 i 13 grudnia 1988, red. Z. Ciupiński, WKTiR, Poznań 1988.

ROZPORZĄDZENIE PREZESA RADY MINISTRÓW

z dnia 20 czerwca 2002 r.

w sprawie „Zasad techniki prawodawczej”

(Dz. U. z dnia 5 lipca 2002 r. nr 100, poz. 908)

(wyciąg)²³⁴

Na podstawie art. 14 ust. 4 pkt 1 ustawy z dnia 8 sierpnia 1996 r. o Radzie Ministrów (Dz. U. z 1999 r. nr 82, poz. 929, z 2000 r. nr 120, poz. 1268 oraz z 2001 r. nr 102, poz. 1116 i nr 154, poz. 1799 i 1800) zarządza się, co następuje:

§ 1. Ustala się „Zasady techniki prawodawczej”, stanowiące załącznik do rozporządzenia.
(...)

ZASADY TECHNIKI PRAWODAWCZEJ

Dział I

Projekt ustawy²³⁵

Rozdział 1

Przepisy ogólne

(...)

§ 2. Ustawa powinna wyczerpująco regulować daną dziedzinę spraw, nie pozostawiając poza zakresem swego unormowania istotnych fragmentów tej dziedziny.

§ 3. 1. Ustawa powinna być tak skonstruowana, aby od przyjętych w niej zasad regulacji nie trzeba było wprowadzać licznych wyjątków.

2. W ustawie nie zamieszcza się przepisów, które regulowałyby sprawy wykraczające poza wyznaczony przez nią zakres przedmiotowy (stosunki, które reguluje) oraz podmiotowy (krąg podmiotów, do których się odnosi).

(...)

3. W ustawie można odsyłać do przepisów tej samej lub innej ustawy (...).

(...).

§ 5. Przepisy ustawy redaguje się zwięźle i syntetycznie, unikając nadmiernej szczegółowości, a zarazem w sposób, w jaki opisuje się typowe sytuacje występujące w dziedzinie spraw regulowanych tą ustawą.

§ 6. Przepisy ustawy redaguje się tak, aby dokładnie i w sposób zrozumiały dla adresatów zawartych w nich norm wyrażały intencje prawodawcy.

²³⁴ Przypisy, uzupełnienia, opuszczenia i pogrubienia pochodzą ode mnie – A. Sz.

²³⁵ Przepisy te stosuje się odpowiednio do zarządzeń i uchwał z mocy § 141 rozporządzenia.

§ 7. Zdania w ustawie redaguje się zgodnie z powszechnie przyjętymi regułami składni języka polskiego (...).

§ 8. 1. W ustawie należy posługiwać się poprawnymi wyrażeniami językowymi (określeniami) w ich podstawowym i powszechnie przyjętym znaczeniu.

2. W ustawie należy unikać posługiwania się:

- 1) określeniami specjalistycznymi (profesjonalizmami), jeżeli mają odpowiedniki w języku powszechnym;
- 2) określeniami lub zapożyczeniami obcojęzycznymi, chyba że nie mają dokładnego odpowiednika w języku polskim;
- 3) nowo tworzonymi pojęciami lub strukturami językowymi (neologizmami), chyba że w dotychczasowym słownictwie polskim brak odpowiedniego określenia.

§ 9. W ustawie należy posługiwać się określeniami, które zostały użyte w ustawie podstawowej dla danej dziedziny spraw, w szczególności w ustawie określonej jako „kodeks” lub „prawo”.

§ 10. Do oznaczenia jednakowych pojęć używa się jednakowych określeń, a różnych pojęć nie oznacza się tymi samymi określeniami.

(...)

Rozdział 2

Budowa ustawy

§ 14. 1. Ustawa zawiera:

- 1) tytuł;
- 2) przepisy merytoryczne;
- 3) przepisy o wejściu ustawy w życie.

2. Ustawa zawiera także przepisy przejściowe lub dostosowujące oraz przepisy uchylające, jeżeli reguluje dziedzinę spraw uprzednio unormowaną przez inną ustawę.

(...)

§ 15. Poszczególne elementy ustawy zamieszcza się w następującej kolejności:

- 1) tytuł;
- 2) przepisy merytoryczne ogólne i szczegółowe;
- 3) przepisy zmieniające;
- 4) przepisy przejściowe i dostosowujące;
- 5) przepisy uchylające, przepisy o wejściu ustawy w życie oraz przepisy o wygaśnięciu mocy obowiązującej ustawy (przepisy końcowe).

Rozdział 3 Tytuł ustawy

(...)

§ 17. Datę ustawy poprzedza się zwrotem „z dnia”, a następnie zamieszcza się wskazanie dnia zapisanego cyframi arabskimi, nazwę miesiąca określoną słownie oraz wskazanie roku zapisanego cyframi arabskimi ze znakiem „r”, jako skrótem wyrazu „rok”²³⁶.

§ 18. 1. Przedmiot ustawy określa się możliwie najzwięźle, jednakże w sposób adekwatnie informujący o jej treści²³⁷.

(...)

Rozdział 4 Układ i postanowienia przepisów merytorycznych

§ 20. 1. W przepisach merytorycznych można wydzielić przepisy ogólne i przepisy szczegółowe.

(...)

§ 21. 1. W przepisach ogólnych²³⁸ zamieszcza się:

- 1) określenie zakresu spraw regulowanych ustawą i podmiotów, których ona dotyczy, lub spraw i podmiotów wyłączonych spod jej regulacji;
- 2) objaśnienia użytych w ustawie określeń i skrótów²³⁹.

2. W przepisach ogólnych zamieszcza się również inne, niż wskazane w ust. 1, postanowienia wspólne dla wszystkich albo dla większości przepisów merytorycznych zawartych w ustawie.

§ 22. 1. W przepisach ogólnych można zamieścić odesłanie do przepisów innej ustawy (...) wtedy gdy uregulowania w nich zawarte uzupełniają lub odmiennie regulują sprawy normowane ustawą²⁴⁰.

2. W odesłaniu, o którym mowa w ust. 1, jednoznacznie wskazuje się akt normatywny, do którego następuje odesłanie, oraz określa się zakres spraw, dla których następuje to odesłanie.

§ 23. 1. W przepisach szczegółowych nie reguluje się tych spraw, które zostały wyczerpująco unormowane w przepisach ogólnych.

(...)

3. Jeżeli od któregoś z elementów przepisu szczegółowego przewiduje się wyjątki lub któryś z elementów tego przepisu wymaga uściślenia, przepis formułujący wyjątki lub uściślenia zamieszcza się bezpośrednio po danym przepisie szczegółowym.

²³⁶ Np. „z dnia 30 czerwca 2000 r.”.

²³⁷ Np. ustawa o **wynalazczości**, ustawa **Prawo wynalazcze**. W odniesieniu do regulaminów może to być np. regulamin **racjonalizacji**, regulamin **wynalazczości**, regulamin **wynalazczości i racjonalizacji**.

²³⁸ Można je określić również mianem **postanowień ogólnych**.

²³⁹ Tzw. słowniczek.

²⁴⁰ Typową formułą stosowaną w tym ostatnim przypadku jest zwrot *przepisy ustawy nie uchybiają ...* (albo: *nie naruszają ...*) – zob. np. art. 24 § 3 KC.

§ 24. 1. Przepisy szczegółowe zamieszcza się w następującej kolejności:

- 1) przepisy prawa materialnego;
- 2) przepisy o organach (przepisy ustrojowe);
- 3) przepisy o postępowaniu przed organami (przepisy proceduralne);
- 4) przepisy o odpowiedzialności karnej (przepisy karne).

(...)

§ 25. 1. Przepis prawa materialnego powinien możliwie bezpośrednio i wyraźnie wskazywać, kto, w jakich okolicznościach i jak powinien się zachować (przepis podstawowy).

(...)

§ 26. W przepisach ustrojowych zamieszcza się przepisy o utworzeniu organów albo instytucji, ich zadaniach i kompetencjach, ich organizacji, sposobie ich obsadzania oraz o tym, jakim podmiotom podlegają lub jakie podmioty sprawują nad nimi nadzór.

§ 27. W przepisach proceduralnych określa się sposób postępowania przed organami albo instytucjami, strony i innych uczestników postępowania, ich prawa i obowiązki w postępowaniu oraz rodzaje rozstrzygnięć, które zapadają w postępowaniu, i tryb ich wzruszania.

(...)

§ 29. 1. Ustawa może zawierać załączniki; odesłania do załączników zamieszcza się w przepisach merytorycznych ustawy.

2. W załącznikach do ustawy zamieszcza się w szczególności wykazy, wykresy, wzory, tabele i opisy o charakterze specjalistycznym.

Rozdział 5

Układ i postanowienia przepisów przejściowych i dostosowujących

§ 30. 1. W przepisach przejściowych reguluje się wpływ nowej ustawy na stosunki powstałe pod działaniem ustawy albo ustaw dotychczasowych.

2. W przepisach przejściowych rozstrzyga się w szczególności:

- 1) sposób zakończenia postępowań będących w toku (wszczętych w czasie obowiązywania dotychczasowych przepisów i niezakończonych ostatecznie do dnia ich uchylecia), skuteczność dokonanych czynności procesowych oraz organy właściwe do zakończenia postępowania i terminy przekazania im spraw;
- 2) czy i w jakim zakresie utrzymuje się czasowo w mocy instytucje prawne zniesione przez nowe przepisy;
- 3) czy zachowuje się uprawnienia i obowiązki oraz kompetencje powstałe w czasie obowiązywania uchylanych albo wcześniej uchylonych przepisów oraz czy skuteczne są czynności dokonane w czasie obowiązywania tych przepisów; sprawy te reguluje się tylko w przypadku, gdy nie chce się zachować powstałych uprawnień, obowiązków lub kompetencji, albo chce się je zmienić albo też gdy chce się uznać dokonane czynności za bezskuteczne;
- 4) czy i w jakim zakresie stosuje się nowe przepisy do uprawnień i obowiązków oraz do czynności, o których mowa w pkt 3;

(...)

§ 31. 1. Jeżeli w stosunku do spraw, o których mowa w § 30 ust. 2 pkt 1-3, zamierza się zachować czasowo w mocy przepisy dotychczasowej ustawy, zaznacza się to wyraźnie w nowej ustawie, nadając przepisowi przejściowemu brzmienie: „W sprawach stosuje się art. ... ustawy (tytuł dotychczasowej ustawy)”.

2. W przepisach przejściowych (...) można wskazać również termin, do którego będą obowiązywać, zachowane czasowo w mocy, przepisy dotychczasowej ustawy, co wyraża się zwrotem: „nie dłużej niż do dnia...”²⁴¹.

(...)

§ 35. 1. W **przepisach dostosowujących** reguluje się w szczególności:

1) sposób powołania po raz pierwszy organów lub instytucji tworzonych nową ustawą;

2) sposób przekształcenia organów lub instytucji utworzonych na podstawie dotychczasowej ustawy w organy lub instytucje tworzone przez nową ustawę;

3) sposób likwidacji organów lub instytucji znoszonych nową ustawą (...).

(...)

§ 37. W przepisach przejściowych i dostosowujących nie zamieszcza się przepisów regulujących sprawy inne, niż określone w niniejszym rozdziale.

Rozdział 6

Układ i postanowienia przepisów końcowych

§ 38. 1. **Przepisy końcowe** zamieszcza się w następującej kolejności:

1) przepisy uchylające;

2) przepisy o wejściu ustawy w życie;

(...)

2. W przepisach końcowych nie zamieszcza się przepisów innych niż wymienione w ust. 1.

§ 39. 1. W przepisie uchylającym wyczerpująco wymienia się ustawy lub poszczególne przepisy, które ustawa uchyla; nie poprzestaje się na domyślnym uchyleniu poprzedniej ustawy ani jej przepisów przez odmienne uregulowanie danej sprawy w nowej ustawie.

(...)

§ 40. 1. Przepisowi uchylającemu ustawę lub poszczególne jej przepisy nadaje się odpowiednio brzmienie: „Traci moc ustawa (tytuł ustawy)” albo „W ustawie (tytuł ustawy) uchyla się art. ...”.

(...)

§ 43. W ustawie zamieszcza się przepis określający termin jej wejścia w życie (...)²⁴².

§ 44. 1. Ustawa powinna wchodzić w życie w całości w jednym terminie. Nie różnicuje się terminów wejścia w życie poszczególnych przepisów ustawy.

²⁴¹ Formułę tę często poprzedza się słowem „jednak”.

²⁴² Zob. § 45 niniejszych zasad.

(...)

§ 45. 1. Przepisowi o wejściu w życie ustawy można nadać brzmienie:

- 1) „Ustawa wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia”;
- 2) „Ustawa wchodzi w życie po upływie (dni, tygodni, miesięcy, lat) od dnia ogłoszenia”;
- 3) „Ustawa wchodzi w życie pierwszego dnia miesiąca następującego po miesiącu ogłoszenia” albo „Ustawa wchodzi w życie dnia miesiąca następującego po miesiącu ogłoszenia”;
- 4) „Ustawa wchodzi w życie z dniem ... (dzień oznaczony kalendarzowo)”;
- 5) „Ustawa wchodzi w życie z dniem ogłoszenia”²⁴³.

2. Liczbę dni, tygodni, miesięcy lub lat, o których mowa w ust. 1 pkt 1 i 2, zapisuje się cyfrą arabską albo słownie. Określenie dnia i miesiąca, o których mowa w ust. 1 pkt 3, zapisuje się słownie.

§ 46. 1. Wejścia w życie ustawy nie uzależnia się od wystąpienia zdarzenia przyszłego.

2. Od wystąpienia zdarzenia przyszłego można [natomiast] uzależnić stosowanie ustawy albo jej poszczególnych przepisów.

3. Rozwiązanie, o którym mowa w ust. 2, stosuje się tylko w przypadku, gdy termin wystąpienia zdarzenia przyszłego można ustalić w sposób niebudzący wątpliwości i zostanie on urzędowo podany do wiadomości publicznej.

(...)

§ 51. 1. Przepisowi nadającemu moc wsteczną ustawie lub jej części nadaje się brzmienie: „Ustawa wchodzi w życie z dniem i ma zastosowanie do zdarzeń (stanów rzeczy)....., które powstały przed dniem” albo „Ustawa wchodzi w życie z dniem i ma zastosowanie również do zdarzeń (stanów rzeczy), które powstały przed dniem”, albo też „Ustawa wchodzi w życie z dniem, z mocą od dnia”.

(...)

§ 53. Jeżeli przepisy przejściowe, dostosowujące i końcowe nie są liczne, można je zamieścić pod wspólną nazwą „Przepisy przejściowe i końcowe”.

Rozdział 7

Oznaczanie przepisów ustawy i ich systematyzacja

§ 54. Podstawową jednostką redakcyjną ustawy jest artykuł²⁴⁴.

243 Dzień ogłoszenia jest najwcześniejszym terminem, w którym akt prawny może wejść w życie, stąd nie jest dopuszczalna formuła: *regulamin wchodzi w życie z dniem uchwalenia (wydania, podjęcia* itp.). Pamiętać też należy o okresie tzw. *vacatio legis*, tj. okresie potrzebnym, aby adresaci danego aktu prawnego (w naszym przypadku – regulaminu) mogli się zapoznać z jego treścią i należycie ją zrozumieć. Powyższe nie wyklucza możliwości nadania aktowi prawnemu mocy wstecznej (typowe formuły to: *regulamin wchodzi w życie z dniem ... z mocą obowiązującą od dnia...* albo *regulamin wchodzi w życie z dniem ... i ma zastosowanie do stosunków powstałych po dniu ...* (chodzą rzecz jasna o dzień poprzedzający wejście regulaminu w życie). Zob. też § 51 niniejszych zasad. Odnośnie do możliwości nadawania aktowi prawnemu mocy wstecznej zob. art. 5 ustawy z dnia 20 lipca 2000 r. o ogłaszaniu aktów normatywnych i niektórych innych aktów prawnych (Dz. U. z 2007 r. nr 68, poz. 449).

244 W przypadku regulaminu będzie to raczej paragraf (§).

§ 55. 1. Każdą samodzielną myśl ujmuje się w odrębny artykuł.
2. Artykuł powinien być w miarę możliwości jednozdaniowy.
3. Jeżeli samodzielną myśl wyraża zespół zdań, dokonuje się podziału artykułu na ustępy.
(...)

§ 56. 1. W obrębie artykułu (ustępu) zawierającego wyliczenie wyróżnia się dwie części: wprowadzenie do wyliczenia oraz punkty. Wyliczenie może kończyć się częścią wspólną, odnoszącą się do wszystkich punktów.
2. W obrębie punktów można dokonać dalszego wyliczenia, wprowadzając litery.
3. W obrębie liter można dokonać kolejnego wyliczenia, wprowadzając tiret²⁴⁵.

§ 57. 1. Artykuł oznacza się (...) cyfrą arabską z kropką, z zachowaniem ciągłości numeracji artykułów w obrębie całej ustawy (...) ²⁴⁶.

2. Ustęp oznacza się cyfrą arabską z kropką bez nawiasu, z zachowaniem ciągłości numeracji w obrębie danego artykułu, a przy powoływaniu – skrótem „ust.” bez względu na liczbę i przypadek oraz cyfrą arabską bez kropki²⁴⁷.

3. Punkt oznacza się cyfrą arabską z nawiasem z prawej strony, z zachowaniem ciągłości numeracji w obrębie danego artykułu albo ustępu, a przy powoływaniu – skrótem „pkt” bez względu na liczbę i przypadek oraz cyfrą arabską bez nawiasu. Każdy punkt kończy się średnikiem, a ostatni kropką, chyba że wyliczenie kończy się częścią wspólną odnoszącą się do wszystkich punktów. W takim przypadku kropkę stawia się po części wspólnej²⁴⁸.

4. Wyliczenie w obrębie punktów (tzw. litery) oznacza się małymi literami alfabetu łacińskiego, z wyłączeniem liter właściwych tylko językowi polskiemu (ą, ć, ę, ł, ń, ó, ś, ż, ź), z nawiasem z prawej strony, z zachowaniem ciągłości alfabetycznej w obrębie punktu, a przy powoływaniu – skrótem „lit.” bez względu na liczbę i przypadek oraz literą alfabetu łacińskiego bez nawiasu. Każdą literę kończy się przecinkiem, a ostatnią średnikiem albo kropką, chyba że wyliczenie kończy się częścią wspólną odnoszącą się do wszystkich liter. W takim przypadku średnik albo kropkę stawia się po części wspólnej.

5. W przypadku, o którym mowa w ust. 4, gdy zabraknie liter, stosuje się oznaczenie najpierw dwuliterowe, a następnie wieloliterowe, dopisując do ostatniej litery alfabetu łacińskiego najpierw pierwszą, a następnie kolejne litery tego alfabetu (a), b)..... z), za), zb) zz), zza), zzb)].

6. Każde tiret kończy się przecinkiem, a ostatnie przecinkiem, średnikiem albo kropką, chyba że wyliczenie kończy się częścią wspólną odnoszącą się do wszystkich tiret. W takim przypadku przecinek, średnik albo kropkę stawia się po części wspólnej. Przy powoływaniu tiret oznacza się wyrazem „tiret” i wyrażonym słownie numerem porządkowym tego tiret²⁴⁹.

245 Czyli znak myślnika (-).

246 W przypadku paragrafów będzie to „§ 1. Miejsce umieszczenia tego oznaczenia nie jest prawnie obojętne (zob. § 58 ust. 2 tych zasad); powinno ono być umieszczone w wierszu rozpoczynającym tekst paragrafu (z wcięciem), np. § 1. *Projektem racjonalizatorskim w rozumieniu tego regulaminu jest ...* Nie jest jednak jakimś rażącym wykroczeniem zamieszczanie go nad jego tekstem – przy lewym marginesie lub pośrodku wiersza. Jeżeli paragraf podzielony jest na ustępy, a paragraf umieszczono w wierszu rozpoczynającym tekst pierwszego ustępu, to oznaczenie wygląda następująco: § 1.1. *Projektem racjonalizatorskim w rozumieniu tego regulaminu jest ...* – por. opracowania redakcyjne tekstów aktów prawnych zamieszczonych w informatycznych systemach informacji prawniczej, np. w LEX-ie.

247 Np. w *przypadkach określonych w § 4 ust. 1 regulaminu*.

248 Np. 1) *pracownicze projekty wynalazcze*; a przy powoływaniu :w *przypadkach określonych w § 4 pkt 1 regulaminu*.

249 Ponieważ słowo to (pochodzące z języka francuskiego) jest rodzaju nijakiego, powołując się na tak oznaczony przepis mówimy *tiret pierwsze, drugie, trzecie* itd.

§ 58. 1. Każdą jednostkę redakcyjną zapisuje się od nowego wiersza i poprzedza jej oznaczeniem umieszczonym w tym samym wierszu.

2. Artykuły i ustępy rozpoczyna się od akapitu.

3. Punkty, litery i tiret rozpoczyna się na wysokości początku wprowadzenia do wyliczenia.

§ 59. 1. Przepisy artykułu podzielonego na ustępy, punkty, litery i tiret powołuje się w następującej kolejności: „art. [§] ... ust. ... pkt ... lit. ... tiret...”, bez przecinków po kolejnych jednostkach redakcyjnych.

2. W przypadku gdy jednostka redakcyjna składa się z kilku zdań, a zamierza się powołać tylko jedno z nich, wyraża się to zwrotem: „art. ... ust. ... zdanie (numer porządkowy zdania)²⁵⁰”.

§ 60. 1. W celu systematyzacji przepisów ustawy artykuły można grupować w jednostki systematyzacyjne wyższego stopnia.

2. Artykuły [paragrafy] grupuje się w rozdziały, rozdziały grupuje się w działy, a działy łączy się w tytuły²⁵¹.

3. W ustawie określonej jako „kodeks” tytuły można grupować w księgi, a księgi łączyć w części. W ustawie takiej wyjątkowo można wprowadzić dodatkowo oddziały jako jednostki systematyzacyjne niższego stopnia niż rozdział.

§ 61. Jednostki systematyzacyjne wyższego stopnia stosuje się tylko w przypadku, gdy co najmniej w stosunku do jednej z nich zastosowano uprzednio odpowiednie jednostki systematyzacyjne niższego stopnia.

§ 62. 1. Rozdziały (...) numeruje się cyframi arabskimi (...).

(...)

250 Np. zdanie trzecie. W piśmiennictwie prawniczym w przypadku zdań rozbudowanych zamieszcza się jeszcze dodatkową informację, o którą część zdania chodzi: początkową (*in principio*) czy końcową (*in fine*).

251 W przypadku regulaminów nie jest wskazane wychodzenie poza działy, a już w żadnym razie – stosowanie jednostek systematycznych typu tytuły, księgi, części czy oddziały, gdyż te zastrzeżone są dla kodeksów (zob. ust. 3 tego paragrafu).

Dział II

Zmiana (nowelizacja) ustawy

§ 82. Zmiana (nowelizacja) ustawy polega na uchyleniu niektórych jej przepisów, zastąpieniu niektórych jej przepisów przepisami o innej treści lub brzmieniu albo na dodaniu do niej nowych przepisów.

(...).

§ 84. Jeżeli zmiany wprowadzane w ustawie miałyby być liczne albo miałyby naruszać konstrukcję lub spójność ustawy albo gdy ustawa była już poprzednio wielokrotnie nowelizowana, opracowuje się projekt nowej ustawy.

§ 85. 1. Przepisy ustawy zmienia się przepisem wyraźnie wskazującym dokonywane zmiany.
2. Pierwszemu artykułowi ustawy zmieniającej albo przepisowi zmieniającemu zamieszczanemu w innej ustawie nadaje się brzmienie: „W ustawie (tytuł ustawy) wprowadza się następujące zmiany:”.

3. Jeżeli uchyla się tylko jeden przepis ustawy, przepisowi uchylającemu nadaje się brzmienie: „W ustawie (tytuł ustawy) uchyla się art. ...”.

4. Jeżeli zmienia się treść lub brzmienie tylko jednego przepisu ustawy, przepisowi zmieniającemu nadaje się brzmienie: „W ustawie (tytuł ustawy) art. ... otrzymuje brzmienie:”.

(...)

§ 87. 1. Zmieniany przepis ustawy przytacza się w pełnym nowym brzmieniu, choćby zastępowano w nim, dodawano albo eliminowano tylko jeden wyraz.

(...)

§ 88. Jeżeli dane określenie, występujące w wielu przepisach zmienianej ustawy, zastępuje się w każdym z nich innym określeniem, zmiany tej dokonuje się, zamieszczając w ustawie zmieniającej przepis w brzmieniu: „Użyte w art. ... (albo użyte w ustawie), w różnej liczbie i przypadku, wyrazy „ „ zastępuje się użytymi w odpowiedniej liczbie i przypadku wyrazami „ „²⁵².

§ 89. 1. Jeżeli do tekstu ustawy dodaje się nowe artykuły, zachowuje się dotychczasową numerację, dodając do numeru nowego artykułu małą literę alfabetu łacińskiego, z wyłączeniem liter właściwych tylko językowi polskiemu, z zachowaniem ciągłości alfabetycznej, co wyraża się zwrotem: „Po art. X dodaje się art. Xa w brzmieniu”.

2. Zasadę wyrażoną w ust. 1 stosuje się odpowiednio, gdy w obrębie artykułu dodaje się nowy ustęp, w obrębie ustępu nowy punkt albo w obrębie punktu nową literę, co wyraża się zwrotem: „w art. ... po ust. X (pkt X, lit. X) dodaje się ust. Xa (pkt Xa, lit. Xa) w brzmieniu:”²⁵³.

252 Np. użyte w regulaminie w różnej liczbie i przypadku, wyrazy „projekt racjonalizatorski” zastępuje się użytymi w odpowiedniej liczbie i przypadku wyrazami „projekt wynalazczy”.

253 Np. w § 7 regulaminu po ust. 2 dodaje się ust. 2a w brzmieniu „...”. jednakże gdy kolejną jednostką redakcyjną niższego stopnia dodaje się na końcu artykułu, ustępu, punktu albo litery, oznacza się ją odpowiednio kolejną cyfrą arabską lub literą alfabetu łacińskiego, co wyraża się zwrotem: w § 7 w ust.3 po pkt 7 dodaje się pkt 8 w brzmieniu: „...”.

3. W przypadku, o którym mowa w ust. 2, w razie wyczerpania się liter, dodawane artykuły lub jednostki redakcyjne niższego stopnia oznacza się najpierw dwuliterowo, a następnie wieloliterowo, dopisując do oznaczenia wynikającego z ust. 2 najpierw pierwszą, a następnie kolejne litery alfabetu łacińskiego (Xa Xz,..... Xza Xzz, Xzza Xzzz).

§ 90. Zmienia się zawsze pierwotny tekst ustawy, a jeżeli wprowadzono do niego zmiany – tekst zmieniony. Jeżeli ogłoszono tekst jednolity ustawy, zmienia się ten tekst, a w przypadku gdy wprowadzono zmiany do tekstu jednolitego – zmieniony tekst jednolity.

§ 91. 1. Nie nowelizuje się przepisów zmieniających inną ustawę.
(...).

§ 93. 1. Ustawa zmieniająca może zawierać jedynie przepisy uchylające, przepisy zastępujące lub przepisy uzupełniające przepisy ustawy zmienianej, a w razie potrzeby – także przepisy przejściowe i dostosowujące, konieczne ze względu na dokonywaną nowelizację.
(...)

§ 94. 1. Zmiany dokonywane ustawą zmieniającą ujmują się w jeden artykuł tej ustawy.
2. Każdy nowelizowany artykuł ujmuje się w oddzielny punkt. (...)

§ 96. (...)

3. W tytule ustawy zmieniającej nie podaje się daty ustawy nowelizowanej (...).
(...)

Dział V

Projekt aktu wykonawczego (rozporządzenia)²⁵⁴

§ 115. W rozporządzeniu zamieszcza się tylko przepisy regulujące sprawy przekazane do unormowania w przepisie upoważniającym (upoważnieniu ustawowym).

§ 116. W rozporządzeniu nie zamieszcza się przepisów niezgodnych z ustawą upoważniającą lub z innymi ustawami i ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi (...)
(...)

§ 118. W rozporządzeniu nie powtarza się przepisów ustawy upoważniającej oraz przepisów innych aktów normatywnych.
(...)

§ 120. 1. W tytule rozporządzenia w oddzielnych wierszach zamieszcza się:

- 1) oznaczenie rodzaju aktu;
- 2) nazwę organu wydającego rozporządzenie;
- 3) datę rozporządzenia;
- 4) określenie przedmiotu rozporządzenia.

²⁵⁴ Tutaj również w odniesieniu do regulaminu, jako aktu wykonawczego.

2. Nazwę organu wydającego rozporządzenie podaje się w brzmieniu ustalonym w przepisach o utworzeniu tego organu. (...)
3. Jako datę rozporządzenia podaje się dzień określony kalendarzowo, w którym zostało ono podpisane przez organ wydający to rozporządzenie. (...)
5. Określenie przedmiotu rozporządzenia powinno być sformułowane możliwie najzwężlej (...)
6. Określenie przedmiotu rozporządzenia rozpoczyna się od wyrazów „w sprawie

§ 121. 1. Tekst rozporządzenia rozpoczyna się od przytoczenia przepisu ustawy zawierającego upoważnienie ustawowe, jako podstawy prawnej wydania rozporządzenia.

(...)

3. Podstawę prawną wydania rozporządzenia wyraża się zwrotem: „Na podstawie art. ... ustawy

(...)

§ 123. Tytuł ustawy, w której jest zamieszczony przepis upoważniający, wraz z oznaczeniem dziennika urzędowego, w którym została ogłoszona ta ustawa i jej zmiany albo ostatni tekst jednolity i jego zmiany, przytacza się tylko w podstawie prawnej rozporządzenia, a w treści rozporządzenia ustawę tę powołuje się skrótowo, przytaczając tylko jej tytuł.

§ 124. 1. Podstawową jednostką redakcyjną i systematyzacyjną rozporządzenia jest paragraf.

2. Paragrafy można dzielić na ustępy, ustępy na punkty, punkty na litery, a litery na tiret.

§ 125. W przepisach ogólnych rozporządzenia:

(...)

2) zamieszcza się postanowienia o stosowanych w rozporządzeniu definicjach i skrótach.

(...)

§ 129. 1. Rozporządzenie można zmieniać rozporządzeniem późniejszym, wydanym na podstawie tego samego, nadal obowiązującego przepisu upoważniającego, przez organ, który wydał rozporządzenie zmieniane, albo przez organ, który przejął właściwość organu, który wydał rozporządzenie zmieniane.

2. W tytule rozporządzenia zmieniającego określenie przedmiotu rozporządzenia rozpoczyna się od zwrotu: „zmieniające rozporządzenie w sprawie

§ 130. 1. Na oryginalnym egzemplarzu rozporządzenia zamieszcza się podpis organu wydającego to rozporządzenie.

(...)

Dział VI

Projekty aktów normatywnych o charakterze wewnętrznym (uchwał i zarządzeń)

(...)

§ 134. Podstawą wydania uchwały i zarządzenia jest przepis prawny, który:

- 1)..... upoważnia dany organ do uregulowania określonego zakresu spraw;
- 2)..... wyznacza zadania lub kompetencje danego organu.

§ 135. W uchwale i zarządzeniu zamieszcza się przepisy prawne regulujące wyłącznie sprawy z zakresu przekazanego w przepisie, o którym mowa w § 134 pkt 1, oraz sprawy należące do zadań lub kompetencji organu, o których mowa w § 134 pkt 2.

§ 136. W uchwale i zarządzeniu nie zamieszcza się przepisów prawnych niezgodnych z ustawą, na podstawie której są one wydawane, oraz innymi ustawami i ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi, a także przepisów prawnych niezgodnych z rozporządzeniami.

§ 137. W uchwale i zarządzeniu nie powtarza się przepisów ustaw, ratyfikowanych umów międzynarodowych i rozporządzeń.

§ 138. 1. Uchwała i zarządzenie mogą być wydane na podstawie kilku przepisów prawnych, o których mowa w § 134.

2. Na podstawie jednego przepisu prawnego, o którym mowa w § 134, można wydać więcej niż jedną uchwałę albo więcej niż jedno zarządzenie.

§ 139. Tekst uchwały i zarządzenia rozpoczyna się od wskazania przepisu prawnego, na podstawie którego uchwała albo zarządzenie są wydawane.

§ 140. Akty normatywne o charakterze wewnętrznym określa się wyłącznie nazwą „uchwała” albo „zarządzenie”.

§ 141. Do projektów uchwał i zarządzeń stosuje się odpowiednio zasady wyrażone w dziale V, z wyjątkiem § 132, w dziale II oraz w dziale I rozdziały 2-7, o ile zasady zawarte w niniejszym dziale nie stanowią inaczej.

(...)

Dział VIII

Typowe środki techniki prawodawczej

(...)

§ 145. 1. Jeżeli norma ma znajdować zastosowanie we wszystkich okolicznościach, w przepisie prawnym nie określa się okoliczności jej zastosowania.

2. Jeżeli norma ma znajdować zastosowanie tylko w określonych okolicznościach, okoliczności te jednoznacznie i wyczerpująco wskazuje się w przepisie prawnym przez rodzajowe ich określenie.

§ 146. 1. W ustawie lub innym akcie normatywnym formułuje się definicję danego określenia, jeżeli:

- 1) dane określenie jest wieloznaczne;
- 2) dane określenie jest nieostre, a jest pożądane ograniczenie jego nieostrości;
- 3) znaczenie danego określenia nie jest powszechnie zrozumiałe;
- 4) ze względu na dziedzinę regulowanych spraw istnieje potrzeba ustalenia nowego znaczenia danego określenia.

2. Jeżeli określenie wieloznaczne występuje tylko w jednym przepisie prawnym, jego definicję formułuje się tylko w przypadku, gdy wieloznaczności nie eliminuje zamieszczenie go w odpowiednim kontekście językowym.

§ 147. 1. Jeżeli w ustawie lub innym akcie normatywnym ustalono znaczenie danego określenia w drodze definicji, w obrębie tego aktu nie wolno posługiwać się tym określeniem w innym znaczeniu.

2. Jeżeli zachodzi konieczność odstąpienia od zasady wyrażonej w ust. 1, wyraźnie podaje się inne znaczenie danego określenia i ustala się jego zakres odniesienia.

(...)

§ 149. W akcie normatywnym niższym rangą niż ustawa bez upoważnienia ustawowego nie formułuje się definicji ustalających znaczenia określeń ustawowych; w szczególności w akcie wykonawczym nie formułuje się definicji, które ustalałyby znaczenia określeń zawartych w ustawie upoważniającej.

§ 150. 1. Jeżeli dane określenie ma być używane w jednym znaczeniu w obrębie całej ustawy lub innego aktu normatywnego albo całej jednostki systematyzacyjnej danego aktu, jego definicję zamieszcza się odpowiednio w przepisach ogólnych tego aktu albo w przepisach ogólnych danej jednostki systematyzacyjnej.

2. Jeżeli dane określenie ma być używane w ustalonym znaczeniu tylko w obrębie zespołu przepisów, jego definicję zamieszcza się w bezpośrednim sąsiedztwie tych przepisów.

3. Jeżeli ustawa zawiera wiele wielokrotnie powtarzających się określeń wymagających zdefiniowania, ich definicje można zamieścić w wydzielonym fragmencie przepisów ogólnych ustawy, oznaczając ten fragment nazwą „Objaśnienia określeń ustawowych”²⁵⁵.

§ 151. 1. Definicję formułuje się tak, aby wskazywała w sposób niebudzący wątpliwości, że odnosi się do znaczenia określeń, w szczególności nadaje się jej postać: „Określenie „a” oznacza przedmioty b.” albo „Określenie „a” znaczy tyle co wyrażenie „b”.

2. Jeżeli względy stylistyczne przemawiają za inną formą definicji, używa się zwrotu łączącego „jest to”.

(...)

§ 154. 1. Dla oznaczenia określenia złożonego, składającego się z więcej niż jednego wyrazu, które wielokrotnie powtarza się w tekście aktu normatywnego, można wprowadzić jego skrót.

²⁵⁵ Kolokwialnie ten fragment aktu prawnego nazywa się „słowniczkiem”.

2. Skrót wprowadza się w przepisach ogólnych aktu normatywnego lub jego jednostki systematyzacyjnej albo w tym przepisie tego aktu, w którym po raz pierwszy zostało użyte skracane określenie złożone.

3. Skracane określenie złożone przytacza się w tekście aktu normatywnego po raz pierwszy w pełnym brzmieniu, a skrót formułuje się w postaci „.....(określenie złożone w pełnym brzmieniu), zwane dalej („skrót”)”. Skrót może składać się z pierwszych liter skracanego określenia złożonego, napisanych wielkimi lub małymi literami, z jednego spośród wyrazów wchodzących w skład określenia złożonego albo z wyrazu niewchodzącego w skład tego określenia²⁵⁶.

4. Skrótu nie wprowadza się w tym samym przepisie, w którym formułuje się definicję.

(...)

§ 156. 1. Jeżeli zachodzi potrzeba osiągnięcia skrótowości tekstu lub zapewnienia spójności regulowanych instytucji prawnych, w akcie normatywnym można posłużyć się odesłaniami.

2. Jeżeli odesłanie stosuje się tylko ze względu na potrzebę osiągnięcia skrótowości tekstu, w przepisie odsyłającym jednoznacznie wskazuje się przepis lub przepisy prawne, do których się odsyła.

3. Jeżeli odesłanie służy przede wszystkim zapewnieniu spójności regulowanych w tym akcie instytucji prawnych, w przepisie odsyłającym wskazuje się zakres spraw, dla których następuje odesłanie, oraz jednoznacznie wskazuje się przepis lub przepisy prawne, do których się odsyła.

(...)

§ 157. Nie odsyła się do przepisów, które już zawierają odesłania.

(...)

§ 162. 1. Przy oznaczaniu dzienników urzędowych stosuje się skróty nazw tych dzienników.

2. Nazwy dzienników urzędowych oznacza się skrótami:

- 1) Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej – skrót „Dz. U.”;
- 2) Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej „Monitor Polski” – skrót „M.P.”²⁵⁷;
- 3) Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej „Monitor Polski B” – skrót „M.P. B”;
- 4) Monitor Sądowy i Gospodarczy – skrót „M.S.G.”;
- 5) dziennik urzędowy ministra kierującego działem administracji rządowej – skrót „Dz. Urz. Min. ... (pierwsza sylaba nazwy własnej ministra, zakończona ostatnią spółgłoską tej sylaby lub pierwszą spółgłoską następną sylaby, z kropką) ...”;
- 6) wspólny dziennik urzędowy dwóch lub więcej ministrów kierujących działami administracji rządowej – skrót „Dz. Urz. Min. ... (jak w pkt 5)... i Min. ... (jak w pkt 5)...”;
- 7) dziennik urzędowy urzędu centralnego – skrót „Dz. Urz. ... (skrót nazwy własnej urzędu, utworzony z pierwszych liter wyrazów wchodzących w skład nazwy urzę-

²⁵⁶ Np. Zasady obliczania efektów ekonomicznych stanowiących podstawę do ustalania wysokości wynagrodzeń za pracownicze projekty wynalazcze zwane dalej „Zasadami”.

²⁵⁷ W piśmiennictwie prawniczym powszechnie przyjęte jest jednak stosowanie skrótu „Mon. Pol”. W moim przekonaniu jest on bardziej elegancki, a poza tym nie budzi mało sympatycznych skojarzeń z angielskim określeniem żandarmerii wojskowej (*Military Police*). Z podobnych względów nie zaleca się np. stosowania na oznaczenie ustawy o samorządzie gminnym skrótu „u.s.g.”.

- du pisanych wielkimi literami bez kropek, a jeżeli nazwa jest dwuwyrazowa – skrót np. „Urz.” lub „Kom.” i pierwsza sylaba drugiego wyrazu nazwy, zakończona ostatnią spółgłoską tej sylaby lub pierwszą spółgłoską następczej sylaby, z kropką) ...”;
- 8) wspólny dziennik urzędowy dwóch lub więcej urzędów centralnych – skrótem „Dz. Urz. ... (jak w pkt 7) ... i ... (jak w pkt 7) ...”;
- 9) wspólny dziennik urzędowy ministra kierującego działem administracji rządowej i urzędu centralnego nadzorowanego przez tego ministra – skrótem „Dz. Urz. Min. ... (jak w pkt 5) ... i ... (jak w pkt 7) ...”;
- (...).

ZAŁĄCZNIK NR 2

Wzór zarządzenia w sprawie ustalenia regulaminu racjonalizacji²⁵⁸

Zarządzenie

Kierownika Zakładu Przetwórstwa Warzyw i Owoców w Ligocie Górnej

z dnia 15 września 2007 r.

w sprawie ustalenia regulaminu racjonalizacji

Na podstawie art. 7 ust. 1 ustawy z dnia 30 czerwca 2000 r. Prawo własności przemysłowej (Dz. U. z 2003 r. nr 119, poz. 1117; z 2004 r. nr 33, poz. 286; z 2005 r. nr 10, poz. 68, 163, poz. 1362, 167, poz. 1398; z 2006 r. nr 170, poz. 1217 i 1218, nr 208, poz. 1539 z 2007 r. nr 99, poz. 662 i nr 136, poz. 958) oraz art. 3¹ ustawy z dnia 26 czerwca – Kodeks pracy (Dz. U. z 1998 r. nr 21, poz. 94, nr 106, poz. 668 i nr 113, poz. 7717; z 1999 r. nr 99, poz. 1152; z 2000 r. nr 19, poz. 239, nr 43, poz. 489, nr 107, poz. 1127 i nr 120, poz. 1268; z 2001 r. nr 11, poz. 84, nr 28, poz. 301, nr 52, poz. 538, nr 99, poz. 1075, nr 111, poz. 1194, nr 123, poz. 1354, nr 128, poz. 1405 i nr 154, poz. 1805; z 2002 r. nr 74, poz. 676, nr 135, poz. 1146, nr 196, poz. 1660, nr 199, poz. 1673 i nr 200, poz. 1679; z 2003 r. nr 166, poz. 1608 i nr 213, poz. 2081; z 2004 r. nr 96, poz. 959, nr 99, poz. 1001, nr 120, poz. 1252 i nr 240, poz. 2407; z 2005 r. 10, poz. 71, nr 68, poz. 610, nr 86, poz. 732 i nr 167, poz. 1398; z 2006 r. nr 104, poz. 708 i 7 11, nr 133, poz. 935, nr 217, poz. 1587 i nr 221, poz. 1615 oraz z 2007 r. nr 64, poz. 426 i nr 89, poz. 589)²⁵⁹ zarządza się, co następuje:

§ 1. 1. Ustala się regulamin racjonalizacji, zwany dalej „regulaminem”, stanowiący załącznik do zarządzenia.

2. Regulamin jest integralną częścią zarządzenia.

§ 2. 1. Zarządzenie podaje się do wiadomości pracowników zakładu przez wywieszenie na zakładowej tablicy ogłoszeń przez okres 14 dni.

2. Po upływie terminu określonego w ust. 1 regulamin jest dostępny dla zainteresowanych w/u* (wskazać miejsce lub osobę, u której regulamin jest do wglądu, np w zakładowej komórce wynalazczości, u specjalisty ds. wynalazczości i racjonalizacji, rzecznika patentowego lub w sekretariacie kierownika zakładu albo na stronie internetowej, jeżeli zakład ma taką stronę).

²⁵⁸ Wzór przeznaczony jest dla MMŚP niebędących przedsiębiorstwami (zakładami) publicznymi.

²⁵⁹ Konieczność wskazania tekstu jednolitego oraz wszystkich zmian dokonanych po ogłoszeniu tego tekstu wynika z § 121 ust. 3 w zw. z § 141 rozporządzenia w sprawie „Zasad techniki prawodawczej”.

§ 3. Traci moc zarządzenie Kierownika Zakładu z dnia 18 lipca 1998 r. w sprawie ustalenia regulaminu racjonalizacji.

§ 4. Zarządzenie wchodzi w życie z dniem 1 października 2007 r.

(pieczętka i podpis kierownika Zakładu)

ZAŁĄCZNIK NR 3

Wzór uchwały w sprawie zmiany (nowelizacji) regulaminu racjonalizacji²⁶⁰

Uchwała

Zarządu Przedsiębiorstwa Produkcji Urządzeń Grzewczych EKO-TERM

sp. z oo. z siedzibą w Zalesiu

z dnia 15 września 2007 r.

w sprawie zmiany regulaminu racjonalizacji

Na podstawie art. 7 ust. 1 ustawy z dnia 30 czerwca 2000 r. Prawo własności przemysłowej (Dz. U. z 2003 r. nr 119, poz. 1117; z 2004 r. nr 33, poz. 286; z 2005 r. nr 10, poz. 68, 163, poz. 1362, 167, poz. 1398; z 2006 r. nr 170, poz. 1217 i 1218, nr 208, poz. 1539 z 2007 r. nr 99, poz. 662 i nr 136, poz. 958) oraz art. 3¹ ustawy z dnia 26 czerwca – Kodeks pracy (Dz. U. z 1998 r. nr 21, poz. 94, nr 106, poz. 668 i nr 113, poz. 7717; z 1999 r. nr 99, poz. 1152; z 2000 r. nr 19, poz. 239, nr 43, poz. 489, nr 107, poz. 1127 i nr 120, poz. 1268; z 2001 r. nr 11, poz. 84, nr 28, poz. 301, nr 52, poz. 538, nr 99, poz. 1075, nr 111, poz. 1194, nr 123, poz. 1354, nr 128, poz. 1405 i nr 154, poz. 1805; z 2002 r. nr 74, poz. 676, nr 135, poz. 1146, nr 196, poz. 1660, nr 199, poz. 1673 i nr 200, poz. 1679; z 2003 r. nr 166, poz. 1608 i nr 213, poz. 2081; z 2004 r. nr 96, poz. 959, nr 99, poz. 1001, nr 120, poz. 1252 i nr 240, poz. 2407; z 2005 r. 10, poz. 71, nr 68, poz. 610, nr 86, poz. 732 i nr 167, poz. 1398; z 2006 r. nr 104, poz. 708 i 711, nr 133, poz. 935, nr 217, poz. 1587 i nr 221, poz. 1615 oraz z 2007 r. nr 64, poz. 426 i nr 89, poz. 589)²⁶¹ zarządza się²⁶², co następuje:

§ 1. 1. W § 7 regulaminu racjonalizacji stanowiącego załącznik do uchwały Zarządu EKO-TERM sp. z oo. z dnia 18 lipca 1998 r. w sprawie ustalenia regulaminu racjonalizacji, po pkt 3 dodaje się pkt 3a w brzmieniu: „Do zgłoszenia projektu racjonalizatorskiego dołącza się oświadczenie zgłaszającego, iż znana jest mu treść regulaminu racjonalizacji obowiązującego w przedsiębiorstwie spółki w dniu zgłoszenia”.

§ 2. Uchwałę podaje się do wiadomości pracowników przedsiębiorstwa przez wywieszenie na zakładowej tablicy ogłoszeń przez okres 14 dni.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem 1 października 2007 r.

(właściwe podpisy i pieczętki)

²⁶⁰ Wzór przeznaczony jest dla MMŚP niebędących przedsiębiorstwami (zakładami) publicznymi.

²⁶¹ Konieczność wskazania tekstu jednolitego oraz wszystkich zmian dokonanych po ogłoszeniu tego tekstu wynika z § 121 ust. 3 w zw. z § 141 rozporządzenia w sprawie „Zasad techniki prawodawczej”.

²⁶² Często używa się także zwrotu „uchwała się”.

Ramowy schemat regulaminu wynalazczości i racjonalizacji

Załącznik do zarządzenia/uchwały* (niepotrzebne skreślić)
..... (wpisać nazwę organu sprawczego)
z dnia r.

1. Tytuł¹

- 1.1. Nazwa aktu
- 1.2. Nazwa organu sprawczego
- 1.3. Data wydania (podjęcia)
- 1.4. Skrótowe określenie przedmiotu regulacji

2. Przepisy ogólne

- 2.1. Przedmiot regulacji (dokładniejsze określenie normowanych spraw oraz ewentualnych wyjątków)²
- 2.2. Zakres podmiotowy (określenie podmiotów, których regulamin dotyczy i ewentualnych wyjątków)³
- 2.3. Objaśnienie użytych w regulaminie trudniejszych określeń i skrótów (słowniczek)⁴
- 2.4. Postanowienia wspólne (postanowienia odnoszące się do wszystkich albo do większości przepisów merytorycznych zawartych w regulaminie)⁵
- 2.5. Odesłanie do aktów prawnych (wskazanie przepisów mających zastosowanie w sprawach nienormowanych w regulaminie)⁶

3. Przepisy szczegółowe

- 3.1. Przepisy prawa materialnego (przepisy wskazujące, kto, w jakich okolicznościach i jak ma się zachować)⁷
- 3.2. Przepisy ustrojowe (tzn. przepisy o organach)⁸
 - 3.2.1. Utworzenie organu(-ów)
 - 3.2.2. Zadania i kompetencje organu(-ów)
 - 3.2.3. Organizacja organu(-ów)
 - 3.2.4. Sposób obsadzania (powoływania członków) organu(-ów)
 - 3.2.5. Podległość organizacyjna organu(-ów) i nadzór nad nim (nimi)
- 3.3. Przepisy proceduralne (przepisy o trybie postępowania w sprawach uregulowanych w regulaminie)⁹

4. Przepisy przejściowe i dostosowujące (tzn. przepisy określające wpływ nowych przepisów na stosunki powstałe pod rządami przepisów dotychczasowych)

- 4.1. Sposób zakończenia postępowań wszczętych w czasie obowiązywania dotychczasowych przepisów i niezakończonych ostatecznie do czasu ich uchylecia¹⁰
- 4.2. Skuteczność dokonanych czynności procesowych
- 4.3. Organy właściwe do zakończenia postępowań
- 4.4. Terminy przekazania spraw organom właściwym do zakończenia postępowań
- 4.5. Ewentualnie: czasowe utrzymanie w mocy instytucji prawnych zniesionych przez nowe przepisy

4.6. Ewentualnie: zakres stosowania nowych przepisów do praw i obowiązków powstałych oraz czynności dokonanych pod rządami uchylanych lub wcześniej uchylonych przepisów

5. Załączniki

5.1. Wykazy

5.2. Wykresy

5.3. Wzory¹¹

5.4. Tabele¹²

5.5. Formuły

5.6. Opisy specjalistyczne

5.7. Inne

Objaśnienia i przykłady

1. Np. Regulamin wynalazczości, Regulamin racjonalizacji, Regulamin wynalazczości pracowniczej i racjonalizacji, Regulamin własności przemysłowej, itp. Odnośnie do pozostałych elementów tytułu por. tytuły aktów zawartych w załącznikach nr 2 i 3.
2. Regulamin normuje sprawy związane z dokonywaniem, zgłaszaniem, oceną i wdrażaniem projektów wynalazczych oraz ich ochroną i komercjalizacją.
3. Np. § ... Regulamin stosuje się do:
 - 1) pracowników przedsiębiorstwa;
 - 2) osób świadczących na rzecz przedsiębiorstwa usługi na podstawie umów cywilnoprawnych;
 - 3) uczniów i studentów odbywających w przedsiębiorstwie staże lub praktyki zawodowe;
 - 4) innych osób, jeżeli zgłaszają one w przedsiębiorstwie projekty wynalazcze lub przekazują mu prawa do utworów
4. Ilekroć w regulaminie jest mowa o:
 - 1) korzyściach z projektu wynalazczego lub utworu – rozumie się przez to korzyści (efekty) ekonomiczne lub społeczne będące wynikiem eksploatacji bądź komercjalizacji projektu, a w szczególności
 - 2) pracowniczym projekcie wynalazczym lub utworze pracowniczym – rozumie się przez to projekt wynalazczy lub utwór powstał w wyniku wykonywania przez twórcę obowiązków ze stosunku pracy;
 - 3) projektach wynalazczych lub w skrócie projektach – rozumie się przez to projekty wymienione w art. 3 ust. 1 pkt 6 ustawy z dnia 30 czerwca 2000 r. Prawo własności przemysłowej (Dz. U. z 2003 r. nr 119, poz. 1117 z późn. zm.);
 - 4) przedsiębiorstwie – rozumie się przez to (wpisać nazwę podmiotu gospodarczego, w którym regulamin ma obowiązywać);
 - 5) twórcy projektu wynalazczego – rozumie się przez to osobę, która w tym charakterze została wskazana w zgłoszeniu projektu albo ustalonego prawomocnym wyrokiem sądowym;

- 6) twórcy utworu – rozumie się przez to osobę określoną w art. 8 ust. 2 ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz. U. z 2006 r. nr 90, poz. 631), powoływanej dalej jako „pr. aut.”;
- 7) utworach – rozumie się przez to przedmioty prawa autorskiego określone w art. 1 ustawy wymienionej w pkt 6.

5. Np. § ... Przepisy regulaminu dotyczące:

- 1) pracowniczych projektów wynalazczych – stosuje się odpowiednio do projektów wynalazczych dokonanych w wyniku wykonywania przez twórcę obowiązków z innej umowy niż umowa o pracę;
- 2) twórców projektów wynalazczych i utworów – stosuje się odpowiednio do współtwórców.

§ ... 1. Projektem racjonalizatorskim jest w rozumieniu regulaminu każde rozwiązanie techniczne, techniczno-organizacyjne, organizacyjne lub inne, spełniające warunki określone w art. 7 ust. 2 PWP.

2. W szczególności projektem racjonalizatorskim jest rozwiązanie dotyczące* (*niepotrzebne skreślić, brakujące dopisać*):

- 1) maszyn, urządzeń, narzędzi i wyrobów;
- 2) surowców i półproduktów;
- 3) sposobów postępowania w zakresie wytwarzania wyrobów, ich przechowywania, konserwowania, transportu, użytkowania, napraw i niszczenia, a także sposobów pomiaru i kontroli;
- 4) programów i systemów komputerowych, skomputeryzowanych baz danych oraz innych produktów informatycznych;
- 5) systemów zarządzania przedsiębiorstwem lub poszczególnymi dziedzinami jego działalności;
- 6) poprawy BHP lub ochrony środowiska naturalnego na terenie przedsiębiorstwa.

3. Rozwiązań, o których mowa w ust. 1 i 2, nie uważa się za projekty racjonalizatorskie, jeżeli zostały one dokonane (*wymienić podmiotowe i przedmiotowe okoliczności dokonania projektu pozbawiające go statusu projektu racjonalizatorskiego*).

6. § ... W sprawach nieunormowanych w regulaminie stosuje się przepisy:

- 1) ustawy z dnia 30 czerwca 2000 r. Prawo własności przemysłowej (Dz. U. z 2003 r. nr 119, poz. 1117 z późn. zm.), powoływanej dalej jako „PWP”;
- 2) ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz. U. z 2006 r. nr 90, poz. 631 z późn. zm.), powoływanej dalej jako „pr. aut.”;
- 3) ustawy z dnia 16 kwietnia 1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz. U. z 2003 r. nr 153, poz. 1503 z późn. zm.);
- 4) ustawy z dnia 26 czerwca 1974 r. kodeks pracy (Dz. U. z 1998 r. nr 21, poz. 94 z późn. zm.);
- 5) ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. kodeks cywilny (Dz. U. nr 16, poz. 93 z późn. zm.);
- 6) ustawy z dnia z dnia 22 stycznia 1999 r. o ochronie informacji niejawnych (Dz. U. nr 196, poz. 1631 z późn. zm.);

7) inne (stosownie do organizacyjno-prawnego statusu przedsiębiorcy).

7. Np. Ten, kto dokonał pracowniczego projektu wynalazczego, jest obowiązany niezwłocznie zgłosić ten projekt w zakładowej komórce wynalazczości. Do czasu podjęcia przez dyrektora zakładu odmiennej decyzji, twórca obowiązany jest zachować w tajemnicy informacje dotyczące tego projektu.
8. Np. o utworzeniu Zakładowej Komisji Wynalazczości, jej zadaniach i kompetencjach, składzie i powoływaniu członków oraz o nadzorze nad jej działalnością.
9. Chodzi tutaj zwłaszcza o postępowania dotyczące oceny projektów wynalazczych zgłaszanych w przedsiębiorstwie, ustalania i wypłaty wynagrodzeń za projekty przyjęte do wykorzystania oraz ich komercjalizacji.
10. Np. § ... Do postępowania wszczętych przed wejściem w życie regulaminu stosuje się przepisy dotychczasowe z następującymi zmianami (*wskazać w punktach modyfikacje wynikające z nowych przepisów, np. dotyczące składu Zakładowej Komisji Wynalazczości*).
11. Zwłaszcza wzory druków manipulacyjnych (np. druków zgłoszenia projektu wynalazczego, wzorów decyzji, oświadczeń i umów).
12. Np. tabele zależności wysokości wynagrodzenia od rodzaju projektu wynalazczego i efektów uzyskanych z jego wykorzystania.